

Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών
Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία

Διπλωματική Εργασία

«Ταλαίπωρος άνθρωπος εγώ, τις θέλει με ελευθερώσει από του
σώματος του θανάτου τούτου; (Ρωμ. 7,24). Ο θάνατος στην
Χριστιανική παράδοση»

Αθανάσιος Ψυχάρης

Επιβλέπων καθηγητής: Δρ. Χρήστος Καραγιάννης

Αθήνα

Ιούνιος 2022

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή/της φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο/η συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του/της συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του/της συγγραφέα/δημιουργού. Ο/Η συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

«Ταλαίπωρος άνθρωπος εγώ, τις θέλει με ελευθερώσει από του
σώματος του θανάτου τούτου; (Ρωμ. 7,24). Ο θάνατος στην
Χριστιανική παράδοση»

Αθανάσιος Ψυχάρης

A.M. 112032

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:
Δρ. Χρήστος Καραγιάννης

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:
Δρ. Σωτήριος Δεσπότης

Αθήνα

Ιούνιος 2022

«Οὐ παντός, ὡ̅ οὗτοι, τὸ περὶ θεοῦ φιλοσοφεῖν, οὐ παντός»
(Γρηγόριος ο Θεολόγος, Λόγος ΚΖ', Θεολογικός Πρώτος, *Κατὰ*
Ευνομιανών προδιάλεξις, PG. 36, 16 Γ')

Σ' αυτήν που με ανέχτηκε στα χρόνια της μαθητείας μου και

Σε πλάσμα με πνευματικά ανώτερη δύναμη που όσο άξαφνα με
επισκέφθηκε, τόσο άξαφνα χάθηκε...

Πρόλογος

Η έγκριση της συμμετοχής μου στο συγκεκριμένο Μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών συνέπεσε σχεδόν με την ορκωμοσία μου σε Προπτυχιακό πρόγραμμα της ίδιας σχολής του ίδιου Πανεπιστημίου. Μην έχοντας πρότερη ενασχόληση με την Θεολογία σε επίπεδο σπουδών (σε συμβατικό Πανεπιστήμιο) ξεκίνησα την προσπάθειά μου συγκεντρώνοντας όσο πιο πολύ υλικό μπορούσα για να καταφέρω να κατανοήσω και να φέρω εις πέρας εργασίες για θέματα για τα οποία είχα κάποια γνώση, διαπιστώνοντας ταυτόχρονα όμως στην πορεία την άγνοιά μου για ένα τρομερά μεγάλο όγκο ζητημάτων που πραγματεύεται η εν λόγω σχολή. Στο παρελθόν ο αγαπητός κ. Γιαγκάζογλου μας έθετε το ερώτημα για ποιό λόγο επιλέξαμε το συγκεκριμένο μάθημα. Δεν ξέρω αν είμαι σε θέση να απαντήσω ξεκάθαρα, αλλά θεωρώ ότι η έκφραση "δια βίου μάθηση" (που ευαγγελίζεται και το Πανεπιστήμιο) είναι η καταλληλότερη για να αποτυπώσει, να εκφράσει και να απαντήσει στο ερώτημα. Η δισχιλιετής άλλωστε παρουσία του Χριστιανισμού έχει προσφέρει (και συνεχίζει να προσφέρει) απαντήσεις στα ερωτήματα του ανθρώπου.

Οι επισκέψεις μου σε βιβλιοθήκες, βιβλιοπωλεία και παλαιοβιβλιοπωλεία στο παρελθόν έφεραν ένα αναπάντεχο αποτέλεσμα. Διαλέγοντας ένα περιοδικό Σύναξη βρέθηκα σε μια μελέτη του Χρήστου Γιανναρά *Η Ζωή μετά τον θάνατο*. Οι πρώτες γραμμές «*Τι αντιπροσωπεύει ως υπαρκτικό γεγονός μια καθεύδουσα υπόσταση;*» μου μετέδωσαν μια σειρά από ερωτήματα σε σχέση με ζητήματα φιλοσοφίας ή ηθικής, προξένησαν τον θαυμασμό μου για το λογοτεχνικό κάλλος των Πατέρων της Εκκλησίας «*η ανεννόητος ηδονή και η ανεκκλάλητος οδύνη*» και ήταν το έναυσμα για την επιλογή του συγκεκριμένου θέματος.

Οι ευχαριστίες στους καθηγητές μου δόθηκαν προφορικά στο παρελθόν, καιρός λοιπόν να αποτυπωθούν και εγγράφως σε αυτήν την εργασία. Θερμές ευχαριστίες στον Δρ. Αθανάσιο Αντωνόπουλο, στον π. Δημήτριο Μπαθρέλλο, στον Δρ. Σταύρο Γιαγκάζογλου, στον Δρ. Αθανάσιο Παπαθανασίου και στην Δρ. Σπυριδούλα Αθανασοπούλου – Κυπρίου (για το σεμινάριο λογοτεχνίας και θεολογίας που παρακολούθησα στο παρελθόν) καθώς και στον Δρ Νικόλαο Ασπρούλη επιβλέποντα στην προηγούμενη ακαδημαϊκή χρονιά. Ξεχωριστές ευχαριστίες στους επιβλέποντες την Διπλωματική μου εργασία Δρ. Χρήστο Καραγιάννη και Δρ. Σωτήριο Δεσπότη (ευχαριστήρια για την ανοχή σας)

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία θα διερευνηθεί το ζήτημα του θανάτου από τη χριστιανική σκοπιά και οπτική. Πώς αντικρίζουν οι Χριστιανοί τον θάνατο; Πώς συνδέεται το σωτηριώδες έργο του Χριστού με το ζήτημα του θανάτου; Υπάρχει προοπτική για τον άνθρωπο μετά τον βιολογικό του θάνατο; Ο βιολογικός θάνατος σημαίνει και το οριστικό και αμετάκλητο τέρμα της ανθρώπινης ζωής; Αυτά τα ερωτήματα δεν είναι απλώς τα ερωτήματα που καλύπτει ο Χριστιανισμός με τη διδασκαλία του. Είναι βαθύτατες ανησυχίες και υπαρξιακά ζητήματα της ανθρώπινης φύσης στα οποία ο Χριστιανισμός δίνει απαντήσεις. Και μάλιστα οι απαντήσεις του Χριστιανισμού είναι μεστές από ελπίδα και χαρά - όσο κι αν αυτό φαίνεται οξύμωρο - καθώς στο βάθος υπάρχει η ανάσταση και η προοπτική της αιώνιας ζωής.

Κανείς δεν μπορεί να μελετήσει μόνο το ζήτημα του θανάτου στον Χριστιανισμό χωρίς να αναφερθεί στην ανάσταση. Θάνατος και ανάσταση είναι άμεσα συνυφασμένες στη Χριστιανική διδασκαλία. Όπως δεν υπάρχει ο θάνατος χωρίς τη ζωή, έτσι και δεν υπάρχει ο θάνατος χωρίς την προοπτική της ανάστασης. Ο θάνατος και η ανάσταση είναι, θα μπορούσαμε να πούμε, η κεντρικότερη διδασκαλία του Χριστιανισμού, μια διδασκαλία που αγγίζει τα μύχια της ανθρώπινης ύπαρξης και δίνει διέξοδο στην υπαρξιακή αγωνία του ανθρώπου και στον ανείπωτο φόβο του εξαιτίας του θανάτου.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας θα σκιαγραφηθούν οι θεμελιώδεις χριστιανικές διδασκαλίες περί θανάτου (ο θάνατος δηλαδή είναι συνέπεια της αμαρτίας). Στο δεύτερο κεφάλαιο το ενδιαφέρον την παρούσης εργασίας θα στραφεί στην Καινή Διαθήκη και στο πως παρουσιάζεται εκεί το ζήτημα του θανάτου. Είναι εύλογο ότι στο κεφάλαιο αυτό το βλέμμα μας θα πέσει πάνω στο σωτηριώδες έργο του Χριστού με τον σταυρικό θάνατο και την Ανάστασή Του. Στο τρίτο κεφάλαιο θα εξεταστεί το ζήτημα του θανάτου στη χριστιανική γραμματεία και στη λειτουργική παράδοση της Ορθόδοξης εκκλησίας. Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο θα γίνει λόγος για την ανάσταση, καθώς στη χριστιανική σκέψη και εμπειρία ο θάνατος και η ανάσταση είναι άμεσα συνυφασμένα.

Λέξεις κλειδιά : Χριστιανισμός, Ορθοδοξία, Θάνατος, Ανάσταση

Abstract

This paper will explore further the subject of death from the Christian perspective. How do Christians view death? How was the Christ's work connected with the subject of death? Is there anything further for someone after his biological death? Does death actually mean the final and literal end of human life? These questions are not loosely covered by Christianity's teaching. These questions are the deepest concerns of the human nature that Christianity provides answers. Not only that, but these answers are concise from hope and happiness, because deep down there is the prospect of resurrection and eternal life.

The matter of death cannot be investigated as such without referring to resurrection. Death and resurrection are directly interlaced within the teachings of Christianity. Without life there is no death, without death there is no expectation of resurrection. One can say that life and death are the core teaching of Christianity, a teaching that touches the insides of human existence and gives a way out of man's existential agony and unspeakable fear of death.

This paper, on its first chapter, will outline the fundamental Christian teachings around death, that is a consequence of sin. The second chapter, as the main core and focus of this paper, it will explore the subject of death as it is presented in New Testament. It is only sensible that in this chapter our look will fall on the saving work of Christ with His death on the cross and resurrection. The third chapter will examine the concept of death in the Christian literature and in the liturgical tradition of the Orthodox Church. The fourth and final chapter will explain further regarding the resurrection as in Christian thinking, death and resurrection are far more connected with each other than one thinks.

Key words : Christianity, Orthodoxy, Death, Resurrection

Περιεχόμενα

Αφιέρωση.....	Σελ. 1
Πρόλογος.....	Σελ. 2
Περίληψη.....	Σελ. 3
Abstract.....	Σελ. 4
Περιεχόμενα.....	Σελ. 5
Συνομογραφίες.....	Σελ. 7
Εισαγωγή.....	Σελ. 8
1. Ο Χριστιανός απέναντι στον θάνατο.....	Σελ.12
1.1 Ο άνθρωπος απέναντι στον θάνατο.....	Σελ.12
1.2 Ο θάνατος στο Σχέδιο της Θείας Οικονομίας.....	Σελ.17
1.3 Η εσχατολογική θεώρηση του θανάτου.....	Σελ.20
2. Ο θάνατος στην Καινή Διαθήκη.	
Ο Σταυρός και η Ανάσταση του Χριστού.....	Σελ. 31
2.1 Ο θάνατος στα Τέσσερα Ευαγγέλια.....	Σελ. 31
2.1.1 Θεολογική θεώρηση του σταυρικού θανάτου του Χριστού.....	Σελ.31
2.1.2 Ο θάνατος στα Συνοπτικά Ευαγγέλια.....	Σελ. 34
2.1.3 Ο θάνατος στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο.....	Σελ. 44
2.1.4 Ο θάνατος στις Πράξεις των Αποστόλων.....	Σελ. 50
2.2 Ο θάνατος στις επιστολές της Καινής διαθήκης.....	Σελ. 53
2.2.1 Η «Προς Ρωμαίους» επιστολή.....	Σελ. 53
2.2.2 Η «Προς Κορινθίους Α΄» επιστολή.....	Σελ. 57
2.2.3 Η «Προς Κορινθίους Β΄» επιστολή.....	Σελ. 61
2.2.4 Η «Προς Γαλάτας» επιστολή.....	Σελ. 62
2.2.5 Η «Προς Έφεσίους» επιστολή.....	Σελ. 63
2.2.6 Η «Προς Φιλιπησίους» επιστολή.....	Σελ. 65
2.2.7 Η «Προς Κολοσσαείς» επιστολή.....	Σελ. 67
2.2.8 Η «Α΄ προς Θεσσαλονικείς» επιστολή.....	Σελ. 71
2.2.9 Η «Β΄ προς Θεσσαλονικείς» επιστολή.....	Σελ. 72
2.2.10 Η «Προς Τιμόθεον Α΄» επιστολή.....	Σελ. 73
2.2.11 Η «Προς Τιμόθεον Β΄» επιστολή.....	Σελ. 73
2.2.12 Η «Προς Τίτον» επιστολή.....	Σελ. 74
2.3 Το ζήτημα του θανάτου στην «Προς Έβραίους» επιστολή.....	Σελ. 74
2.4 Η «επιστολή Ιακώβου».....	Σελ. 76
2.5 Η «επιστολή Α΄ Πέτρου».....	Σελ. 76
2.6 Η «επιστολή Β΄ Πέτρου».....	Σελ. 79
2.7 Η «επιστολή Α΄ Ιωάννου».....	Σελ. 79
2.8 Ο θάνατος στην Αποκάλυψη του Ιωάννου.....	Σελ. 81
3. Ο θάνατος και η Ανάσταση στους Πατέρες της Εκκλησίας.....	Σελ. 83
3.1 Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος.....	Σελ. 83
3.2 Άγιος Βασίλειος ο Μέγας.....	Σελ. 86
3.3 Άγιος Αθανάσιος ο Μέγας.....	Σελ. 106
3.4 Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος.....	Σελ. 116
3.5 Άγιος Ιωάννης ο Σιναΐτης ή της Κλίμακος και η μνήμη του θανάτου.....	124
3.6 Όψεις της Υμνολογίας της Εκκλησίας.....	Σελ. 126
3.7 Η «εξόδιος ακολουθία».....	Σελ. 126
4. Η ανάσταση ως η οριστική νίκη επί του θανάτου	
«Που σου θάνατε το κέντρον; Που σου Άδη το	
νίκος;».....	Σελ. 141
4.1 Η Ανάσταση.....	Σελ. 141

4.2 Υμνολογία της Εκκλησίας.....	Σελ. 150
Συμπεράσματα.....	Σελ. 154
Βιβλιογραφία.....	Σελ. 156

Συντομογραφίες

ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ

Κατά Ματθαίον		Μτ
Κατά Μάρκον	Μκ	
Κατά Λουκάν		Λκ
Κατά Ιωάννην	Ιω	
Πράξεις Αποστόλων	Πρ	
Προς Ρωμαίους		Ρωμ
Προς Κορινθίους Α΄	Α Κορ	
Προς Κορινθίους Β΄		Β Κορ
Προς Γαλάτας		Γαλ
Προς Εφεσίους		Εφ
Προς Φιλιππησίους		Φιλ
Προς Κολοσσαείς		Κολ
Προς Θεσσαλονικείς Α΄		Α Θεσ
Προς Θεσσαλονικείς Β΄		Β Θεσ
Προς Τιμόθεον Α΄		Α Τιμ
Προς Τιμόθεον Β΄		Β Τιμ
Προς Τίτον		Τιτ
Προς Φιλήμονα		Φλμ
Προς Εβραίους		Εβρ
Επιστολή Ιακώβου		Ιακ
Επιστολή Πέτρου Α΄		Α Πε
Επιστολή Πέτρου Β΄		Β Πε
Επιστολή Ιωάννου Α΄		Α Ιω
Επιστολή Ιωάννου Β΄		Β Ιω
Επιστολή Ιωάννου Γ΄		Γ Ιω
Επιστολή Ιούδα		Ιου
Αποκάλυψις Ιωάννου		Απ
J.P. Migne, <i>Patrologia Cursus Completus</i>		PG

Εισαγωγή

Η μόνη βεβαιότητα του ανθρώπου από την πρώτη στιγμή που βλέπει το φώς της ζωής, από την πρώτη στιγμή της γέννησής του, είναι ο ίδιος ο θάνατος· ότι κάποια στιγμή, στο άμεσο ή αργότερο μέλλον η ζωή του θα τελειώσει. Είναι εύλογο ότι το γεγονός του θανάτου αποτελεί για τον άνθρωπο όχι μόνο ένα ανεξερεύνητο μυστήριο, αλλά και βασικό φιλοσοφικό και υπαρξιακό πρόβλημα της ίδιας του της ύπαρξης. Κανείς δεν μπορεί να μείνει ασυγκίνητος και αδιάφορος ενώπιον του θανάτου. Γι' αυτό μέσα στους αιώνες οι άνθρωποι ανέπτυξαν διάφορες διδασκαλίες, θρησκευτικές ή φιλοσοφικές, γύρω από το ζήτημα του θανάτου, προκειμένου να τον ερμηνεύσουν, να τον αιτιολογήσουν και κυρίως να καταπραΰνουν τον πόνο, να κατασιγάσουν την λύπη που προκαλεί ειδικά όταν επισυμβαίνει σε οικεία κι προσφιλή πρόσωπα.

Είναι φυσικό ότι και ο Χριστιανισμός ανέπτυξε τη δική του διδασκαλία περί θανάτου. Μάλιστα, δεν θα ήταν υπερβολή να τονιστεί ότι σε ένα μεγάλο βαθμό η Χριστιανική διδασκαλία οικοδομήθηκε γύρω από το θάνατο : το θάνατο του Χριστού και την Ανάστασή Του. Η ενανθρώπιση, η ζωή, το έργο, το πάθος, ο σταυρός και η ανάσταση του Χριστού έλαβαν χώρα προκειμένου ο άνθρωπος να αποκαταστήσει τη διαρραγείσα σχέση του με τον Θεό που είχε άμεση συνέπεια τον θάνατο.

Για τον Χριστιανισμό ο βιολογικός θάνατος του ανθρώπου δεν αποτελεί καταστροφή. Αντίθετα, όπως θα διαπιστώσουμε, μπορεί ο Χριστιανός να αντικρύσει τον θάνατο και ως μια ευκαιρία να ξανασυναντηθεί με τον Θεό. Για έναν χριστιανό η απόλυτη καταστροφή είναι η απομάκρυνση από τον Θεό. Αυτή η απομάκρυνση είναι ταυτόσημη με την αμαρτία και η αμαρτία καταλήγει να έχει άμεση επίπτωση με την θνητότητα της ανθρώπινης φύσης (τα οψώνια της αμαρτίας, θάνατος τονίζει ο Απ.Πάυλος). Ως εκ τούτου, το μείζον γαι έναν χριστιανό δεν είναι ο βιολογικός θάνατός του, αλλά ο πνευματικός θάνατος που σημαίνει ότι πάνω του έχει κυριαρχήσει η αμαρτία.

Στην παρούσα εργασία θα διερευνηθεί το ζήτημα του θανάτου από τη χριστιανική σκοπιά και οπτική. Πώς αντικρίζουν οι Χριστιανοί τον θάνατο; Πώς συνδέεται το σωτηριώδες έργο του Χριστού με το ζήτημα του θανάτου; Υπάρχει προοπτική για τον άνθρωπο μετά τον βιολογικό του θάνατο; Ο βιολογικός θάνατος σημαίνει και το οριστικό και αμετάκλητο τέρμα της ανθρώπινης ζωής; Αυτά τα ερωτήματα δεν είναι απλώς τα ερωτήματα που καλύπτει ο Χριστιανισμός με τη διδασκαλία του. Είναι

βαθύτατες ανησυχίες και υπαρξιακά ζητήματα της ανθρώπινης φύσης στα οποία ο Χριστιανισμός δίνει απαντήσεις. Και μάλιστα οι απαντήσεις του Χριστιανισμού είναι μεστές από ελπίδα και χαρά- όσο κι αν αυτό φαίνεται οξύμωρο – καθώς στο βάθος υπάρχει η ανάσταση και η προοπτική της αιώνιας ζωής.

Κανείς δεν μπορεί να μελετήσει μόνο το ζήτημα του θανάτου στον Χριστιανισμό, χωρίς να αναφερθεί στην ανάσταση. Θάνατος και ανάσταση είναι άμεσα συνυφασμένες στη Χριστιανική διδασκαλία. Όπως δεν υπάρχει ο θάνατος χωρίς τη ζωή, έτσι και δεν υπάρχει ο θάνατος χωρίς την προοπτική της ανάστασης. Ο θάνατος και η ανάσταση είναι, θα μπορούσαμε να πούμε, η κεντρικότερη διδασκαλία του Χριστιανισμού, μια διδασκαλία που αγγίζει τα μύχια της ανθρώπινης ύπαρξης και δίνει διέξοδο στην υπαρξιακή αγωνία του ανθρώπου και στον ανείπωτο φόβο του εξαιτίας του θανάτου.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας σκιαγραφηθούν οι θεμελιώδεις χριστιανικές διδασκαλίες περί θανάτου. Θα εξεταστεί πως ο θάνατος είναι συνέπεια της αμαρτίας, πως συνδέεται με το Προπατορικό Αμάρτημα, πως σηματοδοτεί τον διαχωρισμό της ψυχής με το σώμα, ενώ θα γίνει και σύντομη αναφορά στα δύο είδη θανάτου :του βιολογικού θανάτου που αφορά στο ανθρώπινο σώμα και του πνευματικού που αφορά στην ανθρώπινη ψυχή. Εν τέλει, γιατί το ζήτημα του θανάτου αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του Σχεδίου της Θείας Οικονομίας, του σχεδίου του Θεού για τη σωτηρία του ανθρώπου.

Στο δεύτερο κεφάλαιο το ενδιαφέρον την παρούσης εργασίας θα στραφεί στην Καινή Διαθήκη και στο πως παρουσιάζεται εκεί το ζήτημα του θανάτου. Είναι εύλογο ότι στο κεφάλαιο αυτό το βλέμμα μας θα πέσει πάνω στο σωτηριώδες έργο του Χριστού. Το πάθος, ο σταυρικός θάνατος και η ανάσταση του Χριστού δεν αποτελούν απλώς τον πυρήνα της χριστιανικής πίστης, αλλά είναι και ο τρόπος που ο Χριστιανισμός απαντάει στην υπαρξιακή αγωνία που προκαλεί στον άνθρωπο ο θάνατος. Ο Χριστός, ως ο σαρκωμένος Λόγος του Θεού, ήρθε στον κόσμο προκειμένου να σώσει τον άνθρωπο από την αμαρτία και να τον λυτρώσει από τον θάνατο. Γύρω από τον σταυρικό θάνατο και την ανάσταση του Χριστού αναπτύσσεται όλη η χριστιανική διδασκαλία για τον θάνατο. Όπως ο Χριστός πέθανε και αναστήθηκε, έτσι θα μπορέσει και ο άνθρωπος αποκαθιστώντας τη σχέση του με τον Θεό να αναστηθεί μετά τον θάνατό του και να απολαύσει την αιώνια ζωή κοντά στον Θεό. Με την προοπτική αυτή θα εξεταστούν στο κεφάλαιο αυτό τα χωρία από την Καινή Διαθήκη

όπου γίνεται λόγος όχι μόνο για τον θάνατο και την ανάσταση του Χριστού, αλλά και για τον θάνατο και την ανάσταση του ίδιου του ανθρώπου.

Στο τρίτο κεφάλαιο θα εξεταστεί το ζήτημα του θανάτου στη χριστιανική γραμματεία. Μέσα στους αιώνες ο Χριστιανισμός έχει αναπτύξει μια απέραντη εργασία, τεράστια σε όγκο, σε βάθος σκέψης και σε ποικιλία θεμάτων. Είναι προφανές ότι μέσα στα όρια της παρούσης εργασίας θα ήταν αδύνατο να μελετηθούν και να σχολιαστούν όλοι οι συγγραφείς που μιλούν για τον θάνατο. Ούτε από την άλλη θα ήταν δυνατό να εξεταστούν εξαντλητικά όλες οι ιδέες και τα έργα κάποιων. Γι' αυτό έγινε μια ενδεικτική επιλογή συγγραφέων και έργων : Μ. Βασίλειος, Μ. Αθανάσιος, Γρηγόριος Ναζιανζηνός, Ιωάννης Χρυσόστομος, Ιωάννης της Κλίμακας. Επιπρόσθετα, στο κεφάλαιο αυτό θα σχολιαστεί αδρομερώς το κείμενο της «Εξοδίου Ακολουθίας», δηλαδή το κείμενο το οποίο συνοδεύει την τελετή της κηδείας ενός χριστιανού.

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο θα γίνει λόγος για την ανάσταση. Καθώς στη χριστιανική σκέψη και εμπειρία ο θάνατος και η ανάσταση είναι άμεσα συνυφασμένα, θα ήταν αδύνατο μια εργασία για τον θάνατο να μην αναφέρεται και στην ανάσταση. Θα εξεταστεί τι σημαίνει για έναν χριστιανό η ανάσταση, θα καταδειχθεί ότι η ανάσταση είναι ανάσταση σωμάτων, ότι η ανάσταση σηματοδοτεί την επανένωση του ανθρώπου με τον Θεό και του διανοίγει την προοπτική της αιώνιας ζωής.

Είναι εύλογο ότι μέσα στα όρια της παρούσης εργασίας δεν θα ήταν δυνατόν να θιχτούν και να σχολιαστούν ποικίλες πτυχές του ζητήματος του θανάτου. Πτυχές που αφορούν αφενός στη διαμόρφωση της χριστιανικής διδασκαλίας περί θανάτου, δηλαδή ποιες ήταν οι επιρροές αλλά και οι διαφορές σε σχέση αφενός με την αρχαιοελληνική φιλοσοφική σκέψη και παράδοση και αφετέρου με την ιουδαϊκή θρησκεία και παράδοση. Όπως επίσης, δεν εξετάστηκαν ποικίλες πτυχές του ζητήματος του θανάτου που αφορούν σύγχρονα προβλήματα που απορρέουν από την πρόοδο και τα επιτεύγματα της επιστήμης, κυρίως της ιατρικής και της βιολογίας, ζητήματα που θεραπεύει η καινοφανής επιστήμη της βιοηθικής. Όλα αυτά τα ζητήματα, όσο ενδιαφέροντα ή επίκαιρα και να είναι, θα απομάκρυνε την εργασία από τους ερευνητικούς της στόχους.

Κύριος στόχος της παρούσης εργασίας είναι να ανιχνευτεί και να διατυπωθεί η χριστιανική διδασκαλία περί θανάτου. Να καταγραφούν οι βασικές θέσεις και πεποιθήσεις του Χριστιανισμού αναφορικά με τον θάνατο που συνδέονται άμεσα με τον Χριστό και το σωτηριώδες έργο του. Ένα έργο που εντάσσεται στο Σχέδιο της

Θείας Οικονομίας, το σχέδιο δηλαδή του Θεού για τη σωτηρία του ανθρώπου. Υπό αυτήν την προοπτική εκτός από την Καινή Διαθήκη επιχειρήθηκε η ανίχνευση των απόψεων κάποιων Πατέρων της Εκκλησίας – δεν θα ήταν δυνατό, όπως προαναφέρθηκε, να εξαντληθεί το θέμα στο σημείο αυτό. Παράλληλα, επιχειρήθηκε και ένας σχολιασμός της χριστιανικής διδασκαλίας περί θανάτου μέσα στη λειτουργική παράδοση της εκκλησίας (Εξόδιος Ακολουθία και ενδεικτική μελέτη της υμνολογίας) προκειμένου να καταδειχθεί ότι όλη η χριστιανική διδασκαλία περί θανάτου δεν αντιμετωπίζεται από τους Χριστιανούς ως μια αφαιρετική σύλληψη, μια διανοητική διαδικασία, δεν είναι απλές πεποιθήσεις και αντιλήψεις, αλλά αντίθετα είναι εμπειρικά γεγονότα, είναι βιώματα που αποτυπώνονται όχι μόνο στα συγγράμματα, αλλά και στη λειτουργική ζωή της Εκκλησίας. Η αμαρτία, η φθορά και ο θάνατος από τη μία πλευρά, και από την άλλη η μετάνοια, η ανάσταση και η αιώνια ζωή δεν είναι απλές θεωρητικές κατασκευές των χριστιανών διανοουμένων (δηλ. των Πατέρων της Εκκλησίας), αλλά βίωμα, νοοτροπία και βιοτροπία για τον κάθε χριστιανό, που ζει τη ζωή του με την ελπίδα της ανάστασης.

Κεφάλαιο Πρώτο

Ο Χριστιανός απέναντι στον θάνατο

1.1. Ο άνθρωπος απέναντι στον θάνατο.

Ο θάνατος σηματοδοτεί το τέλος της βιολογικής ύπαρξης του ανθρώπου και ο άνθρωπος κυριεύεται από πραγματική υπαρξιακή αγωνία ενώπιον του θανάτου¹. Όμως, ο θάνατος του ανθρώπου δεν παύει να βιώνεται ως ένα γεγονός όχι μόνο τραγικό αλλά και εν πολλοίς ανερμήνευτο. Ο θάνατος, πρώτα απ' όλα σημαίνει και τη βαθύτατη λύπη, τον θρήνο και τη δυστυχία για τους οικείους του νεκρού. «Θρηνώ και ὀδύρομαι ὅταν ἐννοήσω τὸν θάνατον» αναπέμπεται στην Εξόδιο Ακολουθία. Και πραγματικά ο άνθρωπος στέκεται συγκλονισμένος, συντετριμμένος, καταρρακωμένος μπροστά στο «ανεξήγητο μυστήριο» του θανάτου. Η θλίψη και η οδύνη συχνά κυριεύει τους ανθρώπους όταν έρχονται αντιμέτωποι με τον θάνατο – ιδιαίτερα οι συγγενείς και οι λοιποί προσφιλείς του νεκρού συντρίβονται.

Ο άνθρωπος χαρακτηρίζεται θνητός, όχι απλώς γιατί πεθαίνει - ο θάνατος αφορά σε κάθε είδος ζωής στην κτίση - αλλά γιατί μόνο αυτός από την απέραντη ποικιλομορφία της ζωής έχει τη συναίσθηση του θανάτου, έχει τη συνείδηση ότι θα πεθάνει, ότι η βιολογική ζωή του θα λάβει κάποιο τέλος². Και η συνειδητοποίηση αυτή προκαλεί αφενός τον φόβο και τον τρόμο μπροστά στο ανεξήγητο μυστήριο του θανάτου και αφετέρου στη προσπάθειά του ανθρώπου να τον εξηγήσει, να τον κατανοήσει και να τον νοηματοδοτήσει³. Η (βιολογική) ζωή του ανθρώπου ξεκινάει με

¹ Εύστοχα και περιεκτικά ο Γιανναράς υπογραμμίζει : «Με τον θάνατο αφανίζεται η φυσική ατομικότητα, η ψυχοσωματική πραγματικότητα του ανθρώπου. Αφανίζονται όλες οι ενέργειες-δυνατότητες της φύσης του : λόγος, νόηση, φαντασία, κρίση, μνήμη, επιθυμία.», βλ. Γιανναράς, «Η ζωή μετά τον θάνατο», *Σύναξη*, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1992, τ.43, σ.35.

² Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 635

³ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 639 : «Ο άνθρωπος αποτελεί τη μόνιμη απειλή και την τελευταία φάση της ζωής του. Το νόημα της ζωής συνδέεται αναπόσπαστα με το νόημα του θανάτου. Και η ζωή θεωρείται σωστά, όταν συμπεριλαμβάνει και τον θάνατο. Όταν το νόημα της ζωής δεν βγαίνει από τη συμπερίληψη του θανάτου, μένει μετέωρο και εξαφανίζεται. Στην περίπτωση αυτή ο θάνατος ως τελευταία φάση της ζωής καταστρέφει ολόκληρο το προηγούμενο νόημά της και την κάνει άσκοπη και ανόητη. Για να δοθεί νόημα στη ζωή πρέπει να δοθεί νόημα στον θάνατο. Μόνο όταν αναγνωρισθεί και

μία και μοναδική προοπτική, μια και μοναδική βεβαιότητα, τη βεβαιότητα του (βιολογικού) θανάτου – «η ίδια η ζωή εκδιπλώνεται ως διαδικασία θανάτου⁴». Γι' αυτό και η διδασκαλία της Εκκλησίας σχετικά με τον θάνατο αποτελεί κεντρικό σημείο της όλης χριστιανικής διδασκαλίας.

Για την Εκκλησία ο θάνατος σημαίνει την έξοδο της ψυχής από τον σώμα, τη διάσπαση αυτή της ψυχοσωματικής ενότητας που αποτελεί τον όλον άνθρωπο⁵. Θάνατος, σε πρώτο επίπεδο, σημαίνει την καταστροφή του «κατ' εικόνα» Θεού πλασμένου ανθρώπου, διάλυση της κοινωνίας του με τον συνάνθρωπο και τον Θεό, τραγική διάσπαση του όλου ανθρώπου⁶. Όμως, σε δεύτερο επίπεδο, ο βιολογικός θάνατος του ανθρώπου δεν παρουσιάζεται ως κάτι τόσο τρομερό και φοβερό. «Στην προοπτική της Εκκλησίας η βιολογική ζωή και ο βιολογικός θάνατος χάνουν τη δραματική αντιπαλότητά τους και σχετικοποιούνται»⁷. Κι αυτό γιατί η Εκκλησία θεωρεί ότι ο θάνατος μπορεί να αποτελέσει την ευκαιρία για να επανασυνδεθεί ο άνθρωπος με τον Θεό, είναι μια ευκαιρία μετάβασης από την πρόσκαιρη (βιολογική) ζωή στην όντως ζωή, στην αιώνια ζωή πλησίον του Θεού⁸. Έτσι, εν τέλει ο βιολογικός θάνατος του ανθρώπου χάνει τις τραγικές του διαστάσεις και προσφέρεται ως ευκαιρία του ανθρώπου για να κερδίσει την αιώνια ζωή.

Σύμφωνα με τη χριστιανική διδασκαλία ο άνθρωπος εξαρχής δεν ήταν θνητός όπως βέβαια δεν ήταν και αθάνατος – ο μόνος εκ φύσεως αθάνατος είναι ο Θεός, η όντως ζωή. Ο άνθρωπος αμέσως μετά τη δημιουργία τοποθετήθηκε στη μεθόριο της θνητότητας και της αθανασίας έχοντας τη δυνατότητα να επιλέξει ανάμεσα στα δύο – δημιουργήθηκε δηλαδή όντας δεκτικός τόσο για να είναι θνητός όσο και αθάνατος⁹. Η θνητότητα του ανθρώπου είναι συνέπεια του Προπατορικού Αμαρτήματος¹⁰. Για τη

καταξιοθεί ο θάνατος ως τελευταία φάση της ζωής, μπορεί να καταξιοθεί και ολόκληρη η ζωή. Και η καταξίωση αυτή βρίσκεται στον Θεό, που δεν είναι “Θεός νεκρών, αλλά ζώντων (Μτθ 22, 32)”»

⁴ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 600

⁵ Βλ. Νικολαΐδης, *Γιατί ο Θάνατος ή Πέραν του Τάφου;*, σ.90-91

⁶ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 636

⁷ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 600

⁸ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 601

⁹ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 637· Μπλουμ Αντώνιος, «Θάνατος και απώλεια», στο Walker Andrew-Καρράς Κώστας (επιμέλεια), *Ζωντανή Ορθοδοξία στον Σύγχρονο Κόσμο* (μετάφραση : Ιωσήφ Ροηλίδης), σ. 117, εκδ. Εστία, Αθήνα 2001·

¹⁰ Βλ. Νικολαΐδης, *Γιατί ο θάνατος; Και Πέραν του Τάφου;*, σ.30-31

χριστιανική διδασκαλία ο θάνατος του ανθρώπου πρώτα απ' όλα είναι πνευματικός και σηματοδοτήθηκε από τον χωρισμό της ψυχής του από τον Θεό που είναι η πηγή της όντως ζωής. Ο πνευματικός αυτός θάνατος του ανθρώπου είναι η πρώτη συνέπεια του Προπατορικού αμαρτήματος και ακολούθησε και ο βιολογικός θάνατος¹¹.

Ο φόβος του θανάτου

Ο άνθρωπος βιώνει κατά τη διάρκεια της ζωής τον φόβο του θανάτου. Τον φόβο ότι η ύπαρξη του θα πάψει να υπάρχει και ότι όλα θα λάβουν ένα τέλος. Όμως, στη χριστιανική διδασκαλία ο φόβος αυτός μπορεί να υπερκεραστεί, να κατανικηθεί και, κυρίως να αντικατασταθεί με την ελπίδα¹². Κομβικό ρόλο για την υπερνίκηση του φόβου του θανάτου είναι η ίδια η αγάπη. Αυτή προϋποθέτει αφενός να αποδεχτεί ο άνθρωπος ότι υπάρχει ένα τέλος στην βιολογική του ύπαρξη και αφετέρου με την πίστη¹³ στον Χριστό ότι μπορεί να κατανικήσει τον ίδιο τον θάνατο. Έτσι, ο βίος του ανθρώπου εκ νέου νοηματοδοτείται με κέντρο την αγάπη. Από αγάπη για τον άνθρωπο σταυρώθηκε και αναστήθηκε ο Χριστός και ο άνθρωπος από αγάπη για τον Θεό και τον πλησίον μπορεί να μεταμορφώσει όλη τη ζωή του, να ξεπεράσει όλες τις δυσκολίες, να θυσιαστεί και γευθεί την αληθινή ζωή με την εμπειρία της αληθινής αγάπης. «Η εμπειρία της αγάπης είναι εμπειρία της ζωής. Και η ζωή της αγάπης είναι ζωή μετοχής στη νίκη εναντίον του θανάτου. Η χριστιανική ζωή είναι εκκλησιασμός αγάπης. Και η Εκκλησία είναι κοινωνία αγάπης.¹⁴»

Βέβαια, ο θάνατος σκορπίζει τη θλίψη, τον θρήνο και προκαλεί σε μερικές περιπτώσεις και την ψυχική συντριβή σε όσους μένουν πίσω και βιώνουν την απώλεια του προσφιλούς προσώπου. Σε κάθε περίπτωση όμως η αγάπη του ανθρώπου προς τον συνάνθρωπο και τον Θεό καθώς και η προσδοκία της αιώνιας ζωής μετριάζουν και

¹¹ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ.636-637. «Κι ενώ ο πνευματικός θάνατος είναι ο χωρισμός της ψυχής από τον Θεό, ο σωματικός θάνατος είναι ο χωρισμός της ψυχής από το σώμα». Επίσης, βλ. Νικολαΐδης, *Γιατί ο Θάνατος ή Πέρα ν του Τάφου;*, σ.92-93

¹² Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 222-223 : «Η χριστιανική ελπίδα είναι ασφαλής και αδιάψευστη. Με αυτήν προγεύεται, αλλά και περιμένει ο πιστός την πλήρη δικαίωση της πίστεώς του, χωρίς να φοβάται καμία διάψευση, ούτε τον ίδιο τον θάνατο, γιατί και αυτός περιορίζεται στα όρια της παρούσας ζωής.»

¹³ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ.189-200

¹⁴ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 242

παρηγορούν όσους μένουν πίσω, όσο αβάσταχτη κι αν φαίνεται κάποιες φορές η απώλεια¹⁵.

Ελευθερία και θάνατος

Ο φόβος που τρέφει ο άνθρωπος για τον θάνατο του στερεί στην πραγματικότητα την ελευθερία του¹⁶. Η ελευθερία του ανθρώπου βέβαια, ακόμη και όταν κατακτιέται, σύμφωνα με τη χριστιανική διδασκαλία είναι σχετική, καθώς μόνο η ελευθερία του Θεού είναι απόλυτη (καθώς μόνο Αυτός έχει τη δυνατότητα να ορίζει τον τρόπο υπάρξεώς Του έξω από την κάθε εξάρτηση, αναγκαιότητα ή περιορισμό). Η ανθρώπινη ελευθερία σχετίζεται με την αγαπητική σχέση που οικοδομεί με τα πρόσωπα και τα πράγματα που τον στηρίζουν - η αγάπη και η ελευθερία συναντώνται, καθώς η αγάπη σημαίνει και τη βίωση της ελευθερίας. Όμως, ο άνθρωπος χάνει την ελευθερία του εξαιτίας του φόβου του για τον θάνατο - η κοσμική αυτή νομοτέλεια κατευθύνει τον άνθρωπο και τον εξανδραποδίζει. Βιώνοντας διαρκώς τον φόβο του θανάτου ο άνθρωπος υποκύπτει στα πάθη του, στην αμαρτία και στη φθορά. Αντίδοτο σ' αυτήν την κατάπτωση και τον εξανδραποδισμό είναι ο Θεός. Με τον Θεό, με την υπακοή στο θέλημα του Θεού, με την βίωση της εν Χριστώ ζωής ο άνθρωπος μπορεί να κατανικήσει τον φόβο του θανάτου, να ελευθερωθεί από την αμαρτία, τη φθορά και τον θάνατο. Η προοπτική της αιώνιας ζωής ουσιαστικά τον καθιστά συμμετοχο της αφθαρσίας και της αθανασίας. Έτσι, ο άνθρωπος μπορεί να απολαύσει την απόλυτη ελευθερία κοντά στον Θεό¹⁷.

¹⁵ «Πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι ο πόνος είναι μία από τις εκφράσεις της αγάπης. Αν ισχυριζόμαστε ότι αγαπούμε αληθινά το πρόσωπο που μόλις αναχώρησε από αυτή την ζωή, πρέπει να είμαστε και έτοιμοι να το αγαπούμε μέσα από τον πόνο με τον ίδιο τρόπο που κάποτε το αγαπήσαμε μέσα από τη χαρά – τη χαρά της επιβεβαίωσης, τη χαρά της κοινής ζωής», βλ. Μπλουμ Αντώνιος, «Θάνατος και απώλεια», στο Walker Andrew-Καρράς Κώστας (επ), *Ζωντανή Ορθοδοξία στον Σύγχρονο Κόσμο*, σ. 127

¹⁶ Δεν θα πρέπει να κατανοήσουμε τη χριστιανική ελευθερία ως μια απλή επιλογή ανάμεσα στο καλό και στο κακό ή ως τη δυνατότητα επιλογής μεταξύ πολλών και διαφορετικών δυνατοτήτων. Η απόλυτη ελευθερία στη χριστιανική διδασκαλία υπερβαίνει τη διάκριση μεταξύ του καλού και του κακού. Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 262

¹⁷ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ.257-259 και σημειώνει στη σ. 260-261 : «Ο φόβος του θανάτου κάνει τον άνθρωπο φίλαυτο και εγωκεντρικό. Τον περιορίζει στον εαυτό του. Τον δεσμεύει καθολικά και τελικά τον συντρίβει. Μόνο αν απαλλαγεί από τον φόβο του θανάτου, μπορεί να βρει τον

Ο Χ. Γιανναράς τονίζει : «Ο άνθρωπος είναι ύπαρξη προσωπική, γιατί η πλαστοουργός κλήση του Θεού τον προϋποθέτει ως υποστατική απάντηση σε αυτήν την κλήση, επομένως ως υπαρκτική δυνατότητα σχέσης με τον Θεό, ως ελευθερία κατάφασης ή άρνησης να κοινωνήσει μαζί Του... Ως κτιστή φύση (ψυχή και σώμα) η ύπαρξη πεθαίνει· “ως υπαρκτικό εκμαγείο” της κλήσης σε σχέση η υπόσταση δεν καταλύεται από τον θάνατο. Η κλήση του Θεού προϋποθέτει την απάντηση του ανθρώπου όχι απλώς ως έκφραση θέλησης αλλά ως τρόπο ύπαρξης, ως υπαρκτικό γεγονός κοινωνίας κτιστού και ακτίστου.¹⁸»

Η μνήμη του θανάτου

Για τον Χριστιανισμό ο βιολογικός θάνατος του ανθρώπου δεν αποτελεί την απόλυτη καταστροφή. Αντιθέτως, ο θάνατος σηματοδοτεί μια νέα αρχή, μια νέα γέννηση στην αιώνια ζωή. Δεν ήταν ένα τέλος, αλλά μια αρχή, και μάλιστα μια αρχή που εξασφάλιζε την επιστροφή του ανθρώπου στον Θεό και ο θάνατος ήταν η πύλη προς την αιωνιότητα. Με αυτό το πνεύμα καλλιεργήθηκε, ιδιαίτερα στους Χριστιανούς των πρώτων αιώνων του Χριστιανισμού, η διδασκαλία της «μνήμης του θανάτου»¹⁹.

Η «μνήμη του θανάτου» αναπτύχθηκε ιδιαίτερα ως διδασκαλία και ως βίωμα στον ορθόδοξο μοναχισμό και είναι συνυφασμένη κυρίως με την ασκητική ζωή. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν αφορά όλους τους χριστιανούς, ασκητές, μοναχούς ή κοσμικούς. Αντίθετα είναι ουσιώδης διδασκαλία που βοηθά στον χριστιανό να νοηματοδοτήσει τη ζωή του με αφετηρία τον θάνατο. Η «μνήμη του θανάτου» ξεκινάει με τη βαθύτερη συνειδητοποίηση του χριστιανού ότι η επίγεια ζωή είναι βραχεία, ότι

αληθινό εαυτό του και την αληθινή ελευθερία του. Και αυτό γίνεται δυνατό με τον Χριστό. Η ένταξη στο σώμα του χριστού, την Εκκλησία, είναι η είσοδος στην κοινωνία τα ελευθερίας. Η ένταξη αυτή δεν παραμερίζει την ιδιαιτερότητα του ανθρώπου, αλλά παρέχει την οντολογική βάση για την πλήρη καταξίωση και τελειώσή του. Τον καθιστά μέτοχο της άκτιστης ζωής και της αιωνιότητας του Χριστού. Και στον βαθμό που ζει ενωμένος με τον Χριστό, λυτρώνεται από τον φόβο του θανάτου και είναι ελεύθερος.»

¹⁸ Βλ. Γιανναράς, «Η ζωή μετά τον θάνατο», *Σύναξη*, τ. 43, σ. 37, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1992

¹⁹ Βλ. Μπλουμ, «Θάνατος και απώλεια», στο Walker Andrew-Καρράς Κώστας (επ.), *Ζωντανή Ορθοδοξία στον Σύγχρονο Κόσμο*, σ. 114 και 118.

κυριαρχείται από τη φθορά και την παροδικότητα²⁰. Έτσι, η ανθρώπινη ζωή λαμβάνει άλλο νόημα καθώς αποδεσμεύεται από τους κοσμικούς λογισμούς, το άγχος για τις ανάγκες της βιοτικής μέριμνας και των υλικών αναγκών, τα καθημερινά προβλήματα της επίγειας ζωής. Κι έτσι οδηγεί τον χριστιανό στην προσπάθειά του, εφαρμόζοντας το θέλημα του Θεού, να προσεγγίσει τον Θεό ήδη από την επίγεια ζωή του, να προσεγγίσει το φως του Χριστού. «Είναι θείο χάρισμα που τοποθετεί τον άνθρωπο μπροστά στην αιωνιότητα». Είναι η «μνήμη του θανάτου» που βοηθά τον χριστιανό να αποφεύγει την αμαρτία, να κατανικάει τους πειρασμούς, να προγεύεται την αιώνια ζωή. «Και η αγάπη, η ύψιστη χριστιανική αρετή, όταν δεν αντέχει μπροστά στον θάνατο, είναι ψεύτικη ή τουλάχιστον ατελής. Μόνο όταν είναι ισχυρότερη από τον θάνατο είναι τέλεια και αληθινή. Γι' αυτό όταν δοκιμαστεί με τον θάνατο στην επίγεια ζωή, νικάει τον θάνατο στην αιωνιότητα και καθιστά τον άνθρωπο ικανό για την “ασάλευτη βασιλεία”»²¹.

1.2.Ο θάνατος στο Σχέδιο της Θείας Οικονομίας²²

Σύμφωνα με τη διήγηση της Γένεσης ο άνθρωπος αποτελεί μέρος της Κτίσης²³ που ο Θεός δημιούργησε. Ο Αδάμ, ο πρώτος άνθρωπος, μαζί με την Εύα αρχικά ζούσαν μέσα στον Παράδεισο, πλησίον του Θεού. Όμως, παράκουσαν την εντολή του με αποτέλεσμα να εκδιωχθούν από τον Παράδεισο, να απομακρυνθούν από τον Θεό. Αυτό είναι το λεγόμενο Προπατορικό Αμάρτημα²⁴ το οποίο αποτελεί και την αιτία για βιώνει από τότε ο άνθρωπος τον πόνο, τον μόχθο και, κυρίως, τη φθορά που επιφέρει τον θάνατο²⁵. Με άλλα λόγια αμαρτία είναι η απομάκρυνση του ανθρώπου από τον Θεό, η

²⁰ Βλ. Μπλουμ, «Θάνατος και απώλεια», στο Walker Andrew-Καρράς Κώστας (επ), *Ζωντανή Ορθοδοξία στον Σύγχρονο Κόσμο*, σ. 115-117

²¹ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 640-642

²² Βλ. Φλορόφκσυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ.107 κ.εξ. ως και 117 και 124

²³ «Η σχέση του ανθρώπου με την κτίση έχει χριστολογική θεμελίωση και σωτηριολογική προοπτική», βλ. Γαλάνης, *Βιβλικές, ερμηνευτικές και θεολογικές μελέτες*, σ.444

²⁴ Ματσούκας, *Δογματική Β΄*, σ.202-216

²⁵ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ.204-205· Νικολαΐδης, *Γιατί ο Θάνατος; Και πέραν του τάφου;*, σ. 29-37

διάρρηξη της σχέσης ανθρώπου και Θεού και άμεση επίπτωσή της είναι ο θάνατος²⁶. Η αμαρτία είναι μια πολυδιάστατη διάσπαση : διάσπαση από τον Θεό, διάσπαση της ενότητας των ανθρώπων, διάσπαση της ψυχής, διάσπαση του συνδέσμου που έχει ο άνθρωπος με τη φύση, διάσπαση της ίδιας της φύσης μέρος της οποίας είναι και ο άνθρωπος²⁷. Όμως, ο Θεός έχοντας απέραντη αγάπη για τον άνθρωπο «έθεσε σε εφαρμογή» το Σχέδιο της Θείας Οικονομίας. Αυτό είναι το σχέδιο του Θεού για τη σωτηρία²⁸ του ανθρώπου από την αμαρτία, την φθορά και τον θάνατο. Είναι το σχέδιο του Θεού για να επανασυνδεθεί ο άνθρωπος μαζί Του. Μέσα στο Σχέδιο της Θείας Οικονομίας περιλαμβάνεται και η ενανθρώπιση του Λόγου του Θεού, η σάρκωσή Του. Ο Χριστός, ως τέλειος Θεός και τέλειος άνθρωπος, ήρθε στον κόσμο μια δεδομένη ιστορική στιγμή προκειμένου με τη θυσία Του, τον Σταυρό²⁹ και την Ανάστασή Του,

²⁶ Επίσης, βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ.127 : «...η αμαρτία δεν έγκειται απλώς στην κατάλυση ηθικών εντολών, αλλά στην αποστασία από την πηγή της ζωής, τον Θεό...».

²⁷ Βλ. Ιεροθέου, *Όσοι Πιστοί*, σ.257-258.

²⁸ Ο Γαλάνης, *Βιβλικές, ερμηνευτικές και θεολογικές μελέτες*, σ.294 επισημαίνει : «(Οι Πατέρες της Εκκλησίας) τονίζουν κυρίως τέσσερις σταθμούς του απολυτρωτικού έργου του Χριστού : α) την ενανθρώπιση του μέσω της Θεοτόκου και την ένωση της θείας με την ανθρώπινη φύση, με την οποία ο Χριστός εγκαινίασε την απαρχή της σωτηρίας, β) τη θεϊκή του διδασκαλία και το παράδειγμά του, τα οποία απηύθυνε στον πλανηθέντα άνθρωπο, γ) τον σταυρικό θάνατο, με τον οποίο απάλλαξε τον άνθρωπο από την αμαρτία και τον έφερε κοντά στον Θεό, δ) την ανάστασή του, με την οποία κατήργησε τον θάνατο και οδήγησε τον άνθρωπο από τον θάνατο στη ζωή. Δηλαδή, ο Χριστός απολύτρωσε, κατά τους πατέρες της Εκκλησίας, το ανθρώπινο γένος με την ενανθρώπιση του, τη διδασκαλία και το παράδειγμά του, στο σταυρικό του θάνατο και την ανάσταση. Οι τέσσερις αυτοί σταθμοί του σωτηριώδους έργου του Χριστού συγκροτούν τη χριστολογική βάση της σωτηρίας, την οποία οι πατέρες της Ανατολικής Εκκλησίας προβάλλουν πολύ συχνά, για να τονίσουν την αναγκαιότητα της πίστης στον Χριστό.»

²⁹ Ιεροθέου, *Όσοι Πιστοί*, σ. 258-259 : «Όλες αυτές τις διασπάσεις της ήνωσε ο Σταυρός του Χριστού...Έτσι, ο θάνατος του Χριστού στον Σταυρό και κατ' επέκταση το ζωοποιό ξύλο του Σταυρού έγινε η αρχή της ενότητας και αφθαρσίας όλης της φύσεως. Διά του Σταυρού ο άνθρωπος επιστρέφει στον Θεό και ενώνεται μαζί Του. Ενδύεται το Φως και αποκτά την Ζωή. Αποβάλλει το ένδυμα της φθοράς και της; Θνητότητας και ενδύεται το ένδυμα της αφθαρσίας και της αθανασίας. Διά του Σταυρού ενώνονται οι άνθρωποι μεταξύ τους. Αυτό συμβαίνει πραγματικά μέσα στην Εκκλησία, όπου οι άνθρωποι οποιασδήποτε εθνότητας, γίνονται αδερφοί μεταξύ τους και μέλη του Σώματος του Χριστού...Ο Τίμιος Σταυρός είναι η ενότητα όλων των κόσμων, διότι δι' αυτού κατατροπούται το μόνο διασπαστικό στοιχείο, η αμαρτία...Όσοι ενώνονται με τον Εσταυρωμένο, υπερβαίνουν όλες τις διαιρέσεις και καταργούν όλες τις διασπάσεις.»

να προσφέρει στον άνθρωπο τη λύτρωσή του από την αμαρτία, την απελευθέρωσή του από τα δεσμά της φθοράς και του θανάτου.

Έτσι, η σάρκωση του Λόγου του Θεού, η ενανθρώπιση του Χριστού, αποτελεί για τον άνθρωπο τη ζωογόνηση του και κατά συνέπεια την ανάσταση της ίδιας της ανθρώπινης φύσης.³⁰ Είναι φανερό ότι στο Σχέδιο της Θείας Οικονομίας αποτελεί μια αδιάσπαστη «οργανική ενότητα» που κανένα τμήμα του δεν νοηματοδοτείται δίχως το άλλο : η Πτώση του ανθρώπου, η Σάρκωση του Λόγου, ο Σταυρός και ο θάνατος του Χριστού αλλά και η Ανάσταση Του οδηγούν στην αιώνια ζωή και τη λύτρωση του ανθρώπου από τη φθορά και την αμαρτία.

Θα πρέπει να τονιστεί ότι με τον θεολογικό όρο «σωτηρία» δεν εννοούμε την απαλλαγή της ψυχής από το σώμα, αλλά τη μεταμόρφωση όλης της ανθρώπινης φύσης. Είναι η αποτίναξη των δεσμών της αμαρτίας που επιφέρει τη φθορά και τον θάνατο. Είναι η πορεία του ανθρώπου προς το «καθ' ομοίωσιν», στην ένωση του ανθρώπου με τον Θεό. Είναι η αναγέννηση και η μεταμόρφωση του ανθρώπου που οδηγεί στην επανασύνδεσή του με τον Θεό³¹.

Από την ακένωτη πηγή της πατερικής παράδοσης θα μπορούσαμε να παραθέσουμε απειράριθμα χωρία που μιλούν για το Σχέδιο της Θείας Οικονομίας με σκοπό τη σωτηρία του ανθρώπου. Εδώ επιλέχθηκε ένα απόσπασμα από τον Άγιο Μάξιμο τον Ομολογητή το οποίο εύστοχα και περιεκτικά περιγράφει το Σχέδιο του Θεού : «*Ἀδελφός ἠρώτησεν γέροντα, λέγων· Παρακαλῶ σε, Πάτερ, εἰπεῖν μοι, τίς ὁ σκοπός οὗν τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως; Καί ὁ γέρον ἀποκριθεὶς εἶπε· Θαυμάζω σε, Ἀδελφέ, ὅτι καθ' ἡμέραν τοῦ συμβόλου ἀκούων τῆς πίστεως, περί τούτου με ἐρωτᾷς. Πλήν λέγω σοι, ὅτι ὁ σκοπός τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως, ἡ ἡμετέρα ἦν σωτηρία. Καί ὁ Ἀδελφός εἶπε· Πῶς λέγεις, Πάτερ; Καί ἀπεκρίθη ὁ γέρον· Ἐπειδὴ γάρ ὁ ἄνθρωπος ἀπ' ἀρχῆς γεγωνός ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καί ἐν τῷ παραδείσῳ τεθεὶς, τὴν ἐντολήν παραβάς, τῇ φθορᾷ καὶ τῷ θανάτῳ ὑπέπεσεν· εἶτα τῇ ποικίλῃ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ κατὰ πᾶσαν γενεάν καὶ γενεάν κυβερνώμενος, ἐπέμενεν ἐπὶ τό χειρὸν προκόπτων, ὑπὸ τῶν ποικίλων τῆς σαρκὸς παθημάτων ἀγόμενος τῷ ἀπελισμῷ τῆς ζωῆς· τούτου χάριν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Υἱός, ὁ προαιώνιος Λόγος ὁ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀθανασίας, ἐπέφανεν ἡμῖν τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις· σαρκωθεὶς ἐκ Πνεύματος ἁγίου, καὶ τῆς ἁγίας Παρθένου· καὶ πολιτείαν ἡμῖν θεοειδοῦς*

³⁰ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 108

³¹ Βλ. Ιεροθέου, *Όσοι Πιστοί*, σ. 349

ζωῆς ἐπέδειξε· καὶ ἐντολὰς ἀγίας δεδωκώς, καὶ βασιλείαν οὐρανῶν ἐπαγγειλάμενος τοῖς κατ' αὐτάς πολιτευομένοις, καὶ κόλασιν αἰώνιον τοῖς παραβαίνουσιν ἀπειλήσας· καὶ παθῶν τό σωτήριον πάθος, καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστάς, τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἐδωρήσατο ἡμῖν τό κατάκριμα δι' ὑπακοῆς λύσας τῆς προγονικῆς ἀμαρτίας· καὶ τό κράτος τοῦ θανάτου θανάτῳ καταργήσας· ἵνα, ὡσπερ ἐν τῷ Ἀδάμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως ἐν αὐτῷ πάντες ζωοποιηθῶσιν· καὶ εἰς οὐρανούς ἀνελθόντων, καὶ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθεσθῆεις, τό Πνεῦμα τό ἅγιον κατέπεμψεν εἰς ἀρραβῶνα τῆς ζωῆς· καὶ εἰς φωτισμόν καὶ ἁγιασμόν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν· καὶ εἰς βοήθειαν τῶν ἀγωνιζομένων (913) ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας φυλάξαι τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. Οὗτος ἦν ὁ σκοπὸς τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως, ὡς ἐν συντόμῳ εἶπεῖν.»³²

1.3. Η εσχατολογικὴ θεώρηση τοῦ θανάτου

Ο θάνατος στη χριστιανικὴ διδασκαλία εἶναι ἀναπόσπαστο μέρος τῆς εσχατολογίας³³. Ο ἄνθρωπος ἐξαιτίας τῆς ἀμαρτίας τοῦ περιέπεσε στην κατάσταση τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου κι ἐτσι ὁ Θεὸς με τὸ Σχέδιο τῆς Θεῆς Οικονομίας τοῦ ἔδωσε τὴ δυνατότητα νὰ σωθεῖ³⁴. Ἡ ἐνσάρκωση τοῦ Λόγου, ὁ Σταυρικὸς θάνατος καὶ ἡ Ἀνάσταση Τοῦ θα ὠδηγήσουν τὴν ἀνθρωπότητα στην Γενικὴ Ἀνάσταση τῶν νεκρῶν κατὰ τὶς ἐσχάτες μέρες, κατὰ τὴν τελικὴ κρίση καὶ Δευτέρα Παρουσία. Ἐτσι, ἀναδεικνύεται ὁ θάνατος ὄχι μόνο ὡς ἓνα κεντρικὸ σημεῖο τῆς χριστιανικῆς εσχατολογίας ἀλλὰ καὶ ὡς ἓνας βασικὸς σκοπὸς τῆς : νὰ μπορέσει ὁ ἄνθρωπος νὰ υπερνικήσει τὸν θάνατο, νὰ κερδίσει τὴν ἀθανασία καὶ τὴν αἰώνια ζωὴ πλησίον τοῦ

³² Μάξιμου Ὁμολογητοῦ, *PG* 90, στ. 912

³³ Για ἓναν σύντομο καὶ περιεκτικὸ ὀρισμὸ τῆς εσχατολογίας βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ II*, σ. 111 : «Ἐσχατο εἶναι τὸ τελευταῖο ἢ τὸ τελικὸ. Εἶναι ἐκεῖνο πρὸς τὸ ὁποῖο κατευθύνονται καὶ με τὸ ὁποῖο ολοκληρώνονται ὅλα ὅσα διαδραματίζονται μέσα στον κόσμον. Ἀντίστοιχα εσχατολογία εἶναι ἡ ἀναφορά στο τέλος τοῦ κόσμου, πού θα φανερωθεῖ με τὴ δευτέρη ἔλευση τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν πλήρη φανέρωση τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἐσχατο ὁμῶς καθ'αυτὸ καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ δὲν ἀνήκουν στον χρόνον ἀλλὰ στην αἰωνιότητα.

³⁴ «Τέσσερα ἐσχατα πράγματα κατὰ παράδοση ἀριθμοῦνται : ὁ θάνατος, ἡ κρίση, ὁ παράδεισος καὶ ἡ κόλαση. Καὶ ὑπάρχουν τέσσερα ἐσχατα πράγματα τῆς ἀνθρωπότητος : ἡ ἐσχατὴ μέρα, ἡ ἀνάσταση τῆς σαρκός, ἡ τελικὴ κρίση καὶ τὸ τέλος τοῦ κόσμου. Τὸ σπουδαιότερον θέμα, ἐν τούτοις, παραλείπεται σ' αὐτὴ τὴν ἀριθμηση, δηλαδή ὁ ἐσχατος Ἀδάμ, ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς καὶ τὸ σῶμα Τοῦ, ἡ Ἐκκλησία.» βλ. Φλορόφσκυ Γεώργιος, *Θέματα Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, σ. 73

Θεού σε μια ανακαινισμένη πραγματικότητα. Βέβαια, οι άνθρωποι με την πίστη τους ζουν τα έσχατα ήδη μέσα στην Εκκλησία με την Εν Χριστώ ζωή και η Εκκλησία έχει μια τέτοια ακριβώς εσχατολογική διάσταση – η Εκκλησία στην πραγματικότητα ζει σε δύο διαστάσεις, μια τωρινή και μια μελλοντική-εσχατολογική³⁵. Ο Χριστός είναι ο έσχατος Αδάμ γιατί είναι ο «Καινός Άνθρωπος» και αυτό ήδη το βιώνουν οι εν Χριστώ πιστοί, οι οποίοι βέβαια προσδοκούν και την τελική ανάσταση κατά τους έσχατους καιρούς³⁶. Από την άλλη δεν θα πρέπει να θεωρήσουμε τον ίδιο τον θάνατο ως τον «έσχατο εχθρό» του ανθρώπου, αλλά την αμαρτία η οποία είναι αυτή που απομακρύνει από τον Θεό, αυτή είναι ο πραγματικός έσχατος εχθρός, και ο θάνατος είναι η συνέπεια της αμαρτίας και της συνακόλουθης φθοράς. Και η ανάσταση του Χριστού είναι αυτή που καταλύει το κράτος του θανάτου, καταλύει την αμαρτία, τη φθορά και τον θάνατο δίνοντας στον άνθρωπο τη δυνατότητα της «έσχατης» λύτρωσης με την προοπτική της αιώνιας ζωής - η ίδια η ανάσταση του Χριστού μεταβάλλει άρδην και τον τρόπο που αντικρίζει ο άνθρωπος τον θάνατο³⁷. Και η μέλλουσα Γενική Ανάσταση γίνεται

³⁵ Χαρακτηριστικά γράφει ο Μαντζαρίδης, Χριστιανική Ηθική II, σ.112-113 : «Η Εκκλησία βρίσκεται στο μεθόριο του παρόντα και του μέλλοντα αιώνα. Η ύπαρξη του ανθρώπου μέσα σε αυτήν αποκτά εσχατολογικό χαρακτήρα και η έξοδός του από τον κόσμο δεν είναι εξαφάνιση στο κενό, αλλά μετοχή στο αιώνιο παρόν της δόξας του Θεού.» Στο ίδιο επίσης βλ. σ.532-533. Για τις συνθήκες κάτω από τις οποίες η πρωτοχριστιανική εκκλησία ανέπτυξε την εσχατολογία της υπογραμμίζει ο Βλ. Lohse, *Επίτομη Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ. 231 : «Όταν εγκαταλείφθηκε η προσδοκία του εγγύς τέλους, προχώρησε η Εσχατολογία σε μια διδασκαλία περί των Εσχάτων, για τα οποία βέβαια γιτόαν λόγος σε παραδοσιακές διατυπώσεις, τα οποία όμως δεν ήταν πια αντικείμενο ζωντανής ελπίδας. Στα παθήματα και στους διωγμούς οι κοινότητες διατηρούσαν την πεποίθηση πως στον Θεό και στον Χριστό ανήκει κάθε κυριαρχία και πως η νίκη τους στο προσεχές μέλλον θα αποκαλυφθεί σε όλο τον κόσμο.» καθώς και σ.232-235

³⁶ Βλ. Μαντζαρίδης, Χριστιανική Ηθική II, σ. 112 : «Η βασιλεία του Θεού, που αναμένεται στο τέλος της ιστορίας και του κόσμου φανερώθηκε με την έλευση του Χριστού και υπάρχει ήδη μέσα στον κόσμο και την ιστορία. Το έσχατο έγινε παρόν, ενώ ταυτόχρονα το παρόν προσέλαβε εσχατολογικό περιεχόμενο.»

³⁷ Βλ. Μπλουμ, «Θάνατος και απώλεια», στο Walker Andrew-Καρράς Κώστας (επ.), *Ζωντανή Ορθοδοξία στον Σύγχρονο Κόσμο*, σ. 119 : «Με την ανάσταση του Χριστού ο θάνατος ουσιαστικά κατεβλήθη... Κατεβλήθη, επειδή γνωρίζουμε ότι με την ανάσταση του Χριστού ο θάνατος δεν αποτελεί την τελευταία λέξη και καλούμαστε να εγερθούμε ξανά και να ζήσουμε. Ο θάνατος νικήθηκε επίσης με τη νίκη του Χριστού κατά της αμαρτίας και κατά του ίδιου του θανάτου, με την εις Άδου κάθοδο, επειδή η φρικτότερη άποψη του θανάτου, όπως τη συνέλαβε η Παλαιά Διαθήκη, ήταν ο χωρισμός από τον Θεό, που είχε επιφέρει τον θάνατο, είχε γίνει οριστικός, ακατάλυτος από τον ίδιο τον θάνατο. Όσοι είχαν

κατανοητή σαν μια ολοκληρωτική ανακαίνιση και αναζωοποίηση όλης της κτίσης³⁸. Βέβαια, είναι απαραίτητο να επισημανθεί ότι η προσδοκία της βασιλείας του Θεού και της αιώνιας ζωής δεν θα πρέπει να κάνει τους χριστιανούς παθητικούς και αδιάφορους, αλλά να τους θέτει συνεχώς σε εγρήγορση και να αγωνίζονται στην καθημερινή τους ζωή αφενός για την εκπλήρωση του θελήματος του Θεού και αφετέρου ζουν την εν Χριστώ ζωή μέσα στην Εκκλησία³⁹. Οι χριστιανοί βιώνουν την προσδοκία της βασιλείας του Θεού αφενός με την αναμονή της Τελικής Κρίσης/Δευτέρας Παρουσίας που θα σημάνει τη γενική ανάσταση των νεκρών και το τέλος του κόσμου και της ιστορίας και αφετέρου με την εμπειρία της παρουσίας του Χριστού μέσα στην Εκκλησία στον παρόντα ιστορικό χρόνο⁴⁰.

Και ο ίδιος ο θάνατος του ανθρώπου έχει μια εσχατολογική διάσταση καθώς η ημέρα που ο κάθε άνθρωπος θα πεθάνει είναι η έσχατη ημέρα του. Με άλλα λόγια προσιδιάζει στην ημέρα της Τελικής Κρίσης καθώς ό,τι συμβαίνει με τον θάνατο εκάστου ανθρώπου θα συμβεί για όλον τον κόσμο κατά τη Δευτέρα Παρουσία. Και όπως ο άνθρωπος μπορεί να συναντήσει τον θάνατο οποτεδήποτε κατά τη διάρκεια της ζωής του, έτσι και η Δευτέρα Παρουσία μπορεί να συμβεί οποιαδήποτε χρονική στιγμή⁴¹.

Η εσχατολογική αυτή προοπτική τόσο της εν Χριστώ ζωής όσο και του ίδιου του θανάτου έχει βαθύτατο αντίκτυπο στο πως αντικρίζει και αντιλαμβάνεται ο ίδιος ο Χριστιανός τη ζωή του. Συνειδητοποιεί ότι ο παρών κόσμος είναι πρόσκαιρος και φθαρτός και έχει στραμμένο το βλέμμα του στην προσδοκία της αιώνιας ζωής. Συνειδητοποιεί την παροδικότητα και τη ματαιότητα αυτού του κόσμου, και ελπίζει

πεθάνει – και αυτό εφαρμόζεται σε όλους -όσοι λοιπόν είχαν πεθάνει από την απώλεια του Θεού, Τον έχασαν για πάντα στο θάνατο. Η Σεόλ της Παλαιάς Διαθήκης είναι ο τόπος όπου δεν υπάρχει Θεός, ο τόπος του χωρισμού, της οριστικής και ανεπανόρθωτης απουσίας. Με την ανάσταση του Χριστού, με την κάθοδό του στον Άδη, ο θάνατος έφτασε στο τέλος του. Υπάρχει ο χωρισμός πάνω στη γη και ο πόνος του χωρισμού, αλλά με τον θάνατο δεν υπάρχει χωρισμός από τον Θεό. Αντίθετα, ο θάνατος είναι η στιγμή και ο τρόπος με τον οποίο, όσο κι αν ήμασταν χωρισμένοι από τον Θεό, όσο κι αν ήμασταν ατελώς ενωμένοι ή εναρμονισμένοι μαζί Του, παρουσιαζόμαστε μπροστά Του. Ο Θεός είναι ο σωτήρας του κόσμου.»

³⁸ Βλ. Φλορόφσκυ, *Θέματα Εκκλησιαστικής Ιστορίας*, σ. 73-78

³⁹ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 114-115

⁴⁰ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 117

⁴¹ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 117-118

στην εν Χριστώ αιώνια ζωή⁴². Έτσι, λαμβάνει πραγματικό νόημα και περιεχόμενο ο *Εκκλησιαστής* (1,2) «Ματαιότης, ματαιοτήτων, εἶπεν ὁ Ἐκκλησιαστής, ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης».

«Ο Παράδεισος και η Κόλαση είναι δύο διαφορετικοί τρόποι ζωής. Ο άνθρωπος πλάστηκε από τον Θεό για να ενωθεί αιώνια μαζί Του και να απολαμβάνει την αγάπη Του. Με την αμαρτία έγινε η διάσπαση του ανθρώπου και με την ενανθρώπιση του Χριστού έχουμε πρόσληψη όλης της ανθρώπινης φύσεως, οπότε υπάρχει η δυνατότητα της θεώσεως. Έτσι, κατά τη Δευτέρα Παρουσία του Χριστού θα έχουμε αποκατάσταση της ανθρώπινης φύσεως, όχι όμως και της ανθρώπινης θελήσεως. Αυτό σημαίνει ότι η φύση του ανθρώπου θα αποκτήσει το “αεί εἶναι”, αλλά το “αεί εὖ εἶναι” ή το “αεί φεῦ εἶναι” είναι θέλημα της ανθρώπινης θελήσεως, που συνδέεται με την στάση μας απέναντι στον πάσχοντα αδερφό.⁴³»

Δεν θα πρέπει να θεωρήσουμε τον Παράδεισο ως έναν τόπο με ανθρώπινα κριτήρια, ως έναν «κήπο» που υπάρχει αφθονία αγαθών. Ο Παράδεισος είναι μια κατάσταση της ψυχής πλησίον του Θεού. Είναι «ο τόπος της ευφροσύνης, της χαράς, της αγαλλιάσης...είναι η παραμονή η μόνιμη και η διαμονή η αιώνια του ανθρώπου στη Χώρα των Ζώντων, δηλαδή μαζί με τον Χριστό...Γιατί Χριστός και Παράδεισος ταυτίζονται, υπό την έννοια της ατέρμονης ευφροσύνης. Στον Παράδεισο δεν υπάρχει πλέον ο κίνδυνος της πτώσης, όπως επισυνέβηκε στους πρωτόπλαστους, ούτε επιλοχωρεί πλέον η αμαρτία ούτε και ο πρωτεργάτης του κακού διάβολος.⁴⁴. Αντιθετικά, ούτε την Κόλαση θα πρέπει να την αντιληφθούμε ως μια εικόνα τοπικής και ανθρώπινης διάστασης. «Υπάρχει δηλαδή ως συγκεκριμένος τόπος, χώρος, όπου εκεί, μέσα σε υψικάμινους με άσβεστη φωτιά οδηγούνται οι αμαρτωλοί και υποφέρουν αβάστακτους και ατέρμονες πόνους; ...Ασφαλώς η Κόλαση δεν είναι, όπως ανθρωπομορφικά εκφράζεται, κολαστήριο με μέσα υλικά και βασανιστήρια...η κόλαση είναι η ζωή χωρίς τον Θεό, μακριά από τον Θεό και αντίθετα προς τον Θεό...Αν ο Θεός είναι η ζωή και η πηγή της ζωής, τότε ο κολασμένος βιώνει την

⁴² Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. «Η φθαρτότητα του κόσμου, η βραχύτητα της ζωής και η εγγύτητα του θανάτου φανερώνουν τη ματαιότητα, στην οποία οδηγεί στην προσκόλληση στον κόσμο. Η συναίσθηση της ματαιότητας αυτής ελευθερώνει τον άνθρωπο από τη δουλεία του κόσμου και τον παραπέμπει στην αλήθεια της βασιλείας του Θεού.»

⁴³ Βλ. Ιεροθέου, *Όσοι Πιστοί*, σ. 463

⁴⁴ Βλ. Νικολαΐδης, *Γιατί ο Θάνατος ή Πέραν του Τάφου;*, σ.159

αποστασία του από τον Θεό, την αποκοπή του από τη ζωή και την πηγή της ζωής και επομένως, ζει τη νέκρωση του, δηλαδή “τον βασανιστικό και ατελείωτο θάνατό του”. Ένα θάνατο, ο οποίος δεν γνωρίζει ανάπαυση και ανάσταση. Μόνιμο και αιώνιο.^{45»}

Ο θάνατος ως φθορά

Η έννοια του θανάτου στη χριστιανική διδασκαλία είναι άμεσα συνδεδεμένη με τη φθορά⁴⁶. Για τον Χριστιανισμό ο θάνατος είναι φθορά. Πιο συγκεκριμένα, ο άνθρωπος διαθέτει το αυτεξούσιο, δηλαδή τη δυνατότητα να επιλέξει το αγαθό, να επιλέξει τον Θεό ή αντίθετα, να μην επιλέξει το αγαθό, το καλό. Ο άνθρωπος όμως με το Προπατορικό Αμάρτημα απομακρύνθηκε από τον Θεό, δεν επέλεξε τον Θεό και έτσι απομακρύνθηκε από αυτόν με συνέπεια τη φθορά και τον θάνατο⁴⁷. Ο Ματσούκας εξηγεί με ευστοχία :«Η μη επιλογή σημαίνει παραμονή στον θάνατο, ο οποίος είναι “αμαρτία της φύσεως”· για τούτη την αμαρτία δεν έχει καμία ευθύνη ο άνθρωπος· είναι “αδιάβλητη”, κατά τον Μάξιμο τον Ομολογητή, ενώ υπάρχει και δεύτερη αμαρτία η “διαβεβλημένη”, την οποία προωθεί ο άνθρωπος ελεύθερα, όταν αρνείται τα αγαθά του ευ είναι της θείας δόξας. Η πρώτη αμαρτία είναι φθορά του είναι, και ο άνθρωπος δεν είναι υπεύθυνος γι’ αυτήν, ενώ η δεύτερη είναι απώλεια του ευ είναι, και ο άνθρωπος ευθύνεται γι’ αυτήν την καταστροφή.^{48»}

Βέβαια, η κοινωνία του ανθρώπου με τον Θεό ξεκινάει μέσα στον κόσμο της φθοράς και του θανάτου, αλλά έχει την προοπτική της αφθαρσίας και της αθανασίας. Η χάρη του Αγίου Πνεύματος παρέχεται ως αρραβώνας της μέλλουσας ζωής. Κι ενώ ο χριστιανός συνεχίζει να ζει μέσα στον κόσμο, τον κόσμο της φθοράς και της αμαρτίας, μπορεί να καταστεί κοινωνός της βασιλείας του Θεού⁴⁹.

Το ανθρώπινο σώμα είναι θνητό⁵⁰. «Η θνητότητα του ανθρώπου δείχνει την αποξένωση του ανθρώπου από τον Θεό, ο οποίος είναι ο μόνος Χορηγός της Ζωής»⁵¹

⁴⁵ Βλ. Νικολαΐδης, *Γιατί ο Θάνατος ή Πέραν του Τάφου;*, σ.165-179

⁴⁶ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 117-118 και 128

⁴⁷ Βλ. Ματσούκας, *Δογματική Β΄*, σ. 524-526

⁴⁸ Βλ. Ματσούκας, *Δογματική Β΄*, σ. 526

⁴⁹ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 298

⁵⁰ Βλ. Φλοροφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 118-119

⁵¹ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 255

Ο θάνατος ως συνέπεια του προπατορικού αμαρτήματος.

Θεμελιώδης διδασκαλία του Χριστιανισμού είναι ότι το προπατορικό αμάρτημα⁵², δηλαδή η παρακοή του Αδάμ και της Εύας επειδή είχαν το αυτεξούσιο και γεύτηκαν τον «απαγορευμένο καρπό», είναι η βασική αιτία για την πτώση : την έξωσή τους από τον παράδεισο, με συνέπεια την αμαρτία, τη φθορά και, τέλος τον θάνατο⁵³. Έτσι, ο άνθρωπος εισέρχεται στη σφαίρα της θνητότητας κατά την Πτώση και ο θάνατός του σημαίνει παράλληλα και μια κοσμική καταστροφή γιατί και η ίδια η φύση χάνει το αθάνατο κέντρο της -ο άνθρωπος είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ίδιας της φύσης, της κτίσης. Έτσι, η αποστασία του ανθρώπου από τον Θεό δεν αποξενώνει μόνο τον άνθρωπο από Αυτόν, αλλά και όλη τη Δημιουργία, όλη την κτίση⁵⁴. Ο θάνατος του ανθρώπου δεν θα πρέπει να εκληφθεί ως εκδίκηση του Θεού για την παρακοή του θελήματός του από τον άνθρωπο – ως ρήξη της σχέσης ανθρώπου και Θεού, αλλά ως τη φυσική συνέπεια της παρακοής από τον Θεό που είναι η πηγή της πραγματικής ζωής – η παρακοή αυτή εδράζεται στο αυτεξούσιο του ανθρώπου, στην ελευθερία του να επιλέξει τον Θεό ή την απομάκρυνση από τον Θεό⁵⁵.

Και ο Χριστός, ως νέος Αδάμ είναι αυτός που καταφέρνει να νικήσει τον θάνατο. Ο Αδάμ, ο πρώτος Αδάμ, είχε εγγενώς την προοπτική και τη δυνατότητα του θανάτου, η οποία έγινε πραγματικότητα με την παρακοή του και την κληροδότησε σε

⁵² Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 119

⁵³ Βλ. Ματσούκας, *Δογματική Β΄*, σ. 202, 209. Επίσης, βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 204 : «Αίτιος του θανάτου δεν είναι ο Θεός, αλλά ο άνθρωπος που αυτεξούσια εγκατέλειψε την πηγή της ζωής. Ο Θεός δεν τιμώρησε εκδικητικά τον άνθρωπο, αλλά τον άφησε να δοκιμάσει τις συνέπειες της παρακοής »

⁵⁴ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 119. Και σημειώνει χαρακτηριστικά : «Η πτώση του ανθρώπου καταστρέφει την αρμονία του κόσμου. Η αμαρτία είναι αταξία, δυσαρμονία, ανομία.»

⁵⁵ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ.638. «Η παρακοή αυτή δεν οφείλεται στην θεία πρόγνωση αλλά στην ανθρώπινη ελευθερία. Αν κάποιος διερωτηθεί, γιατί ο Θεός δεν έπλασε τον άνθρωπο εξ αρχής ενάρετο, αλλά επέτρεψε να αμαρτήσει, είναι σαν να διερωτάται, γιατί τον έπλασε λογικό και αυτεξούσιο. Μήπως έπρεπε η υπόπακτη ακόμα κακία του ανθρώπου να εμποδίσει την αγαθότητα του Θεού να τον δημιουργήσει λογικό και αυτεξούσιο; Αν ο άνθρωπος δεν μπορούσε να γίνει κακός, δεν θα μπορούσε να γίνει και καλός. Η παρακοή τον αλλοτρίωσε από την πηγή της ζωής και στον οδήγησε στον πνευματικό θάνατο. Ο σωματικός θάνατος που ακολούθησε τον πνευματικό χαρακτηρίζεται στην πατερική παράδοση ως ευεργεσία του Θεού προς τον άνθρωπο για να μη μείνει το κακό αθάνατο.»

όλη την ανθρωπότητα. Στον Χριστό, στον δεύτερο ή νέο Αδάμ, υπήρχε εγγενώς η δυνατότητα και η προοπτική της αθανασίας, και με τον σταυρικό θάνατο και την ανάστασή του την έκανε πραγματικότητα για τον άνθρωπο⁵⁶. Το προπατορικό αμάρτημα αποτέλεσε μια ρωγμή, μια διάρρηξη, της σχέσης του ανθρώπου με τον Θεό και όπως υπογραμμίζει ο Ματσούκας «η πατερική θεολογία είδε το προπατορικό αμάρτημα ως αρρώστια και δεν έκανε λόγο για καμιά κληρονομική ενοχή παρά μονάχα για κληρονόμηση της φθοράς και του θανάτου»⁵⁷. Ο Θεός για να επαναφέρει τον άνθρωπο κοντά του, να του δώσει τη δυνατότητα να αποκαταστήσει τη σχέση του μαζί Του, ενανθρώπησε, σταυρώθηκε και αναστήθηκε κι έτσι ο άνθρωπος απέκτησε την προοπτική της αιώνιας ζωής⁵⁸.

Μπορεί ο άνθρωπος να νικήσει την αμαρτία; Στο υπαρξιακό αυτό ερώτημα του ανθρώπου η χριστιανική διδασκαλία απαντά διαρρηδην με κατάφαση. Η αμαρτία και ο θάνατος, όπως διαπιστώσαμε, είναι άμεσα συνυφασμένα. Έτσι, ο άνθρωπος νικώντας τον θάνατο, νικάει και την αμαρτία. Και αντίστροφα, όταν ο άνθρωπος αποφεύγει την αμαρτία και την κατανικάει, έτσι μπορεί να νικήσει και τον θάνατο. Η υποταγή στην αμαρτία σημαίνει και υποταγή στον θάνατο. Και εφόσον ο άνθρωπος αποτινάσσει με τη χάρη του Θεού τα δεσμά της αμαρτίας, μπορεί να αποτινάξει και τα δεσμά του θανάτου. Αυτή είναι η προοπτική που δίνει στον άνθρωπο ο Χριστός με τον σταυρικό θάνατό Του και την Ανάσταση⁵⁹.

Η ενότητα σώματος και ψυχής στον άνθρωπο

Ο Άγιος Μάξιμος Ομολογητής πυκνώνει τη χριστιανική διδασκαλία: «Ψυχήν καὶ σῶμα, ὡς μέρη ἀνθρώπου, ἀλλήλων προϋποάρχειν χρονικῶς ἢ μεθυπάρχειν ἀμήχανον» και «Οὐκ ἐστὶν οὖν ὅλως σῶμα δυνατόν ἢ ψυχήν εὐρεῖν ἢ λέγειν ἄσχετον»⁶⁰. Ο άνθρωπος είναι μια ενότητα : ψυχή και σώμα. Είναι ο όλος άνθρωπος⁶¹.

⁵⁶ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 263

⁵⁷ Βλ. Ματσούκας, *Δογματική Β'*, σ. 206-207 και στο ίδιο πνεύμα σ.210

⁵⁸ Βλ. Γαλάνης, *Η σχέση ανθρώπου και κτίσεως κατά την Καινή Διαθήκη*, σ. 64-66

⁵⁹ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 648-649

⁶⁰ Βλ. Μάξιμου Ομολογητού, *Πρὸς Ἰωάννην Ἀρχιεπίσκοπον Κυζίκου*, στο PG 91, στ. 1100

⁶¹ Βλ. Μπλουμ, «Θάνατος και απώλεια», στο Walker Andrew-Καρράς Κώστας (επ.), *Ζωντανή Ορθοδοξία στον Σύγχρονο Κόσμο*, σ. 133

Και το ανθρώπινο σώμα ως δημιούργημα του Θεού δεν είναι από μόνο του κακό και αμαρτωλό· το σαρκικό φρόνημα είναι κακό και οδηγεί στην αμαρτία, στη φθορά και τον θάνατο⁶².

Ο Χριστιανισμός αντικρίζει και βιώνει τον θάνατο ως μια τραγωδία, ως μια καταστροφή και αποτυχία του ανθρώπου απέναντι στον Θεό. Η ανθρώπινη φύση δεν είχε προορισμό της τον θάνατο, αλλά την αθανασία. Όμως ο άνθρωπος με το Προπατορικό Αμάρτημα εισήλθε στη σφαίρα της αμαρτίας, της φθοράς και του θανάτου- όπως χαρακτηριστικά γράφει ο απόστολος Παύλος ο θάνατος είναι «τὰ ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας (Ρωμ 6, 23)». Βέβαια δεν πεθαίνει ο ὅλος ἄνθρωπος, Αλλά μόνο το σώμα του, γιατί το σώμα του είναι θνητό⁶³.

Ο ἄνθρωπος είναι μια ολότητα. Δεν είναι μόνο ψυχή ούτε μόνο σώμα⁶⁴. Δεν έχει μόνο υλική ή μόνο πνευματική/ψυχική διάσταση. Αλλά υπάρχει σε μια ενότητα σώματος και ψυχής, ύλης και πνεύματος/ψυχής⁶⁵. Έτσι, ο θάνατος του ανθρωπίνου σώματος επιφέρει και «ένα είδος αμαυρώσεως της εικόνας του Θεού στον άνθρωπο»⁶⁶. Ο Φλορόφσκυ τονίζει : «Στον φόβο του θανάτου φανερώνεται το πάθος για την ανθρώπινη ολότητα. Οι Πατέρες συνήθιζαν να βλέπουν στην ενότητα ψυχής και σώματος μέσα στον άνθρωπο μία αναλογία της αδιαίρετης ενότητας των δύο φύσεων

⁶² Βλ. Ιεροθέου, *Όσοι Πιστοί*, σ. 482-483 : «Η θεία Αποκάλυψη φανέρωσε ότι το σώμα του ανθρώπου είναι άμεσο δημιούργημα του Θεού και επομένως δεν είναι από τη φύση του κακό. Αυτό δε το σώμα που δέχτηκε τον θάνατο και την φθορά, λόγω της προπατορικής αμαρτίας, τώρα με την ενανθρώπιση του Χριστού ανακαινίζεται, θεώνεται. Διδασκαλία της Ορθοδόξου Εκκλησίας είναι ότι δεν είναι κακό το σώμα, αλλά το σαρκικό φρόνημα. Έτσι, και το σώμα συμμετέχει στην πορεία της ψυχής για την σωτηρία, και αυτό θα αναστηθεί για να απολαύσει τα αιώνια αγαθά...Μετά τον θάνατο βλέπουμε την αφθαρσία και την δόξα του σώματος με την ύπαρξη των αγίων λειψάνων. Επειδή έχουν μέσα τους την Χάρη του Θεού, γι' αυτό ευωδιάζουν, κάνουν θαύματα, παραμένουν άφθαρτα και αναλλοίωτα. Πράγματι, τα λείψανα των Αγίων είναι τρανή απόδειξη της αξίας του ανθρωπίνου σώματος, όταν προσφέρονται στον αγιασμό». Επίσης, βλ. Νικολαΐδης, *Γιατί ο Θάνατος ή Πέρα ν του Τάφου*;, σ.94-100

⁶³ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ.118-119.

⁶⁴ Δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να θεωρήσουμε ότι ο χριστιανισμός υποτιμά το ανθρώπινο σώμα. Αντίθετα, για τον χριστιανισμό το ανθρώπινο σώμα είναι «ναός του Αγίου Πνεύματος, είναι η ζωντανή Εκκλησία, μέσα στην οποία καλείται να λατρεύσει ο άνθρωπος τον Θεό.», βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ.662

⁶⁵ Βλ. Ιεροθέου, *Όσοι Πιστοί*, σ. 348· Νικολαΐδης, *Γιατί ο Θάνατος ή Πέρα ν του Τάφου*;, σ.85-87

⁶⁶ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 120

μέσα στη μία υπόσταση του Χριστού... Ο θάνατος είναι καταστροφή για τον άνθρωπο· αυτή είναι η βασική αρχή ολόκληρης της Χριστιανικής ανθρωπολογίας»⁶⁷.

Ο άνθρωπος, σύμφωνα με τη χριστιανική διδασκαλία, δημιουργήθηκε «κατ'εικόνα και ομοίωσιν». Αυτό σημαίνει αφενός ότι ο άνθρωπος έχει μια αμετακίνητη σχέση με τον Θεό αλλά αφετέρου αποκλείεται η φυσική συγγένεια Θεού και ανθρώπου, Θεός και άνθρωπος χαρακτηρίζονται από ετερουσιότητα. Και ο άνθρωπος με το «ομοίωσιν» έχει τη δυνατότητα να γίνει «θεός» κατά Χάρη του Θεού, όχι κατά φύση, να προσεγγίσει και να ομοιάσει τον Θεό. Όμως, το «κατ'εικόνα» σημαίνει και το αυτεξούσιο της ανθρώπινης ψυχής, την ελευθερία⁶⁸ που έχει ο άνθρωπος να προσεγγίσει τον Θεό. Όμως, παράλληλα σημαίνει και την υπαρξιακή ενότητα του ανθρώπου. Όπως επισημαίνει ο Ματσούκας «Πρόκειται για τον όλο άνθρωπο που υφίσταται τον θάνατο, για τον ίδιο άνθρωπο, που ως ψυχή αναπαύεται στους κόλπους της θεότητας, και γι' αυτόν τον ένα και ενιαίο που μεταμορφώνεται με την ανάσταση... Τελικά ο άνθρωπος ως κατ'εικόνα και καθ'ομοίωσιν του Θεού πλάσμα έχει τη δεκτικότητα να δει ως συνολική ύπαρξη τον Θεό, να τον γευθεί, να συζητήσει μαζί Του, να μεταμορφωθεί και να μεταβληθεί σε θείο κάλλος»⁶⁹.

Κι ενώ το ανθρώπινο σώμα μετά τον θάνατο εισέρχεται στον τάφο, στο μνήμα, και αποσυντίθεται, η ανθρώπινη ψυχή ακολουθεί διαφορετική πορεία. Μετά τον θάνατο η ψυχή δεν πορεύεται κατευθείαν προς την Κόλαση ή τον Παράδεισο, αλλά βρίσκεται σε μια κατάσταση «ενδιάμεση» μέχρι την Τελική Κρίση : προγεύεται τον Παράδεισο, δηλαδή την παρουσία του Θεού ή την Κόλαση, την απουσία του Θεού – η Κόλαση και ο Παράδεισος δεν είναι ένας τόπος, αλλά μια κατάσταση στην οποία βρίσκεται η ψυχή⁷⁰.

Ο θάνατος ως θεραπεία από την αμαρτία.

⁶⁷ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 120-121 και 125

⁶⁸ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ.259 : «Ο άνθρωπος ως δημιούργημα “κατ'εικόνα και καθ'ομοίωσιν” του άκτιστου απόλυτου Θεού καλείται να γίνει μέτοχος της απόλυτης ελευθερίας, που είναι η ίδια η ελευθερία του Θεού... Προϋπόθεση για τη μετοχή στην ελευθερία αυτή είναι η κοινωνία με τον Θεό, που πραγματοποιείται με την τήρηση των θείων εντολών. Αντίθετα, με την παράβαση των εντολών διαλύει ο άνθρωπος την κοινωνία του με τον Θεό και υποτάσσεται στη φθορά και τον θάνατο».

⁶⁹ Βλ. Ματσούκας, *Δογματική Β'*, σ. 194-200.

⁷⁰ Βλ. Νικολαΐδης, *Γιατί ο Θάνατος ή Πέραν του Τάφου;*, σ.109-113

Θα μπορούσε ο θάνατος να είναι ευεργετικός για τον άνθρωπο; Θα μπορούσε να μην σημαίνει την καταστροφή, αλλά αντίθετα την ευεργεσία. Στο ζήτημα αυτό ο Χριστιανισμός απαντάει καταφατικά. Κι αυτό γιατί με τον θάνατο διανοίγεται στον άνθρωπο η προοπτική και η δυνατότητα να κατανικήσει οριστικά την αμαρτία⁷¹.

Στην πραγματικότητα ο θάνατος κατά τη Χριστιανική διδασκαλία αποτελεί ένα είδος ευεργεσίας του Θεού στον άνθρωπο. Μπορεί ο άνθρωπος να παράκουσε τον Θεό με το Προπατορικό Αμάρτημα και να εισήλθε στη σφαίρα της αμαρτίας, της φθοράς και του θανάτου, όμως ο Θεός με τον Χριστό του δίνει τη δυνατότητα να κατανικήσει την αμαρτία και έτσι να ξεπεράσει τις οδυνηρές επιπτώσεις της· του δίνει τη δυνατότητα να νικήσει τη φθορά και τον ίδιο τον θάνατο και να επανασυνδεθεί με τον Θεό – με άλλα λόγια ο θάνατος, ενώ αρχικά εμφανίζεται ως συμφορά και τραγωδία για τον άνθρωπο, εν τέλει ο Θεός τον μετακενώνει σε δωρεά προς τον άνθρωπο⁷².

Η αθανασία της ψυχής

Μείζον ζήτημα που συνδέεται με τον θάνατο είναι και το αν η ψυχή, σύμφωνα με τη διδασκαλία του Χριστιανισμού, είναι αθάνατη. Οι βασικές θέσεις του χριστιανικής διδασκαλίας μπορούν να συνοψιστούν στα εξής⁷³ :

- η ψυχή του ανθρώπου είναι ένα δημιούργημα του Θεού, είναι κτίσμα. Δεν υπάρχει αφ' εαυτής, αλλά οφείλει την ύπαρξη της στον δημιουργό Θεό.
- η ψυχή μετέχει στη ζωή, δεν είναι η ίδια ζωή. Μετέχει στη ζωή με τη χάρη του Θεού. Αληθινή ζωή είναι μόνο ο Θεός.
- η ψυχή του ανθρώπου, και κατ' επέκταση ο άνθρωπος, δεν είναι κατά τη φύση της αθάνατη. Αθάνατος είναι μόνο ο Θεός. Η ψυχή του ανθρώπου μπορεί να γίνει αθάνατη κατά Χάρη Θεού⁷⁴.
- η ελεύθερη ανταπόκριση του ανθρώπου στο κάλεσμα του Θεού, μπορεί να προσφέρει στον άνθρωπο την αιώνια ζωή, την αθανασία της ψυχής του κατά Χάρη του Θεού. Με

⁷¹ Βλ. Φλοροφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 122

⁷² Βλ. Νικολαΐδης, *Γιατί ο Θάνατος; Και πέραν του τάφου;*, σ.45-57

⁷³ Πιο αναλυτικά όπου συγκρίνεται η χριστιανική διδασκαλία και με αντιλήψεις της αρχαίας ελληνικής σκέψης, βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 243-256

⁷⁴ Βλ. Ιεροθέου, *Όσοι Πιστοί*, σ. 64

άλλα λόγια η αθανασία της ανθρώπινης ψυχής δεν είναι μια ιδιότητά της, αλλά κάτι που εξαρτάται από τη σχέση που οικοδομεί ο άνθρωπος με τον Θεό.

- η ανθρώπινη ψυχή δεν είναι ανεξάρτητη από το ανθρώπινο σώμα. Σώμα και ψυχή συγκροτούν την ολότητα της ανθρώπινης ύπαρξης. Δεν θα μπορούσε να υπάρχει ο άνθρωπος αν η «η ψυχή έπρεπε να παραμείνει αιώνια ασώματα (χωρίς σώμα).

Ο Ματσούκας υπογραμμίζει : «Η ορθόδοξη θεολογία όμως επιμένει στην ανάγκη το κτιστό και φθαρτό να γίνει χάριτι αθάνατο, να πλουτιστεί, να τελειωθεί, να γίνει λαμπρό καλλιτέχνημα. Η αθανασία ως ζωή είναι μετοχή στην ενέργεια του ζωοδότη Θεού, του μόνου που έχει αθανασία...η σωτηρία είναι υπόσχεση και εκπλήρωση ζωής, γιατί η κτιστή ζωή ούτε στον παρόντα αιώνα ούτε στον μέλλοντα μπορεί να αναπτυχθεί και να δοξαστεί μόνη της»⁷⁵.

⁷⁵ Βλ. Ματσούκας, *Δογματική Β'*, σ. 531· Ζηζιούλας, «Χριστολογία και Ύπαρξη», στο *ΣΥΝΑΞΗ* 6, σ.81-

Κεφάλαιο Δεύτερο

Ο θάνατος στην Καινή Διαθήκη. Ο Σταυρός και η Ανάσταση του Χριστού

Στο κεφάλαιο αυτό θα εξεταστεί το ζήτημα του θανάτου στην Καινή Διαθήκη. Όπως είναι εύλογο το ενδιαφέρον θα επικεντρωθεί στο πρόσωπο του Χριστού, καθώς με το σωτηριώδες έργο του μπόρεσε ο άνθρωπος να υπερνικήσει τον θάνατο⁷⁶.

2.1. Ο θάνατος στα Τέσσερα Ευαγγέλια

Τα τέσσερα Ευαγγέλια αποτελούν τα τέσσερα πρώτα βιβλία της Καινής Διαθήκης. Μέσα σ' αυτά οι ευαγγελιστές και η αρχαία χριστιανική εκκλησία κατέγραψε τη μαρτυρία της για τη ζωή, το έργο, το πάθος, τον θάνατο και την ανάσταση⁷⁷ του Ιησού. Αποτελούν συνάμα και τα θεμελιώδη κείμενα πάνω στα οποία οι Χριστιανοί εδραιώνουν την πίστη τους. Κεντρικό σημείο των Ευαγγελίων αποτελούν οι διηγήσεις για το πάθος, τον σταυρικό θάνατο και την ανάσταση του Χριστού, που προσφέρουν – σύμφωνα και με την πίστη της αρχαίας εκκλησίας – την προοπτική της αιώνιας ζωής στον άνθρωπο. Είναι εύλογο λοιπόν, ότι στο παρόν υποκεφάλαιο η μελέτη θα επικεντρωθεί κατά βάση στο πρόσωπο του Χριστού και στις «διηγήσεις του πάθους».

2.1.1. Θεολογική θεώρηση του σταυρικού θανάτου του Χριστού

Η Καινή Διαθήκη θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως το «βιβλίο της σωτηρίας», καθώς αυτό είναι και το κύριο θέμα με την ενανθρώπιση του Χριστού προκειμένου να ανακαινίσει την κτίση και τον άνθρωπο και να τους οδηγήσει στη λύτρωση και τη σωτηρία⁷⁸. Κεντρικό γεγονός της σωτηριώδους αποστολής του θεανθρώπου⁷⁹ Χριστού

⁷⁶ Είναι εύλογο ότι δεν θα σχολιαστούν τα βιβλία της Καινής Διαθήκης στα οποία δεν γίνεται κάποια μνεία για το ζήτημα του θανάτου. Αυτά είναι : η επιστολή «Πρὸς Φιλήμονα, η επιστολή «Β' Ιωάννου, η επιστολή «Γ' Ιωάννου» και η επιστολή «Ιούδα».

⁷⁷ Βλ. Lohse, *Επίτομη Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ. 74-77

⁷⁸ Βλ. Γαλάνης, *Βιβλικές, ερμηνευτικές και θεολογικές μελέτες*, σ. 287

⁷⁹ Ο Χριστός ήταν τέλειος-πλήρης Θεός και τέλειος-πλήρης άνθρωπος. Βλ. «Στο πρόσωπο του Χριστού η κτιστή και θνητή ανθρώπινη φύση συνυποστασιάζεται με την άκτιση φύση του Θεού Λόγου. Η

ήταν ο θάνατος Του στον Σταυρό⁸⁰. Όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Μητροπολίτης Ναυπάκτου Ιερόθεος «Ο Σταυρός είναι η άκτιστη ενέργεια του Θεού που έσωζε και σώζει τους ανθρώπους προ της ενανθρωπήσεως, κατά την ενανθρώπιση, προ της Πεντηκοστής και μετά την Πεντηκοστή»⁸¹. Κι ο θάνατος του Χριστού ήταν προϋπόθεση αφενός για τη σωτηρία του ίδιου του ανθρώπου από την αμαρτία και τον θάνατο και αφετέρου για την ανάσταση όχι μόνο του ίδιου του Χριστού αλλά και των ανθρώπων⁸². Και παρά το γεγονός ότι ο θάνατος του Χριστού ήταν ένας αληθινός, ένας πραγματικός θάνατος, δεν ήταν όμως ίδιος με τον θάνατο των ανθρώπων. Κατ' αρχάς στην ανθρώπινη φύση του Χριστού -απαλλαγμένη από το Προπατορικό Αμάρτημα - δεν υπήρχε «καμία εγγενής αναγκαιότητα θανάτου», αλλά έγινε από την αγάπη του Θεού για τον άνθρωπο. Κι ενώ στον άνθρωπο ο θάνατος σηματοδοτεί το διαχωρισμό της ψυχής από το σώμα, στον θάνατο του Χριστού αυτά παρέμειναν ενωμένα «διά μέσου της θεότητας του Λόγου» και έτσι ήταν θάνατος χωρίς να σημαίνει τη φθορά όπως συμβαίνει με τον θάνατο του ανθρώπου. Καθώς έτσι κατέστη δυνατό να νικηθεί ο ίδιος ο θάνατος και η ίδια η φθορά με την ανάσταση. Και παρόλο που την ώρα του θανάτου το σώμα και η ψυχή διαχωρίστηκαν -χωρίς το σώμα Του, η σάρκα Του να υποστεί τη φθορά, όμως διατήρησαν την υπόστασή τους, γιατί «η μία υπόσταση του Λόγου ήταν επίσης και η υπόσταση του σώματος και της ψυχής»⁸³. Ο ίδιος ο σαρκωμένος Λόγος είναι αυτός που σταυρώθηκε και «έπαθε», όχι μόνο η θεότητα του Χριστού (γιατί δεν θα μπορούσε να «πάθει»/υποφέρει) ούτε μόνο η ανθρωπότητα γιατί

υπόσταση του Χριστού ως υπαρκτικό γεγονός μέσω κτιστών και ακτίστων φυσικών ενεργειών (μόνο που οι άκτιστες ενέργειες βρίσκονται εν καταστολή και απήχημά τους μαρτυρείται στη θαβώρεια μεταμόρφωση και στα θαύματα του Χριστού). Η σάρκα και το αίμα του ιστορικού Ιησού είναι αίμα και σάρκα ανθρώπου υλικού και θνητού, είναι η κοινή σε όλους μας κτιστή φύση. Αλλά αυτή η ατομική φύση ενεργείται ως υπαρκτικό γεγονός (υπάρχει υποστατικά) τόσο με τις κτιστές ψυχοσωματικές ενέργειες της θνητής, όσο και με τις άκτιστες ενέργειες της θείας φύσης...Οι κτιστές φυσικές ενέργειες προσλαμβάνονται και ενεργούν το υπαρκτικό γεγονός της άκτιστης υπόστασης του Υιού», βλ. Γιανναρά, Η ζωή μετά τον θάνατο, *Σύναξη*, σ.38

⁸⁰ Η σύγχρονη έρευνα εντοπίζει πέντε διαφορετικές αλλά αλληλοσυνδεόμενες ερμηνείες της αρχέγονης Εκκλησίας για τον σταυρικό θάνατο του Χριστού : α) η προφητική ερμηνεία, β) η διαλεκτική ερμηνεία, γ) η αποκαλυπτική ή εσχατολογική ερμηνεία, δ) η ευχαριστιακή ή διαθηκική ερμηνεία, ε) η σωτηριολογική ερμηνεία. Βλ. Βασιλειάδης, *Παύλος, Τομές στη θεολογία Του*, σ. 71-101

⁸¹ Βλ. Ιεροθέου, *Όσοι Πιστοί*, σ. 248

⁸² Βλ. Lohse, *Επίτομη Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ. 77-79

⁸³ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 154-155, 158, 162-163 και 259-260.

είναι ενωμένη υποστατικά με τον Θείο Λόγο, αλλά ο ίδιος ο Λόγος κατά την ανθρωπότητά του⁸⁴. Ο σταυρικός θάνατος του Χριστού αποτελεί το «κατεξοχήν έργο της αποκάλυψης» του Θεού που προσφέρει στον άνθρωπο τη δυνατότητα για κοινωνία με τον Θεό⁸⁵. Όμως, δεν θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι το σωτηριώδες έργο του Χριστού περιορίζεται στο τοπικό και χρονικό πλαίσιο της 33χρονης ζωής του, αλλά στην ουσία εκτείνεται στα έσχατα, καθώς με τον θάνατό Του στον σταυρό και την Ανάστασή του προσφέρει στον άνθρωπο την αιώνια ζωή και παράλληλα το έργο Του συνεχίζεται μέσα στην Εκκλησία την οποία ίδρυσε⁸⁶. Και ακράδαντη πίστη της πρώτης Εκκλησίας είναι ότι τα έσχατα είναι συγχρόνως παρόντα και μέλλοντα, ότι η βασιλεία του Θεού είχε ήδη ξεκινήσει με τον Χριστό και αναμενόταν να ολοκληρωθεί στο μέλλον με τη Δευτέρα Παρουσία⁸⁷.

Η ενέργεια του μυστηρίου του Σταυρού έχει τριπλή σημασία. Πρώτον, σηματοδοτεί τη φυγή από την αμαρτία, είναι νίκη κατά της φθοράς της αμαρτίας, δηλαδή οι άνθρωποι εγκαταλείπουν την αμαρτία. Δεύτερον, σημαίνει ότι η αμαρτία φεύγει από μέσα μας, ο άνθρωπος μπορεί πλέον να νικήσει την αμαρτία (και ως εκ τούτου και τον θάνατο), δηλαδή ο άνθρωπος μπορεί να κυριαρχήσει στα πάθη του-ελευθερώνεται από την αμαρτία. Τρίτον, είναι και η θεωρία, η ενατένιση της δόξας του Θεού διά του Σταυρού⁸⁸.

Ο θάνατος του Χριστού σήμαινε και την τριήμερη κάθοδό Του στον Άδη⁸⁹, την «εισβολή» Του στο «βασίλειο» της φθοράς και του θανάτου -ένας τόπος «θανάσιμης αγωνίας». Όμως, έτσι ο Χριστός νίκησε τον ίδιο τον θάνατο καθώς η ίδια η ζωή

⁸⁴ Βλ. Ματσούκας, *Δογματική Β* 279-280. Είναι χαρακτηριστικό το αντίφωνο της Μ.Παρασκευής : «Σήμερον κρεμάται επί ξύλου ό έν ύδασι τήν γήν κρεμάσας». Επίσης, βλ. στο ίδιο σ.286-289

⁸⁵ Βλ. Αγουρίδης, *Το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο*, σ. 191

⁸⁶ Βλ. Γαλάνης, *Βιβλικές, ερμηνευτικές και θεολογικές μελέτες*, σ. 292

⁸⁷ Βλ. Lohse, *Επίτομη Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.85-86 και 88

⁸⁸ Βλ. Ιεροθέου, *Όσοι Πιστοί*, σ. 250

⁸⁹ Για τον Άδη γράφει χαρακτηριστικά ο Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ.261-262 : «Ο Άδης είναι μόνο το σκότος και η σκιά του θανάτου, μάλλον ένας τόπος αγωνίας θανάτου παρά ένας τόπος ποινικών βασάνων, ένας σκοτεινός sheol, ένας τόπος οριστικής απενσωματώσεως και αποσαρκώσεως, ο οποίος μόνο ανεπαρκώς και αμυδρά προφωτίζεται από τις πλαγιές ακτίνες του μη ανατείλαντος ακόμη Ηλίου, από την ελπίδα και την αναμονή που ακόμα δεν εκπληρώθηκε... Η Κάθοδος στον Άδη είναι η φανέρωση της Ζωής ανάμεσα στην απελπισία της θανάσιμης διαλύσεως, είναι η νίκη κατά του θανάτου».

βρέθηκε μέσα στο «βασιλείο του θανάτου»⁹⁰: η ζωή εν τάφω κατατέθη Χριστέ, το τροπάριο της Μ. Παρασκευής και ομοίως «Εἰ καὶ ἐν τάφῳ κατήλθες, ἀλλὰ τοῦ Ἄδου κάθειλες τὴν δύναμιν». Παράλληλα, η κάθοδος του Χριστού στον Ἄδη σηματοδότησε και το κήρυγμα του Ευαγγελίου σε όλες τις ψυχές οι οποίες βρίσκονταν μέχρι τότε εξανδραποδισμένες εκεί· με άλλα λόγια έδωσε τη δυνατότητα και σ' αυτές τις ψυχές να αποτινάξουν τα δεσμά του θανάτου⁹¹. Έτσι, όπως εύστοχα επισημαίνει ο Φλορόφσκυ «η ανάσταση δεν είναι μόνο μία συνέπεια, αλλά και ένας καρπός του θανάτου πάνω στον Σταυρό»⁹².

Η «καινή κτίση» που εγκαινίασε ο Χριστός στον κόσμο δεν σημαίνει τη μεταβολή των εξωτερικών πραγμάτων αυτού του κόσμου. «Όπως σημειώνει ο άγιος Συμεών ο Νέος Θεολόγος, ούτε ο ουρανός ούτε η γη ούτε ο ήλιος ούτε κάτι από όσα φαίνονται έγινε καινούργιο.» Η καινή κτίση έχει οντολογική διάσταση για την ανθρωπότητα και μπορεί να βιωθεί με την εν Χριστώ ζωή. Και βέβαια δεν περιορίζεται μόνο στον άνθρωπο, αλλά αφορά σε όλη τη Δημιουργία⁹³.

2.1.2. Ο θάνατος στα Συνοπτικά Ευαγγέλια⁹⁴

Τα συνοπτικά ευαγγέλια βρίθουν από θαύματα που πραγματοποίησε ο Ιησούς⁹⁵. Στα θαύματα αυτά μεταξύ άλλων προβάλλεται και η εξουσία και η νίκη Του εναντίον της φθοράς και της αμαρτίας. Δεν αποτελούν άμεσες αναφορές στο ζήτημα

⁹⁰ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 160 όπου εύστοχα υπογραμμίζει : «Η κάθοδος του Χριστού στον Ἄδη είναι η φανέρωση της Ζωής ανάμεσα στην απελπιστική κατάσταση του θανάτου, είναι νίκη κατά του θανάτου...Ο Κύριος κατέβηκε στον Ἄδη ως νικητής, ως Christus Victor, ως Κύριος της Ζωής» καθώς και σ. 162

⁹¹ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 161· Νικολαΐδης, *Γιατί ο Θάνατος ή Πέρα ν του Τάφου*,, σ.182-183 και 195-199

⁹² Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 165

⁹³ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 300-301

⁹⁴ Για το «συνοπτικό πρόβλημα», δηλαδή τις ομοιότητες και τις διαφορές που έχουν τα Ευαγγέλια του Μάρκου, του Ματθαίου και του Λουκά βλ. Καραβιδόπουλος, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, σ. 212-221. Καθώς υπάρχουν πολλές κοινές αφηγήσεις, οι οποίες σε πολλές περιπτώσεις διαφοροποιούνται μόνο στα εκφραστικά μέσα ή σε επουσιώδεις πληροφορίες, στην παρούσα εργασία το ζήτημα του θανάτου θα εξεταστεί συγχρόνως και στα τρία αυτά Ευαγγέλια, εκτός από τις περιπτώσεις όπου υπάρχει κάποια σαφής και σημαντική διαφοροποίηση.

⁹⁵ Βλ. Lohse, *Επίτομη Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.166-167, 171-172

του θανάτου (γι' αυτό και δεν θα γίνει εκτενής σχολιασμός τους), αλλά εμμέσως σχετίζονται με τον θάνατο καθώς η αμαρτία και η συνακόλουθη φθορά είναι αυτά που οδηγούν στον θάνατο. Άμεσα συνδεδεμένη με τα θαύματα είναι η πίστη στον Χριστό – η πίστη στον Χριστό είναι αυτό που δίνει την προοπτική της αιώνιας ζωής στον άνθρωπο και δι' αυτής μπορεί να μεταμορφωθεί η ανθρώπινη φύση και ο άνθρωπος να απαλλαγεί από τη φθορά⁹⁶.

Τα θαύματα που κάνει ο Ιησούς έχουν πολλαπλή θεολογική σημασία : α) είναι απόδειξη ότι ο Ιησούς είναι ο μεσσίας, ο σωτήρας, ο λυτρωτής των ανθρώπων· είναι αποδείξεις της μεσσιανικής ιδιότητας του Ιησού και όχι απλές εκφράσεις συμπάθειας και συμπόνιας σε αναξιοπαθούντες. β) τα θαύματα αποτελούν «σημεία» της νέας εποχής που ανατέλλει για την ανθρωπότητα, εποχή κατά την οποία θα ηττηθεί η φθορά, ο πόνος, η ασθένεια και, εν τέλει, ο ίδιος ο θάνατος· η ζωή που προσφέρεται από τον Χριστό πλέον κυριαρχεί. γ) τα θαύματα αποτελούν και μία «νέα δημιουργία» είτε με κάποια συμβολική κίνηση είτε με λόγια ο Ιησούς «αναδημιουργεί» τον αμαρτωλό και γι' αυτό ασθενή άνθρωπο. δ) τα θαύματα αποτελούν έκφραση των ανθρώπων, και η μετάνοια αυτή εγκαινιάζει τη «βασιλεία του Θεού» μεταξύ των ανθρώπων. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε πολλές περιπτώσεις ο Ιησούς ζητεί από τους ανθρώπους πάνω στους οποίους θαυματουργήσε να τηρήσουν μυστικότητα-να μην το διαδώσουν. ε) τα θαύματα λαμβάνουν χώρα εκεί όπου ο Ιησούς διαπιστώνει την πίστη των ανθρώπων. Δεν κάνει θαύματα για να τον πιστέψουν, αλλά η πίστη των ανθρώπων είναι αυτή που οδηγεί τον Ιησού να θαυματουργήσει. Με άλλα λόγια η πίστη των ανθρώπων είναι μια προϋπόθεση για να νικήσουν οι άνθρωποι με τη Χάρη του Θεού την αμαρτία, τη φθορά και τον ίδιο τον θάνατο⁹⁷.

Ξεχωρίζουν σε κάθε περίπτωση τα θαύματα που έκανε ο Ιησούς για τη θεραπεία ασθενών ανθρώπων⁹⁸ :

⁹⁶ Βλ. Γαλάνης, *Βιβλικές, ερμηνευτικές και θεολογικές μελέτες*, σ. 295-296

⁹⁷ Βλ. Καραβιδόπουλος, *Το Κατά Μάρκον Ευαγγέλιο*, σ. 89-91

⁹⁸ Για τη σχέση ασθένειας και αμαρτίας ο Ι. Καραβιδόπουλος, *Το κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, σ. 107, σημειώνει : «Η εισβολή της αμαρτίας μέσα στον κόσμο ύστερα από την επαναστατική στάση του πρώτου ανθρώπου έναντι του δημιουργού του είχε σαν αποτέλεσμα την ασθένεια, τη φθορά και τον θάνατο. Η ασθένεια λοιπόν αποτελεί έκφραση μιας μη φυσιολογικής κατάστασης μέσα στον κόσμο, μια “παρά φύσιν” κατάσταση υποταγής του ανθρώπου στη δύναμη του κακού. Βέβαια αυτό δεν πρέπει να παρανοηθεί με την έννοια ότι η κάθε ασθένεια αποτελεί συνέπεια ενός συγκεκριμένου προσωπικού αμαρτήματος, αλλά πρέπει να εκληφθεί με την έννοια ότι η ασθένεια γενικά δείχνει τη φθορά της

- Ποικίλες θεραπείες σε διάφορους αρρώστους : Μτ 4, 23-25 και 11, 2-6 και 15, 29-31, Λκ 6, 17-19 και 7, 18-23 και 14, 1-6, Μκ 3, 10-12 και
- Θεραπεία κατά το Σάββατο : Μτ 12, 9-15, Μκ 3, 1-6, Λκ 6, 6-11 και θεραπεία της συγκύπτουσας γυναίκας στο Λκ 13, 10-17
- Θεραπεία λεπρού : Μτ 8, 1-4, Μκ, 1, 40-45, Λκ 5,12-16 και θεραπεία των δέκα λεπρών στο Λκ 17,11-19
- Θεραπεία του δούλου ενός Ρωμαίου εκατόνταρχου : Μτ 8, 5-13, Λκ 7, 1-10
- Θεραπεία της πεθεράς του Πέτρου : Μτ 8, 14-17, Μκ 1, 29-34, Λκ 4, 38-41
- Θεραπεία δαιμονισμένων στα Γάδαρα (ή στη Γέργεσα σύμφωνα με τον Μάρκο) : Μτ 8, 28-34, Μκ 5, 1-20, Λκ 8, 26-39
- Θεραπεία δαιμονισμένου στην Καπερναούμ⁹⁹ : Μκ 1, 21-28, Λκ 4, 31-37
- Θεραπεία παραλύτου¹⁰⁰ : Μτ 9, 1-8, Μκ 2, 1-12, Λκ 5, 17-26
- Θεραπεία τυφλών στο Μτ 9, 27-31 και κωφαλάλων στο Μτ 9, 32-34 και 35· Μκ 7, 31-37 και 8, 22-26
- Θεραπείες δαιμονισμένων : Μτ 12, 22-30 και 15, 21-28, Μκ 1, 24 και 7, 24-30 και 30, 20-27, Λκ 11, 14-23
- Θεραπείες στη Γεννησαρέτ : Μτ 14, 34-56, Μκ 6, 53-56
- Θεραπεία παιδιού : Μτ 17, 14-21, Μκ 9, 14-29, Λκ, 9, 37-43
- Θεραπείες τυφλών : Μτ 20, 29-34, Μκ 10, 46-52, Λκ 18, 35-43

ανθρωπότητας ύστερα από την υποταγή της στη δύναμη του κακού και την απομάκρυνσή της από την πηγή της ζωής που είναι ο Θεός.»

⁹⁹ Ιδιαίτερα σημαντική είναι η θεραπεία των δαιμονισμένων που συναντάμε στα συνοπτικά ευαγγέλια. Ο Καραβιδόπουλος σημειώνει χαρακτηριστικά : «Η νίκη του Χριστού επάνω στον δαίμονα και κατά συνέπεια η απελευθέρωση του δαιμονοκρατούμενου ανθρώπου αποτελούν δείγματα της νέας εποχής που αρχίζει με το έργο του Χριστού, ιδίως με τον Σταυρό και την ανάστασή του.», βλ. Καραβιδόπουλος, *Το Κατά Μάρκον Ευαγγέλιο*, σ. 85

¹⁰⁰ Ερμηνεύοντας το θαύμα αυτό ο Καραβιδόπουλος σημειώνει : «Το θαύμα της θεραπείας του παραλύτου δεν αποτελεί απλώς εκδήλωση της συμπόνιας του Ιησού προς τον ασθενή άνθρωπο, αλλά κυρίως και κατεξοχήν έκφραση και απόδειξη της μεσσιανικής του εξουσίας με την οποία εγκαίνιάζεται μια νέα εποχή για την ανθρωπότητα, εποχή κατά την οποία υποχωρεί η δύναμη του σατανά, ελευθερώνεται ο άνθρωπος από την τυραννία του και θεμελιώνεται η εκκλησία, μέσα στην οποία ζει ο πιστός τα αγαθά και τις δωρεές του νέου κόσμου που φανερώνει ο Θεός με τον Μεσσία. Μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι τη διήγηση αυτή την καταγράφουν οι ευαγγελιστές, για να θεμελιώσουν την εξουσία που έχει η εκκλησία να συγχωρεί αμαρτίες, εξουσία που έλαβε από τον ιδρυτή και αρχηγό της.», βλ. Καραβιδόπουλος, *Το Κατά Μάρκον Ευαγγέλιο*, σ. 104

Στον «κατά Λουκάν» ευαγγέλιο¹⁰¹ (Λκ 7, 18-35) εντοπίζεται ένα χωρίο στο οποίο ο ίδιος ο Ιησούς δηλώνει με το πιο κατηγορηματικό τρόπο πως ο ίδιος μπορεί να μεταμορφώσει και να ανακαινίσει τον άνθρωπο. Σε ερώτηση του Βαπτιστή Ιωάννη προς του μαθητές του για την ταυτότητα του Ιησού, ο Ίδιος απαντά στους μαθητές Του : «καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς· πορευθέντες ἀπαγγείλατε Ἰωάννη ἃ εἶδετε καὶ ἠκούσατε· τυφλοὶ ἀναβλέπουσι καὶ χωλοὶ περιπατοῦσι, λεπροὶ καθαρίζονται, κωφοὶ ἀκούουσι, νεκροὶ ἐγείρονται, πτωχοὶ ἐυαγγελίζονται· καὶ μακάριος ἐστὶν ὃς μὴ σκανδαλισθῆ ἔν ἐμοί.» (Λκ, 7, 22-23)

Από τα θαύματα του Ιησού ιδιαίτερο ρόλο έχουν αυτά που αφορούν στην ανάσταση νεκρών. Σ' αυτά είναι ευδιάκριτο ότι ο Ιησούς προβάλλεται ως κύριος της ζωής και του θανάτου, ως αυτός που έχει την εξουσία να νικήσει τον θάνατο και να προσφέρει τη ζωή. Η νίκη κατά του θανάτου, με τα θαύματα αυτά του Χριστού, δεν είναι μόνο μία μέλλουσα προσδοκία, μία προσδοκία για τη μέλλουσα και αιώνια ζωή, αλλά απτή πραγματικότητα. Η νίκη κατά του θανάτου πλέον αφορά και στον βιολογικό θάνατο, τουλάχιστον όσον αφορά στους αναστημένους ανθρώπους επί των οποίων θαυματουργήσε ο Ιησούς.

Η πρώτη περίπτωση είναι η ανάσταση της κόρης ενός άρχοντα (Μτ 9, 23-26). Εκεί ο Ιησούς φτάνει στο σπίτι ενός άρχοντα και πληροφορείται ότι όλοι ετοιμάζονται για την κηδεία της κόρης του. Αφοπλιστική και χαρακτηριστική η απάντηση του Ιησού, όπως μας παραδίδεται στον «Κατά Ματθαίον» Ευαγγέλιο : «ἀναχωρεῖτε· οὐ γὰρ ἀπέθανε τὸ κοράσιον, ἀλλὰ καθεύδει», δηλαδή το κοριτσάκι δεν είχε πεθάνει, αλλά απλώς κοιμόταν. Με άλλα λόγια ο βιολογικός θάνατος δεν είναι μία μόνιμη και μη-αναστρέψιμη κατάσταση, αλλά με τη Χάρη του Θεού μοιάζει περισσότερο με ύπνο, καθώς ο Ιησούς έχει την απόλυτη εξουσία πάνω στη ζωή και τον θάνατο. Στο «κατά Λουκάν» Ευαγγέλιο το ίδιο το περιστατικό μας παραδίδεται με περισσότερες πληροφορίες, όπως ότι ο άρχοντας ονομαζόταν Ιάειρος (Λκ 8, 40-56). Όμως και εδώ ο

¹⁰¹ Για το Κατά Λουκάν Ευαγγέλιο αξίζει να παραθέσουμε τα λόγια του Βλ. Lohse, *Επίτομη Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.179: «Ο Ευαγγελιστής Λουκάς συντάξε ένα ιστορικό έργο, στο οποίο θέλει να περιγράψει την πορεία της εκδιπλώσεως της ιστορίας της σωτηρίας. Στην ιστορία του Ιησού σαν το κέντρο του χρόνου πραγματοποιούνται οι υποσχέσεις του Θεού. Η εκκλησία, της οποίας ο καιρός εκτείνεται από την Ανάληψη μέχρι την Παρουσία, μαρτυρεί πως μόνο στο όνομα του Ιησού βρίσκεται η σωτηρία, και με τη δύναμη του Πνεύματος φέρει το μήνυμα περί Χριστού σε όλον τον κόσμο.»

Ιησούς λέει σχεδόν τα ίδια λόγια : «μὴ κλαίετε· οὐκ ἀπέθανεν, ἀλλὰ καθεύδει» (Λκ 8, 52). Ομοίως με τον Λουκά και στο «κατά Μάρκον»¹⁰² Ευαγγέλιο όπου και εκεί η διήγηση είναι πιο εκτεταμένη σε σχέση με το «κατά Ματθαίον» (Μκ 5, 35-43). Ο Ιησούς λέει : «τί θορυβεῖσθε καὶ κλαίετε; τὸ παιδίον οὐκ ἀπέθανεν, ἀλλὰ καθεύδει» (Μκ. 5, 39).

Στο «κατά Λουκάν» Ευαγγέλιο παραδίδεται ακόμη μία περίπτωση που ο Ιησούς ανασταίνει κάποιον άνθρωπο, και συγκεκριμένα στον γιο μιας χήρας από τη Ναϊν (Λκ, 7, 11-15). Στην περίπτωση αυτή ο Ιησούς απευθύνεται προς τον νεαρό νεκρό λέγοντάς του «νεανίσκε, σοὶ λέγω, ἐγέρθητι» και αμέσως ο νεαρός σηκώθηκε κι άρχισε να μιλά.

Η τρίτη περίπτωση ανάστασης κάποιου ανθρώπου από τον Ιησού είναι αυτή που παραδίδεται μόνο στο «κατά Ιωάννην» Ευαγγέλιο και αναφέρεται στον Λάζαρο (Ιω 11, 1-44) -αυτή θα εξεταστεί στο επόμενο υποκεφάλαιο της παρούσης εργασίας.

Στα συνοπτικά Ευαγγέλια εντοπίζει και προρρήσεις του Ιησού Χριστού για το πάθος, τη σταύρωση και την ανάστασή Του. Έτσι τονίζονται αφενός τα μεσσιανικά χαρακτηριστικά του Ιησού και αφετέρου αναδεικνύεται ο κύριος σκοπός της ενανθρώπισης Του που είναι η σωτηρία του ανθρώπου από την αμαρτία και τη φθορά του θανάτου με την προσφορά της αιώνιας ζωής. Στο «κατά Ματθαίον» ευαγγέλιο εντοπίζεται ένα χωρίο που συνδέει την τριήμερη ταφή και ανάσταση του Ιησού με τον προφήτη Ιωνά και την παραμονή του για τρεις ημέρες στην κοιλιά ενός θαλασσίου κήτους : «ὥσπερ γὰρ ἐγένετο Ἰωνᾶς ὁ προφήτης ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας» (Μτ 12, 40-41 σύντομη αναφορά στο «σημεῖον Ἰωνά» υπάρχει και στο Μτ 16, 4). Στο σημείο αυτό είναι εμφανής αφενός η σύνδεση με την Παλαιά Διαθήκη και αφετέρου η προφητική διάσταση της παραμονής του Ιωνά στην κοιλιά του θαλασσίου κήτους. Η αναφορά στην Ιωνά από τον Ιησού γίνεται γιατί Του ζητούσαν σημάδια ότι είναι ο Μεσσίας. Στο «σημεῖον Ἰωνά» επίσης αναφέρεται και στο «κατά Λουκάν» Ευαγγέλιο: «καθὼς γὰρ ἐγένετο Ἰωνᾶς σημεῖον τοῖς Νινευῖταις, οὕτως ἔσται καὶ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τῇ γενννεᾷ ταύτῃ σημεῖον, Λκ 11, 30».

Προρρήσεις του Ιησού για την θάνατο και την ανάστασή Του επίσης εντοπίζονται στα παρακάτω σημεία ¹⁰³:

¹⁰² Επίσης, βλ. Καραβιδόπουλος, Το Κατά Μάρκον Ευαγγέλιο, σ. 192-199

¹⁰³ Επίσης, βλ. Καραβιδόπουλος, Το Κατά Μάρκον Ευαγγέλιο, σ. 266-271, 302-303 και 346-348

-κατά Ματθαίον : 16, 21-22· 17, 22-23· 20, 17-19· 26, 1-2 και 32· στο 24, 1-2 η πρόρρηση αναφέρεται στην καταστροφή του Ναού

-κατά Μάρκον : 8, 31-33· 9, 30-34· 10, 32-34· στο Μκ 13, 1-2 η πρόρρηση αναφέρεται στην καταστροφή μεγάλων οικοδομημάτων εννοώντας τον Ναό

-κατά Λουκάν : 9, 21-22· 9, 43-45· 18, 31-34· στο 21, 5-6 η πρόρρηση αφορά στον Ναό

Ένα ακόμη περιστατικό στο οποίο μπορούμε να σταθούμε είναι ο αποκεφαλισμός του Ιωάννη Βαπτιστή (Μτ 14, 1-12, Μκ 5, 14-29, Λκ 9, 7-9). Εκτός από την προφανή του αξία που έχει ως ιστορικό γεγονός, δεν είναι ασήμαντη και η θεολογική του σημασία. Η θυσία του Ιωάννη, ο βάρβαρος θάνατός του αποτελεί και ένα είδος «προφητείας», ένα προανάκρουσμα και του θανάτου του Ιησού. Εφόσον, ο Ιωάννης, ως «πρόδρομος» του Μεσσία, βρίσκει έναν άδικο και φρικτό θάνατο, παρόμοια θα ήταν και η πορεία και του τέλους του Μεσσία, του Ιησού¹⁰⁴. Ο θάνατος όμως σε κάθε περίπτωση εγκαινιάζει μία νέα κατάσταση, μια νέα εποχή : του Ιωάννη την εποχή του Μεσσία, τον ερχομό και το έργο του Ιησού, και του Ιησού το τέλος του ίδιου του θανάτου.

Στα συνοπτικά ευαγγέλια μας παραδίδεται επίσης και μια συζήτηση του Ιησού για τον χαρακτήρα που θα έχει η ανάσταση των νεκρών, η γενική ανάσταση των νεκρών κατά την Τελική Κρίση, κατά τη Δευτέρα Παρουσία. Κάποιοι Σαδδουκαίοι ρώτησαν τον Ιησού με ποιο τρόπο θα γίνει η ανάσταση των νεκρών και τι θα γίνει στην περίπτωση που κάποια γυναίκα έχει παντρευτεί πολλές φορές δίνοντάς του μάλιστα και ένα παράδειγμα κατά το οποίο μία γυναίκα παντρεύτηκε διαδοχικά επτά αδέρφια εξαιτίας του θανάτου του καθενός εφαρμόζοντας κάποιο έθιμο/νόμο(Δευτ. 25, 5-10)¹⁰⁵. Η απάντηση του Ιησού είναι αποκαλυπτική για τον χαρακτήρα της ανάστασης : «πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς μὴδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει οὔτε γαμοῦσιν οὔτε ἐγκαμίζονται, ἀλλ' ὡς ἄγγελοι Θεοῦ ἐν οὐρανῷ εἰσὶ. Περὶ δὲ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν οὐκ ἀνέγνωτε τὸ ῥηθὲν ὑμῖν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ λέγοντος, ἐγὼ ἐμὶ ὁ Θεὸς Ἀβραάμ καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ; Οὐκ ἐστὶν ὁ Θεὸς Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων» (Μτ, 22, 23-33 και Μκ 12, 18-27 και Λκ 19, 45-48). Ο Ιησούς εδώ εστιάζει στην πνευματικά διάσταση της ανάστασης που υπερβαίνει τα ανθρώπινα μέτρα και τους ανθρώπινους όρους ζωής. Η ανάσταση θα εξομοιώσει τους ανθρώπους

¹⁰⁴ Βλ. Καραβιδόπουλος, *Το Κατά Μάρκον Ευαγγέλιο*, σ. 212-219

¹⁰⁵ Βλ. Καραβιδόπουλος, *Το Κατά Μάρκον Ευαγγέλιο*, σ. 385-389

με τους αγγέλους και θα είναι αιωνίως κοντά στον Θεό. Τέλος, ο Ιησούς χαρακτηρίζει τον Θεό ως «Θεό ζώντων», με άλλα λόγια αποτελεί την πηγή της αιώνιας ζωής για τους ανθρώπους.

Μια ενδιαφέρουσα συζήτηση για το ποιοι θα κερδίσουν την αιώνια ζωή βρίσκουμε στα συνοπτικά ευαγγέλια¹⁰⁶. Η συζήτηση δεν αφορά ακριβώς τον ίδιο τον θάνατο, αλλά το πως οι πράξεις μας στην παρούσα ζωή θα επιδράσουν μετά τον θάνατό μας για την επίτευξη της αιώνιας ζωής. Και στις τρεις αφηγήσεις ο Ιησούς αφήνει το ίδιο μήνυμα, ότι δηλαδή οι πλούσιοι δεν θα μπορέσουν να κερδίσουν τη Βασιλεία των Ουρανών, δεν θα μπορέσουν να μετέχουν στην αιώνια ζωή, καθώς είναι αφοσιωμένοι στα υλικά αγαθά και όχι στον Χριστό. (Μτθ 19, 16-26, Μκ 10, 17-27 και Λκ 18, 18-27). Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η παραβολή του πλουσίου και του Λαζάρου που ήταν φτωχός στο «κατά Λουκάν» ευαγγέλιο (Λκ, 16, 19-31)

Η πορεία του Χριστού προς το πάθος, τον Σταυρό και την Ανάσταση¹⁰⁷, προφανώς, και αποτελούν το κύριο έργο της ενανθρώπισης του Λόγου του Θεού, το έργο με το οποίο ο άνθρωπος μπορεί να νικήσει τη φθορά της αμαρτίας που επιφέρει τον θάνατο και να κερδίσει την αιώνια ζωή. Είναι εύλογο πως στα συνοπτικά ευαγγέλια οι αφηγήσεις αυτές κατέχουν σημαντικό ρόλο¹⁰⁸. Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι τα γεγονότα του «πάθους του Ιησού» στις ευαγγελικές αφηγήσεις συνδέονται άμεσα με την Παλαιά Διαθήκη, καθώς οι ευαγγελιστές δεν καταγράφουν απλώς την ιστορία του πάθους, αλλά θεολογούν συνδέοντας την Παλαιά Διαθήκη με τον Χριστό μέσα στο πλαίσιο της Θείας Οικονομίας για τη σωτηρία του ανθρώπου από την αμαρτία, τη

¹⁰⁶ Βλ. Καραβιδόπουλος, *Το Κατά Μάρκον Ευαγγέλιο*, σ. 336-345

¹⁰⁷ Βλ. Lohse, *Επίτομη Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.165-166

¹⁰⁸ Ενώ όσον αφορά στα υπόλοιπα γεγονότα του έργου του Ιησού όσο κι εν γένει στον βίο του οι πληροφορίες των ευαγγελίων μπορούν να θεωρηθούν αποσπασματικές (ακόμη κι ελλιπείς), όταν όμως φτάνουν στα γεγονότα του Σταυρού και της Ανάστασης οι πληροφορίες είναι «λεπτομερέστερες και συμπαγέστερες και είναι, επιπλέον, και ένα σημείο σύγκλισης με το «κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο». Κι αυτό γιατί όλα αυτά τα γεγονότα αποτελούν το πιο κεντρικό σημείο πίστης της πρώτης εκκλησίας γύρω από τα οποία και με βάση αυτά αναπτύχθηκε το κήρυγμα, η λειτουργική ζωή και συναρθρώθηκε η ίδια η χριστιανική πίστη. Βλ. Καραβιδόπουλος, *Το Κατά Μάρκον Ευαγγέλιο*, σ. 418-420

φθορά και τον θάνατο¹⁰⁹. Ακολουθώντας την αφήγηση των συνοπτικών μπορούμε να σχηματίσουμε ένα σύντομο διάγραμμα¹¹⁰ :

- Πανηγυρική είσοδος στην Ιερουσαλήμ : Μτ 21, 1-11, Μκ 11, 1-11, Λκ 19, 28-38
- Η άκαρπη Συκιά : Μκ 11, 12-14, Μτ 21, 18-19, Λκ 13, 6-9
- Εκδίωξη εμπόρων από τον Ναό : Μτ 21, 12-17, Μκ 11, 15-19, Λκ 19, 45-48
- Η χρίση με μύρο : Μτ 26, 6-13, Μκ 14, 3-9, Ιω 12, 1-18 (το περιστατικό αυτό σε συμβολικό επίπεδο μπορεί να θεωρηθεί και σαν προφητεία για την ταφή και την ανάσταση του Χριστού¹¹¹)
- Μυστικός Δείπνος : Μτ 26, 17-30, Μκ 14, 12-26, Λκ 22, 7-23
- Προσευχή στη Γεθσημανή : Μτ 26, 36-41, Μκ 14, 32-42, Λκ 22, 39-46
- Σύλληψη του Ιησού : Μτ 26, 47-56, Μκ 14, 43-52, Λκ 22, 47-53
- Δίκη του Ιησού : Μτ 26, 57-68, Μκ 14, 53-56, Λκ 22, 54-55 και 63-71
- Καταδίκη Ιησού : Μτ 27, 11-24, Μκ 15, 2-15, Λκ 23, 3-5 και 13-25
- Εμπαιγμός από τους στρατιώτες : Μτ 27, 27-31, Μκ 15, 16-26 και στο Λκ 22, 63-65 χωρίς να αναφέρεται ρητά σε στρατιώτες
- Σταύρωση του Ιησού : Μτ 27, 32-44, Μκ 15, 21-32, Λκ, 23, 26-43
- Θάνατος Ιησού : Μτ 27, 45-56, Μκ 15, 33-39, Λκ 23, 44-48
- Ταφή του Ιησού : Μτ 27, 57-61, Μκ 15, 22-46, Λκ 23, 50-54
- Ανάσταση Ιησού : Μτ 28, 1-15, Μκ 16, 1-8, Λκ 24, 1-12
- Εμφανίσεις του αναστημένου Ιησού : Μτ 28, 9-10 και 16-20· Μκ. 16, 9-18, Λκ 24, 13-49
- Ανάληψη του Ιησού : Μκ 16, 19 και Λκ 24, 50-53

Τα λόγια του Ιησού κατά τον Μυστικό Δείπνο¹¹² αποτελούν τον θεμέλιο λίθο του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας : «Καὶ ἐσθιόντων αὐτῶν λαβῶν ἄρτον εὐλογήσας ἔκλασεν καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς καὶ εἶπεν. Λάβετε, τοῦτο ἐστὶν τὸ σῶμα μου. Καὶ λαβῶν

¹⁰⁹ Βλ. Καραβιδόπουλος, *Το Κατὰ Μάρκον Ευαγγέλιο*, σ. 421 και 486-487

¹¹⁰ Για τον αν αυτά τα γεγονότα συνέβησαν σε λίγες μέρες, όπως αποτυπώθηκε στη λειτουργική παράδοση της Εκκλησίας με τη Μεγάλη Εβδομάδα, ή σε εκτενέστερο χρονικό διάστημα βλ. Καραβιδόπουλος, *Το Κατὰ Μάρκον Ευαγγέλιο*, σ.361-363

¹¹¹ Βλ. Καραβιδόπουλος, *Το Κατὰ Μάρκον Ευαγγέλιο*, σ. 433

¹¹² Βλ. Lohse, *Επίτομη Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.98-102

ποτήριοι εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς, καὶ ἔπιον ἐξ αὐτοῦ πάντες. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς. Τοῦτο ἐστὶν τὸ αἶμα μου τῆς διαθήκης τὸ ἐκχυνόμενον ὑπὲρ πολλῶν» (Μκ. 14, 22-24) καὶ ὁ Ματθαῖος συμπληρῶνει στο τέλος : «τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεςιν ἁμαρτιῶν» (Μτ, 26, 28). Διαπιστώνουμε ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Ἰησοῦς δηλώνει ἀπερίφραστα ὅτι ὁ θάνατος Του ποῦ θα ἐπέλθει λίγο ἀργότερα θα συμβεῖ για να σωθοῦν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὴν ἁμαρτία¹¹³. Ἡ Θεία Εὐχαριστία¹¹⁴ ἀποτελεῖ καὶ τὸ κεντρικὸ σημεῖο ὅλης τῆς λειτουργικῆς ζωῆς τῆς ἐκκλησίας, τὴν ἀποκορύφωση τῆς θείας λατρείας. Δεν εἶναι ἀπλῶς ἐπανάληψη μιᾶς τελετῆς, δεν εἶναι κάποια συμβολικὴ ἀνάμνηση, ἀλλὰ Μυστήριον κατὰ τὸ ὁποῖο ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος γίνονται σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ τὸ ὁποῖο κοινώνουν, συμμετέχουν, οἱ πιστοὶ προκειμένου να λυτρωθοῦν ἀπὸ τὶς ἁμαρτίες¹¹⁵. Ἡ Θεία Εὐχαριστία ὡς Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας ὑπάρχει να μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος να συμμετέχει στον λυτρωτικὸ θάνατο τοῦ Χριστοῦ. Δεν εἶναι μιᾶ ἀπλή ἐπανάληψη, ἀλλὰ

¹¹³ Ἐπίσης, βλ. Καραβιδόπουλος, Το *Κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον*, σ. 441-442. Ὁ ἴδιος ἐρευνητὴς σχολιάζει σ. 448: «Στὴ διήγηση τοῦ εὐαγγελιστῆ Ἰωάννη ἐξαίρεται τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἄμνος, “ὁ αἶρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου”, θυσιάζεται ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἀκριβῶς τῆς στιγμῆ ποῦ σφαγιάζονταν στον Ναό οἱ ἀμνοὶ οἱ προοριζόμενοι για τὸ ἰουδαϊκὸ πασχάλιο δείπνο. Οἱ συνοπτικοὶ περιγράφοντας ἔστω καὶ σύντομα τὸ δείπνο τοῦ οὐδύντος προς τὸ πάθος Ἰησοῦ ὡς πασχάλιο δείπνο θέλουν να υπογραμμίσουν τὴν ἀντικατάσταση τῆς παλαιᾶς λατρείας με τὴ νέα ἐν Χριστῷ, τὴ σύναψη τῆς Καινῆς Διαθήκης με τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· τὴ στιγμῆ ποῦ ὁ ἰουδαϊκὸς λαὸς εορτάζει τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὴ δουλεία τῆς Αἰγύπτου, ὁ Χριστὸς τελεῖ τὸ ἀληθινὸ Πάσχα καὶ συγκροτεῖ τὸν νέο λαὸ τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐκκλησία, με τὴν ἐγκαθίδρυση τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας καὶ με τὴν ἐκούσια παράδοσή Του στον θάνατο»,

¹¹⁴ «Οἱ κτιστὲς φυσικὲς ἐνέργειες ποῦ προσλαμβάνονται καὶ ἐνεργοῦν τὴν ὑπάρξη τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου, δεν εἶναι μόνο καὶ υποχρεωτικὰ ψυχοσωματικὲς ἀνθρώπινες λειτουργίες. Το ἴδιο ὑπαρκτικὸ γεγονός ἐνεργεῖται καὶ με τὴν κτιστὴ φύση τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου τῆς Εὐχαριστίας. Δεν πρόκειται για μαγικὴ ὑπερφυσικὴ μετουσίωση, ἀλλὰ για τὴν ἴδια οὐσία-φύση τοῦ κτιστοῦ ποῦ προσλαμβάνεται καὶ ἐνεργεῖ ὑπαρκτικὰ τὴν ὑπόσταση τοῦ ἀκτιστοῦ.», Γιανναράς, «Ἡ ζωὴ μετὰ τὸν θάνατο», *Σύναξη*, σ.39

¹¹⁵ Φλορόφσκυ, *Δημιουργία καὶ Ἀπολύτρωση*, σ. 153. Ἐπίσης βλ. Ἱερόθεου, *Ὅσοι Πιστοί*, σ. 170-171 : «Ἡ Θεία Εὐχαριστία εἶναι τὸ κέντρο ὅλων τῶν μυστηρίων καὶ ὁ σκοπὸς τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς. Βαπτιζόμεστε ὥστε ὡς μέλη τῆς Ἐκκλησίας να μπορούμε να κοινώνουμε τοῦ Σώματος καὶ τοῦ Αἵματος τοῦ Χριστοῦ. Εξομολογούμεστε για να καθαρίσουμε τὴν ψυχὴ καὶ ἀξίως να δεχθοῦμε τὸν Χριστὸ. Γίνεται τὸ μυστήριον τῆς ἱεροσύνης, ὥστε να ἀναδειχθοῦν ἐκεῖνοι ποῦ θα τελεσιουργοῦν τὸ μέγα μυστήριον. Καὶ τὸ ἅγιο Εὐχέλαιο προηγείται συνήθως τῆς θείας Κοινωνίας. Ἡ Θεία Εὐχαριστία εἶναι τὸ κέντρο καὶ τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου, γι' αὐτὸ σε παλαιότερες ἐποχὲς συνδεόταν τα δύο μυστήρια, οἱ δε νεόνυμφοι, μετὰ τὸ πέρας τῆς θείας Λειτουργίας, πρώτοι κοινώνουσαν τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων.»

είναι ο ίδιος ο Μυστικός Δείπνος που τελείται ξανά και ξανά όπου φανερώνεται η ίδια η ανάσταση του Χριστού -μια πραγματική πρόγευση της ανάστασης του ανθρώπου¹¹⁶.

Όσον αφορά στον σταυρικό θάνατο του Χριστού ο Ι. Καραβιδόπουλος σημειώνει: «...ο σταυρός του Χριστού αποτελεί τη μέγιστη εκδήλωση και το αποκορύφωμα της αγάπης του Θεού για την ανθρωπότητα. Η αμαρτία απομακρύνει μεν τον άνθρωπο από τον Θεό, ο Θεός όμως ενδιαφερόμενος για το δημιουργημά του σπεύδει προς σωτηρία του, πολυμερώς και πολυτρόπως, κυρίως με την ενανθρώπιση του Υιού του. Ο επί του σταυρού θάνατος του Υιού μόνο την απέραντη αγάπη του Θεού διαδηλώνει και προσκαλεί τους ανθρώπους στην δοξολογία του εν Τριάδι Θεού με μετάνοια και συντριβή.¹¹⁷».

Η κραυγή του Χριστού πάνω στον σταυρό «Ελωί Ελωί λεμά σαβαχθανί; ὁ ἐστίν μεθερμηνευόμενον Ὁ θεός μου ὁ Θεός μου, εἰς τί ἐγκατέλειπές με;» (Μκ.15, 34) / «ήλί ήλί, λιμά σαβαχθανί; τοῦτ' ἐστί, Θεέ μου Θεέ μου, ἵνατί με ἐγκατέλειπες;»(Μτ 27, 46) σύμφωνα με πολλούς πατέρες της Εκκλησίας ερμηνεύεται ως εξής : ο Ιησούς πάνω στον σταυρό, στην ύστατη στιγμή του πάθους Του, εμφανίζεται ως «εκπρόσωπος» της σύνολης ανθρωπότητας που έχει περιπέσει στην αμαρτία και στην οδύνη, στον θρήνο και στα βάσανα και αγωνιά να βρει στήριγμα στον Θεό. Και ο σταυρικός θάνατος του Χριστού, η θυσία του Χριστού πάνω στον σταυρό, ακριβώς αυτό προσφέρει στην ανθρωπότητα, τη λύτρωση από την αμαρτία, τη φθορά και τον θάνατο¹¹⁸.

Για την ταφή του Χριστού ο Καραβιδόπουλος σχολιάζει : «Ο σταυρωθείς Ιησούς κατατίθεται από τον Ιωσήφ στον τάφο, αλλά δεν είναι δυνατόν να εγκλεισθεί σ' αυτόν ο αρχηγός της ζωής: “οὐ γὰρ καθέξει τύμβος αὐτοζωΐαν”. Με πολλούς και απaráμιλλου κάλλους ύμνους η Εκκλησία τονίζει το παράδοξο της ταφής του “καθαίρετου τοῦ Ἄδου”, το αδύνατο του εγκλωβισμού της ζωής εντός του τάφου, την απεριόριστη αγάπη του Θεού που εκτείνεται και στους “ἂπ' αἰώνας καθεύδοντας”, οι οποίοι δέχθηκαν την επίσκεψη του αρχηγού της ζωής, και τέλος το μυστήριο της θείας σοφίας, κατά το οποίο ο Κύριος της ζωής και του θανάτου βρίσκεται παντού.¹¹⁹»

¹¹⁶ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 177-179 και Ματσούκας, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β'*, σ. 484-489

¹¹⁷ Βλ. Καραβιδόπουλος, *Το Κατά Μάρκον Ευαγγέλιο*, σ. 490

¹¹⁸ Βλ. Καραβιδόπουλος, *Το κατά Μάρκον Ευαγγέλιο*, σ. 496-499

¹¹⁹ Βλ. Καραβιδόπουλος, *Το Κατά Μάρκον Ευαγγέλιο*, σ. 503-504

Μετά τον σταυρικό θάνατο και την ταφή του Ιησού τα ευαγγέλια φτάνουν στην «τελευταία πράξη» τους που είναι η αναφορά στην ανάσταση του Χριστού και στις εμφανίσεις Του. Κανένα ευαγγέλιο δεν αφηγείται την ίδια την ανάσταση, αλλά εστιάζουν στην εύρεση του κενού τάφου. Η ανάσταση του Χριστού υπερνικά όλους τους φυσικούς νόμους, ο κόσμος της αμαρτίας, της φθοράς και του θανάτου συντριβεται και στους ανθρώπους διανοίγεται η προοπτική της αιώνιας ζωής¹²⁰.

2.1.3. Ο θάνατος στο Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο

Ο Θεός εξαιτίας της αγάπης του για τον κόσμο προσέφερε τον Υιό του προκειμένου ο άνθρωπος να κερδίσει την αιώνια ζωή : «οὕτως γὰρ ἠγάπησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον», (Ιω 3, 16). Η απέραντη λοιπόν αγάπη του Θεού προς τον άνθρωπο είναι η βασική αιτία της ενανθρώπισης του Λόγου¹²¹ του Θεού προκειμένου ο άνθρωπος να κερδίσει την αιωνιότητα- και προφανώς αυτή η αγάπη του Θεού είναι άμεσα συναρτημένη με τη βασική εντολή του Χριστού προς του μαθητές του : «Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους» (Ιω 13, 34), «καθὼς ἠγάπησέν με ὁ πατήρ, καὶ γὰρ ὑμᾶς ἠγάπησα· μενεῖτε ἐν τῇ ἀγάπῃ μου, καθὼς ἐγὼ τὰς ἐντολάς τοῦ πατρὸς μου τηρήκα καὶ μένω αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ»(Ιω 15, 9-10), «αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμὴ, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς. μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῆ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ» (Ιω, 15, 12-13) και «ταῦτα ἐντέλλομαι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους» (Ιω, 15, 17)¹²².

Ο Θεός και ο Λόγος Του ταυτίζονται με το φως και τη ζωή¹²³ – αντιστρόφως η απομάκρυνση από τον Θεό ταυτίζονται με το σκοτάδι και τον θάνατο. Ήδη από τον πρόλογο του Ευαγγελίου ο Ιωάννης το δηλώνει ρητά : «ἐν αὐτῷ ἡ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ

¹²⁰ Βλ. Καραβιδόπουλος, *Το Κατὰ Μάρκον Ευαγγέλιο*, σ. 505-508 και Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 16-168

¹²¹ Ενδεικτικά βλ. Βλ. Lohse, *Επίτομη Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.192-193

¹²² Βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ. 434-435, 438-439 και 528-529.. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και στην Α΄ επιστολή Ιωάννου 4,9 : «ἐν τούτῳ ἐφανερώθη ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ ἐν ἡμῖν, ὅτι τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἀπέσταλκεν ὁ θεὸς εἰς τὸν κόσμον ἵνα ζήσωμεν δι' αὐτοῦ.». Επίσης, βλ. Αγουρίδης, *Το Κατὰ Ιωάννην Ευαγγέλιο*, σ.112-117

¹²³ Βλ. Γαλάνης, *Βιβλικές, ερμηνευτικές και θεολογικές μελέτες*, σ.293

τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν... Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον» (Ιω 1, 4-5 καὶ 9) καὶ σε ἄλλο σημεῖο : «ἐγὼ εἰμί τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ὁ ἀκολουθῶν ἐμοί οὐ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς (Ιω, 8, 12)¹²⁴ καθὼς ἐπίσης καὶ στο χωρίο «ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον» (Ιω, 3, 36) ὅπου δηλώνεται ἀπερίφραστα ὅτι ἡ πίστις στον Χριστὸ εξασφαλίζει τὴν αἰώνια ζωὴ. Ομοίως καὶ στο Ιω 12, 50 : «καὶ οἶδα ὅτι ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ ζωὴ αἰώνιος ἐστίν». Ο Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔχει ὡς ἀποστολὴ του, σύμφωνα με τὸν Ιωάννη, τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου (π.χ. οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν εἰς τὸν κόσμον ἵνα κρίνη τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῆ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ», Ιω 3,17) – ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ σωτήρας τοῦ κόσμου¹²⁵. Το σωτηριῶδες ἔργο τοῦ Ἰησοῦ ἐπιτυγχάνεται με τὴ θυσία του¹²⁶, με τὸν σταυρικό θάνατό Του καὶ τὴν ἀνάσταση Του προκειμένου νὰ λυτρωθεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ἀμαρτία¹²⁷. Ἡ παραβολὴ τοῦ καλοῦ ποιμένα εἶναι χαρακτηριστικὴ γιὰ τὸ πὼς προβάλλει ὁ Ἰησοῦς τὴν προσφορὰ τοῦ εαυτοῦ γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου (Ιω, 10, 11-18)¹²⁸. Σε ἄλλο σημεῖο ἀπαντώντας στοὺς μαθητὲς Του λέει : «Ἐγὼ εἰμί ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ· οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ» (Ιω, 14, 5) : ὁ Ἰησοῦς εἶναι ἀληθινὴ ὁδὸς ποὺ οδηγεῖ στον Θεὸ καὶ τὴν πραγματικὴ ζωὴ- ὁ Χριστός, ὡς Υἱός, Λόγος Θεοῦ, εἶναι ἡ ἀχώριστος ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ ἀποτελεῖ τὴν πλήρη ἀποκάλυψη τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ¹²⁹. Ἐπίσης, καὶ στὴν «ἀρχιερατικὴ προσευχὴ¹³⁰» Του ὁ Χριστός γιὰ τοὺς μαθητὲς

¹²⁴ Βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ.438-439, 449. Ἐπίσης, σε ὅμοιο πλαίσιο καὶ στὴν ἐπιστολὴ Α' Ἰωάννου : «ὁ θεὸς φῶς ἐστίν καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδεμία», Α' Ἰω, 1, 5

¹²⁵ Βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 450-453-καὶ 464-465· Γαλάνης, *Βιβλικές, ἐρμηνευτικὲς καὶ θεολογικὲς μελέτες*, σ.291-292

¹²⁶ Ἐδῶ ξεχωρίζει καὶ συσχετίζεται καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Ἰησοῦ ὡς «ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ» : ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὰς ἀμαρτίας τοῦ κόσμου», Ιω 1. 29. Γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ αὐτὸ βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 466-468

¹²⁷ Ὅσον ἀφορᾷ στὴ χριστολογία τοῦ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου σημειώνει ὁ Βλ. Lohse, *Ἐπίτομη Θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 187-188: «Στὴν Ἰωάννεια θεολογία ἡ χριστολογία τῆς πρωτοχριστιανικῆς παραδόσεως προχωρεῖ παραπέρα καὶ ὁ Ἰησοῦς παρουσιάζεται ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Πατέρα, μέσω μόνο τοῦ ὁποίου ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται καὶ γνωρίζει τὴν ἀγάπη του. Οἱ χριστολογικοὶ τίτλοι μεγαλειότητος χωρὶς ἐξαίρεση ἀποσκοποῦν νὰ κηρύξουν τὸν Ἰησοῦ ὡς παντοδύναμο Υἱὸ τοῦ Πατέρα ὁ ὁποῖος ὡς Υἱὸς Ἀνθρώπου υψώνεται καὶ δοξάζεται ολοκληρώνοντας τὸ ἔργο τοῦ σταυροῦ.»

¹²⁸ Βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 481-482

¹²⁹ Βλ. Αγουρίδης, *Τὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο*, σ.80-84

¹³⁰ Βλ. Αγουρίδης, *Τὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο*, σ. 162-218

επαναλαμβάνει την ταύτιση τη δική του και του Πατέρα με την αιώνια ζωή : «Ταῦτα ἐλάλησεν Ἰησοῦς, καὶ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν εἶπεν, Πάτερ, ἐλύληθεν ἡ ὥρα¹³¹. δόξασόν σου τὸν υἱόν, ἵνα ὁ υἱὸς δοξάσῃ σέ, καθὼς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκός, ἵνα πᾶν ὃ δέδωκας αὐτῷ δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον. αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκουσι σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν» (Ιω, 17, 3).

Η ανάσταση του Χριστού στο «Κατά Ιωάννην» Ευαγγέλιο προετοιμάζεται και προτυπώνεται θεολογικά με τέσσερις αφηγήσεις που εκ πρώτης όψεως δεν μπορούν άμεσα να συσχετιστούν. Αυτές είναι : α) η ανάσταση του Λαζάρου (Ιω 11, 1-45), β) η μυράλειψη του Ιησού από τη Μαρία (Ιω 12, 1-8), γ) η θριαμβευτική υποδοχή Του στην Ιερουσαλήμ (Ιω 12, 12-19) και δ) το παραβολικό Του απόφθεγμα για τον σπόρο του σιταριού (Ιω 12, 24)¹³².

Από τα πρώτα κεφάλαια του «Κατά Ιωάννην» Ευαγγελίου διαπιστώνουμε ότι ο Χριστός προλέγει την ανάστασή Του. Χαρακτηριστικό είναι το επεισόδιο με την εκδίωξη των εμπόρων από τον ναό στα Ιεροσόλυμα πριν τη γιορτή του εβραϊκού Πάσχα. Μετά την εκδίωξη των εμπόρων ο Ιησούς απευθυνόμενος προς τους Ιουδαίους τους λέει : «λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν» (Ιω 2, 19) εννοώντας την ανάστασή Του μετά από την τριήμερη ταφή και κάθοδό Του στον Άδη, ενώ οι μαθητές του θυμούνται τα λόγια αυτά μετά την ανάστασή Του και τότε κατανοούν ότι με τη λέξη «ναός» εννοούσε το σώμα Του (Ιω, 2, 21-22). Είναι ευδιάκριτο στο σημείο αυτό η ανακαινισμένη πραγματικότητα που εγκαινιάζει η ανάσταση του Χριστού.

Η υπεροχή του Χριστού απέναντι στην αρρώστια και τη φθορά αναδεικνύεται και στα θαύματα Του, όπως για παράδειγμα στη θεραπεία του γιου ενός αξιωματούχου (Ιω, 4,46-53), στη θεραπεία του παραλύτου στη Βηθesda (Ιω, 5, 1-9), στη θεραπεία ενός τυφλού εκ γενετής (Ιω, 9, 1-12).

¹³¹ Σχολιάζοντας τη φράση «ἡ ὥρα ἐλήλυθεν» επισημαίνει ο Αγουρίδης, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο*, σ. 175 : «Ολόκληρο το Δ' Ευαγγέλιο κινείται προς την ώρα του Πάθους και της Αποκάλυψης της δόξας του Θεού. Από το νόημα της "ώρας" αυτής βλέπει ο Δ' Ευαγγελιστής να αναδύεται η δυνατότητα της χριστιανικής πίστης και της χριστιανικής Εκκλησίας. Η ώρα αυτή του Ιησού είναι η ώρα της ανθρωπότητας όχι μόνο ως κατ' εξοχήν ώρα της διά του Ιησού θείας αποκάλυψης αλλά και ως η ώρα απαρχής της μεταμόρφωσης του κόσμου από τη δουλεία της φθοράς στην ελευθερία της δόξας του Θεού».

¹³² Βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ. 482-484

Όμως, η ανάσταση του Λαζάρου (Ιω 11, 1-44) είναι ίσως το σημαντικότερο σημείο όπου ο Ιησούς εμφανίζεται ως «κυρίαρχος της ζωής και του θανάτου» και αποτελεί μια έμπρακτη έκφραση της αγάπης του όχι μόνο προς τον Λάζαρο και την οικογένειά του, αλλά και προς τη σύνολη ανθρωπότητα -η ανάσταση του Λαζάρου δεν απαντάται στα συνοπτικά Ευαγγέλια¹³³. Ο Ιησούς μάλιστα ενημερώνει τους μαθητές ότι θα πάνε στην οικία του Λαζάρου για να τον αναστήσει, όταν Αυτός πληροφορείται τον θάνατο του προσφιλούς Του προσώπου. Και όταν φτάνει εκεί ο Ιησούς ο Λάζαρος ήταν ήδη νεκρός τέσσερις ημέρες. Πριν προβεί στην ανάσταση λέει στη Μάρθα : «ἐγώ εἰμί ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωὴ. ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, κἄν ἀποθάνῃ, ζήσεται· καὶ πᾶς ὁ ζῶν καὶ πιστεύων εἰς ἐμέ οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα» (Ιω 11, 24-26). Η αποφθεγματική αυτή φράση του Χριστού δεν έχει μόνο συμβολικό ή θεολογικό περιεχόμενο, αλλά και κυριολεκτικό. Ὑστερα από λίγο ο Ιησούς στέκεται μπροστά από τον σπηλαιώδη τάφο του Λαζάρου και αναφωνεί «Λάζαρε, δεῦρο ἔξω· καὶ ἐξῆλθεν ὁ τεθνηκὼς δεδεμένος τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας κειρίαις, καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ σουδαρίῳ περιεδεδέτο» (Ιω, 11, 44). Προφανώς, όπως ήδη αναφέρθηκε, η ανάσταση του Λαζάρου λειτουργεί και ως προτύπωση της ίδιας της ανάστασης του Χριστού.

Σε άλλο σημείο ο Ιησούς προβάλλοντας τον εαυτό του ως Υιό του Θεού δηλώνει ρητά την εξουσία που έχει ο Ἴδιος και ο Πατέρας πάνω στη ζωή και τον θάνατο : «ὥσπερ γὰρ ὁ πατήρ ἐγείρει τοὺς νεκρούς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ υἱὸς οὓς θέλει ζωοποιεῖ» (Ιω 5, 21). Ἐτσι, και οι πιστοὶ στον Χριστό μεταβαίνουν από τον θάνατο στη ζωή : «ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων καὶ πιστεύων τῷ πέμψαντί με ἔχει ζωὴν αἰώνιον, καὶ εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται, ἀλλὰ μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν» (Ιω 5, 24) -προφανώς στο σημείο δεν εννοείται ο βιολογικός θάνατος του ανθρώπου. Ὅμως, στους νεκρούς (εἴτε κυριολεκτικά εἴτε πνευματικά) κάνει λόγο αμέσως στη συνέχεια : «ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστίν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται» (Ιω, 5, 25). Και λίγο πιο κάτω προτρέπει το ακροατήριό του : «ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς, ὅτι ὑμεῖς δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον· καὶ ἐκεῖνοι εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ» (Ιω 5, 39) -οι Γραφές περιέχουν τη μαρτυρία για τον Χριστό και αυτή η μαρτυρία προσφέρει την αιώνια ζωή.

Ο Ιησούς στη συνέχεια συνομιλώντας με Ιουδαίους προβάλλει τον εαυτό Του ως τον «άρτο της ζωής» τον οποίο όποιος τον φάει θα κερδίσει την αιώνια ζωή και θα

¹³³ Βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ. 538

νικήσει τον θάνατο (Ιω, 6, 47-51) και αμέσως μετά αναφέρεται στη βρώση της σάρκας Του και στην πόση του αίματός Του που εξασφαλίζουν την αιώνια σωτηρία (Ιω, 6, 53-56). Στο σημείο είναι εμφανές ότι ο λόγος του Χριστού μπορεί να λάβει πολλαπλές και αλληλοσυμπληρούμενες ερμηνείες : α) αναφέρεται μεταφορικά-συμβολικά στον ίδιο τον εαυτό Του ως πηγή ζωής καθώς είναι ο Υιός του Θεού, β) προλέγει τον σταυρικό θάνατό Του, θα προσφέρει το σώμα και το αίμα Του, για τη σωτηρία του ανθρώπου, γ) αναφέρεται στο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας, κατά το οποίο οι πιστοί κοινωνούν(=συμμετέχουν) στον ίδιο τον Θεό λαμβάνοντας άρτο και οίνο. Σε κάθε περίπτωση και στο χωρίο αυτό ο Χριστός είναι αυτός που με τη θυσία του προσφέρει στους ανθρώπους την αιώνια ζωή και τη νίκη κατά του θανάτου.

Στη συνέχεια ο Ιησούς απευθυνόμενος προς τους μαθητές Του προλέγει για την ταφή και την ανάσταση Του μιλώντας κάπως αόριστα και χωρίς να γίνεται απόλυτα κατανοητός από τους μαθητές τους. Συνοπτικά τους λέει ότι η λύπη τους θα μεταμορφωθεί σε χαρά («ὁμοίως δὲ λυπεῖσθαι, ἀλλ' ἢ λύπη ὑμῶν εἰς χαρὰν γενήσεται», Ιω 16, 20) και κάνει έναν παραλληλισμό με τις ωδίνες μιας γυναίκας και το συναίσθημα της ευτυχίας που την πλημμυρίζει (Ιω, 16, 16-24). Δεν μπορούμε όμως να μην δούμε πίσω από τα λόγια αυτά του Ιησού σε συμβολικό και θεολογικό επίπεδο τη μεταμορφωτική δύναμη που προσφέρει στον άνθρωπο με τη σταύρωση και την ανάστασή Του. Ο θρήνος του ανθρώπου για τον θάνατο θα μεταμορφωθεί σε απέραντη χαρά με την ανάσταση¹³⁴. Και δεν μπορούμε να παραλείψουμε και την εσχατολογική διάσταση των λόγων του Ιησού¹³⁵. Αλλά και λίγο πιο κάτω ο Ιησούς αναφέρει εκ νέου την αποστολή Του υπονοώντας τόσο τον θάνατο όσο και την ανάσταση και ανάληψή Του: «ἐξῆλθον παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ ἐλύθηθα εἰς τὸν κόσμον· πάλιν ἀφήμι τὸν κόσμον καὶ πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα (Ιω 16, 28)¹³⁶.

Τα τελευταία κεφάλαια του «Κατὰ Ιωάννην» Ευαγγελίου είναι αφιερωμένα στην προδοσία και τη σύλληψη του Ιησού (Ιω, 18, 1-11), στην ανάκρισή Του (Ιω 18, 12-14 και 19-24)¹³⁷, στη δίκη Του από τον Πιλάτο (Ιω, 18, 28-40)¹³⁸, τα βασανιστήρια,

¹³⁴ Βλ. Γαλάνης, *Βιβλικές, ερμηνευτικές και θεολογικές μελέτες*, σ.430-431

¹³⁵ Βλ. Αγουρίδης, *Το Κατὰ Ιωάννην Ευαγγέλιο*, σ. 146-149

¹³⁶ Βλ. Αγουρίδης, *Το Κατὰ Ιωάννην Ευαγγέλιο*, σ. 156-159

¹³⁷ Βλ. Αγουρίδης, *Το Κατὰ Ιωάννην Ευαγγέλιο*, σ. 219-230

¹³⁸ Βλ. Αγουρίδης, *Το Κατὰ Ιωάννην Ευαγγέλιο*, σ.230-240

τον εμπαιγμό και την καταδίκη Του (Ιω 19, 1-16)¹³⁹, στην πορεία προς τον Γολγοθά¹⁴⁰ και τη Σταύρωσή Του (Ιω 19, 17-37)¹⁴¹, στην ταφή του (Ιω 19, 38-42)¹⁴², στην Ανάσταση Του (Ιω 20, 1-23), στις εμφανίσεις στους μαθητές (Ιω, 20, 19-29 και 21, 1-25)¹⁴³, ενώ δεν γίνεται κάποια αναφορά στην Ανάληψη του Ιησού.

Όλα αυτά αποτελούν την κορύφωση και την ολοκλήρωση του σωτηριώδους έργου του Χριστού – η επίγεια ζωή του Ιησού κατευθύνεται προς έναν σκοπό¹⁴⁴. Το πάθος, ο σταυρικός θάνατος, η τριήμερη ταφή και η ανάσταση εκπληρώνουν τη σωτηρία του ανθρώπου από τη φθορά της αμαρτίας που επιφέρει τον θάνατο και του δίνουν τη δυνατότητα της ανάστασης και της απόλαυσης της αιώνιας ζωής. Όλο το κήρυγμα του Ιησού, όπως είδαμε, στο «κατά Ιωάννην» Ευαγγέλιο τόνιζε ότι ο ίδιος λόγω της αγάπης θα προσφέρει τον εαυτό Του να θυσιαστεί και έπειτα να αναστηθεί προκειμένου να κερδίσει η ανθρωπότητα την αιώνια ζωή την οποία την ταύτιζε με τον εαυτό Του ως Λόγο του Θεού.

Στον Ιωάννη τα έσχατα δεν αποτελούν τόσο κάτι που αναφέρεται στο μέλλον (εγγύς η μακρό δεν έχει σημασία) αλλά αναφέρονται κυρίως στο τώρα. Τώρα είναι που ο άνθρωπος με τον Χριστό αποτινάσσει τα δεσμά της αμαρτίας και του θανάτου και εισέρχεται στη ζωή και στο φως¹⁴⁵.

¹³⁹ Βλ. Αγουρίδης, *Το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο*, σ.240-244

¹⁴⁰ Για την πορεία στον Γολγοθά και τη σωτηρία του ενός από τους δύο ληστές που βρισκόταν αμφοτέρωθεν του Χριστού ο Μητροπολίτης Ναυπάκτου Ιερόθεος, Όσοι Πιστοί, σ. 251, σχολιάζει : «Ένας Γολγοθάς είναι η γη. Στο μέσον βρίσκεται ο εσταυρωμένος και αναστάς Κύριος. Στο πρόσωπο των δύο ληστών υπάρχει όλη η ανθρωπότητα. Όλοι οι άνθρωποι βρισκόμαστε γύρω από τον Χριστό, επάνω στον σταυρό μας, στον σταυρό δηλαδή της αμαρτίας και του θανάτου. Όλοι είμαστε αμαρτωλοί... Εκείνοι που διακρίνει τους ανθρώπους δεν είναι η αμαρτωλότητα και η καθαρότητα, αλλά η σχέση τους με τον Χριστό. Ο ένας (ληστής) πιστεύει στον Χριστό, Τον ομολογεί, μετανοεί και σώζεται. Ο άλλος (ληστής) εξακολουθεί να τον βλασφημεί, να μη θέλει να έχει σχέση μαζί Του και καταδικάζεται. Καθένας λοιπόν σώζεται ή καταδικάζεται ανάλογα με τη συμπεριφορά που δείχνει απέναντι στον Χριστό. Έτσι, ο Σταυρός του Χριστού γίνεται ζυγός δικαιοσύνης.»

¹⁴¹ Βλ. Αγουρίδης, *Το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο*, σ.245-255

¹⁴² Βλ. Αγουρίδης, *Το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο*, σ. 256-259

¹⁴³ Βλ. Αγουρίδης, *Το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο*, σ. 268-325

¹⁴⁴ Βλ. Lohse, *Επίτομη Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.191-192

¹⁴⁵ Βλ. Lohse, *Επίτομη Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ. 198-202

2.1.4.Ο θάνατος στις «Πράξεις των Αποστόλων»

Οι «Πράξεις των Αποστόλων» έργο που αποδίδεται στον ευαγγελιστή Λουκά αφηγούνται τη ζωή της πρωτοχριστιανικής εκκλησίας αμέσως μετά τον θάνατο και την ανάσταση του Χριστού και εστιάζουν στη ζωή και το έργο των Αποστόλων Πέτρου και Παύλου¹⁴⁶. Οι «Πράξεις» ξεκινούν με τις εμφανίσεις του αναστημένου Ιησού και την ανάληψή Του (Πρ 1, 1-11) και καταθέτουν το κεντρικό μήνυμα και τη μαρτυρία της πρωτοχριστιανικής εκκλησίας : ο πυρήνας του μηνύματος αυτού είναι ότι ο Χριστός σταυρώθηκε και αναστήθηκε προκειμένου να σωθεί ο κόσμος από την αμαρτία και τον θάνατο¹⁴⁷ :

- Τοῦτον τῆ ὠρισμένη βουλῆ καὶ προγνώσει τοῦ Θεοῦ ἔκδοτον λαβόντες, διὰ χειρῶν ἀνόμων προσπήξαντες ἀνείλετε· ὃν ὁ Θεός ἀνέστησε λύσας τὰς ὠδίνας τοῦ θανάτου, καθότι οὐκ ἦν δυνατόν κρατεῖσθαι αὐτόν ὑπ'αυτοῦ (Πρ. 2, 23-24).
- Προϊδὼν (ενν. ο Δαυίδ) ἐλάλησε περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ ὅτι οὐ κατελείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ἄδου οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν. Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεός, οὗ πάντες ἡμεῖς ἐσμεν μάρτυρες. τῆ δεξιᾷ οὖν τοῦ Θεοῦ ὑψωθεὶς, τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος λαβὼν παρά τοῦ πατρός, ἐξέχεε τοῦτο ὃ νῦν ὑμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε (Πρ 2, 31-33)
- ἀσφαλῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ ὅτι καὶ Κύριον καὶ Χριστόν αὐτόν ὁ Θεός ἐποίησε, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε (Πρ 2, 36)
- ὃν ὑμεῖς μὲν παρεδώκατε καὶ ἠρνήσασθε αὐτόν κατὰ πρόσωπον Πιλάτου, κρίνατος ἐκείνου ἀπολύειν· ὑμεῖς δὲ τὸν ἅγιον καὶ δίκαιον ἠρνήσασθε, καὶ ἠτήσασθε ἄνδρα φονέα χαρισθῆναι ὑμῖν, τὸν δὲ ἀργηγόν τῆς ζωῆς ἀπεκτείνετε, ὃν ὁ Θεός ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, οὗ ἡμεῖς μάρτυρες ἐσμεν. (Πρ 3, 13-15)

¹⁴⁶ Βλ. Πατρόνος, *Προλεγόμενα στην έρευνα των πράξεων*, σ.31-47 και 173-188. Ο συγκεκριμένος ερευνητής πραγματευόμενος τη σχέση του «Κατά Λουκάν» ευαγγελίου και των «Πράξεων» στη σ. σημειώνει : «Πρόκειται επομένως για μια ενιαία ιστορία, εκείνην της θείας Οικονομίας που αποτελείται από δύο βασικά στάδια, του προσώπου και του έργου του Ιησού Χριστού στο τρίτο Ευαγγέλιο και του έργου διά του Αγίου Πνεύματος των Αποστόλων στις Πράξεις.». Επίσης, β. Καραβιδόπουλος, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, σ. 244-247

¹⁴⁷ Βλ. Πατρόνος, *Προλεγόμενα στην έρευνα των πράξεων*, σ. 220, 222

- διαπονούμενοι διὰ τὸ διδάσκειν αὐτούς τὸν λαόν καὶ καταγγέλειν ἐν τῷ Ἰησοῦ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν (Πρ 4, 2)
- τότε Πέτρος πλησθεὶς Πνεύματος Ἁγίου εἶπε πρὸς αὐτούς· ἄρχοντες τοῦ λαοῦ καὶ πρεσβύτεροι τοῦ Ἰσραήλ, εἰ ἡμεῖς σήμερον ἀνακρινόμεθα ἐπὶ εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθενοῦς, ἐν τινὶ οὗτος σέσωσται, γνωστόν ἔστω πᾶσιν ὑμῖν καὶ παντὶ τῷ λαῷ Ἰσραήλ ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ὃν ὁ Θεὸς ἤγειρε ἐκ νεκρῶν... (Πρ 4, 8-11)
- ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἤγειρεν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς διεχειρίσασθε κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου· τοῦτον ὁ Θεὸς ἀρχηγόν καὶ σωτῆρα ὕψωσε τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ δοῦναι μετάνοιαν τῷ Ἰσραήλ καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. (Πρ 5, 30-31)
- καὶ ἡμεῖς ἐσμὲν μάρτυρες πάντων ὧν ἐποίησεν ἐν τε τῇ χώρᾳ τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ· ὃν καὶ ἀνεῖλον κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου. Τοῦτον ὁ Θεὸς ἤγειρε τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ καὶ ἔδωκεν αὐτὸν ἐμφανῆ γενέσθαι, οὐ παντὶ τῷ λαῷ, ἀλλὰ μάρτυσι τοῖς προκεχειροτονημένοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἡμῖν, οἵτινες συνεφάγομεν καὶ συνεπίομεν αὐτῷ μετὰ τὸ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν· καὶ παρήγγειλεν ὑμῖν κηρῦξαι τῷ λαῷ καὶ διαμαρτύρασθαι ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ ὠρισμένος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν. τούτῳ πάντες οἱ προφηῆται μαρτυροῦσιν, ἄφεσιν ἁμαρτιῶν λαβεῖν διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ πάντα τὸν πιστεύοντα εἰς αὐτόν. (Πρ 10, 39-43)
- ...καὶ μηδεμίαν αἰτίαν θανάτου εὐρόντες ἠτήσαντο Πιλάτον ἀναιρεθῆναι αὐτόν. ὡς δὲ ἐτέλεσαν πάντα τὰ περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα, καθελόντες ἀπὸ τοῦ ξύλου ἔθηκαν εἰς μνημεῖον. ὁ δὲ Θεὸς ἤγειρεν αὐτόν ἐκ νεκρῶν· ὃς ὄφθη ἐπὶ ἡμέρας πλείους τοῖς συναναβᾶσιν αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας εἰς Ἱερουσαλήν, οἵτινες εἰσι μάρτυρες αὐτοῦ πρὸς τὸν λαόν. Καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς εὐαγγελιζόμεθα τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν γενομένην, ὅτι ταύτην ὁ Θεὸς ἐκπεπλήρωκε τοῖς τέκνοις αὐτῶν, ἡμῖν, ἀναστήσας Ἰησοῦν. ὡς καὶ ἐν ψαλμῷ τῷ δευτέρῳ γέγραπται· υἱὸς μου εἶ συ, ἐγὼ σήμερον γεγένηκά σε, ὅτι δὲ ἀνέστησεν αὐτόν ἐκ νεκρῶν μηκέτι μέλλοντα ὑποστρέφειν εἰς διαφθοράν. (Πρ 13, 28-34)
- -ἐλπίδα ἔχων εἰς τὸν Θεόν ἦν καὶ αὐτοὶ οὗτοι προσδέχονται, ἀνάστασιν μέλλειξ ἔσεσθαι νεκρῶν, δικαίων τε καὶ ἀδίκων. (Πρ 24, 15)

Διαπιστώνουμε ὅτι ἐπαναλαμβάνεται ἐμφατικά, πολλές φορές μάλιστα, ἡ πίστις τῆς ἀρχέγονης ἐκκλησίας : ὁ Χριστὸς σταυρώθηκε, τάφηκε, ἀναστήθηκε μετὰ ἀπὸ τρεῖς ἡμέρες, ἐφανίστηκε ἀναστημένος σε πολλοὺς ἀνθρώπους καὶ στο τέλος ἀναλήφθηκε

στους ουρανοίς. Από τους ουρανοίς επρόκειτο να επανέλθει για να κρίνει τους πάντες, δικαίους και αδίκους. Ο σκοπός της σταυρικής θυσίας του Ιησού και της αναστάσεώς Του είναι η απαλλαγή του ανθρώπου από το βάρος των αμαρτιών και η προσφορά της αιώνιας ζωής μετά τη γενική ανάσταση όλων των νεκρών. Ο άνθρωπος έτσι μπορεί να νικήσει τη φθορά και τον θάνατο και να πετύχει την αφθαρσία της αιώνιας ζωής.

Όμως, στις Πράξεις υπάρχουν αφηγήσεις για γεγονότα που σχετίζονται με τον θάνατο προσώπων και δεν είναι απλώς διδασκαλίες ή μαρτυρίες της πρωτοχριστιανικής εκκλησίας.

Πρώτα απ' όλα γίνεται αναφορά στον θάνατο του Ιούδα, του ανθρώπου που πρόδωσε τον Χριστό, Όμως εδώ δεν γίνεται αναφορά για αυτοκτονία του αλλά για έναν φρικτό θάνατο που δεν διευκρινίζεται αν ήταν δυστύχημα ή αιφνίδια ασθένεια. Σε κάθε περίπτωση και εδώ παρουσιάζεται τον τραγικό τέλος του (Πρ 1, 18-19). Στη συνέχεια αναφέρεται ο θάνατος του Ανανία και της Σαπφειράς, δύο πρωτοχριστιανών που προσπάθησαν να εξαπατήσουν τους Αποστόλους. Στην περίπτωση αυτή ο θάνατός τους παρουσιάζεται ως ένα απροσδόκητο γεγονός που επήλθε μετά την προσπάθεια εξαπάτησης των Αποστόλων (Πρ 5, 5-6 και 9-11) ως αποτέλεσμα της θεικής οργής.

Ξεχωρίζει βέβαια ο μαρτυρικός θάνατος του Πρωτομάρτυρα Στεφάνου- ένα προανάκρουσμα για τους διωγμούς και τα μαρτύρια που θα υποστούν οι χριστιανοί κατά τους τρεις πρώτους αιώνες της χριστιανικής Εκκλησίας. Ο Στέφανος συλλαμβάνεται και οδηγείται στο δικαστήριο (Πρ 6, 8-15), απολογείται ενώπιον του δικαστηρίου (Πρ 7, 1-53) και στο τέλος οδηγείται στην θανατική καταδίκη δια λιθοβολισμού (Πρ 7, 54-60). Οι διωγμοί όμως της πρωτοχριστιανικής εκκλησίας που καταλήγουν θανατικές καταδίκες δεν περιορίζονται μόνο στον Στέφανο. Ο βασιλιάς της περιοχής Ηρώδης εξαπολύει διωγμό εναντίον των Χριστιανών. Έτσι συλλαμβάνονται και φυλακίζονται ο Ιάκωβος, αδερφός του Ιωάννη, και ο Πέτρος. Ο Ιάκωβος βρήκε τραγικό θάνατο με αποκεφαλισμό (Πρ 12, 1-5), ενώ ο Πέτρος εν τέλει διασώθηκε από τη φυλακή με θαυματουργικό τρόπο (Πρ 15, 6-19). Μετά από αυτούς τους διωγμούς ο ίδιος ο Ηρώδης, σύμφωνα με τις διηγήσεις των «Πράξεων» βρήκε τον θάνατο από αιφνίδια ασθένεια (Πρ 12, 23).

Εκτός όμως από περιστατικά θανάτων στις «Πράξεις» έχουμε και ένα γεγονός ανάστασης. Αυτό αφορά στην Ταβιθά, μια γυναίκα από την Ιόπη, η οποία είχε κάνει πολλές αγαθοεργίες. Αυτή πέθανε, αλλά ο Πέτρος επισκέφτηκε την οικία της και με έναν λόγο την ανέστησε : «Ταβιθά, ανάστηθι. ή δὲ ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς, καὶ ἰδοῦσα τὸν Πέτρον ἀνεκάθισε» (Πρ 9, 36-43). Ξεκάθαρο το μήνυμα στην αφήγηση

αυτή : οι απόστολοι έχοντας λάβει την ευλογία του Αγίου Πνεύματος συνεχίζουν το σωτηριώδες έργο του Ιησού και μπορούν ακόμη να εξουσιάζουν τον θάνατο και να ανασταίνουν ανθρώπους. Η ελπίδα της ανάστασης δεν είναι κάτι που αφορά μόνο σε έναν ακαθόριστο μελλοντικό χρόνο, αλλά ήδη έχει ξεκινήσει ως μια ανακαινισμένη πραγματικότητα. Όπως προαναφέραμε, τα έσχατα για την Εκκλησία είναι συγχρόνως παρόντα και μελλοντικά. Μια δεύτερη περίπτωση ανάστασης νεκρού είναι αυτή που πραγματοποίησε ο Παύλος. Ο Εύτυχος ήταν ένας νεαρός χριστιανός που πέθανε αιφνιδιαστικά και ο Παύλος αφού τον σήκωσε στην αγκαλιά του τον ανέστησε (Πρ 20, 7-12).

2.2. Ο θάνατος στις επιστολές της Καινής Διαθήκης

Ο Απόστολος Παύλος στις επιστολές του ασχολείται μεταξύ άλλων και με το ζήτημα του θανάτου. Για τον Παύλο ο θάνατος του ανθρώπου είναι συνέπεια της αμαρτίας και μπορεί να λυτρωθεί απ' αυτόν μόνο αν απαντήσει καταφατικά στο σωτήριο κάλεσμα του Χριστού. Για τον Παύλο ο σταυρικός θάνατος και η ανάσταση του Ιησού είναι η οδός της λύτρωσης για την αμαρτία¹⁴⁸ και τον θάνατο του ίδιου του ανθρώπου¹⁴⁹. Στις επιστολές του επανέρχεται πολλές φορές στο ζήτημα αυτό.

2.2.1. Η «Προς Ρωμαίους» επιστολή

Το ζήτημα του θανάτου ως συνέπεια της αμαρτίας και ως φθορά για τον άνθρωπο ο Παύλος το πραγματεύεται διεξοδικά στην «προς Ρωμαίους» επιστολή του.

Οι ερευνητές έχουν επισημάνει ότι ο απόστολος Παύλος από το 3,21 ως το 8,39 αναπτύσσει διεξοδικά μια χριστιανική ανθρωπολογία, ενώ πιο πριν είχε εκθέσει μια «γενική ανθρωπολογία (1,18-3,19), η οποία έχει χριστοκεντρικό χαρακτήρα¹⁵⁰.

Η πρώτη αναφορά του Παύλου αφορά στον σταυρικό θάνατο του Ιησού χάρη στον οποίο κατέστη δυνατός ο εξιλασμός των αμαρτιών μέσω της πίστης για τον άνθρωπο. Ο Ιησούς, συνεχίζει ο Παύλος, έτσι έδειξε έμπρακτα την αγάπη του για τον άνθρωπο και μπορούν να συγχωρεθούν οι αμαρτίες του (Ρωμ 3, 25)¹⁵¹. Και στην

¹⁴⁸ Ενδεικτικά βλ. Βλ. Lohse, *Επίτομη Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.134-135

¹⁴⁹ Για τη χριστολογία του αποστόλου Παύλου ενδεικτικά βλ. Βλ. Lohse, *Επίτομη Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.115-121

¹⁵⁰ Αναλυτικότερα βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.348-350

¹⁵¹ Βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.349

απόληξη αυτού του χωρίου ο Παύλος τονίζει ότι έτσι φανερώνεται η δικαιοσύνη του Θεού και η δικαίωση του ανθρώπου μέσω της πίστης στον Ιησού. Και συνεχίζει επισημαίνοντας ότι ο σταυρικός θάνατος του Χριστού έγινε από την απέραντη αγάπη του Θεού για τον άνθρωπο με σκοπό να τον λυτρώσει από την αμαρτία και να του προσφέρει τη σωτηρία (Ρωμ. 5, 6-10).

Ο Απόστολος Παύλος, μάλιστα, συνδέει το όλο ζήτημα με τον Αδάμ και το Προπατορικό Αμάρτημα. Συγκεκριμένα υποστηρίζει ότι η αιτία που ο άνθρωπος πεθαίνει είναι το προπατορικό αμάρτημα¹⁵² «Διὰ τοῦτο ὡσπερ δι' ἑνός ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσηλθε καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διήλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον (Ρωμ. 5, 12). Η αμαρτία λοιπόν κυριαρχούσε στον κόσμο, συνεχίζει ο Παύλος, κι έτσι ο Θεός έδωσε τον νόμο στον Μωυσή προκειμένου να συνειδητοποιήσει ο άνθρωπος την αμαρτωλότητά του (Ρωμ. 5, 13-14). Όμως, ο άνθρωπος με την πίστη του στον Χριστό αποκτά τη δυνατότητα να ξεπεράσει την αμαρτία του. Η ανθρωπότητα απαλλάσσεται από την παλιά κατάσταση όπου κυριαρχούσε ο θάνατος και εισέρχεται σε μια νέα κατάσταση, αυτήν την ελευθερίας και της συμφιλίωσης με τον Θεό : «Ἄλλ' οὐκ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτω καὶ τὸ χάρισμα, εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνός παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῶ μᾶλλον ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι τῆ τοῦ ἑνός ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπερίσσευσε»(Ρωμ 5, 15-16). Το προπατορικό αμάρτημα του Αδάμ ευθύνεται για την ύπαρξη και την κυριαρχία του θανάτου στον ανθρωπότητα : «εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνός παραπτώματι ὁ θάνατος ἐβασίλευε διὰ τοῦ ἑνός...» (Ρωμ. 5, 17). Η αμαρτία λοιπόν κυριάρχησε στον κόσμο έχοντας ως όπλο της τον θάνατο, αλλά όλα αυτά ανατρέπονται με τη χάρη του Θεού που οδηγεί στη σωτηρία του ανθρώπου και την αιώνια ζωή μέσω του Χριστού (Ρωμ. 5, 21) 153.

Και εμβαθύνοντας ο Παύλος συνδέει το βάπτισμα¹⁵⁴ του ανθρώπου με τη συμμετοχή του στον σταυρικό θάνατο και την ανάσταση του Χριστού προκειμένου να κερδίσει ο

¹⁵² Επίσης, βλ. Ματσούκας, *Δογματική Β'*, σ.203- 216, κυρίως σ. 208-209

¹⁵³ Βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.350-358

¹⁵⁴ «Το βάπτισμα είναι μια γέννηση και ένας θάνατος. Η φυσική γέννηση είναι η αρχή μιας θνητής υπάρξεως, η οποία αρχίζει και τελειώνει με τη φθορά. Μια άλλη, καινούργια γέννηση, έπρεπε να αποκαλυφθεί, η οποία θα αποτελούσε την αρχή μιας αιώνιας ζωής...Στο βάπτισμα παίρνουμε προκαταβολικά τη χάρη της τελικής αναστάσεως», Φλορόφκς, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 174-175. Στο ίδιο, επίσης, βλ. σ. 257 και 268- 272 «Με άλλα λόγια κατά το βάπτισμα ο άνθρωπος κατέρχεται μυστηριακά μέσα στο σκοτάδι του θανάτου, και όμως μαζί με τον Αναστημένο Κύριο εγείρεται πάλι και

άνθρωπος την αιώνια ζωή¹⁵⁵ (Ρωμ. 6, 1-6). Το δηλώνει ρητά : «τουτο γινώσκοντες, ὅτι ο παλαιός ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη ἵνα καταργηθῆ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ» (Ρωμ. 6, 6). Ο άνθρωπος με το βάπτισμα παύει να βρίσκεται στην περιοχή δράσης της αμαρτίας και υπό την επιρροή της και εισέρχεται σε μια καινούργια εντελώς κατάσταση- συμμετέχει στην καινή κτίση που φανέρωσε ο Χριστός. Έτσι, γίνεται πολίτης της βασιλείας του Θεού και κοινωνός της αφθαρσίας και της αθανασίας¹⁵⁶. Η ανάσταση του Χριστού δεν νίκησε απλώς την αμαρτία, νίκησε τον ίδιο τον θάνατο· ο Χριστός με την ανάστασή του εξανδραπόδισε τον θάνατο και έτσι ο άνθρωπος μπορεί να αποτινάξει τα δεσμά του θανάτου ζώντας πλέον κοντά στον Θεό (Ρωμ. 6, 7-11). Στη συνέχεια ο Παύλος προτρέπει τους παραλήπτες της επιστολής να αποφεύγουν και να αποκρούουν την αμαρτία (Ρωμ. 6,12-14). Η αμαρτία είναι αυτή που επιφέρει στον άνθρωπο τον αιώνιο θάνατο (Ρωμ. 6, 16). Στην απόληξη του χωρίου ο Παύλος επαναδιατυπώνει τη σχέση αμαρτίας και θανάτου : «τὰ γὰρ ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας θάνατος, τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ ζωὴ αἰώνιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. (Ρωμ. 6, 23)¹⁵⁷. Ο θάνατος δηλαδή είναι φθορά¹⁵⁸. Κι αφού εξετάσει τη σχέση

περνά από τον θάνατο στη ζωή.», σελ. 269. Οι ερμηνευτές συνδέουν το βάπτισμα και με τη νίψη των ποδιών των μαθητών από τον Ιησού (Ιω 13, 1-11). Ο Χ. Ατματζίδης χαρακτηριστικά γράφει : «Μετά το πάθος οι πρώτοι χριστιανοί κατανόησαν τη βαπτισματική πρακτική τους μέσα από την πράξη αυτή του διδασκάλου τους. Η τότε ενέργεια του Ιησού θεωρήθηκε ότι δεν ήταν μια απλή νίψη των ποδιών των μαθητών, ένδειξη ταπεινότητας ή κάτι άλλο, αλλά ότι επιπλέον σκόπευε να υποδηλώσει το καθαρτικό και λυτρωτικό βάπτισμα που επέρχεται με τον θάνατο του Ιησού.», βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ. 521-524 Για το βάπτισμα στην Εκκλησία των χρόνων της Καινής Διαθήκης βλ. Βλ. Lohse, *Επίτομη Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.94-98 και 152-157

¹⁵⁵ Πολύ εύστοχα τονίζει ο Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ.169 : « ο συμβολισμός του βαπτίσματος είναι πάνω από όλα ένας συμβολισμός θανάτου και αναστάσεως, του θανάτου και της αναστάσεως του Χριστού...το βάπτισμα είναι μια μυστηριακή ανάσταση εν Χριστώ, μια ανάσταση μαζί με Αυτόν και εν Αυτό σε μια νέα και αιώνια ζωή». Επίσης, βλ. στο ίδιο, σ. 173. Επιπρόσθετα ο Ματσούκας, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β΄*, σ. 479, παρατηρεί : «Το βάπτισμα ως απαρχή της αναστάσεως είναι επανόρθωση της φύσης, όπως ακριβώς η ίδια η ανάσταση. Η ανθρώπινη βούληση δεν διαδραματίζει κανένα ρόλο στην πραγμάτωση της αναστάσεως, παρά μόνο μετέχει στη ζωοποιό δύναμή της». Ευρύτερα για το βάπτισμα, Ματσούκας, *ό.π.*, σ.475-483

¹⁵⁶ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, .σ.297

¹⁵⁷ Βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.359--366

¹⁵⁸ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 119

αμαρτίας και νόμου ο Παύλος καταλήγει ότι μόνο ο Χριστός μπορεί να μας λυτρώσει από τον θάνατο που επιφέρει η αμαρτία (Ρωμ. 7, 24-25).

Οι Χριστιανοί ενώνονται με τον Χριστό διαμέσου του λυτρωτικού έργου Του και καθοδηγούνται σε μια νέα ζωή διαποτισμένη από το Άγιο Πνεύμα και η αγάπη προς τον πλησίον είναι η κινητήριος δύναμη γι' αυτή τη νέα ζωή. Ο Χριστός είναι αυτός, όπως γράφει ο Παύλος, που απελευθέρωσε τον «από του νόμου της αμαρτίας και του θανάτου» (Ρωμ. 8, 2). Οι αμαρτίες είναι αυτές που επιφέρουν τον θάνατο, ενώ όταν ο άνθρωπος εφαρμόζει τις εντολές του Θεού κατευθύνεται προς τη ζωή (Ρωμ. 8, 6). Βέβαια, ο σωματικός θάνατος παραμένει μια πραγματικότητα για τον άνθρωπο εξαιτίας της αμαρτίας· όμως, ο Θεός συνεχίζει να δίνει την προοπτική της αιώνιας ζωής και, μάλιστα, τα ίδια νεκρά σώματα των ανθρώπων μπορούν να «ζωοποιηθούν» με το Πνεύμα του Θεού («εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν,» Ρωμ. 8, 10). Και επαναλαμβάνει στη συνέχεια ότι η αμαρτία οδηγεί τον άνθρωπο στον θάνατο, ενώ η αποφυγή της αμαρτίας με τη χάρη του Θεού στη ζωή (Ρωμ. 8, 13-14). Ακολουθώντας, ο Απόστολος Παύλος δίνει τις διαστάσεις του ελπιδοφόρου μηνύματος του νέου κόσμου που θα έρθει με την ανάσταση. Υποστηρίζει ότι ὅλη ἡ κτίσις λαχταρά τὴν «πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι» (Ρωμ. 8,18) και προσμένει να αποτινάξει τα δεσμά της φθοράς και να απελευθερωθεί¹⁵⁹ (Ρωμ. 8,21-22) – ἡ αναγέννηση τοῦ ἀνθρώπου συνακολουθεῖται και ἀπὸ τὴν ἀνακαίνιση τῆς ἰδίας τῆς κτίσεως καθὼς ἀνθρώπος και κτίσις προσδοκοῦν τὴν κοινὴ τους σωτηρία¹⁶⁰. Ἡ μελλοντικὴ ἀνάσταση θα σημάνει και τὴ λύτρωση τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἀπὸ τὴ φθορά -ἡ ἀνάσταση δηλαδή των ἀνθρώπων θα ἀφορᾷ και τὰ σώματά τους, δεν θα εἶναι ἀνάσταση μόνο των ψυχῶν : τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ

¹⁵⁹ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 123

¹⁶⁰ Βλ. Γαλάνης, *Βιβλικές, ερμηνευτικές και θεολογικές μελέτες*, σ.444-446

σώματος ἡμῶν»¹⁶¹ (Ρωμ. 8, 23). Με άλλα λόγια εμμέσως πλην σαφώς ο Παύλος συνδέει τον θάνατο και την ανάσταση με την ελπίδα (Ρωμ. 8, 24-25)¹⁶².

Ο θάνατος του Χριστού, του μονογενούς Υιού του Θεού, έγινε για χάρη των ανθρώπων (Ρωμ. 8, 31-33). Ο Χριστός πέθανε και αναστήθηκε για χάρη της ανθρωπότητας (Ρωμ. 8, 34-). Για τους Χριστιανούς τίποτα δεν θα σταθεί εμπόδιο από το να απολαύσουν την αγάπη του Θεού (Ρωμ. 8, 37-38).

Λίγο πιο κάτω ο Απόστολος Παύλος προσπαθεί να κρατήσει τους Χριστιανούς παραλήπτες της επιστολής του σε εγρήγορση τονίζοντας ότι η τελική σωτηρία πλησιάζει ζητώντας τους «ἐνδύσασθαι τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν (Ρωμ. 13, 11-13). Και επαναλαμβάνει το σωτηριώδες έργο του Χριστού που είναι η νίκη κατά του θανάτου : «εἰς τοῦτο γὰρ Χριστός καὶ ἀπέθανε καὶ ἀνέστη καὶ ἔζησεν, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ» (Ρωμ. 14, 9).

2.2.2. Η «πρὸς Κορινθίους Α΄» επιστολή

Στην «Α΄ προς Κορινθίους» επιστολή του ο Παύλος εξ αρχής κάνει λόγο για τον σταυρικό θάνατο του Χριστού που οδηγεί στη σωτηρία του ανθρώπου (Κορ Α΄, 1, 17-18) και για το ότι ο Χριστός θυσιάστηκε για χάρη των ανθρώπων¹⁶³ (Κορ. Α΄, 5,7). Στη συνέχεια αναφέρεται στο ανθρώπινο σώμα, το οποίο είναι ο ναός του Αγίου Πνεύματος και θα αναστηθεί κι αυτό, όπως αναστήθηκε ο ίδιος ο Χριστός (Κορ Α΄, 6, 13-20-αν και το ευρύτερο πλαίσιο των λόγων του Παύλου στο σημείο αυτό δεν αναφέρεται στον θάνατο αλλά στην προστασία των Χριστιανών της Κορίνθου από την πορνεία).

Στην επιστολή όμως αυτή ο Απόστολος Παύλος αφιερώνει αρκετά εδάφια για την ανάσταση των νεκρών¹⁶⁴, άμεσα συνδεδεμένη με τον ίδιο τον θάνατο. Καταρχάς συμπυκνώνει το σωτήριο μήνυμα του Ευαγγελίου που κόμισε : ο Χριστός πέθανε «ὅπερ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν», ότι τάφηκε και ότι αναστήθηκε, «ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ

¹⁶¹ Είναι χαρακτηριστικό ότι στο σημείο αυτό ο Απόστολος Παύλος αναφέρει ότι από το βάρος της της φθοράς «συστενάζει και συνωδίνει πᾶσα ἡ κτίσις» (Ρωμ 8, 22), δηλαδή όχι μόνο ο άνθρωπος αλλά όλη η δημιουργία υποφέρει από τη φθορά και προσδοκά κι αυτή στην ανακαίνισή της. Βλ. Γαλάνης, *Βιβλικές, ερμηνευτικές και θεολογικές μελέτες*, σ. 423-435. Επίσης, βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 511

¹⁶² Βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.384-393

¹⁶³ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολότρωση*, σ. 149 και Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.127

¹⁶⁴ Βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.160

τὰς γραφάς» (Κορ. Α΄, 5, 3-5) και στη συνέχεια ως αναστημένος εμφανίστηκε σε πολλούς και διαφορετικούς ανθρώπους καθώς και στον ίδιο τον Παύλο (Κορ. Α΄, 15, 6-8). Στη συνέχεια διαβεβαιώνει τους παραλήπτες της παραλήπτες της επιστολής, καθώς κάποιιοι φαίνεται ότι αμφισβητούσαν, ότι τόσο ο Χριστός έχει αναστηθεί όσο και την ύπαρξη της ανάστασης (Κορ Α΄, 15, 12-13). Η ανάσταση του Χριστού είναι αυτή που νοηματοδοτεί και δίνει περιεχόμενο και ουσία στην πίστη των Χριστιανών και διασφαλίζει και την ανάσταση των ανθρώπων : «εἰ δὲ Χριστός οὐκ ἐγήγερται, κενόν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενή δὲ καὶ ἡ πίστις ἡμῶν» (Α΄-Κορ, 15, 14) και «εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστός ἐγήγερται. εἰ δὲ Χριστός οὐκ ἐγήγερται, ματαῖα ἡ πίστις ὑμῶν· ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν» (Κορ. Α΄, 15, 16-17). Χωρίς την ανάσταση του Χριστού δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί και η ανάσταση των ανθρώπων οπότε και ο άνθρωπος θα συνέχισε να ζει και να κατατρώχεται από τις αμαρτίες¹⁶⁵. Αν λοιπόν ο Χριστός δεν είχε αναστηθεί τότε και για τους Χριστιανούς ακόμη ο θάνατος θα σήμαινε το οριστικό τους τέλος (ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ ἀπώλοντο, Α΄ Κορ 15, 18). Ἐτσι ο άνθρωπος θα ζούσε μέσα σε μία απέραντη απελπισία καθώς θα είχε απωλεσθεί η προοπτική της αιώνιας ζωής («εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἠλπιότες ἐσμέν ἐν Χριστῷ, ἔλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν», Κορ. Α΄, 15, 19). Ὅμως, η ανάσταση του Χριστού είναι πραγματική, είναι αληθινή¹⁶⁶. Γι' αυτό και η ανάστασή Του σηματοδοτεί και την ανάσταση όλων των νεκρῶν («Νυνὶ δὲ Χριστός ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο», Κορ. Α΄, 15, 20). Είναι αξιοσημείωτο ότι ο Απόστολος Παύλος στο σημείο αυτό χρησιμοποιεί τη λέξη «κεκοιμημένων». Για τον Παύλο φαίνεται ότι ο θάνατος είναι σαν ένας «μακρὸς ὕπνος», μια κατάσταση όχι μόνιμη, όχι τελεσίδικη και οριστική, αλλά μία αναμονή για την αιώνια ζωή. Ὅσοι πέθαναν στην πραγματικότητα δεν είναι νεκροί, αλλά «κεκοιμημένοι», κοιμούνται δηλαδή προσδοκώντας την αιώνια ζωή¹⁶⁷.

Ο θάνατος, σύμφωνα με τον Παύλο, οφείλεται στον Αδάμ, στο προπατορικό αμάρτημα που διέπραξε ο Αδάμ και σήμαινε την απομάκρυνση του ανθρώπου από τον Θεό και την εκδίωξή του από τον Παράδεισο. Ὅμως, ο Χριστός ήρθε για να λυτρώσει τον άνθρωπο από τον θάνατο. Ο Παύλος το γράφει με σαφήνεια : οι ἄνθρωποι πεθαίνουν εξαιτίας της συγγενείας τους με τον Αδάμ, αλλά μπορούν να αναστηθούν

¹⁶⁵ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 164-167

¹⁶⁶ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 123

¹⁶⁷ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 164-165

εξαιτίας της συγγενειάς τους με τον Χριστό¹⁶⁸. («ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν. ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδάμ πάντες ἀποθνήσκουσι, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται», Κορ Α', 15, 21-22). Με άλλα λόγια ο Χριστός με τον θάνατο και την ανάστασή του λυτρώνει τον άνθρωπο από τον προπατορικό αμάρτημα και την άμεση συνέπειά του τον θάνατο, και έτσι ο άνθρωπος μπορεί να απολαύσει την αιώνια ζωή, να επιστρέψει δηλαδή στον Θεό. Δεν είναι καθόλου τυχαία η χρήση του ρήματος «ζωοποιηθήσονται» από τον Παύλο. Ο Χριστός θα ξαναδώσει ζωή στους νεκρούς. Ο Χριστός είναι η ίδια η πηγή της ζωής και ο νικητής του θανάτου. Και αφού ο Παύλος με συντομία αναφερθεί στη σειρά με την οποία θα αναστηθούν οι άνθρωποι κατά τη Δευτέρα Παρουσία (Κορ. Α', 15, 23-25) καταλήγει : «ἐσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος» (Κορ. Α', 15, 26). Ο Χριστός, δηλαδή, είναι αυτός που θα καταγάγει την οριστική και αμετάκλητη ήττα του θανάτου και, έτσι, θα προσφέρει στον άνθρωπο την αιώνια ζωή¹⁶⁹. Είναι φανερό ότι στο σημείο αυτό το εσχατολογικό μήνυμα του Παύλου διαπνέεται από την απέραντη ελπίδα της προοπτικής της αιώνιας ζωής για τον άνθρωπο.

Ἐπειτα συνδέει τους Χριστιανούς που βαπτίζονται για χάρι των νεκρῶν, η βάπτισή τους θα δεν θα είχε νόημα χωρίς την προοπτική της ανάστασης. (Κορ. Α', 15, 29). Και όσοι θέτουν σε θανάσιμους κινδύνους τη ζωή τους για χάρι του Χριστού, όπως ο ίδιος ο Παύλος, δεν θα είχε νόημα να το κάνουν αν δεν υπήρχε η προοπτική της ανάστασης (Κορ. Α', 15, 30-31). Χωρίς την προοπτική της ανάστασης όλη η ζωή του ανθρώπου αποκτά εφήμερο χαρακτήρα και αποβαίνει χωρίς νόημα και σημασία (Κορ. Α', 15, 32).

Ο Απόστολος Παύλος στη συνέχεια αναφέρεται στον τρόπο που θα γίνει η ανάσταση των νεκρῶν. Σύμφωνα με τον απόστολο θα αναστηθούν τα ίδια τα ανθρώπινα σώματα. Εξηγεί τη σκέψη του στους παραλήπτες της επιστολής με μια παρομοίωση για τον σπόρο ενός φυτού. (Κορ. Α', 15, 35-41). Ἐτσι, ο θάνατος ταυτίζεται με τη φθορά, όμως η ανάσταση του σώματος θα σημαίνει την αφθαρσία¹⁷⁰ («οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν· σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ», Κορ. Α', 15, 42). Και μέσα από αντιθέσεις σκιαγραφεί τα χαρακτηριστικά της ανάστασης του ανθρώπου : σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ· σπείρεται ἐν

¹⁶⁸ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 162

¹⁶⁹ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 123

¹⁷⁰ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 128

ἀσθενεία, ἐγείρεται ἐν δυνάμει· σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. ἐστὶ σῶμα ψυχικόν, καὶ ἐστὶ σῶμα πνευματικόν (Κορ. Α΄, 15, 43-44). Το ἀνθρώπινο σῶμα δηλαδή ἐνὸς θάβεται χωρὶς δόξα, χωρὶς δύναμη/ζωτικότητα καὶ «εμψυχωμένο ἀπὸ ζωικὴ φυσικὴ δύναμη», θὰ ἀναστηθεὶ ἔχοντας κερδίσει τις δυνάμεις του, ἔχοντας καταστρεῖ ἐνδοξο καὶ, κυρίως, ἔχοντας «ζωοποιηθεὶ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ», ὡς σῶμα πνευματικό¹⁷¹. Με λόγῳ συνοπτικὸ, εὐστοχο καὶ ἐμποτισμένο με ρητορικὰ στοιχεῖα ὁ Ἀπόστολος Παῦλος περιγράφει τὸν ἐνδοξο χαρακτήρα ποὺ θὰ λάβει ἡ ἀνάστασις τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ συνεχίζει ὁ Παῦλος ἐπισημαίνοντας τὴ «συγγένεια» τοῦ ἀνθρώπου τόσο με τὸν Ἀδὰμ ὅσο καὶ με τὸν Χριστό (Κορ. Α΄, 15, 45-49). Ἡ φθαρτότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ποὺ κληρονόμησε ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ θὰ μετατραπῆ σε ἀφθαρσία ἐξαιτίας τοῦ Χριστοῦ - ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ θὰ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἀφθαρσία (Κορ. Α΄, 15, 50). Καὶ ἀφοῦ ἀναφέρει τὸν ἀναπάντεχο καὶ αἰφνίδιο τρόπο τῆς Δευτέρας Παρουσίας τοῦ Χριστοῦ προσδιορίζει καὶ τὴν ἀνάστασις :οὗ νεκροὶ θὰ ἀναστηθοῦν με ἀφθαρτο σῶμα, ἐνὸς ὅσοι εἶναι ζωντανοὶ θὰ ἀποκτήσουν νέο σῶμα καὶ αὐτὸ ἀφθαρτο. Ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν, δηλαδή, θὰ σημάνει τὴν ὀριστικὴ νίκη κατὰ τῆς φθορᾶς («καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγώμεθα. Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν», Κορ. Α΄, 15, 52-53). Ὁ θάνατος με ἄλλο λόγια σημαίνει φθορά γιὰ τὸ ἀνθρώπινο σῶμα, ἐνὸς ἡ ἀνάστασις δίνει τὴν προοπτικὴ τῆς ἀφθαρσίας καὶ τῆς ἀθανασίας τοῦ ἀνθρώπινου σώματος. Ἡ νίκη κατὰ τοῦ θανάτου σημαίνει τὴ νίκη τῆς ἀφθαρσίας κατὰ τῆς φθορᾶς (ὅταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸ τοῦτο ἐνδύσῃται ἀθανασίαν» καὶ ἐπικαλούμενος τὴ Γραφή καταλήγει «κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῆκος» (Κορ. Α΄, 15, 54-). Καὶ με πανηγυρικὸ τόνῳ ὁ Παῦλος ἀπευθύνεται στὸν ἴδιον τὸν θάνατον : ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; Ποῦ σου, ἤδη τὸ νῆκος;» (Κορ Α΄, 15, 55). Ἡ δύναμις τοῦ θανάτου, κατὰ τὸν Παῦλον, ἐδράζεται στὴν ἴδια τὴν ἀμαρτία (Κορ. Α΄, 15, 56) καὶ ἐτσι οἱ Χριστιανοὶ ἀν μείνουν πιστοὶ στὸν Χριστό καὶ κοπιᾶζουσιν γι' αὐτόν θὰ διαπιστώσουν ὅτι ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι μάταια (Κορ Α΄, 15, 56-58). Διαπιστώνουμε δηλαδή ὅτι στὴ σκέψη τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ὁ θάνατος, ἡ ἀμαρτία καὶ ἡ φθορά εἶναι ἀμεσα συνυφασμένα, ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ προοπτικὴ τῆς αἰῶνας ζωῆς.

¹⁷¹ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία καὶ Ἀπολύτρωση*, σ. 163· Ἱεροθέου, *Ὅσοι πιστοὶ*, σ. 63

2.2..3. Η «πρὸς Κορινθίους Β΄» επιστολή

Στη Β΄ «Προς Κορινθίους» επιστολή ο Απόστολος Παύλος θέτει εκ νέου το ζήτημα του θανάτου το οποίο είναι και εδώ άμεσα συνυφασμένο αφενός με την αμαρτία και τη φθορά και αφετέρου με την ανάσταση που προσφέρει ο Χριστός και την προοπτική της αιώνιας ζωής.

Αρχικά, αναφέρει ότι το κήρυγμα για τον Χριστό απλώνεται παντού σαν μυρωδιά. Όσοι ανταποκρίνονται στο κήρυγμα είναι η ευωδία του Χριστού και τους προσφέρεται η ζωή, ενώ όσοι «βαδίζουν στην απώλεια» οδηγούνται στον θάνατο (Κορ Β΄, 2, 14-16). Εδώ, προφανώς, ο Παύλος δεν αναφέρεται στην παρούσα ζωή και στον παρόντα θάνατο, αλλά μιλάει για την προοπτική της αιώνιας ζωής ή του αιώνιου θανάτου· ο Χριστός για ακόμη μία φορά ταυτίζεται με την ίδια τη ζωή, είναι η πηγή της ζωής, ενώ η απάρνηση Του σηματοδοτεί την οριστική απώλεια και τον θάνατο. Και λίγο πιο κάτω αναφέρει ρητά : «τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτέννει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ», συγκρίνοντας τον Μωσαϊκό Νόμο με τον Θεό (Κορ. Β΄, 3,6).

Στη συνέχεια, αφού αναφερθεί στους θανάσιμους κινδύνους που κατά καιρούς αντιμετωπίζει κηρύττοντας τον λόγο του Χριστού (Κορ. Β΄, 4,11-13), ο Παύλος θα διαβεβαιώσει ότι ο Χριστός προσφέρει την αιώνια ζωή με την ανάστασή Του : «εἰδότες ὅτι ὁ ἐγείρας τὸν Κύριον Ἰησοῦν καὶ ἡμᾶς διὰ Ἰησοῦ ἐγερεῖ καὶ παραστήσει σὺν ὑμῖν» (Κορ. Β΄, 4, 14). Είναι και ο λόγος που ο ίδιος και οι σύντροφοί δεν χάνουν το θάρρος τους, καθώς μπορεί ο άνθρωπος να πορεύεται «εξωτερικά» προς τη φθορά του θανάτου, όμως είναι βέβαιο ότι «εσωτερικά» η ίδια η ζωή του ανανεώνεται¹⁷² («Διὸ οὐκ ἐκκακοῦμεν, ἀλλ'εἰ καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται, ἀλλ'ὁ ἔσωθεν ἀνακαινοῦται ἡμέρα καὶ ἡμέρα», Κορ. Β΄, 4, 16)¹⁷³.

Ο Απόστολος Παύλος χαρακτηρίζει το ανθρώπινο σώμα ως «ἐπίγειο ἡμῶν κατοικία». Η διάλυσή του, ο θάνατος δηλαδή του ανθρώπου δεν συντελεί στην οριστική καταστροφή του, καθώς ο άνθρωπος διαθέτει «οἰκίαν ἀχειροποίητον αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Κορ. Β΄, 5,1). Και μπορεί τώρα οι άνθρωποι να «στενάζουν» μέσα στη φθαρτότητα του ανθρωπίνου σώματος, όμως αναμένουν και λαχταρούν να ενδυθούν «τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ» (Κορ. Β΄, 5,2)¹⁷⁴. Και συνεχίζει πως αν

¹⁷² Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ.170

¹⁷³ Βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.202-203

¹⁷⁴ Βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.203-204

οι άνθρωποι αποβάλλουν το ανθρώπινό τους σώμα, στο τέλος (η ψυχή τους) δεν θα βρεθεί γυμνή (Κορ. Β', 5,3). Γιατί μπορεί τώρα οι άνθρωποι να στενάζουν από το βάρος του ανθρωπίνου σώματός τους, όμως δεν θέλουν απλώς να το απεκδυθούν, αλλά προσδοκούν ότι θα ενδυθούν ένα καινούργιο σώμα με την ανάστασή τους καταλήγοντας με έναν θριαμβολογικό τόνο «ίνα καταποθῆ τὸ θνητό ὑπὸ τῆς ζωῆς»¹⁷⁵ (Κορ. Β', 5, 4). Η αιτία για την αιώνια ζωή είναι ο ίδιος ο Θεός, όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Παύλος «ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτό τοῦτο Θεός, ὁ καὶ δούς ἡμῖν τὸν ἄρραβῶνα τοῦ Πνεύματος» (Κορ. Β', 5, 5)¹⁷⁶. Ὅπως διαπιστώνουμε ο απόστολος Παύλος στο χωρίο αυτό αναφέρεται για ακόμη μία φορά σε ενσώματη ανάσταση των ανθρώπων που θα σημάνει την αιώνια ζωή, ενώ το ανθρώπινο σώμα παρουσιάζεται ως ένα «βάρος» για τον άνθρωπο που προσωρινά τον θέτει σε απόσταση από τον Θεό. Ο ίδιος ο Θεός είναι ο χορηγός και εγγυητής της αθανασίας του ανθρώπου.

Στη συνέχεια προτρέπει τους Χριστιανούς να έχουν πίστη, να γίνονται «ευάρεστοι» στον Θεό και να περιμένουν με καρτερικότητα την ανταμοιβή του Θεού ανάλογα με τις πράξεις τους· όλα αυτά θα φέρουν τον άνθρωπο ξανά κοντά στον Θεό, θα κερδίσει δηλαδή την αιώνια ζωή (Κορ. Β', 5, 6-10)¹⁷⁷. Και πριν κλείσει την επιστολή του ο Παύλος αναφέρεται στην σταύρωση του Χριστού που δίνει στον άνθρωπο την προοπτική της αιώνιας ζωής : «καὶ γὰρ εἰ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῆ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ· καὶ γὰρ ἡμεῖς ἀσθενοῦμεν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ ζησόμεθα σὺν αὐτῷ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ εἰς ἡμᾶς» (Κορ. Β', 13, 4).

2.2.4. Η «Πρὸς Γαλάτας» επιστολή

Στο προοίμιο της επιστολής του «πρὸς Γαλάτας»¹⁷⁸ απευθύνοντας χαιρετισμό προς τους παραλήπτες της σκιαγραφεί τα βασικά χαρακτηριστικά του σωτηριώδους έργου του Χριστού. Ο Θεός Πατέρας ανέστησε τον Ιησού από τον θάνατο. (Γαλ. 1,1). Ο Χριστός έδωσε τη ζωή Του προκειμένου να λυτρωθεί ο άνθρωπος από τις αμαρτίες, να λυτρωθεί από τον «τωρινό κόσμο, όπου κυριαρχεί το κακό» (Γαλ. 1, 4). Η προοπτική

¹⁷⁵ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 255

¹⁷⁶ Βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.204-207

¹⁷⁷ Βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.209-211

¹⁷⁸ Αναλυτικότερα για τη θεολογία της επιστολής αυτής βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.238-277

δηλαδή της αιώνιας ζωής που προσφέρει ο Θεός με τον σταυρικό θάνατο και την ανάσταση του Χριστού, σηματοδοτεί για τον άνθρωπο τη λύτρωση από το κακό και την αμαρτία.

Στη συνέχεια ο Παύλος χωρίς να κάνει ρητή αναφορά στον θάνατο, αναφέρεται εντούτοις στην επίδραση που έχει η αμαρτία στους ανθρώπους, δηλαδή τη φθορά και την καταστροφή. Αντίθετα, «ὁ δὲ σπεύρων εἰς τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζῶν αἰώνιον» (Γαλ., 6, 8). Με άλλα λόγια, η αποφυγή της αμαρτίας οδηγεί στην αιώνια ζωή, ενώ η αμαρτία στη φθορά και κατ'επέκταση στον θάνατο.

2.2.5. Η «Πρὸς Ἐφεσίους» επιστολή

Στην επιστολή του «πρὸς Ἐφεσίους»¹⁷⁹ ο Απόστολος Παύλος δεν θίγει το ζήτημα του θανάτου όπως έκανε στις προηγούμενες επιστολές του. Όμως, το ευρύτερο περιεχόμενο της επιστολής, ιδιαίτερα στο πρώτο μέρος (κεφ. 1-3) ξεδιπλώνεται η παύλεια διδασκαλία για το σχέδιο της Θείας Οικονομίας με σκοπό τη σωτηρία του ανθρώπου καθώς και η ίδρυση της Εκκλησίας από τον Χριστό-έχουμε κι εδώ δηλαδή διδασκαλία περί σωτηρίας και εσχατολογίας¹⁸⁰. Βέβαια, πιο άμεσες νύξεις για το θέμα του θανάτου μπορούμε να βρούμε σε δύο μόνο σημεία.

Αρχικά αναφέρεται στο απολυτρωτικό έργο του Χριστού μέσω της σταυρικής θυσίας Του με σκοπό να σωθεί ο άνθρωπος από την αμαρτία και να πλουτιστεί με τη χάρη του Θεού¹⁸¹ (ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων, κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ (Εφ 1, 7). Τα πάντα θα αναγεννηθούν και θα αποκατασταθεί η ενότητα Θεού και ανθρώπου, θα «ανακεφαλαιωθούν» σε μια νέα πραγματικότητα που εγκαινίασε ο Χριστός¹⁸² (ἀνκεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς (Εφ 1, 10). Και λίγο πιο κάτω ο Παύλος κάνει λόγο για την ανάσταση του Χριστού ως

¹⁷⁹ Ενδεικτικά βλ. Βλ. Lohse, *Επίτομη Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.221

¹⁸⁰ Βλ. Καραβιδόπουλος, *Αποστόλου Παύλου Επιστολές, προς Εφεσίους, Φιλιπησίους, Κολοσσαείς, Φιλήμονα*, σ. 68· Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.411-413.

¹⁸¹ Βλ. Καραβιδόπουλος, *Αποστόλου Παύλου Επιστολές, προς Εφεσίους, Φιλιπησίους, Κολοσσαείς, Φιλήμονα*, σ.82-84

¹⁸² Βλ. Καραβιδόπουλος, *Αποστόλου Παύλου Επιστολές, προς Εφεσίους, Φιλιπησίους, Κολοσσαείς, Φιλήμονα*, σ.86-88

εκδήλωση της θείας Δύναμης και την ανάληψή Του στους ουρανούς¹⁸³ («ἦν ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ ἐγείρας αὐτόν ἐκ νεκρῶν, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις», Εφ 1, 20).

Στη συνέχεια ο Παύλος αναφέρεται στο ότι η ανθρωπότητα ήταν «πνευματικά νεκρή» εξαιτίας των αμαρτιών της (Καὶ ὑμᾶς ὄντας νεκρούς τοῖς παραπτώμασι καὶ ταῖς ἀμαρτίαις, Εφ 2, 1). Ο άνθρωπος εξουσιαζόμενος από τα πάθη του, έπραττε αντίθετα με το θέλημα του Θεού και βρισκόταν σε μία κατάσταση πνευματικής νέκρωσης. Αλλά όμως, εξαιτίας της αγάπης και του ελέους του Θεού μπόρεσε να αναγεννηθεί, να αναζωοποιηθεί («ὁ δὲ θεὸς πλούσιος ὢν ἐν ἐλέει, διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ ἦν ἡγάπησεν ἡμᾶς, καὶ ὄντας ἡμᾶς νεκρούς τοῖς παραπτώμασι συνεζωοποίησεν τῷ Χριστῷ· χάριτι ἐστε σεσωσμένοι· καὶ συνήγειρεν καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ», Εφ 2, 4-6). Η χάρις του Χριστού είναι αυτή που πλέον μπορεί να σώσει τον άνθρωπο. Ο Θεός, όπως γράφει ο Παύλος, δεν ανέστησε μόνο τον Χριστό αλλά και τον ίδιο τον άνθρωπο και του έδωσε τη δυνατότητα να «καθίσει» δίπλα στον Χριστό στους «Ουρανούς». Είναι εμφανές ότι στο σημείο αυτό ο Παύλος δεν κάνει λόγο για τον βιολογικό/σωματικό θάνατο του ανθρώπου, αλλά για την κατάσταση της ανθρωπότητας πριν και μετά την έλευση και το λυτρωτικό έργο του Χριστού¹⁸⁴. Σε κάθε όμως περίπτωση ο Παύλος επαναλαμβάνει τη θέση του ότι η αμαρτία είναι αυτή που απομακρύνει τον άνθρωπο από τον Θεό, ενώ ο Χριστός και η ανάστασή Του δίνει την προοπτική της επανασύνδεσης Θεού και ανθρώπου και την προοπτική της αιώνιας ζωής.

Στο δεύτερο σημείο που γίνεται νύξη για το ζήτημα είναι η αναφορά του Παύλου στον σταυρικό θάνατο του Χριστού. Η ανθρωπότητα ζούσε μακριά από τον Θεό, αλλά η σταυρική θυσία του Χριστού επανέφερε τον άνθρωπο πλησίον του Θεού -ο άνθρωπος παύει να ζει μέσα στην απελπισία και ξαναβρίσκει την ελπίδα. Ο Χριστός με τη θυσία και τον θάνατό Του στον Σταυρό έφερε την ειρήνη¹⁸⁵ στον κόσμο και ήταν

¹⁸³ Βλ. Καραβιδόπουλος, *Αποστόλου Παύλου Επιστολές, προς Εφεσίους, Φιλιπησίους, Κολοσσαείς, Φιλήμονα*, σ.101-103

¹⁸⁴ Βλ. Καραβιδόπουλος, *Αποστόλου Παύλου Επιστολές, προς Εφεσίους, Φιλιπησίους, Κολοσσαείς, Φιλήμονα*, σ.107-116

¹⁸⁵ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ.254 : «Αντίθετα, η ειρήνη του Χριστού είναι απόλυτη και ακατάλυτη...Είναι καθολική ειρήνη προσωπικής κοινωνίας, αγάπης και αυτοπροσφοράς». Επίσης, βλ. Ιεροθέου, *Όσοι Πιστοί*, σ. 439 : «Τελικά, ειρήνη είναι η έλευση και η παραμονή της Αγίας Τριάδος μέσα στον άνθρωπο...Ειρήνη δεν είναι απλώς η απουσία του πολέμου, αλλά η παρουσία του Χριστού.»

Αυτός που «ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἔν», ἔφερε δηλαδή την ενότητα ανάμεσα σε Ιουδαίους και εθνικούς, γκρέμισε το «τείχος» που χώριζε τους δύο αυτούς κόσμους δημιουργώντας τον «καινό άνθρωπο» και κομίζοντας την ειρήνη¹⁸⁶ («ὅτι ἦτε τῷ καιρῷ ἐκείνῳ χωρὶς Χριστοῦ, ἀπηλλοτριωμένοι τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. Νυνὶ δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ὑμεῖς οἱ πότε ὄντες μακρὰν ἐγενήθητε ἐγγύς ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ. Αὐτός γὰρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἔν καὶ τὸ μεσοτοιχίον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασιν καταργήσας, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν αὐτῷ εἰς ἓνα καινόν ἄνθρωπον ποιῶν εἰρήνην καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἐνὶ σώματι τῷ Θεῷ διὰ τοῦ σταυροῦ, ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ» Εφεσ 2, 13-16). Με ἄλλα λόγια ο θάνατος του Χριστού στον Σταυρό προσφέρει τη λύτρωση σε όλους τους ανθρώπους είτε είναι Ιουδαίοι είτε είναι εθνικοί/ειδωλόλατρες τονίζοντας το πανανθρώπινο περιεχόμενο της σταυρικής θυσίας του Χριστού. Αξιοσημείωτη είναι η χρήση του ρήματος «ἀποκαταλλάσσω» που σημαίνει ότι δύο ἄνθρωποι που ἔχουν χωριστεῖ και ἀποξενωθεῖ, βρίσκουν ξανά ο ἓνας τον ἄλλο¹⁸⁷.

Ὅμως, ο ἀπόστολος Παῦλος προτρέποντας τους Χριστιανούς να γίνουν μιμητές του Χριστοῦ δεν παραλείπει να τονίσει ὅτι ἡ θυσία του Χριστοῦ ἐγένε ἐξαιτίας τῆς ἀγάπης του υπέρ των ἀνθρώπων¹⁸⁸ (Γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ ὡς τέκνα ἀγαπητά καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν υπέρ ἡμῶν προσφορὰν καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας, Εφεσ 5, 2).

2.2.6. Η «πρὸς Φιλιπησίους» ἐπιστολή

Στην ἐπιστολή προς τους Φιλιπησίους, τῆς πρώτης χριστιανικῆς κοινότητας τῆς Ἑυρώπης που ἰδρύσε ο ἀπόστολος Παῦλος¹⁸⁹, δεν κάνει λόγο για το ζήτημα του

¹⁸⁶ Βλ. Καραβιδόπουλος, *Αποστόλου Παύλου Ἐπιστολές, προς Εφεσίους, Φιλιπησίους, Κολοσσαείς, Φιλήμονα*, σ.120-128· Ατματζίδης, *Θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 410

¹⁸⁷ Βλ. Lohse, *Ἐπίτομη Θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ.120

¹⁸⁸ Βλ. Φλορόφκσυ, *Δημιουργία καὶ Ἀπολύτρωση*, σ. 149 καὶ Καραβιδόπουλος, *Αποστόλου Παύλου Ἐπιστολές, προς Εφεσίους, Φιλιπησίους, Κολοσσαείς, Φιλήμονα*, σ.184-185

¹⁸⁹ Βλ. Καραβιδόπουλος, *Αποστόλου Παύλου Ἐπιστολές, προς Εφεσίους, Φιλιπησίους, Κολοσσαείς, Φιλήμονα*, σ.243-245

θανάτου γενικά, αλλά αναφέρεται στον δικό του τον θάνατο. Πιο συγκεκριμένα, ο απόστολος Παύλος στέλνει την επιστολή προς την χριστιανική κοινότητα των Φιλιππων καθόσον ο ίδιος είναι φυλακισμένος¹⁹⁰ εξαιτίας του ότι κηρύττει τον λόγο του Θεού και αντιμετωπίζει άμεσα τον κίνδυνο να καταδικαστεί σε θάνατο. Και ενώ θα μπορούσε να καμφθεί το φρόνημά του μπροστά στον άμεσο κίνδυνο του θανάτου και να τον κυριεύσει η απελπισία, ο Απόστολος Παύλος αντιμετωπίζει τον ενδεχόμενο θάνατό του τελείως διαφορετικά ως κέρδος¹⁹¹ («Ἐμοί γὰρ τὸ ζῆν Χριστός καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος. Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκί, τοῦτο μοι καρπὸς ἔργου, Φιλ 1,21-22). Ο Απόστολος Παύλος αντικρίζει τον κίνδυνο του θανάτου με την προοπτική της τελικής κρίσεως, της Δευτέρας Παρουσίας, και δηλώνει ότι εκείνη την ημέρα θα μπορεί να «περηφανεύεται» για το έργο του και ότι οι κόποι του δεν ήταν μάταιοι. Ο ενδεχόμενος (βίαιος) θάνατός του θα αποτελεί θυσία για χάρη της πίστης του στον Χριστό και αυτό του προκαλεί αισθήματα χαράς και αγαλλίασης τα οποία σπεύδει να τα μοιραστεί με τους Φιλιππησίους τους οποίους καλεί να μοιραστούν τη χαρά του¹⁹² («λόγον ζωῆς ἐπέχοντες, εἰς καύχημα ἐμοί εἰς ἡμέραν Χριστοῦ, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον οὐδέ εἰς κενὸν ἐκοπίασα, Ἀλλ' εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, χαίρω καὶ συγχαίρω πᾶσιν ὑμῖν· τὸ δ' αὐτὸ καὶ ὑμεῖς χαίρετε καὶ συγχαίρετέ μοι» Φιλ 2, 16-18). Διαπιστώνουμε και στο σημείο αυτό ότι ο θάνατος για τον Παύλο δεν σημαίνει πένθος και καταστροφή. Αντίθετα, προσμένει τη δικαίωση των κόπων και του έργου του. Η προοπτική να πεθάνει ταυτίζεται με την προοπτική να συναντηθεί με τον Θεό και γι' αυτό ο θάνατος δεν του προκαλεί λύπη και στεναχώρια, αλλά αντίθετα τον πλημμυρίζει με αισθήματα χαράς. Ο Παύλος, αξίζει να το τονίσουμε, δεν μιλάει γενικά και αόριστα για τον θάνατο στο σημείο αυτό, αλλά για τον κίνδυνο να βρεθεί ο ίδιος νεκρός.

Στην ίδια επιστολή ο Παύλος παραθέτει και έναν πρωτοχριστιανικό ύμνο¹⁹³ (Φιλ, 2 6-11) της αρχαίας Εκκλησίας (ή του Αποστόλου Παύλου) από τον οποίο,

¹⁹⁰ Ο Απόστολος Παύλος μάλλον ήταν φυλακισμένος στη Ρώμη όταν έγραψε αυτή την επιστολή. Βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.279

¹⁹¹ Βλ. Καραβιδόπουλος, *Αποστόλου Παύλου Επιστολές, προς Εφεσίους, Φιλιππησίους, Κολοσσαείς, Φιλήμονα*, σ.266-268 και 272-284

¹⁹² Βλ. Καραβιδόπουλος, *Αποστόλου Παύλου Επιστολές, προς Εφεσίους, Φιλιππησίους, Κολοσσαείς, Φιλήμονα*, σ.322-325

¹⁹³ Βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ. 280-286

προφανώς, δεν απουσιάζει η μνεία στον σταυρικό θάνατο του Χριστού και στην ανάστασή του¹⁹⁴ : «έταπείνωσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ τοῦ σταυροῦ. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν καὶ ἔχαρίσατο αὐτῷ τὸ ὄνομα...» (Φιλ 2, 8-9).

Τέλος, ο Παύλος σε λίγες αράδες συμπυκνώνει μερικές από τις σημαντικότερες και κεντρικότερες χριστιανικές διδασκαλίες. Ο τρόπος ζωής των Χριστιανών είναι προσανατολισμένος προς τον ουρανό¹⁹⁵ γιατί έχουν αποδεχθεί ως σωτήρα τους τον Χριστό-με άλλα λόγια προσβλέπουν εξαιτίας του σωτηριώδους έργου του Χριστού στην αιώνια ζωή. Έτσι, Αυτός θα ανακαινίσει, θα μεταλλάξει το φθαρτό ανθρώπινο σώμα (και με την έννοια σώμα εννοείται ο ὅλος ἄνθρωπος, ὄχι μόνο η υλική-σωματική του διάσταση) και θα το κάνει ἀφθαρτο, θα το κάνει σύμμορφο με τον Θεό -είναι εναργές ἐδῶ πως ο Παύλος στο σημείο αυτό αναφέρεται στην ἀνάσταση των ἀνθρώπων και στην αιώνια ζωὴ¹⁹⁶ : «ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ σωτήρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ὃς μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτόν καὶ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα, Φιλ 3, 20-21». Ο Χριστός λοιπὸν εἶναι αὐτός που οδηγεί την ἀνθρωπότητα ἀπὸ τη φθορὰ στην ἀφθαρσία, ἀπὸ τον θάνατο στην προοπτικὴ τῆς αιώνιας ζωῆς, ἀπὸ την ἀποξένωση ἀπὸ τον Θεὸ στην ἐνότητά της με τον Θεό.

2.2.7. Η «πρὸς Κολοσσαεῖς» ἐπιστολή

Ο Παύλος στην ἐπιστολή του πρὸς τους Κολοσσαεῖς¹⁹⁷ θέτει ἀκροθιγῶς και το ζήτημα του θανάτου συνυφασμένο ἀφενὸς με το ζήτημα τῆς ἀμαρτίας και ἀφετέρου με την ἀνάσταση.

¹⁹⁴ Βλ. Καραβιδόπουλος, *Ἀποστόλου Παύλου Ἐπιστολές, πρὸς Ἐφεσίους, Φιλιπησίους, Κολοσσαεῖς, Φιλήμονα*, σ.300-316

¹⁹⁵ Η ἀναφορά του Παύλου «ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει» μας θυμίζει το περίφημο χωρίο ἀπὸ την «Ἐπιστολή Πρὸς Διόγνητον» (5,9): «ἐπὶ γῆς διατρίβουσι, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ πολιτεύονται»

¹⁹⁶ Βλ. Καραβιδόπουλος, *Ἀποστόλου Παύλου Ἐπιστολές, πρὸς Ἐφεσίους, Φιλιπησίους, Κολοσσαεῖς, Φιλήμονα*, σ.359-363

¹⁹⁷ Ξεχωρίζει η συγκεκριμένη ἐπιστολή για τη θεολογική της διδασκαλία. Κύρια σημεία εἶναι τα εξῆς : α) Δίνεται ἔμφαση στην ὑπεροχὴ του Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ πάνω σε ὅλη την κτίση· β) σε στενή σχέση με τη χριστολογία εἶναι και η ἐκκλησιολογία τῆς ἐπιστολῆς καθὼς ο Χριστὸς προβάλλεται ως η κεφαλὴ

Κατ' αρχάς, στην επιστολή αυτή ο Παύλος περιλαμβάνει έναν ύμνο την πρωτοχριστιανικής εκκλησίας, ο οποίος είναι άκρως δηλωτικός για το τι πίστευαν οι πρώτοι χριστιανοί. Ο Θεός λύτρωσε τον άνθρωπο από την εξουσία του σκότους (είτε εννοεί τον Σατανά είτε τον θάνατο και τα δύο έχουν κοινή συνισταμένη την αμαρτία). Από την αμαρτία ακριβώς λυτρώνει τον άνθρωπο ο Χριστός ο οποίος χαρακτηρίζεται αρχικά εικών Θεού. Στον ύμνο αυτό ο Χριστός χαρακτηρίζεται ως «πρωτότοκος πάσης κτίσεως» και πρωταρχική αιτία για τη δημιουργία -εδώ προβάλλεται η πίστη της Εκκλησίας ότι ο Λόγος του Θεού είναι η αιτία και το μέσο της όλης Δημιουργίας. Ο Χριστός υπερέχει όλων των δημιουργημάτων, ακόμη και των αγγέλων. Στη συνέχεια, ο Χριστός προβάλλεται ως κεφαλή του σώματος της εκκλησίας (η εκκλησία εκλαμβάνεται ως το σύνολο των πιστών) και τονίζεται ότι έτσι αρχίζει μια νέα εποχή για την ανθρωπότητα εξαιτίας του θανάτου και της ανάστασης του Χριστού. Όμως, αυτή η νέα εποχή δεν αφορά στον άνθρωπο αποκλειστικά και μόνο, αλλά ανακαινίζει όλη την κτίση, όλη την κτιστή δημιουργία, τόσο στη γη όσο και στον ουρανό. Αποτέλεσμα είναι να επέλθει η ειρήνη μέσω του αίματος που εξέχυσε υπέρ των ανθρώπων πάνω στον σταυρό. Η νίκη του Χριστού επί των δυνάμεων της αμαρτίας, της φθοράς και της αλλοτρίωσης είναι ολοκληρωτική και λαμβάνει στο εδάφιο αυτό κοσμολογικές διαστάσεις¹⁹⁸. (ὅς ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους καὶ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν· ὅς ἐστιν εἰκὼν Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὄρατά καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι εἴτε κυριότητες εἴτε ἀρχαὶ εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ

του σώματος της Εκκλησίας· γ) συνδεδεμένο με την εσχατολογική διδασκαλία είναι και το βάπτισμα κατά το οποίο ο χριστιανός πεθαίνει και ανασταίνεται μαζί με τον Χριστό· δ) ο Θεός εμπιστεύθηκε στον Παύλο το ιεραποστολικό του έργο. Βλ. Καραβιδόπουλος, *Αποστόλου Παύλου Επιστολές, προς Εφεσίους, Φιλιππησίους, Κολοσσαείς, Φιλήμονα*, σ.401-402. Επίσης, βλ. Βλ. Lohse, *Επίτομη Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.220

¹⁹⁸ Βασιλειάδης, *Παύλος, Τομές στη Θεολογία του Α΄*, σ. 139-143· Γαλάνης, *Βιβλικές, ερμηνευτικές και θεολογικές μελέτες*, σ.443· Για μια πιο αναλυτική ερμηνευτική προσέγγιση στον πρωτοχριστιανικό αυτό ύμνο βλ. Καραβιδόπουλος, *Αποστόλου Παύλου Επιστολές, προς Εφεσίους, Φιλιππησίους, Κολοσσαείς, Φιλήμονα*, σ. 427-446· Ο Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ. 405, σημειώνει : «Ο συγγραφέας (ενν. του ύμνου) αντιπαραθέτει την κυριαρχική, δημιουργική, συνεκτική και συμφιλιωτική δράση του Χριστού στον κόσμο με την πολυδύναμη, χαστική και διαλυτική δράση των ποικίλων δυνάμεων και αναδεικνύει τη συμπαντική υπεροχή του Χριστού».

καὶ εἰς αὐτόν ἔκτισται. Καὶ αὐτός ἐστίν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος, τῆς ἐκκλησίας· ὅς ἐστίν ἀρχή, πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτός πρωτεύων, ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτόν, εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, δι' αὐτοῦ εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς εἴτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Κολ., 1,13-20)

Ἔτσι, αναφέρεται στον θάνατο του Χριστοῦ ο οποίος αποτέλεσε και την αιτία για να συμφιλιωθούν οι Κολοσσαεῖς με τον Θεό (και κατ' επέκταση ὅλοι οι ἄνθρωποι). Ο Χριστός πέθανε ως ἄνθρωπος, πέθανε το σῶμα το Χρίστου, και ἔτσι μπορούν οι Κολοσσαεῖς (και κατ' επέκταση ὅλοι οι ἄνθρωποι) να παρουσιαστούν ενώπιον του Θεοῦ καθαροί και ἀμόλυντοι¹⁹⁹ : «νυνὶ δὲ ἀποκατήλλαξεν ἐν σώματι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ διὰ τοῦ θανάτου, παραστήσαι ὑμᾶς ἁγίους καὶ ἀμόμους καὶ ἀνεγκλήτους κατενώπιον αὐτοῦ» (Κολ. 1, 22). Ο θάνατος του Χριστοῦ, σύμφωνα με τον Παῦλο, προσέφερε στους ἀνθρώπους τη δυνατότητα να καθαρθῶν ἀπὸ την ἀμαρτία και να παρουσιαστούν ενώπιον του Θεοῦ ἁγνοὶ και ἅγιοι. Με ἄλλα λόγια ο θάνατος του Χριστοῦ ἀνακαινίζει τον ἄνθρωπο, του δίνει τη δυνατότητα να ἀπεκδυθεῖ την ἀμαρτία και να ἔρθει κοντὰ στον Θεό, να λυτρωθεῖ. Και λύτρωση δεν σημαίνει ἀπλῶς να συγχωρεθῶν οι ἀμαρτίες του ἀνθρώπου ἢ, ἔστω, να συμφιλιωθεῖ ο ἄνθρωπος με τον Θεό, ἀλλὰ σημαίνει την ολοκληρωτικὴ νίκη της ζωῆς ἐναντίον του θανάτου με την οριστικὴ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ την ἀμαρτία²⁰⁰.

Στη συνέχεια ο Παῦλος συνδέει το βάπτισμα στον Χριστό με τον θάνατο. Γράφει στους Κολοσσαεῖς ὅτι, ὅταν βαπτίστηκαν στον Χριστό -ὅταν δηλαδή ἐντάχθηκαν στην Ἐκκλησία του Χριστοῦ, ἀποδέχτηκαν τον Χριστό και ἐτάφησαν μαζί Του, συμμετείχαν δηλαδή στον θάνατο του Χριστοῦ. Κι ἔτσι ὅπως συμμετείχαν στον θάνατο του Χριστοῦ, λαμβάνουν μέρος και στην ἀνάσταση του Χριστοῦ²⁰¹ (συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι, ἐν ᾧ καὶ συνηγέρθητε διὰ τῆς πίστεως τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐγείραντος αὐτόν ἐκ τῶν νεκρῶν Κολ. 2, 12). Κι ἐνῶ πρῶτα βρισκόταν μέσα στην ἀμαρτία και την εἰδωλολατρία σε μία κατάσταση ψυχικῆς και πνευματικῆς νέκρωσης, τώρα που ἔχουν ἀποδεχθεῖ τον Χριστό ἔχουν ἀναγεννηθεῖ,

¹⁹⁹ Βλ. Καραβιδόπουλος, *Αποστόλου Παύλου Ἐπιστολές, πρὸς Ἐφεσίους, Φιλιππησίους, Κολοσσαεῖς, Φιλήμονα*, σ. 448-452

²⁰⁰ Βλ. Φλοροφσκυ, *Δημιουργία και Ἀπολύτρωση*, σ. 117

²⁰¹ Βλ. Φλοροφσκυ, *Δημιουργία και Ἀπολύτρωση*, σ. 169· Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινῆς Διαθήκης*, σ.406-407

έχουν «ζωοποιηθεί» μαζί Του (και ὑμᾶς νεκρούς ὄντας ἐν τοῖς παραπτώμασι και τῆ ἀκροβυστία τῆς σαρκός ὑμῶν, συνεζωοποίησεν ὑμᾶς σὺν αὐτῷ, χαρισάμενος ἡμῖν πάντα τα παραπτώματα, Κολ. 2, 13). Εὐλόγα γίνεται αντιληπτό ὅτι στο σημεῖο αὐτό ο Παῦλος δεν αναφέρεται στον βιολογικό και σωματικό θάνατο του ἀνθρώπου, ἀλλὰ στην πνευματική νέκρωση των Κολοσσαίων πριν ἀποδεχτοῦν τον Χριστό και βαπτιστοῦν στο ὄνομά Του. Η βάπτισις στον Χριστό ὁμως εἶναι αὐτή που δίνει ζωὴ στους Κολοσσαίους και κατ' ἐπέκτασι σε ὅλους τους ἀνθρώπους²⁰².

Και λίγο πιο κάτω ἐπισημαίνει στους Κολοσσαίους ὅτι ἐφόσον ἀναστήθηκαν μαζί με τον Χριστό, οφείλουν να ἐπιδιώκουν τα «ουράνια ἀγαθὰ» και ὄχι τα γήινα (προφανῶς ἐννοώντας τις υλικές ἀπολαύσεις της ζωῆς) : «Εἰ οὖν συνηγέρθητε τῷ Χριστῷ, τὰ ἄνω ζητεῖτε, οὗ ὁ Χριστός ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθήμενος, τὰ ἄνω φρονεῖτε, μὴ τὰ ἐπὶ γῆς» (Κολ. 3, 1-2). Η ἀποδοχή του ἀναστάσιμου κηρύγματος του Χριστοῦ και η προοπτική της αἰῶνας ζωῆς που αὐτό προσφέρει, μεταλλάσσει τη ζωὴ των ἀνθρώπων ἔτσι ὥστε και ο βίος τους να εἶναι μία διαρκῆς ἀναζήτησι των «ουράνιων ἀγαθῶν» και ἕνας ἀκατάπαυστος ἀγῶνας για την ἀποφυγὴ της ἀμαρτίας και των «γήινων ἀγαθῶν», δηλαδή των υλικῶν και σωματικῶν ἀπολαύσεων. Η μεταμόρφωσις του ἀνθρώπου στην ἐν Χριστῷ ζωὴ εἶναι ολοκληρωτική. Και ἐπανερχεται ο Παῦλος στον θάνατο του Χριστοῦ ἐπισημαίνοντας στους Κολοσσαίους ὅτι, ὅπως πέθαναν μαζί με τον Χριστό (ὅπως δηλαδή ἀποδέχτηκαν τον σταυρικό θάνατο του Χριστοῦ), ἔτσι και ὅταν ο Χριστός ἀναστηθεῖ και αὐτοὶ θα ἀναστηθοῦν μαζί Του ²⁰³: «ἀπεθάνετε γὰρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ· ὅταν ὁ Χριστός φανερωθῆ, ἡ ζωὴ ἡμῶν, τότε και ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ.» (Κολ 3, 3-4). Η τελική φανέρωσις δηλαδή του Χριστοῦ (προφανῶς ἐδῶ ο ἀπόστολος ἐννοεῖ την Τελική Κρίσις) θα ἔχει και ἐνδοξο χαρακτήρα και για τον ἀνθρώπο που εἶναι κοντά στον Θεό²⁰⁴.

²⁰² Αναλυτικότερα βλ. Καραβιδόπουλος, *Αποστόλου Παύλου Ἐπιστολές, πρὸς Ἐφεσίους, Φιλιπησίους, Κολοσσαίους, Φιλήμονα*, σ. 478-480

²⁰³ Ο Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινῆς Διαθήκης*, σ. 407, υπογραμμίζει : «Ἐτσι, η σωτηρία περιγράφεται με στοιχεῖα που ἀναφέρονται :α) στο παρόν, δηλαδή, ὅτι οἱ πιστοὶ εἶναι ἀπὸ τώρα ἀναστημένοι μαζί με τον Χριστό κατὰ το βάπτισμα, β) σε τόπο, δηλαδή ὅτι η νέα αὐτή κατάσταση εἶναι κρυμμένη μέχρι στιγμῆς ἀλλοῦ, ἐξῶ ἀπὸ τη γῆ, στους ουρανοὺς και γ) στο μέλλον, δηλαδή ὅτι οἱ πιστοὶ θα γνωρίσουν την ἀληθινὴ ζωὴ μέσα ἀπὸ την μελλοντική φανέρωσις της δόξας.»

²⁰⁴ Αναλυτικότερα, βλ. Καραβιδόπουλος, *Αποστόλου Παύλου Ἐπιστολές, πρὸς Ἐφεσίους, Φιλιπησίους, Κολοσσαίους, Φιλήμονα*, σ. 494-497

2.2.8. Η «Α΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς» επιστολή

Στην «Α΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς» επιστολή του ο απόστολος Παῦλος αναφερόμενος στο ζήτημα της Δευτέρας Παρουσίας, ὅπως είναι εύλογο κάνει λόγο και για τον θάνατο. Φαίνεται ὅτι τους Θεσσαλονικεῖς απασχολούσε η Δευτέρα Παρουσία : πότε θα γίνει; Με ποιον τρόπο θα γίνει; Ποιοι θα σωθούν; Ποια θα είναι η τύχη των νεκρῶν και ποια των ζωντανῶν; Σε ὅλα αυτά επιχειρεῖ να απαντήσει ο Παῦλος.

Πρώτα απ' ὅλα ο απόστολος Παῦλος αναφέρεται στους νεκρούς. Αυτοί θα αναστηθῶν ὅπως ακριβῶς αναστήθηκε και ο Χριστός. Ἐτσι, ο θάνατος δεν θα πρέπει να τους προκαλεῖ λύπη και στεναχώρια, ἀλλά να τους γεμίζει με αισθήματα ἐλπίδας (η ἐννοια της ἐλπίδας²⁰⁵ προφανῶς και ἔχει εσχατολογική χροιά), γιατί στο τέλος υποφάσκει η αἰώνια ζωή με την ἀνάσταση. Δεν είναι τυχαίῳ πως ο Παῦλος τους αποκαλεῖ «κεκοιμημένους» και «κοιμηθέντας» (και ὄχι νεκρούς ἢ τεθνεώτες κ.οκ.) υποδηλώνοντας ὅτι ο σωματικός/βιολογικός θάνατός τους είναι μια προσωρινή κατάσταση, ἐνῶ η μόνιμη κατάσταση είναι η αἰώνια ζωή που θα κερδηθεῖ με την ἀνάσταση. Προϋπόθεση για την ἀνάσταση των νεκρῶν είναι η πίστη ὅτι ο ἴδιος ο Χριστός πέθανε και αναστήθηκε²⁰⁶: «οὐ θέλουμεν δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδερφοί, περί τῶν κεκοιμημένων, ἵνα μὴ λυπήσθε καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα. Εἰ γὰρ πιστεύομεν ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἄξει σὺν αὐτῷ. Τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ Κυρίου ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας» (Α΄ Θεσ, 4, 13-15).

Κατὰ τη Δευτέρα Παρουσία, συνεχίζει ο Παῦλος, πρώτα θα αναστηθῶν ὅσοι παρέμειναν πιστοὶ στον Χριστό και ἔχουν ἤδη πεθάνει και ακολουθοῦν ὅσοι θα είναι ζωντανοὶ ἐκείνη την στιγμή. Η εικόνα ὅτι οἱ ζωντανοὶ θα «αρπαγοῦν» στον Ουρανὸ μέσα σε σύννεφα, φαίνεται ὅτι ἔχει συμβολικό χαρακτήρα- ο Θεὸς βρίσκεται στους Ουρανοὺς (Α΄ Θεσ, 4, 16-18). Η Δευτέρα Παρουσία θα δημιουργήσει και εντελῶς διαφορετικὴ και νέα κατάσταση στον κόσμον η οποία μπορεί να περιγραφεί μόνο με

²⁰⁵ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ II*, σ. 222 : «Η χριστιανικὴ ἐλπίδα θεμελιώνεται στην ἀκτιστὴ δωρεά του Θεοῦ που προσφέρεται ἐν Χριστῷ. Γι' αὐτὸ υπερβάλλει τα ὅρια του θανάτου και εἰσχωρεῖ στην ὄντως ζωή.»

²⁰⁶ Βλ. Γαλάνης, *Ἡ Πρώτη Ἐπιστολή του Ἀποστόλου Παύλου πρὸς Θεσσαλονικεῖς*, σ. 266-279· Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινῆς Διαθήκης*, σ. 121-123

συμβολικές παραστάσεις και εικόνες. Όσον αφορά στον χρόνο της Δευτέρας Παρουσίας Παύλος δεν τον προσδιορίζει με ακρίβεια αλλά τοποθετώντας την στο επικείμενο μέλλον επισημαίνει τον απροσδόκητο χαρακτήρα του και γι' αυτό καλεί τους Θεσσαλονικείς να είναι σε εγρήγορση. Οι χριστιανοί οφείλουν να είναι συνεχώς σε εγρήγορση και να είναι πάντοτε έτοιμοι για τη Δευτέρα Παρουσία- τα εσχατολογικά γεγονότα είναι παρόντα και η Εκκλησία έχει μια εσχατολογική ζωή ²⁰⁷(Α΄ Θεσ, 4, 16-18 και 5, 1-9).

Και ολοκληρώνει τα σχόλια του για τη Δευτέρα Παρουσία τονίζοντας στους Θεσσαλονικείς ότι ο Χριστός πέθανε για όλους, είτε βρίσκονται εν ζωή είτε έχουν πεθάνει, και όλοι τους θα ζήσουν κοντά στον Χριστό και θα απολαύσουν την αιώνια ζωή. Ο σταυρικός θάνατος του Χριστού προβάλλεται ως προϋπόθεση για την ανάσταση και την αιώνια ζωή πλησίον του Θεού ²⁰⁸: ὅτι οὐκ ἔθετο ἡμᾶς ὁ Θεός εἰς ὀργήν, ἀλλ' εἰς περιποίησιν σωτηρίας διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἀποθανόντος ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα εἴτε γρηγορώμεν εἴτε καθεύδωμεν ἅμα σὺν αὐτῷ ζήσωμεν. Διὸ παρακαλεῖσθε ἀλλήλους καὶ οἰκοδομεῖτε εἰς τὸν ἕνα καθὼς καὶ ποιεῖτε (Α΄ Θεσ 5, 9-11).

2.2.9. Η «Β΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς» επιστολή

Στο θέμα της Δευτέρας Παρουσίας του Χριστού επανέρχεται ο απόστολος Παύλος και στη Β΄ «πρὸς Θεσσαλονικεῖς»²⁰⁹ επιστολή του -το κύριο θέμα δηλαδή της επιστολής του είναι εσχατολογικό (ενώ εντοπίζονται και διαφορές σε σχέση με την «Α΄ πρὸς Θεσσαλονικεῖς»²¹⁰). Όμως, είναι πολύ λιγότερα τα σχόλια του σχετικά με το ζήτημα του θανάτου. Η Δευτέρα Παρουσία εδώ σχετίζεται από τον Παύλο με τη Δικαιοσύνη του Θεού. Όσοι τιμωρηθούν θα είναι «μακριά από το πρόσωπο του

²⁰⁷ Βλ. Γαλάνης, *Η Πρώτη Επιστολή του Αποστόλου Παύλου προς Θεσσαλονικείς*, σ.280-308

²⁰⁸ Βλ. Γαλάνης, *Η Πρώτη Επιστολή του Αποστόλου Παύλου προς Θεσσαλονικείς*, σ. 310-315· Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.123-124

²⁰⁹ Κύριο θέμα της επιστολής αυτής είναι η Δευτέρα Παρουσία του Κυρίου. Ο Παύλος περιγράφοντάς την αναφέρει ποικίλες συμβολικές εικόνες και σκηνές. Η εσχατολογική διάσταση της Δευτέρας Παρουσίας θα είναι ένα γεγονός που ξεπερνά τις ανθρώπινες εμπειρίες και μόνο με συμβολικές παραστάσεις μπορεί να αποδοθεί. Αναλυτικότερα, για την επιστολή αυτή βλ. Γαλάνης, *Η Δευτέρα Επιστολή του Αποστόλου Παύλου προς Θεσσαλονικείς*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005

²¹⁰ Βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.414-415

Κυρίου», ενώ αυτοί που θα σωθούν θα απαλλαγούν από κάθε θλίψη (Β΄Θεσ, 1, 6-10) -με άλλα λόγια ο Παύλος θεωρεί ότι όσοι σωθούν θα απολαύσουν την αιώνια ζωή κοντά στον Θεό. Στη συνέχεια ο Παύλος κάνει λόγο για το πώς θα προετοιμαστεί η Δευτέρα Παρουσία (Β΄ Θεσ, 2, 1-12), για τη σωτηρία όλων όσοι ανταποκρίθηκαν στον κάλεσμα του Χριστού (Β΄ Θεσ, 2, 13-14) και, τέλος, προτρέπει τους Θεσσαλονικείς να παραμείνουν ακλόνητοι στην πίστη τους (Β΄Θεσ, 2, 14-17).

2.2.10. Η «πρὸς Τιμόθεον Α΄» επιστολή

Στην «Α΄ πρὸς Τιμόθεον»²¹¹ επιστολή ο Απόστολος Παύλος δεν θίγει το ζήτημα του θανάτου. Όμως μπορούμε να διακρίνουμε νύξεις του για το θέμα όταν αναφέρεται στον Χριστό ως λυτρωτή του ανθρώπου από την αμαρτία («ὅτι Χριστός Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἀμαρτωλοὺς σῶσαι» (Τιμ Α΄, 1, 15) και ότι έτσι θα προσφέρει την αιώνια ζωή στον άνθρωπο («πρὸς ὑποτύπωσιν τῶν μελλόντων πιστεύειν ἐπ' αὐτῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον, Τιμ Α΄, 1, 16)-στο σημείο αυτό ο Παύλος αναφέρεται στον εαυτό του ως παράδειγμα προς μίμηση. Και λίγο πιο κάτω πάλι : «ἄνθρωπος Χριστός Ἰησοῦς, ὁ δούς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων» (Τιμ Α΄, 2, 5-6) -Χριστός δηλαδή με τον σταυρικό θάνατό του λύτρωσε τον άνθρωπο από την αμαρτία.

2.2.11. Η «πρὸς Τιμόθεον Β΄» επιστολή

Στη «Β΄ πρὸς Τιμόθεον»²¹² επιστολή ο Παύλος γράφει ξεκάθαρα ότι η χάρη του Θεού φανερώθηκε στην ανθρωπότητα στο πρόσωπο του Χριστού ο οποίος «καταργήσαντος μὲν τὸν θάνατον, φωτίσαντος δὲ ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν διὰ τοῦ εὐαγγελίου» (Τιμ Β΄, 1, 10), δηλαδή ο Χριστός καταργεί τον θάνατο και προσφέρει την αιώνια ζωή. Εκ του αντιθέτου, στη σκέψη του Παύλου ο θάνατος σημαίνει φθορά, ενώ ο Χριστός είναι αυτός που αίρει τον ίδιο τον θάνατο και μετατρέπει τη φθορά σε αφθαρσία, σε αιώνια ζωή. Και λίγο πιο κάτω προτρέπει τον Τιμόθεον να έχει πάντα στον νου του τον Χριστό τον «ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν»(Τιμ Β΄, 2,8) ο οποίος θα είναι αυτός που «τοῦ μέλλοντος κρίνειν ζῶντας καὶ νεκρούς κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ καὶ

²¹¹ Βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.416-419

²¹² Βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.416-419

τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. (Τιμ Β΄, 4, 1). Ο Χριστός δηλαδή εκτός από τελικός κριτής των ανθρώπων προβάλλεται και ως νικητής του θανάτου και πηγή της ίδιας της ζωής.

2.2.12. Η «πρὸς Τίτον» επιστολή

Στην επιστολή του «πρὸς Τιτον²¹³» ο Παύλος κάνει μόνο μία σύντομη και έμμεση αναφορά στο ζήτημα το θανάτου. Όταν παρουσιάζει τον εαυτό του στο προοίμιο της επιστολής αναφέρει πως ο ίδιος έχει επιλεγεί και έχει σταλεί από τον Χριστό να διαδώσει το Ευαγγέλιο Του και να κηρύξει «ἐπ'ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου». Ο Χριστός δηλαδή ταυτίζεται με την αιώνια ζωή. Αντιθετικά λοιπόν η απομάκρυνση από τον Χριστό σημαίνει απομάκρυνση από την αλήθεια και προσέγγιση του θανάτου και της αμαρτίας.

2.3. Το ζήτημα του θανάτου στην «πρὸς Ἑβραίους» επιστολή

Το ζήτημα του θανάτου σχετιζόμενο βέβαια με την αιώνια ζωή και την ανάσταση σχολιάζεται εκτενώς στην «πρὸς Ἑβραίους» επιστολή²¹⁴.

Από το πρώτο εδάφιο της επιστολής σκιαγραφείται το σωτηριώδες έργο που έχει επιτελέσει ο Χριστός :με τον θάνατο Του στον Σταυρό λύτρωσε τον άνθρωπο από τις αμαρτίες (Εβρ 1,3). Και λίγο πιο κάτω αναφέρεται πάλι στο ίδιο πλαίσιο : ο Χριστός έγινε άνθρωπος προκειμένου με τον ίδιο τον θάνατό Του να καταργήσει όχι μόνο τον θάνατο αλλά και τον «ηγεμόνα» του θανάτου τον διάβολο («ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τοῦτ' ἐστὶ τὸν διάβολο», Εβρ 2, 14). Εκ νέου δηλαδή προβάλλεται η θεμελιώδης πίστη των Χριστιανών ότι ο σταυρικός θάνατος του Χριστού γίνεται η αιτία για την οριστική ήττα του διαβόλου και του θανάτου -είναι προφανές ότι εμμέσως πλην σαφώς ο θάνατος είναι απότοκο της αμαρτίας των ανθρώπων. Έτσι οι άνθρωποι μπορούν να αποτινάξουν τον φόβο που έτρεφαν για τον θάνατο, φόβος που τους οδηγούσε στον εξανδραποδισμό («καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντός τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας», Εβρ 2, 15).

²¹³ Βλ. Ατματζίδης, *Θεολογία της Καινῆς Διαθήκης*, σ. 416-419

²¹⁴ Ενδεικτικά βλ. Lohse, *Επίτομη Θεολογία της Καινῆς Διαθήκης*, σ.221-222

Στη συνέχεια κι ενώ ο συντάκτης της επιχειρεί να αποδείξει ότι ο Ιησούς είναι ο ανώτατος αρχιερέας²¹⁵ πάλι κάνει λόγο για την νίκη του εναντίον του θανάτου. Η θυσία του Χριστού αποτελεί τη νέα Διαθήκη (Εβρ 9, 15) που έχει συνάψει ο Θεός με τον άνθρωπο με σκοπό τη σωτηρία του δευτέρου. Ο Χριστός με το ίδιο του αίμα που το προέφερε με τη σταυρική του θυσία κόμισε τον άνθρωπο τη λύτρωση από την αμαρτία και την αιώνια ζωή²¹⁶ (διὰ δὲ τοῦ ἰδίου αἵματος εἰσηλθεν ἐφάπαξ εἰς τα ἅγια, αἰώνιαν λύτρωσιν εὐράμενος, Εβρ, 9, 12). Και συγκρίνει το αίμα των ζώων που θυσίαζαν οι Εβραίοι με το αίμα του της θυσίας του Χριστού. Στην πρώτη περίπτωση οι πιστοί καθαρίζονται «εξωτερικά», ενώ στη δεύτερη με το αίμα το Χριστού καθαρίζει η συνείδηση του ανθρώπου από την αμαρτία που οδηγεί στον θάνατο. (Εβρ 9, 13-14).

Όσοι ανταποκρίθηκαν στον κάλεσμα του Χριστού, στη νέα αυτή Διαθήκη μεταξύ Θεού και ανθρώπου, θα μπορέσουν να συμμετέχουν «τῆς αἰωνίου κληρονομίας. Κι αυτό γιατί ο Χριστός θανατώθηκε προκειμένου ο άνθρωπος να λυτρωθεί από τις αμαρτίες του, να λυτρωθεί από το Προπατορικό Αμάρτημα (εἰς ἀπολύτρωσιν τῶν ἐπὶ τῇ πρώτῃ διαθήκῃ παραβάσεων, Εβρ 9, 15). Αντιλαμβανόμαστε ότι η αμαρτία που φέρνει τον θάνατο, έχει ως απαρχή το προπατορικό αμάρτημα και ο Χριστός έρχεται στον κόσμο και θυσιάζεται προκειμένου ο άνθρωπος να μπορέσει να απαλλαγεί από αυτό.

Και στη συνέχεια συνδέει τον θάνατο του ανθρώπου με την τελική κρίση του Χριστού. Ο Χριστός με τον θάνατό Του κατήγγησε την αμαρτία. Θα επανέλθει κατά τη Δευτέρα Παρουσία να κρίνει τους ανθρώπους για τελευταία φορά και να σώσει οριστικά τους ανθρώπους που τον περιμένουν και του είναι πιστοί (Εβρ 9, 27-28). Η τελική νίκη κατά του θανάτου και της αμαρτίας θα επιτευχθεί με την οριστική κρίση, με τη Δευτέρα Παρουσία του Κυρίου. Με άλλα λόγια ο σωματικός θάνατος των ανθρώπων δεν είναι μια οριστική κατάσταση, αλλά μία κατάσταση αναμονής της τελικής κρίσης. Και λίγο πιο κάτω ο συντάκτης της επιστολής αναφέρεται στις φοβερές επιπτώσεις που θα έχει η τελική κρίση για όσους αντιτίθενται στον Θεό (Εβρ 10, 27).

²¹⁵ Ο Φλορόφσκυ μάλιστα επισημαίνει ότι «το λυτρωτικό έργο του Κυρίου μας περιγράφεται ως το λειτουργήμα του Αρχιερέα», βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 148. Επίσης, βλ. Ματσούκας, *Δογματική Β'*, σ. 303

²¹⁶ Επίσης, βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 148-149

Και επανέρχεται η επιστολή στη σταυρική θυσία του Χριστού προκειμένου να σωθεί ο άνθρωπος από τις αμαρτίες του· έπειτα ο Χριστός κάθισε στα δεξιά του Θεού -υπονοώντας εδώ την ανάσταση Του (Εβρ 10, 12 και 12,2 και 13, 12)

2.4. Η «επιστολή Ιακώβου»

Στην «επιστολή Ιακώβου» η αναφορά στο ζήτημα του θανάτου γίνεται με αφορμή τις δοκιμασίες και δυσκολίες που όλοι οι άνθρωποι υφίστανται. Ο άνθρωπος που αντιμετωπίζει υπομονετικά τις δοκιμασίες χαρακτηρίζεται μακάριος. Γιατί ανταμοιβή του για όλα αυτά θα είναι η αιώνια ζωή, όπως ακριβώς υποσχέθηκε ο Θεός : «ὅτι δόκιμος γενόμενος λήψεται τὸν στέφανον τῆς ζωῆς, ὃν ἐπηγγείλατο ὁ Κύριος τοῖς ἀγαπῶσι αὐτόν» (Ιακ, 1, 12). Οι δοκιμασίες αυτές μπορούν να θεωρηθούν πειρασμοί, αλλά δεν είναι ο Θεός υπάιτιος για τους πειρασμούς. Η επιθυμία των ανθρώπων ευθύνεται για τους πειρασμούς (ἕκαστος δὲ πειράζεται ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας ἐξελκόμενος καὶ δελεαζόμενος, Ιακ 1, 14). Έτσι ο άνθρωπος οδηγείται στην αμαρτία. Η αμαρτία είναι αυτή που φέρνει το κακό και εν τέλει τον ίδιο τον θάνατο (εἴτα ἡ ἐπιθυμία συλλαβοῦσα τίκτει ἀμαρτίαν, ἡ δὲ ἀμαρτία ἀποτελεσθεῖσα ἀποκύει θάνατον», Ιακ 1, 15). Διαπιστώνουμε ότι και στην επιστολή Ιακώβου εκφράζεται η θεμελιώδης πίστη των Χριστιανών ότι η αιτία του θανάτου είναι η αμαρτία. Με αποφθεγματική διατύπωση υποστηρίζεται ότι ο άνθρωπος υποκύπτοντας στον πειρασμό γίνεται έρμαιο της αμαρτίας κι έτσι αυτή με τη σειρά της φέρνει τον θάνατο.

2.5. Η επιστολή Α΄ Πέτρου

Στην επιστολή Πέτρου Α΄ γίνεται ευρύτερα λόγος για το ζήτημα του θανάτου, της αιωνίας ζωής και της σωτηρίας που προσέφερε ο Χριστός με τον σταυρικό θάνατό Του και την ανάσταση.

Από τις πρώτες σχεδόν αράδες της επιστολής γίνεται αναφορά στο ότι η ανάσταση του Χριστού προσέφερε στον άνθρωπο την αναγέννηση και την ελπίδα για μια «κληρονομίαν ἄφθαρτον καὶ ἀμίαντον καὶ ἀμάραντον (Πετρ Α΄, 1, 3-4). Προφανώς εδώ ο Πέτρος εννοεί την αιώνια ζωή. Αντιθετικά, κυριαρχεί η φθορά, η μίανση και ο μαρασμός -δηλαδή τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα, όπως είδαμε και σε άλλα σημεία, του θανάτου. Για ακόμη μία φορά στην Καινή Διαθήκη ο θάνατος ταυτίζεται με τη φθορά. Μάλιστα, αυτή η σωτηρία των ανθρώπων σχετίζεται με τους έσχατους καιρούς,

δηλαδή με την αναμενόμενη από την πρωτοχριστιανική εκκλησία Δευτέρα Παρουσία του Χριστού (Πετρ Α΄, 1, 5).

Στη συνέχεια ο Πέτρος αναφέρεται στη θυσία του Χριστού. Κατ'αρχάς ο Χριστός έχυσε το «τίμιο αίμα» Του ως «αμνός άμωμος και άσπιλος» (Πετρ Α΄, 1, 19). Η θυσία αυτή του Χριστού ήταν ενταγμένη εξ αρχής στο σχέδιο του Θεού για τη σωτηρία του ανθρώπου, όπως γράφει χαρακτηριστικά : «προεγνωσμένου μὲν πρὸ καταβολῆς κόσμου», αλλά έλαβε χώρα τα τελευταία χρόνια (Πετρ Α΄, 1, 20). Έτσι, οι άνθρωποι εξαιτίας του Χριστού πίστεψαν στον Θεό, ο οποίος ανέστησε τον Χριστό (Πετρ Α΄, 1, 21). Και, τέλος, οι άνθρωποι με την πίστη τους στον Θεό αποθέτουν σ' Αυτόν και την ελπίδα τους (Πετρ Α΄, 1, 21). Αναδεικνύεται στο σημείο αυτό το κεντρικό περιεχόμενο της πίστης των Χριστιανών που είναι η σταυρική θυσία και η επακόλουθη ανάσταση του Χριστού. Η νίκη κατά του θανάτου που κατήγαγε ο Χριστός με την ανάστασή Του είναι αυτή που γεμίζει με ελπίδες τους Χριστιανούς. Και όπως γράφει στη συνέχεια οι Χριστιανοί έχουν αναγεννηθεί «οὐκ ἐκ σπορᾶς φθαρτῆς, ἀλλὰ ἀφθάρτου» μέσω του λόγου του Θεού που είναι αιώνιος (Πετρ Α΄, 1, 23). Προβάλλεται δηλαδή εκ νέου η προοπτική της αφθαρσίας και της αιώνιας ζωής.

Και στη συνέχεια αναφέρεται στο σωτηριώδες έργο που επιτέλεσε ο Χριστός: πάνω στον σταυρό σήκωσε στους ώμους του όλες τις αμαρτίες του κόσμου, για να μπορέσει ο άνθρωπος να νικήσει κι αυτός την αμαρτία και να λυτρωθεί από αυτή ζώντας πλέον με το θέλημα του Θεού· οι πληγές του Χριστού θεράπευσαν τον άνθρωπο από την αμαρτία²¹⁷ (ὅς τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν αὐτός ἀνήνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ξύλον, ἵνα ταῖς ἀμαρτίαις ἀπογενόμενοι τῇ δικαιοσύνῃ ζήσωμεν οὗ τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἰάθητε, Πετρ Α΄, 1, 24). Ο Χριστός λοιπόν με το πάθος και την σταυρική του θυσία προσφέρει στον άνθρωπο τη λύτρωση από την αμαρτία. Και είδαμε ότι αμαρτία σημαίνει φθορά και θάνατος, ενώ η λύτρωση από αυτήν σηματοδοτεί την αιώνια ζωή. Ο άνθρωπος κατανικάει την αμαρτία και τον θάνατο χάρη στην σταυρική θυσία του Χριστού.

Ο Πέτρος επανέρχεται στο ίδιο θέμα. Ο Χριστός θυσιάστηκε για τους ανθρώπους προκειμένου ο άνθρωπος να λυτρωθεί από τις αμαρτίες του και να έρθει

²¹⁷ Επίσης, βλ. Μπατσούκας, *Δογματική Β΄*, σ.282-283 όπου συνδέει το θέμα με την αναμαρτησία του Χριστού : «Αφθαρσία, αγιότητα και αναμαρτησία είναι συνώνυμα πράγματα. Ο Χριστός και κατά την ανθρωπότητα είναι άφθατος, άγιος και αναμάρτητος. Μονάχα μια τέτοια αναμαρτησία θα μπορούσε να αγιάσει και αφθαρτοποιήσει τους ανθρώπους».

κοντά στον Θεό («ὅτι καὶ Χριστὸς ἅπαξ περὶ ἀμαρτιῶν ἔπαθε, δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων, ἵνα ἡμᾶς προσαγάγῃ τῷ Θεῷ», Πέτρ Α΄, 3, 18). Καὶ μπορεῖ ὁ Χριστὸς νὰ πέθανε σωματικά, ὁμως ὁ Θεὸς τοῦ ἔδωσε ξανά ζωὴ -δηλαδή γίνεται λόγος γιὰ τὴν «σῶματι» ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ («θανατωθεὶς μὲν σαρκί, ζωοποιηθεὶς δὲ πνεύματι», Πέτρ Α΄, 3, 18). Μάλιστα, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς τριήμερης ταφῆς τοῦ ὁ Χριστὸς κήρυξε τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ καὶ στις ψυχές τῶν ἀνθρώπων ποὺ βρίσκονταν στὸν Ἄδη. Στις ψυχές τῶν ἀνθρώπων ποὺ εἶχαν πεθάνει χωρὶς νὰ ανταποκριθοῦν στὸ κάλεσμα τοῦ Θεοῦ, σ’ αὐτές ποὺ ἔδειξαν ἀνυπακοή στὸν Θεό («ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξεν, ἀπειθήσασί ποτε, ὅτε ἀπεξεδέχετο ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία...», Πέτρ Α΄, 3, 19-20). Ἔτσι, προσέφερε τὴ λύτρωση σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, εἴτε αὐτοὶ ἦταν ἐν ζωῇ, εἴτε εἶχαν πεθάνει εἴτε ἐπρόκειτο νὰ ζήσουν καὶ νὰ πεθάνουν στὸ μέλλον. Διαπιστώνουμε δηλαδή ὅτι ἡ δυνατότητα γιὰ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ποὺ προσφέρεται ἀπὸ τὸν Χριστό, ἀπὸ τὴν σταύρωση καὶ τὴν ἀνάστασή Του, ἀφορᾶ σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἀκόμη καὶ σ’ αὐτοὺς ποὺ ἐζήσαν πρὶν αὐτὸς προσφέρει τὸ λυτρωτικὸ ἔργο Του στὴν ἀνθρωπότητα. Οἱ ψυχές τῶν ἀνθρώπων ζούσαν «φυλακισμένες» στὸν Ἄδη – καθόλου τυχαία δὲν εἶναι ἡ χρῆση τῆς λέξης «φυλακῆ» ἀπὸ τὸν Πέτρο καθὼς δὲν ἦταν τόσο μία μόνιμη κατάσταση θανάτου, ἀλλὰ κυρίως μία κατάσταση αἰχμαλωσίας ἀπὸ τὴν ἀμαρτία. Τὴ λύτρωση αὐτὴ ἀπὸ τὴν ἀμαρτία προσέφερε ὁ Χριστὸς. Το ὅτι ὁ Χριστὸς κήρυξε καὶ στους ἤδη νεκροὺς τὸ «Εὐαγγέλιο» τοὺς δίνει τὴ δυνατότητα στὴ μέλλουσα κρίση, στὴ Δευτέρα Παρουσία, νὰ κερδίσουν καὶ αὐτὴ τὴν αἰώνια ζωὴ²¹⁸ (Πέτρ Α΄, 4, 6). Μάλιστα, ἀναφέρεται καὶ στους ἐν ζωῇ χριστιανούς ποὺ με τὸ βάπτισμα τοὺς ἀπέκτησαν τὴ δυνατότητα γιὰ σωτηρία χάρις στὴν ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ (Πέτρ Α΄, 3, 21). Ἡ λύτρωση δηλαδή ἀπὸ τὸν θάνατο σημαίνει τὴ λύτρωση ἀπὸ τὴν ἀμαρτία. Ἡ θυσία τοῦ Χριστοῦ γιὰ χάρις τοῦ ἀνθρώπου θα πρέπει νὰ ἀδηγεῖστὶς τοὺς ἀνθρώπους νὰ υιοθετήσουν καὶ αὐτοὶ παρόμοιο φρόνημα καὶ νὰ ἀλλάξουν τὸν τρόπο ζωῆς τοὺς, νὰ «ανακαινίσουν» τὴ ζωὴ τοὺς, καὶ νὰ σταματήσουν νὰ ζοῦν μέσα στὴν ἀμαρτία (Χριστοῦ παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί καὶ ὑμεῖς τὴν αὐτὴν ἔνοιαν ὀπίσασθε, ὅτι παθῶν ἐν σαρκί πέπανται ἀμαρτίας», Πέτρ Α΄, 4, 1).

²¹⁸ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία καὶ Απολύτρωση*, σ. 161

2.6. Η επιστολή Πέτρου Β΄

Στη Β΄ επιστολή Πέτρου δεν γίνεται άμεσα λόγος για τον θάνατο. Θίγεται το ζήτημα της αμαρτίας και της διαφθοράς χωρίς όμως η σκέψη του να καταλήγει στο ζήτημα του θανάτου (Β΄ Πέτρ, 2, 19-21). Επίσης, γίνεται λόγος και για τη Δευτέρα Παρουσία χωρίς όμως ο Πέτρος να τη συνδέει ευθέως με το ζήτημα του θανάτου²¹⁹ (Πέτρ Β΄, 3, 3-14).

2.7. Η επιστολή Α΄ Ιωάννου ²²⁰

Άμεσος λόγος για το ζήτημα του θανάτου δεν γίνεται στην επιστολή. Όμως, σε αρκετά σημεία γίνεται λόγος είτε για την αιώνια ζωή είτε για την αμαρτία· ζητήματα δηλαδή που σχετίζονται με τον θάνατο.

Από το προοίμιο ήδη της επιστολής ο συντάκτης καταθέτει τη μαρτυρία του ότι ανήκει σε αυτούς που είδαν με τα μάτια τους και άγγιξαν με τα χέρια τους τον ίδιο τον Λόγο της ζωής, («περί τοῦ λόγου τῆς ζωῆς», Ιω Α, 1,1). Η ίδια η αιώνια ζωή φανερώθηκε ενώπιον των ανθρώπων (Ιω Α΄, 1, 2). Στην περίπτωση αυτή η αιώνια ζωή ταυτίζεται με τον ίδιο τον Χριστό, τον Υιό του Θεού (Ιω Α΄, 1, 3). Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Φλορόφσκυ : «Η Σάρκωση του Λόγου ήταν μια απόλυτη φανέρωση του Θεού. Και πάνω από όλα ήταν μία αποκάλυψη Ζωής... Η Σάρκωση είναι η ζωογόνηση του ανθρώπου, τρόπον τινά, η ανάσταση της ανθρώπινης φύσεως»²²¹.

Στη συνέχεια ταυτίζει τον Θεό με το φως και την αμαρτία με το σκοτάδι (έμμεση αναφορά στο «σκοτάδι του θανάτου») και οι άνθρωποι που ζουν με τον Θεό ζουν μέσα στο φως, το οποίο το προσέφερε ο Θεός στους ανθρώπους με τον σταυρικό θάνατο του Χριστού, του Υιού του Θεού, προκειμένου να «καθαριστεί» ο άνθρωπος από την αμαρτία (Ιω Α΄, 1, 5-7). Και συνεχίζει για το ίδιο ζήτημα : ότι ο Χριστός θυσιάστηκε για να λυτρώσει τον άνθρωπο από τις αμαρτίες (Ιω Α΄, 2, 2).

Πιο κάτω προτρέποντας τους παραλήπτες της επιστολής να ζουν με το θέλημα του Θεού και να αποφεύγουν τις αμαρτίες καταλήγει στη ματαιότητα αυτού του

²¹⁹ Αναλυτικότερα το εσχατολογικό ζήτημα στην επιστολή αυτή έχει μελετηθεί διεξοδικά από τον Χ. Ατματζίδη, *Η Εσχατολογία στη Β΄ Επιστολή Πέτρου*, Θεσσαλονίκη 2005

²²⁰ Ενδεικτικά βλ. Βλ. Lohse, *Επίτομη Θεολογία της Καινής Διαθήκης*, σ.208-210

²²¹ Βλ. Φλοροφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 108

κόσμου και της συσσώρευσης υλικών αγαθών σε αντίθεση με τον αιώνια ζωή που εξασφαλίζεται για όποιον ακολουθεί το θέλημα του Θεού («καὶ ὁ κόσμος παράγεται καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ· ὁ δὲ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα», Ιω Α΄, 2, 17). Και επανέρχεται : «καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία ἣν αὐτὸς ἐπαγγέλλεται ἡμῖν, τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον», Ιω Α΄, 2, 25)

Στην ίδια επιστολή τίθεται και το θέμα της αμαρτίας. Η αμαρτία ταυτίζεται με την «ανομία» (προφανώς εδώ η λέξη «ανομία» έχει το νόημα της μη τήρησης του λόγου του Θεού). Και ο Χριστός είναι αυτός που «ἐφανερώθη ἵνα τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἄρῃ, καὶ ἀμαρτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἐστὶ», Α΄ Ιω, 3, 4-6). Επαναλαμβάνεται δηλαδή η θεμελιώδης πίστη των Χριστιανών ότι ο Χριστός αφενός είναι αναμάρτητος ως Υἱός του Θεού και αφετέρου ότι ἦρθε στον κόσμο για να λυτρώσει τον άνθρωπο από την αμαρτία. Όμως, στο σημείο αυτό της επιστολής δεν δηλώνεται ρητά ότι η αμαρτία ταυτίζεται με τον θάνατο και η λύτρωση από την αμαρτία ισοδυναμεί με την κατάκτηση της αιώνιας ζωής. Λίγο πιο κάτω συνδέει την αμαρτία με τον διάβολο, τα έργα του οποίου κατέστρεψε ο Υἱός του Θεού με την ἔλευσή του στον κόσμο (Ιω Α΄, 3, 8). Και πάλι όμως δεν προχωρά τη σκέψη του ο συντάκτης της επιστολής ώστε να ταυτίσει την αμαρτία και τον διάβολο με τον θάνατο.

Συνεχίζοντας, καθώς η επιστολή αναφέρεται στην εντολή «ἀγαπῶμεν ἀλλήλους» κι στην αξία της αγάπης δηλώνει ότι οι Χριστιανοί θα πρέπει να γνωρίζουν ότι «μεταβήκαμε ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν, ὅτι ἀγαπῶμεν τοὺς ἀδελφούς» και «ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφόν μένει ἐν τῷ θανάτῳ. Πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ ἀνθρωποκτόνος ἐστὶ, καὶ οἶδατε ὅτι πᾶς ἀνθρωποκτόνος οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον ἐν αὐτῷ μένουσαν», (Α΄ Ιω 3, 14-16). Ο θάνατος στο χωρίο αυτό δεν σημαίνει τον σωματικό/βιολογικό θάνατο του ανθρώπου, αλλά τον πνευματικό θάνατο. Αυτόν που βιώνουν οι άνθρωποι μακριά από τον Θεό και μακριά από την αγάπη την οποία θα πρέπει να τρέφουν για τον πλησίον, για τον αδερφό τους. Με άλλα λόγια στο χωρίο αυτό η αιώνια ζωή ταυτίζεται με την αγάπη εξαιτίας της οποίας και ο Χριστός θυσιάστηκε για να λυτρώσει τον άνθρωπο από την αμαρτία. Ο Θεός λοιπόν είναι αγάπη και η αγάπη δίνει στον άνθρωπο την αιώνια ζωή, ενώ αντίθετα η απουσία και η ἔλλειψη της αγάπης οδηγεί στον (πνευματικό) θάνατο. Όπως ο Χριστός προσέφερε τη ζωή του, θυσιάστηκε, για χάρη των ανθρώπων, έτσι και οι άνθρωποι θα πρέπει να θυσιάζονται για τον συνάνθρωπό τους· αυτό είναι το πραγματικό περιεχόμενο της αγάπης (Α΄ Ιω, 3, 16). Και επαναλαμβάνει τις ίδιες σκέψεις πιο κάτω : ο Θεός από αγάπη ἔστειλε τον Υἱό του, ο οποίος από αγάπη θυσιάστηκε για να λυτρώσει τον άνθρωπο από τις

αμαρτίες και να χορηγήσει στον άνθρωπο την προοπτική της αιώνιας ζωής· ομοίως και οι άνθρωποι οφείλουν να αγαπούν τους συνανθρώπους τους, γιατί έτσι είναι σε πραγματική κοινωνία με τον ίδιο τον Θεό (Α΄Ιω, 4, 9-12).

Στην απόληξη της επιστολής εντοπίζεται η ταύτιση της αμαρτίας με τον θάνατο : ἐστὶν ἁμαρτίαν πρὸς θάνατον (Α΄ Ιω, 5, 16). Βέβαια, δεν παραλείπεται η διευκρίνηση ότι υπάρχουν και αμαρτίες οι οποίες δεν οδηγούν στον θάνατο : «πᾶσα ἀδικία ἁμαρτία ἐστίν· καὶ ἔστιν ἁμαρτία οὐ πρὸς θάνατον» (Α΄ Ιω, 5, 17). Εδώ προφανώς ο θάνατος δεν είναι ο σωματικός θάνατος του ανθρώπου, αλλά ο πνευματικός, καθώς υπάρχουν αμαρτίες οι οποίες δεν οδηγούν στην πνευματική καταστροφή και οριστική φθορά τον άνθρωπο. Και ούτε και η λέξη «αμαρτία» έχει την ευρεία έννοιά της, δεν σημαίνει κάθε αμαρτία, δεν σημαίνει την αμαρτωλότητα του ανθρώπου, αλλά μάλλον τις αμαρτίες της καθημερινής ζωής.

Και ολοκληρώνοντας την επιστολή επισημαίνει την αναγεννητική δύναμη που έχει για τον άνθρωπο η κοινωνία του με τον Θεό, η οποία τον προφυλάσσει από την αμαρτία. Ο Θεός είναι η αιώνια ζωή και ο άνθρωπος που ζει με τον Θεό έχει αυτήν ακριβώς την προοπτική (Α΄Ιω, 5, 18 και 20).

2.8. Ο θάνατος στην Αποκάλυψη του Ιωάννου

Η Αποκάλυψη του Ιωάννη, το κατ' εξοχήν εσχατολογικό βιβλίο, είναι το τελευταίο κατά σειρά βιβλίο της Καινής Διαθήκης²²². Είναι ένα βιβλίο κατά κυριολεξία αποκάλυψης. Ο Ιωάννης βλέπει οράματα τα οποία αφηγούνται πως ο κόσμος θα οδηγηθεί στη Δευτέρα Παρουσία, στην Τελική Κρίση. Στο κείμενο τις εικόνες καταστροφής του κόσμου τις διαδέχονται άλλες που παρουσιάζουν τον Χριστό ένδοξο. Περιγράφονται ποικίλες φυσικές καταστροφές, πόλεμοι και δυστυχίες, αλλά και από την άλλη στο τέλος θριαμβεύει η δικαιοσύνη του Θεού. Αν δούμε την Αποκάλυψη από την οπτική γωνία των καταστροφών θα διαπιστώσουμε ότι ο θάνατος κυριαρχεί, και μάλιστα ο βίαιος θάνατος. Όμως, αν αντικρίσουμε την Αποκάλυψη από την οπτική της

²²² Για το βιβλίο της Αποκάλυψης τα πρακτικά του επιστημονικού συνεδρίου που διεξήχθη τον Σεπτέμβριο του 1995 καλύπτουν πολλές και ποικίλες πτυχές των θεμάτων που τίγονται, βλ. *1900ετηρίς της Αποκαλύψεως Ιωάννου (Πρακτικά Διεθνούς Διεπιστημονικού Συμποσίου, Αθήναι-Πάτμος, 17-26 Σεπτεμβρίου 1997)*, έκδ. Της Εν Πάτμω Ιεράς Πατριαρχικής Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, Αθήνα 1999. Επίσης, βλ. Καραβιδόπουλος, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, σ.449-470· Σκιαδαρέσης, *Η Αποκάλυψη του Ιωάννη, Ερμηνευτικά και θεολογικά μελετήματα*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005

Τελικής Κρίσης, τότε θα διαπιστώσουμε ότι εκεί θριαμβεύει η δικαιοσύνη, καθώς οι άγιοι και οι πιστοί χριστιανοί θα δικαιωθούν, θα αναστηθούν και θα απολαύσουν τα αγαθά της βασιλείας του Θεού. Εν τέλει η Αποκάλυψη είναι ένα βιβλίο που κομίζει την ελπίδα, την ελπίδα ότι ο άδικος θα τιμωρηθεί και ο δίκαιος θα δικαιωθεί, την ελπίδα ότι ο άνθρωπος παρά τις συμφορές που μπορεί να βιώσει στη ζωή του, στο τέλος θα κατορθώσει να κερδίσει την αιώνια ζωή και να ζήσει κοντά στον Θεό, την ελπίδα ότι παρά την πρόσκαιρη επικράτηση του κακού στο τέλος το καλό θα επικρατήσει. Δεν είναι ένα βιβλίο απελπισίας, δυστυχίας και καταστροφής, αλλά ένα βιβλίο ελπίδας, ευτυχίας και προοπτικής για μια ανακαινισμένη κατάσταση για την ανθρωπότητα. Δεν είναι λοιπόν καθόλου τυχαίο ότι η Καινή Διαθήκη τελειώνει με ένα βιβλίο που «προφητεύει» την επικράτηση της δικαιοσύνης, του καλού και της ελπίδας για την αιώνια ζωή. Ένα βιβλίο που καταδεικνύει την οριστική εξαφάνιση της αμαρτίας, της φθοράς και του θανάτου. Ο Χριστός θα επανέλθει ένδοξος για να χαρίσει οριστικά και αμετάκλητα στον άνθρωπο την αιώνια ζωή.

Κεφάλαιο Τρίτο

Ο θάνατος και η ανάσταση στους Πατέρες της Εκκλησίας

Η πατερική παράδοση κατά κοινή παραδοχή είναι μια ακένωτη πηγή γνώσεων, πληροφοριών, προβληματισμών, σκέψεων και ερμηνειών πάνω σε κάθε ζήτημα που αφορά στη χριστιανική πίστη, είναι μια αστείρευτη πηγή έμπνευσης και μελέτης όχι μόνο για τον ειδικό μελετητή αλλά και για τον απλό χριστιανό. Εξαιτίας αυτού του απροσμέτρητου πλούτου δεν είναι δυνατόν να καλυφθούν στην παρούσα εργασία όλες οι πτυχές του ζητήματος. Για τον λόγο αυτό στο παρόν κεφάλαιο θα γίνει και σταχυολόγηση μερικών θέσεων και απόψεων των Πατέρων της Εκκλησίας σχετικά με το ζήτημα του θανάτου.

3.1. Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος

α. «Λόγος ΛΗ΄, Εἰς τὰ Θεοφάνια, εἴτουν Γενέθλια τοῦ Σωτῆρος»

β. «Λόγος ΜΕ΄, εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχαν»

Ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος στον «Λόγο ΛΗ΄, Εἰς τὰ Θεοφάνια, εἴτουν Γενέθλια τοῦ Σωτῆρος, αφού αναφέρεται με πανηγυρικό τόνο στη γέννηση του Χριστού που σηματοδοτεί την αφετηρία της σωτηρίας του ανθρώπου από την αμαρτία και τον θάνατο²²³, στη συνέχεια αναφέρεται στον Αδάμ και τον Προπατορικό αμάρτημα (κάνει μάλιστα λόγο και για το αυτεξούσιο του ανθρώπου) και την εκδίωξη του ανθρώπου από τον Παράδεισο²²⁴ καταλήγει σε μια ανέλπιστα διαπίστωση :

²²³ «Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε· Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν, ἀπαντήσατε· Χριστὸς ἐπὶ γῆς, ὑψώθητε. Ἄσατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ· καὶ, ἴν' ἀμφοτέρα συνελὼν εἶπω, Εὐφραίνεσθωσαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ ἀγαλλιᾶσθω ἡ γῆ, διὰ τὸν ἐπουράνιον, εἶτα ἐπίγειον. Χριστὸς ἐν σαρκί, τρόμφ καὶ χαρᾷ ἀγαλλιᾶσθε· τρόμφ, διὰ τὴν ἀμαρτίαν· χαρᾷ, διὰ τὴν ἐλπίδα ... Πάλιν τὸ σκότος λύεται, πάλιν τὸ φῶς ὑφίσταται, πάλιν Αἴγυπτος σκότῳ κολάζεται, πάλιν Ἰσραὴλ στύλῳ φωτίζεται. Ὁ λαὸς, ὁ καθημενος ἐν σκότει τῆς ἀγνοίας, ιδέτω φῶς μέγα τῆς ἐπι γνώσεως. Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά... Οὗ γὰρ ἐπλεόνασεν ἡ ἀμαρτία, ὑπερεπερίσευσεν ἡ χάρις;», βλ. Γρηγορίου Ναζηριανζηνού, «Λόγος ΛΗ΄, Εἰς τὰ Θεοφάνια, εἴτουν Γενέθλια τοῦ Σωτῆρος», *PG* 36, στ.315-316

²²⁴ Τοῦτον ἔθετο μὲν ἐν τῷ παραδείσῳ, ὅστις ποτὲ ἦν ὁ παράδεισος οὗτος, τῷ αὐτεξουσίῳ τιμήσας... Ὁ δὲ νόμος ἦν ἐντολή, ὧν τε μεταληπτέον αὐτῷ φυτῶν, καὶ οὐ μὴ προσαπτέον. Τὸ δὲ ἦν τὸ ξύλον τῆς γνώσεως, οὔτε φυτευθὲν ἀπ' ἀρχῆς κακῶς, οὔτε ἀπαγορευθὲν φθονερῶς... Ἐπεὶ δὲ φθόνῳ διαβόλου, καὶ

«Κερδαίνει μὲν τι κἀνταῦθα· τὸν θάνατον, καὶ τὸ διακοπῆναι τὴν ἀμαρτίαν, ἵνα μὴ ἀθάνατον ᾖ τὸ κακόν· καὶ γίνεται φιλανθρωπία ἢ τιμωρία.» Προφανώς, ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ἐδῶ υπονοεῖ τὸ Σχέδιο τῆς Θείας Οικονομίας γιὰ τὴν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἀνθρώπος ἐκδιώχθηκε ἀπὸ τὸν Παράδεισο, ἀλλὰ τὸ κέρδος ποῦ ἀποκόμισε εἶναι ὁ θάνατος- γιατί ἔτσι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ θα ἐνανθρωπιστεῖ, θα σταυρωθεῖ καὶ θα ἀναστηθεῖ καὶ με τὴν ἀνάστασή Του θα κατανικηθεῖ ὀριστικὰ ἡ ἀμαρτία, ἡ φθορά καὶ ὁ ἴδιος ὁ θάνατος. Καὶ λίγο πιο κάτω ἀναφέρεται στὴν ἀπέραντη ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ σημειώνοντας ὅτι ὁ ἀνθρώπος προσέλαβε τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δὲν τὴ διαφύλαξε, ἐνῶ ἀντίθετα ὁ Θεός προσέλαβε τὸν ἀνθρώπο προκειμένου νὰ διαφυλάξῃ αὐτὴ τὴ διαρραγείσα εἰκόνα ἀλλὰ καὶ νὰ καταστήσῃ τὸν ἀνθρώπο ἀθάνατο (ἐδῶ στὴ λέξη σάρκα θα πρέπει νὰ δούμε τὸν ὅλο ἀνθρώπο, σῶμα καὶ ψυχή) - ὁ σκοπὸς τῆς ἐνανθρώπισης τοῦ Κυρίου εἶναι ἡ ἀθανασία τοῦ ἀνθρώπου²²⁵. Τὰ ἴδια ἀκριβῶς λόγια ἐπαναλαμβάνει ὁ Γρηγόριος καὶ στὸν «Λόγο ΜΕ΄, εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα²²⁶.

Ὁ «Λόγος ΜΕ΄» τοῦ Γρηγορίου εἶναι ἀφιερωμένος στὸ Ἅγιον Πάσχα καὶ ἀρχικὰ ἀφοῦ ἐπαναλάβῃ ἀρκετὰ ἀπὸ ὅσα ἔγραψε στὸν «Λόγο ΛΗ΄», καταλήγει στὸ τέλος τοῦ λόγου τοῦ ἐπιχειρώντας μὴ ἀνακεφαλαίωσή του : «Νῦν δὲ ἀναγκαῖον ἡμῖν οὕτω κεφαλαιῶσαι τὸν λόγον· Γεγόναμεν, ἴν' εὖ πάθωμεν· εὖ πεπόνθαμεν, ἐπειδὴ γεγόναμεν. Τὸν παράδεισον ἐπιστεύθημεν, ἵνα τρυφήσωμεν. Ἐντολὴν ἐλάβομεν, ἴν' εὐδοκιμήσωμεν ταύτην φυλάξαντες· οὐκ ἀγνοοῦντος τοῦ Θεοῦ τὸ ἐσόμενον, ἀλλὰ νομοθετοῦντος τὸ αὐτεξούσιον. Ἠπατήθημεν, ἐπειδὴ ἐφθονήθημεν· ἐκπεπτώκαμεν, ἐπειδὴ παρέβημεν· ἐνηστεύσαμεν, ἐπειδὴ μὴ ἐνηστεύσαμεν, τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως ὑποκρατηθέντες. Ἀρχαία γὰρ ἦν ἡ ἐντολή, καὶ ἡμῖν ὁμόχρονος ψυχῆς τις οὕσα παιδαγωγία, καὶ τρυφῆς σωφρόνισμα· ἦν ἐπετάχθημεν εἰκότως, ἴν' ὁ μὴ φυλάξαντες ἀποβεβλήκαμεν, φυλάξαντες ἀπολάβωμεν. Ἐδεήθημεν Θεοῦ σαρκουμένου καὶ

γυναικὸς ἐπηρεία, ἣν τε ἔπαθεν ὡς ἀπαλωτέρα, καὶ ἣν προσήγαγεν ὡς πιθανωτέρα (φεῦ τῆς ἐμῆς ἀσθενείας! ἐμὴ γὰρ ἡ τοῦ προπάτορος), τῆς μὲν ἐντολῆς ἐπελάθετο τῆς δοθείσης, καὶ ἠττήθη τῆς πικρᾶς γεύσεως· ὁμοῦ δὲ τοῦ τῆς ζωῆς ξύλου, καὶ τοῦ παραδείσου, καὶ τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν κακίαν ἐξόριστος γίνεται, καὶ τοὺς δερματίνους ἀμφιέννυται χιτῶνας, ἴσως τὴν παχύτεραν σάρκα, καὶ θνητὴν, καὶ ἀντίτυπον· καὶ τοῦτο πρῶτον γινώσκει τὴν Ἰδίαν αἰσχύνην, καὶ ἀπὸ Θεοῦ κρύπτεται», βλ. Γρηγορίου Ναζιανζηνού, «Λόγος ΛΗ΄, Εἰς τὰ Θεοφάνια, εἴπουν Γενέθλια τοῦ Σωτῆρος», *PG* 36, στ.324

²²⁵ «Τίς ὁ πλοῦτος τῆς ἀγαθότητος; Τί τὸ περὶ ἐμὲ τοῦτο μυστήριον; Μετέλαβον τῆς εἰκόνας, καὶ οὐκ ἐφύλαξα· μεταλαμβάνει τῆς ἐμῆς σαρκὸς, ἵνα καὶ τὴν εἰκόνα σώσῃ, καὶ τὴν σάρκα ἀθανάτισῃ» βλ. Γρηγορίου Ναζιανζηνού, «Λόγος ΛΗ΄, Εἰς τὰ Θεοφάνια, εἴπουν Γενέθλια τοῦ Σωτῆρος», *PG* 36, στ.325

²²⁶ Γρηγορίου Ναζιανζηνού, «Λόγος ΜΕ΄, Εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα», *PG* 36, στ.632-633 καὶ 636

νεκρουμένου, ἵνα ζήσωμεν· συνενεκρώθημεν, ἵνα καθαρώμεν· συνανέστημεν, ἐπειδὴ συνενεκρώθημεν· συνεδοξάσθημεν, ἐπειδὴ συνανέστημεν.²²⁷». Ο ἄνθρωπος δημιουργήθηκε ἀπὸ εὐεργεσία καὶ εὐεργετήθηκε ἐπειδὴ ἀκριβῶς δημιουργήθηκε. Ο Θεὸς μας ἐμπιστεύθηκε τὸν Παράδεισο καὶ μας ἔδωσε τὸ αὐτεξούσιο – μας κατέστησε ἐλεύθερους – ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος ἐξαπατήθηκε ἀπὸ τὸν διάβολο καὶ ἐξεδιώχθη ἀπὸ τὸν Παράδεισο. Καὶ ἡ σάρκωση τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ θάνατός του ἔδωσε στὸν ἄνθρωπο τὴ δυνατότητα νὰ πεθάνει μαζί Του γιὰ νὰ καθαριστεῖ ἀπὸ τὶς ἀμαρτίες καὶ, κυρίως, νὰ ἀναστηθεῖ μαζί Του γιὰ νὰ δοξαστεῖ. Ὅπως διαπιστώνουμε ὁ Γρηγόριος μέσα σὲ λίγες ἀράδες ξεδιπλώνει ὅλο τὸ σχέδιο τῆς Θείας Οικονομίας γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἀμαρτία καὶ τὸν θάνατο.

Καὶ συνεχίζει με τὸ σωτηριώδες ἔργο τοῦ Χριστοῦ : ὁ Θεὸς σταυρώθηκε καὶ ἔχυσε τὸ αἷμα τοῦ προκειμένου νὰ σωθεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ἀμαρτία – μαζί με τὸν σταυρωμένο Χριστὸ συνέπασχε καὶ ἡ Κτίσις. Μάλιστα, ἐπισημαίνει ὅτι γιὰ νὰ σωθεῖ ὁ ἄνθρωπος ἔπρεπε ὁ Θεὸς ὡς Δημιουργὸς νὰ «συμπάσχει» μαζί με τὸν ἄνθρωπο ποὺ εἶναι ἓνα κτίσμα Του. Κι ἔτσι ἡ πίστη στὸν Θεὸ προσφέρει καὶ τὴ δυνατότητα τῆς τελικῆς ἀνάστασης τῶν νεκρῶν. Λίγες ρανίδες τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ κατόρθωσαν νὰ ἀναδημιουργήσουν καὶ νὰ ἀναζωοποιήσουν ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα²²⁸. Γιὰ νὰ καταλήξει με πανηγυρικό τόνο : «ὦ Πάσχα, τὸ μέγα καὶ ἱερὸν, καὶ παντὸς τοῦ κόσμου καθάρσιον!²²⁹»

²²⁷ Γρηγορίου Ναζιανζηνού, «Λόγος ΜΕ΄, Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα», *PG* 36, στ.661

²²⁸ «Πολλὰ μὲν δὴ τοῦ τότε καιροῦ τὰ θαύματα· Θεὸς σταυρούμενος, ἥλιος σκοτιζόμενος, καὶ πάλιν ἀναφλεγόμενος (ἔδει γὰρ τῷ Κτίστη συμπαθεῖν καὶ τὰ κτίσματα)· καταπέτασμα σχιζόμενον, αἷμα καὶ ὕδωρ τῆς πλευρᾶς χεόμενον· τὸ μὲν, ὡς ἀνθρώπου, τὸ δὲ, ὡς ὑπὲρ ἄνθρωπον· γῆ σειομένη, πέτραι ὑπὲρ τῆς πέτρας ῥηγνύμεναι, νεκροὶ ἀνιστάμενοι εἰς πίστιν τῆς τελευταίας καὶ κοινῆς ἀναστάσεως· τὰ ἐπὶ 36.664 τῷ τάφῳ σημεῖα, τὰ μετὰ τὸν τάφον, ἃ τίς ἂν ἀξίως ὑμνήσειεν; Οὐδὲν δὲ οἶον τὸ θαῦμα τῆς ἐμῆς σωτηρίας· ρανίδες αἵματος ὀλίγαι κόσμον ὅλον ἀναπλάττουσαι, καὶ γίνονται καθάπερ ὁπὸς γάλακτι πᾶσιν ἀνθρώποις, εἰς ἓν ἡμᾶς συνδέουσαι καὶ συνάγουσαι», βλ. Γρηγορίου Ναζιανζηνού, «Λόγος ΜΕ΄, Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα», *PG* 36, στ. 661

²²⁹ βλ. Γρηγορίου Ναζιανζηνού, «Λόγος ΜΕ΄, Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα», *PG* 36, στ.

3.2. Άγιος Βασίλειος ο Μέγας

Όμιλία ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός

Ο Μ. Βασίλειος στην «Όμιλία ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός» θίγει το ζήτημα της αιτίας του κακού επιχειρώντας να αποδείξει ότι ο Θεός δεν είναι ο πραγματικός αἴτιος τῶν κακῶν. Μέσα στο πλαίσιο αυτό θίγει εν συντόμῳ και το ζήτημα του θανάτου²³⁰.

Ο Μ. Βασίλειος ισχυρίζεται ότι ακόμη και οι θάνατοι προέρχονται από τον Θεό. Αλλά αυτό δεν το θεωρεί ότι είναι κακό, εκτός βέβαια αν γίνεται λόγος για τον θάνατο ενός αμαρτωλού ανθρώπου, γιατί εκεί ο θάνατος σημαίνει την έναρξη των δεινῶν στον Άδη, δηλαδή στην κόλαση. Αλλά και πάλι τα δεινά στην κόλαση δεν ἔχουν αἴτιο τον Θεό, αλλά τον ίδιο τον άνθρωπο. Κι αυτό γιατί η ρίζα της αμαρτίας είναι το αυτεξούσιο του ανθρώπου -η ελευθερία με την οποία τον προίκισε ο Θεός να επιλέγει το καλό ή το κακό. Και οι άνθρωποι ρέπουν προς την αμαρτία εξαιτίας της (πρόσκαιρης) ηδονής που αυτή τους υπόσχεται²³¹. Και στη συνέχεια ο Μ. Βασίλειος απαριθμεί ένα πλήθος κακῶν μέσα στα οποία δεν περιλαμβάνει τον ίδιο τον θάνατο εκτός βέβαια από την περίπτωση του φόνου τονίζοντας ότι το κακό εξαρτάται από τον ίδιο τον άνθρωπο - όλα αυτά τα κακά είναι που κηλιδώνουν και ρυπαίνουν την ψυχή του ανθρώπου που δημιουργήθηκε κατ' εικόνα του Θεού, ενώ σε πολλές περιπτώσεις οι συμφορές ἔχουν σωφρονιστικό χαρακτήρα για τον άνθρωπο. Για τον θάνατο γενικά μόνο αναφέρει ότι ἔρχεται όταν συμπληρωθούν τα ὅρια της ζωής κατά τη δίκαια κρίση του Θεού (αναφέρεται στον φυσικό και όχι βίαιο θάνατο των ανθρώπων)²³².

²³⁰ Καθώς το θέμα του έργου αυτού του Μ. Βασιλείου δεν είναι ο θάνατος, στην παρούσα ενότητα θα σχολιαστούν μόνο εκείνα τα χωρία τα οποία αναφέρονται στο ζήτημα του θανάτου και όχι η ομιλία στο σύνολό της.

²³¹ «Ἐκ Θεοῦ μὲν γὰρ οἱ θάνατοι· οὐ μὴν πονηρὸν πάντως ὁ θάνατος, πλὴν εἰ μὴ τις λέγοι τὸν τοῦ ἀμαρτωλοῦ· διότι τῶν ἐν ἄδου κολάσεων ἀρχὴ τυγχάνει ἡ ἀπαλλαγὴ τῶν ἐντεῦθεν. Πάλιν δὲ τὰ ἐν ἄδου κακὰ οὐ Θεὸν ἔχει τὸν αἴτιον, ἀλλ' ἡμᾶς αὐτούς. Ἀρχὴ γὰρ καὶ ρίζα τῆς ἀμαρτίας τὸ ἐφ' ἡμῖν καὶ τὸ αὐτεξούσιον. Οἷς γὰρ ἐξῆν ἀπεχομένοις τοῦ κακοῦ μηδὲν δεινὸν ἔχειν, οὗτοι δι' ἡδονῆς 31.333 εἰς τὴν ἀμαρτίαν δελεασθέντες, τίνα ἂν εἴπομεν εὐπρεπῆ λόγον, τὸ μὴ οὐχὶ αὐτοῖς αἴτιοι τῶν ἀλγεινῶν γεγενῆσθαι;», Μ. Βασιλείου, «Όμιλία ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός», *PG* 31, στ. 332-333

²³² «Κακὸν τοίνυν τὸ μὲν ὡς πρὸς τὴν ἡμετέραν αἴσθησιν, τὸ δὲ ὡς πρὸς τὴν ἑαυτοῦ φύσιν. Τὸ μὲν οὖν φύσει κακὸν ἐξ ἡμῶν ἥρτηται, ἀδικία, ἀσέλγεια, ἀφροσύνη, δειλία, φθόνος, φόνος, φαρμακεῖαι,

Στη συνέχεια ο Μ. Βασίλειος προβάλλει την αμαρτία ως το αίτιον του θανάτου, ενώ τη δικαιοσύνη ως πηγή ζωής. Και επικαλούμενος χωρίο από τη Β΄ Κορινθίους επιστολή αναφέρει ότι «όσο ο εξωτερικός άνθρωπος φθείρεται, τόσο ο εσωτερικός ανακαινίζεται» (Β΄ Κορ, 4, 16). Ο Θεός δεν οδηγεί στον θάνατο άλλον άνθρωπο και άλλον ζωοποιεί. Αντίθετα, με αυτά τα μέσα που τον οδηγεί στον θάνατο, τον ίδιο του δίνει ζωή²³³. Και πληγώνεται η σάρκα του ανθρώπου προκειμένου να θεραπευθεί η ψυχή του και θανατώνεται η αμαρτία για να ζήσει και να επικρατήσει η δικαιοσύνη²³⁴.

Στη συνέχεια ο Μ.Βασίλειος αναφέρεται στη δημιουργία του ανθρώπου και το Προπατορικό Αμάρτημα για να αιτιολογήσει τη ροπή του ανθρώπου προς την αμαρτία. Ο άνθρωπος πλασμένος κατ'εικόνα Θεού και προικισμένος με το αυτεξούσιο ζούσε αρχικά μέσα στον Παράδεισο απολαμβάνοντας την άμεση σχέση του με τον Θεό. Όμως, επειδή είχε το αυτεξούσιο, ήταν δηλαδή ελεύθερος να επιλέξει, παρέβη την εντολή του Θεού με αποτέλεσμα να εκδιωχθεί από τον Παράδεισο. Η εκδίωξη από τον Παράδεισο σήμαινε για τον άνθρωπο ότι εισέρχεται στη σφαίρα της αμαρτίας με άμεση συνέπεια τον θάνατο. Ο άνθρωπος έγινε θνητός γιατί αμάρτησε, γιατί διέρρηξε τη σχέση με τον Θεό. Και καταλήγει : «Τὰ γὰρ ὀψώνια τῆς ἀμαρτίας θάνατος»²³⁵. Και

ράδιουργίαι, καὶ ὅσα τούτοις συγγενῆ παθήματα, τὴν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος γεγεννημένην ψυχὴν καταρῥυπαίνοντα, ἐπισκοτεῖν αὐτῆς τῷ κάλλει πέφυκε. Πάλιν κακὸν λέγομεν τὸ ἡμῖν ἐπίπονον καὶ ὀδυνηρὸν πρὸς τὴν αἴσθησιν, νόσον σώματος, καὶ πληγὰς σώματος, καὶ τῶν ἀναγκαίων τὴν ἔνδειαν, καὶ ἀδοξίας, καὶ χρημάτων ζημίας, καὶ οἰκείων ἀποβολάς· ὧν ἕκαστον ἡμῖν ὑπὸ τοῦ φρονίμου καὶ ἀγαθοῦ Δεσπότου πρὸς τὸ συμφέρον ἐπάγεται. Πλοῦτον μὲν γὰρ ἀφαιρεῖται τῶν κακῶς κεχρημένων, τὸ πρὸς ἀδικίαν αὐτῶν ὄργανον διαφθείρων· νόσον δὲ ἐπάγει, οἷς λυσιτελέστερον τὸ πεπεδησθαι τοῖς μέλεσιν, ἢ ἀκωλύτους ἔχειν τὰς πρὸς τὸ ἀμαρτάνειν ὀρμάς· θάνατοι δὲ ἐπάγονται, τῶν ὄρων τῆς ζωῆς πληρωθέντων, οὓς ἐξ ἀρχῆς περὶ ἕκαστον ἔπηξεν ἡ δικαία τοῦ Θεοῦ κρίσις, πόρρωθεν τὸ περὶ ἕκαστον ἡμῶν συμφέρον προβλεπομένου· λιμοὶ δὲ καὶ ἀύχμοι, καὶ ἐπομβρία, κοιναὶ τινές εἰσι πληγαὶ πόλεων καὶ ἐθνῶν, τοῦ κακοῦ τὴν ἀμετρίαν κολάζουσαι», Μ. Βασιλείου, «Ὁμιλία ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός», *PG 31*, στ. 333

²³³ Βλ. «Ἐξεστὶ γέ μὴν σοὶ καὶ ὑψηλότερον διανοηθῆναι περὶ τῶν εἰρημένων. Ἐγὼ ἀποκτενῶ, τῆ ἀμαρτία· καὶ ζῆν ποιήσω, τῆ δι καιοσύνη. Ὅσον γὰρ ὁ ἕξω ἡμῶν ἄνθρωπος δια φθείρεται, τοσοῦτον ὁ ἔσω ἀνακαινοῦται. Οὐκ ἄλλον οὖν ἀποκτείνει, καὶ ἄλλον ζωοποιεῖ· ἀλλὰ τὸν αὐτὸν, δι' ὧν ἀποκτείνει, ζωοποιεῖ», Μ. Βασιλείου, «Ὁμιλία ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός», *PG 31*, στ.337

²³⁴ Βλ. «Οὐκοῦν πατάσσεται μὲν σὰρξ, ἵνα ἰαθῇ ψυχή· θανατοῦται δὲ ἀμαρτία, ἵνα ζῆσῃ δικαιοσύνη», Μ. Βασιλείου, «Ὁμιλία ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός», *PG 31*, στ.337

²³⁵ Βλ. «Διὰ τί δὲ ὅλως δεκτικὴ τοῦ κακοῦ; Διὰ τὴν αὐτεξούσιον ὀρμὴν, μάλιστα πρέπουσαν λογικῇ φύσει. Λελυμένη γὰρ πάσης ἀνάγκης, καὶ αὐθαίρετον ζωὴν λαβοῦσα παρὰ τοῦ κτίσαντος, διὰ τὸ κατ' εἰκόνα γεγενῆσθαι Θεοῦ, νοεῖ μὲν τὸ ἀγαθόν, καὶ οἶδεν αὐτοῦ τὴν ἀπόλαυσιν, καὶ ἔχει ἐξουσίαν καὶ

όσο ο άνθρωπος απομακρυνόταν από τη ζωή, τόσο προσέγγιζε τον θάνατο, γιατί ο Θεός είναι η όντως ζωή, ενώ ο θάνατος είναι η στέρηση της ζωής, η στέρηση του Θεού- ο ίδιος ο Αδάμ είναι αυτός που έφερε τον θάνατο στους ανθρώπους.²³⁶ Δεν είναι λοιπόν ο ίδιος ο Θεός που δημιούργησε τον θάνατο, αλλά ο άνθρωπος εξαιτίας της αμαρτίας του²³⁷.

Και καταλήγοντας ο Μ. Βασίλειος κάνει ένα «λογοπαίγνιο» με τη λέξη «ξύλον». Ο άνθρωπος όταν βρισκόταν στον Παράδεισο εξαπατήθηκε από τον διάβολο ο οποίος δείχνοντάς του το «ξύλον» της ζωής του υποσχέθηκε ψευδώς και παραπλανητικώς ότι θα γίνει όμοιος με τον Θεό αν φάει από τους καρπούς του. Έτσι υπέπεσε στην αμαρτία και εξεδιώχθη από τον Παράδεισο. Όμως, με το πάθος και τη θυσία του Χριστού ο άνθρωπος μπόρεσε να αποκαταστήσει τη σχέση του με τον Θεό και να απολαμβάνει το «ξύλον της ζωής» εννοώντας στο σημείο αυτό τον Σταυρό του Χριστού²³⁸.

δύναμιν, ἐπιμένουσα τῇ τοῦ καλοῦ θεωρίᾳ καὶ τῇ ἀπολαύσει τῶν νοητῶν, διαφυλάσσειν αὐτῆς τὴν κατὰ φύσιν ζωὴν· ἔχει δὲ ἐξουσίαν καὶ ἀπονεῦσαι ποτε τοῦ καλοῦ. Τοῦτο δὲ συμβαίνει αὐτῇ, ὅταν, κόρον λαβοῦσα τῆς μακαρίας τέρψεως, καὶ οἷον νυσταγμῶ τινι βαρυνθεῖσα καὶ ἀπορρῦεῖσα τῶν ἄνωθεν, τῇ σαρκὶ διὰ τὰς αἰσχροὺς τῶν ἡδονῶν ἀπολαύσεις ἀναμιχθῆ. Ἦν ποτε ὁ Ἀδὰμ ἄνω, οὐ τόπων, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει, ὅτε, ἄρτι ψυχωθεὶς καὶ ἀναβλέψας πρὸς οὐρανὸν, περιχαρὴς τοῖς ὁραμένοις γενόμενος, ὑπεραγαπῶν τὸν εὐεργέτην, ζωῆς μὲν αἰωνίου ἀπόλαυσιν χαρισάμενος, τρυφαῖς παραδείσου ἐναναπαύσαντα, ἀρχὴν δὲ δόντα κατὰ τὴν τῶν ἀγγέλων, καὶ ἀρχαγγέλοις αὐτὸν ποιήσαντα ὁμοδίαιτον, καὶ φωνῆς θείας ἀκροατὴν· ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὑπερασπιζόμενος παρὰ Θεοῦ, καὶ ἀπολαύων τῶν αὐτοῦ ἀγαθῶν, ταχὺ πάντων ἀναπλησθεὶς, καὶ οἷον ἐξυβρίσας τῷ κόρῳ, τὸ τοῖς σαρκίνοις ὀφθαλμοῖς φανέν τερπνὸν τοῦ νοητοῦ προετίμησε κάλλους, καὶ τὴν πλησμονὴν τῆς γαστρὸς τῶν πνευματικῶν ἀπολαύσεων τιμιωτέραν ἔθετο», Μ. Βασιλείου, «Ὁμιλία ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός», *PG* 31, στ.344-345

²³⁶ Βλ. «Ὅσον γὰρ ἀφίστατο τῆς ζωῆς, τοσοῦτον προσήγγιζε τῷ θανάτῳ. Ζωὴ γὰρ ὁ Θεός· στέρησις δὲ τῆς ζωῆς θάνατος. Ὡστε ἑαυτῷ τὸν θάνατον ὁ Ἀδὰμ διὰ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Θεοῦ κατεσκεύασε», Μ. Βασιλείου, «Ὁμιλία ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός», *PG* 31, στ.345

²³⁷ « Οὕτως οὐχὶ Θεὸς ἔκτισε θάνατον, ἀλλ' ἡμεῖς ἑαυτοῖς ἐκ πονηρᾶς γνώμης ἐπεσπασάμεθα», Μ. Βασιλείου, «Ὁμιλία ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός», *PG* 31, στ.345

²³⁸ Βλ. «...δόλοισ δὲ καὶ μηχαναῖς ἐξαπατήσας τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ, ἣν ἔσχε πρὸς τὸ ὁμοιωθῆναι τῷ Θεῷ, ταύτη πρὸς τὴν ἀπάτην ἀποχρησάμενος, ἔδειξε τὸ ξύλον, καὶ ἐπηγγείλατο διὰ τῆς βρώσεως αὐτοῦ ὅμοιον τῷ Θεῷ καταστήσειν» καὶ «Ἐπει οὖν ἐξεβλήθη ἡ πονηρὰ αὐτοῦ τυραννίς, καὶ ἐκαθάρθη ὁ περίγειος τόπος διὰ τοῦ σωτηρίου πάθους, τοῦ εἰρηνεύσαντος τὰ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, κηρύσσεται ἡμῖν λοιπὸν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν» καὶ «ἀλλ', ἄλυπον ἡμῶν τὴν διαδοχὴν ἐχόντων πρὸς τὸ ἐξῆς, καὶ ἀπολαούντων ἡμῶν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς εἰς τὸ διηνεκὲς, οὐ μετασχεῖν ἐξ

Περί θανάτου, Λόγος ΙΑ΄

Από την απέραντη εργογραφία του Μ. Βασιλείου ξεχωρίζει ο παραμυθητικός λόγος του «Περί θανάτου». Στον λόγο του αυτόν ο Μ. Βασίλειος δεν υπεισέρχεται σε θεολογικές ερμηνείες για το ζήτημα του θανάτου, αλλά εστιάζει περισσότερο στην ηθική διάσταση του θέματος, πώς δηλαδή μπορεί να παρηγορηθεί ο άνθρωπος όταν έρχεται αντιμέτωπος με τον θάνατο, στη βραχύτητα της ανθρώπινης ζωής, στη ματαιότητα της συγκέντρωσης πλούτου, υλικών αγαθών και εξουσίας και πώς η ανάσταση του Χριστού μπορεί να εκμηδενίσει τον ίδιο τον φόβο του ανθρώπου για τον θάνατο.

Οι άνθρωποι μακαρίζουν, γράφει ο Μ.Βασίλειος όποιον κατορθώσει να ζήσει πολλά χρονιά και να φτάσει στα γεράματα, αλλά συχνά δεν συνειδητοποιεί το χρόνο που έχει παρέλθει²³⁹.

Οι άνθρωποι παραμελούν να «συγκεντρώνουν» στη ζωή τα αγαθά που πρέπει, και αντίθετα, αυτά που θα πρέπει να παραμελούν, αυτά επιδιώκουν να συλλέγουν. Αυτά που θα είναι ωφέλιμα για την ψυχή και το σώμα μας, είναι αυτά στα οποία δεν τους δίνουμε σημασία, ενώ προσπαθούν να συσσωρεύσουν αυτά για τα οποία θα έπρεπε να ντρεπόμαστε· και μάλιστα γι' αυτά καταβάλουν κόπους και μόχθους σαν να προσπαθούν να γεμίσουν ένα βαρέλι δίχως πάτο²⁴⁰.

Ο Μ. Βασίλειος βλέπει την ανθρώπινη ζωή σαν μια οδοιπορία με διαφόρους σταθμούς. Αρχή της πορείας αυτής είναι η γέννηση των ανθρώπων με τις ωδίνες του τοκετού της μητέρας και το τέλος της πορείας είναι ο θάνατος με την ταφή του

ἀρχῆς διὰ τὴν τοῦ ὄψεως ἐπιβουλὴν ἐκωλύθημεν», Μ. Βασιλείου, «Ὁμιλία ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός», *PG* 31, στ. 348 και 352-353

²³⁹ Βλ. «Ἡμεῖς δὲ ἠδόμεθα ἐπὶ τὰ πρόσω φερόμενοι, καὶ τὰς ἡλικίας ἀμείβοντες, ὡς τι προσλαμβάνοντες, χαίρομεν, καὶ μακάριον κρίνομεν, ὅταν ἐκ παιδὸς μὲν ἀνὴρ, ἐκ δὲ ἀνδρὸς γένηται τις πρεσβύτης. Ἄγνοοῦμεν δὲ ἄρα τοσοῦτον ἀπολλύντες ἐκάστοτε τῆς ζωῆς, ὅσον ἐζήσαμεν· καὶ οὐκ αἰσθανόμεθα δαπανωμένου τοῦ βίου, καίτοιγε αἰεὶ μετροῦντες αὐτὸν ἀπὸ τοῦ παραδραμόντος καὶ παραρρέυσαντος· οὐδὲ ἐννοοῦμεν, ὡς ἄρα ἄδηλον, ὅπόσον ὁ πρὸς τὴν ὀδοιπορίαν ταύτην ἐκπέμψας ἡμᾶς ἐνδοῦναι τῷ χρόνῳ βουλήσεται», Μ. Βασιλείου, «Περί θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ. 1257

²⁴⁰ Βλ. «Ἄλλ' ὅσα μὲν χρή συλλέγειν, καταλαμβάνομεν· ὧν δὲ ὑπερορᾶν προσήκει, ταῦτα συλλέγομεν. Καὶ ἂ μὲν ἡμῖν ἐνωθῆναι, καὶ κόσμος ὄντως γενέσθαι δύναται συμφυῆς ψυχῇ τε καὶ σώματι, τούτοις οὐδὲ προσέχομεν· ἂ δὲ ἀλλότρια μένει διηλεκῶς, μόνην ἡμῖν ἐναποματτόμενα τὴν αἰσχύνην, ταῦτα ἀθροίζειν ἐπιχειροῦμεν, μοχθοῦντες δια κενῆς, καὶ πονοῦντες πόνον, οἷόν τις ἑαυτὸν ἀπατῶν, εἰς τετρημένον πίθον ἀντλεῖν ἐθελήσειεν», Μ. Βασιλείου, «Περί θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ. 1257

ανθρώπου- όλοι οι άνθρωποι οδηγούνται προς αυτόν τον «τελευταίο σταθμό», άλλοι γρηγορότερα άλλοι πιο αργά²⁴¹. Ο Θεός που έπλασε τον άνθρωπο και του εμφύσησε την ψυχή έθεσε και διαφορετικά όρια για το τέλος της ζωής του κάθε ανθρώπου – με την απέραντη και «άρρητη» σοφία και τη δικαιοσύνη σε άλλους «οικονόμησε» η ζωή να τελειώσει πιο αργά και σε άλλους πιο γρήγορα²⁴². Αξιοσημείωτη είναι εδώ η φράση «ἀπολυθῆναι τῶν δεσμῶν τοῦ σώματος» που αποσκοπεί στην παραμυθία, καθώς υπονοείται ότι ο θάνατος αποτελεί ένα είδος απελευθέρωσης της ψυχής από τα δεσμά του σώματος(μια σκέψη που θυμίζει τον Πλάτωνα). Και εξηγεί χρησιμοποιώντας μια παρομοίωση : όπως ακριβώς αυτοί που φυλακίζονται άλλοι μένουν δεσμώτες για περισσότερο και άλλοι για μικρότερο χρονικό διάστημα, έτσι και οι ψυχές των ανθρώπων άλλοι ζουν περισσότερο κι άλλοι λιγότερο ανάλογα και με τη βούληση του Θεού που παραμένει ανεμμήνευτη από τους ανθρώπους²⁴³. Και συνεχίζει ο Μ. Βασίλειος με δεύτερη παρομοίωση, αυτή τη φορά παραλληλίζει τη ζωή του ανθρώπου με την πορεία ενός πλοίου προς το λιμάνι προορισμού του : οι επιβάτες ενός πλοίου οδηγούνται μαζί με το πλοίο από τους ανέμους προς το λιμάνι, έτσι και ο χρόνος της ζωής των ανθρώπων κυλάει συνεχώς και αδιάκοπα προς τον τελικό προορισμό του που είναι ο θάνατος χωρίς πολλές φορές να συνειδητοποιούμε τον χρόνο που περνάει²⁴⁴.

²⁴¹ Βλ. «Καί γάρ συνεχῆς τις ὁδὸς ὑψηλῶσθαι μοι δοκεῖ ἢ παροῦσα ζωῆ, καὶ πορεία διελημμένη ταῖς ἡλικίαις καθάπερ σταθμοῖς· ἀρχὴν μὲν ἐκάστω τῆς ὁδοιπορίας παρέχουσα τὰς τῶν μητέρων ὠδίνας, τέρμα δὲ ὑποδεικνύουσα τοῦ δρόμου τὰς τῶν τάφων σκηνάς· καὶ πρὸς ἐκείνας ἅπαντας ἄγουσα, τοὺς μὲν θᾶπτον, τοὺς δὲ βραδύτερον, καὶ τοὺς μὲν διὰ πάντων τῶν τοῦ χρόνου διαστημάτων ὁδεύσαντας, τοὺς δὲ οὐδὲ τοῖς πρώτοις ἐπαυλισθέντας τοῦ βίου σταθμοῖς», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄, PG 32, στ. 1257

²⁴² Βλ. «Ὁ γὰρ πλάσας ἡμᾶς καὶ ψυχῶσας Θεὸς, ἰδίαν ἔδωκεν ἐκάστη ψυχῇ τὴν τοῦ βίου διαγωγὴν, καὶ ἄλλοις ἄλλους ὅρους ἔπηξε τῆς ἐξόδου. Τὸν μὲν γὰρ ἐπὶ πλεῖον παραμείναι τῆ παρουσία τῆς σαρκὸς ὠκονόμησε· τὸν δὲ θᾶπτον ἀπολυθῆναι τῶν δεσμῶν τοῦ σώματος ἐτάξατο, κατὰ τοὺς ἀρρήτους αὐτοῦ τῆς σοφίας καὶ τῆς δικαιοσύνης λόγους», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», PG 32, στ. 1257

²⁴³ Βλ. «Ὡσπερ γὰρ οἱ 32.1260 ἐν ταῖς εἰρκταῖς ἐμπίπτοντες, οἱ μὲν ἐπὶ πλείονα χρόνον τῆ κακώσει τῶν δεσμοτηρίων ἐναποκλείονται, οἱ δὲ ταχύτεραν εὐρίσκουσι τὴν τῆς κακοπαθείας ἀπαλλαγὴν· οὕτω καὶ αἱ ψυχαὶ, αἱ μὲν ἐπὶ πολὺ προσκατέχονται τῆ ζωῆ ταύτῃ, αἱ δὲ ἐπ' ἔλαττον, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἀξίας ἐκάστου· σοφῶς καὶ βαθέως, καὶ ὡς οὐκ ἂν ἐφίκοιτο νοῦς ἀνθρώπων, τὰ περὶ ἕκαστον ἡμῶν τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς προβλεπομένου Θεοῦ», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», PG 32, στ. 1260

²⁴⁴ Βλ. «Ὡσπερ γὰρ οἱ ἐν τοῖς πλοίοις καθεύδοντες αὐτομάτως ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἐπὶ λιμένας ἄγονται, κἂν αὐτοὶ μὴ αἰσθάνωνται, ἀλλ' ὁ δρόμος αὐτοὺς πρὸς τὸ τέλος ἐπάγει· οὕτω καὶ ἡμεῖς, τοῦ χρόνου τῆς ζωῆς ἡμῶν παραρρέοντες, οἷον τι κινήσει συνεχῆ καὶ ἀπαύστῳ πρὸς τὸ οἰκεῖον ἕκαστος πέρας τῶν

Και επανέρχεται ο Μ. Βασίλειος στον παραλληλισμό του ανθρώπινου βίου με μια οδοιπορία για να αναδείξει τη βραχύτητα και τη ματαιότητά του. Απευθυνόμενος σε β' ενικό πρόσωπο γράφει ότι όλα έρχονται και παρέρχονται στη ζωή των ανθρώπων, τίποτα δεν είναι μόνιμο. Όπως ένας οδοιπόρος κατά τη διάρκεια της οδοιπορίας συναντά ένα φυτό, ένα λουλούδι, νερό (για να ξεδιψάσει) ή κάποιο άλλο αξιοθέατο, όλα αυτά του προσφέρουν πρόσκαιρη χαρά γιατί πρέπει να συνεχίσει την πορεία του. Ή ακόμη αν συναντήσει εμπόδια, όπως πέτρες/βράχους, φαράγγια και γκρεμούς και κάθε είδους εμπόδιο ή και θηρία και ερπετά και αγκάθια, για λίγο του προκαλούν λύπη καθώς πρέπει να τα αφήσει πίσω για να συνεχίσει την πορεία του. Τέτοιος ακριβώς, επισημαίνει ο Μ. Βασίλειος, είναι ο βίος των ανθρώπων, καθώς ούτε τα ευχάριστα πράγματα είναι μόνιμα ούτε τα δυσάρεστα διαρκούν για πάντα²⁴⁵. Τα πάντα έχουν πρόσκαιρο χαρακτήρα. Τα πάντα έρχονται και παρέρχονται και όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Μ.Βασίλειος «Σήμερον τὴν γῆν σὺ ἐγεώργησας, καὶ αὖριον ἄλλος, καὶ μετ' ἐκεῖνον ἕτερος²⁴⁶.»

Όσον αφορά στους δρόμους που οδηγούν στις πόλεις, γράφει ο Μ.Βασίλειος, είναι δυνατόν κάποιος να μην ακολουθήσει κάποιον αν δεν θέλει, όμως στην οδό της ζωής, ακόμη κι αν θέλει κάποιος να «αναβάλλει» την πορεία του, δεν του είναι δυνατόν γιατί αυτή έχει καθοριστεί από τον Κύριο. Και κανείς δεν μπορεί να ξεφύγει από την οδό της ζωής και τον τελικό προορισμό της, το τέλος της που είναι ο θάνατος²⁴⁷. Γι' αυτό ο Μ. Βασίλειος προτρέπει τους αναγνώστες/ακροατές του να μην προτιμούν «τα

λανθάνοντι δρόμῳ τῆς ζωῆς ἡμῶν κατεπειγόμεθα», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ'», *PG* 32, στ. 1260

²⁴⁵ Βλ. «Ὁδοιπόρος ἐφέστηκας τῷ βίῳ τούτῳ· πάντα παρέρχη, πάντα κατόπιν σου γίνεται. Εἶδες ἐπὶ τῆς ὁδοῦ φυτὸν ἢ πόαν ἢ ὕδωρ, ἢ ὃ τι ἂν τύχοι τῶν ἀξίων θεάματος· μικρὸν ἐτέρφθης, εἶτα παρέδραμες. Πάλιν ἐνέτυχες λίθοις καὶ φάραγγι, καὶ κρημοῖς καὶ σκοπέλοις καὶ σκόλοψιν, ἢ που καὶ θηρίοις, καὶ ἔρπετοῖς, καὶ ἀκάνθαις, καὶ τισιν ἄλλοις τῶν ὀχληρῶν· μικρὸν ἠνιάθης, εἶτα κατέλιπες. Τοιοῦτος ὁ βίος· οὔτε τὰ τερπνὰ μόνιμα, οὔτε τὰ λυπηρὰ διαρκῆ κεκτημένος», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ'», *PG* 32, στ. 1260

²⁴⁶ Βλ. Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ'», *PG* 32, στ. 1260

²⁴⁷ Βλ. «Τὰς μὲν οὖν ἄλλας ὁδοὺς, ὅσαι πρὸς πόλιν ἐκ πόλεως ἄγουσιν, ἔστιν ἐκκλῖναι, καὶ μὴ ὀδεῦσαι τὸν μὴ βουλόμενον· ἡ δὲ τῆς ζωῆς ταύτης ὁδός, κἂν ἡμεῖς ἀναβάλλεσθαι βουλευθῶμεν τὸν δρόμον, περιλαβοῦσα πρὸς βίαν, ἐπὶ τὸ τεταγμένον ὑπὸ τοῦ Δεσπότητος πέρας ἔλκει τοὺς ἐπ' αὐτῆς. Καὶ οὐκ ἔστι τὸν ἅπαξ ὑπεκδραμόντα τὴν ἐπὶ τόνδε τὸν βίον φέρουσαν πύλην, καὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης ἐπιβάντα, μὴ καὶ πρὸς τὸ τέλος ταύτης ἐλθεῖν.», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ'», *PG* 32, στ. 1260

ἀτιμότητα» ούτε τις κακές συναλλαγές (ή τις κακές σαρκικές σχέσεις), αλλά να επιλέγουν την άφθαρτη και αιώνια ζωή από τη ζωή της φθοράς (εξαιτίας της αμαρτίας) καθώς και τη μακαριότητα (της ζωής κοντά στον Θεό)²⁴⁸. Υποδηλώνει ο Μ.Βασίλειος ότι ο τρόπος που ζούμε κατά την επίγεια ζωή μας θα επηρεάσει άμεσα και δραστικά την κατάσταση στην οποία θα βρεθούμε και στη «μετά τον θάνατον» ζωή μας. Γι' αυτό θα πρέπει να αποφεύγουμε τις αμαρτίες, να μην είμαστε φιλήδονοι, γιατί έτσι υποδουλωνόμαστε στην αμαρτία· οι σωματικές ανάγκες δεν θα πρέπει να μας εξανδραποδίζουν. Θα πρέπει να αποφεύγουμε τη ζωή που είναι γεμάτη από επονειδιστες πράξεις²⁴⁹.

Και συνεχίζει με μια μεταφορά ο Μ. Βασίλειος για να δείξει την προσωρινότητα της παρούσας ζωής. Ο άνθρωπος πρέπει να θεωρεί την επίγεια ζωή του μέσα στη σάρκα του σώματός του ως προσωρινή κατοικία, ως παροικία, ενώ όταν πεθάνει και αφήσει αυτή τη ζωή, τότε θα αναπαυθεί πραγματικά σε τόπο «οικείο», δηλαδή κοντά στον Θεό²⁵⁰.

Και προτρέπει τον αναγνώστη/ακροατή να είναι ταπεινός, να μην περηφανεύεται για τίποτα: «καμαρώνεις για τον πλούτο σου; Περηφανεύεσαι για τους προγόνους σου; Χαίρεσαι υπερβολικά για την πατρίδα σου και την ομορφιά του σώματός σου και για τις τιμές που απολαμβάνεις από όλους; Δεν ξέρεις ότι είσαι θνητός, ότι είσαι από χώμα και στο χώμα θα επιστρέψεις;»²⁵¹. Ούτε ο πλούτος, ούτε η αριστοκρατική καταγωγή, ούτε η ένδοξη πατρίδα, το όμορφο σώμα και οι τιμές από τους ανθρώπους έχουν σημασία, γιατί η μόνη βεβαιότητα του ανθρώπου είναι ο

²⁴⁸ Βλ. «Μὴ τοίνυν προτιμᾶτε τῶν πολυτιμῆτων τὰ ἀτιμώτατα, μηδὲ κακοὶ συναλλάκται γίνεσθε, τὴν φθειρομένην ζωὴν τῆς ἀφθάρτου καὶ μακαρίας καταστάσας προτιμῶντες», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ. 1260

²⁴⁹ Βλ. «Ἄνευ γὰρ τῶν παθημάτων τῆς ἀτιμίας, οἷς οἱ πλεῖστοι τῶν φιληδόνων ὑπέκεινται, ἔτι καὶ αἱ κατὰ τὸν βίον χρεῖαι, τῆς ψυχῆς τὸ μεγαλοφυῆς κατακάμπτουςαι, οἷονεὶ δουλοῦνται αὐτὴν, πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς σαρκὸς κατασύρουσαι. Ὅπου δὲ δουλεία, ἐκεῖ δηλονότι καὶ ἀτιμία. Φευκτέον οὖν τὴν ζωὴν, ἣ τὸ ἄτιμον παραπέφυκεν», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ. 1260

²⁵⁰ Βλ. Τοιγαροῦν ζῶντα μὲν ἐν τῇ σαρκὶ πάροικον εἶναι προσήκει τὸν ἄνθρωπον· μεταβαίνοντα δὲ ἀπὸ τῆς ζωῆς ταύτης, τοῖς οἰκείοις τόποις ἐναναπαύεσθαι», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ. 1261

²⁵¹ Βλ. «Ἀλλὰ πλούτῳ κομᾶς; καὶ ἐπὶ προγόνοις μέγα φρονεῖς; καὶ ἐπαγάλλη πατρίδι καὶ κάλλει σώματος, καὶ ταῖς παρὰ πάντων τιμαῖς; Εἶτα οὐκ οἶδας, ὅτι θνητὸς εἶ, ὅτι γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ. 1261

θάνατος και όλα αυτά είναι παροδικά καθώς τίποτα από αυτά δεν θα συνοδεύσουν τον άνθρωπο στον θάνατο. Από χώμα είναι φτιαγμένος ο άνθρωπος και μέσα στο χώμα, στη γη, θα επιστρέψει. Ο θάνατος δεν κάνει διακρίσεις, καθώς όλοι είμαστε ίσοι ενώπιον του θανάτου. Ούτε οι πολιτικοί άρχοντες, ούτε οι ακαταμάχητοι ρήτορες, ούτε οι στρατηγοί, ούτε οι σατράπες, ούτε οι τύραννοι μπορούν να ξεφύγουν από την αναπότρεπτη μοίρα του θανάτου. Όλοι αυτοί γίνονται σκόνη. Και τα μνημόσυνα αυτών γίνονται με τα λίγα οστά που έχουν απομείνει από αυτούς. Και προτρέπει τον αναγνώστη να σκύψει πάνω στους τάφους και, αν μπορέσει, να διακρίνει τον οικιακό δούλο από το αφεντικό του, τον πτωχό από τον πλούσιο, τον δεσμώτη από τον βασιλιά, τον δυνατό από τον ασθενή, τον όμορφο από τον άσχημο²⁵². Και διερωτάται ποιο είναι το όφελος για έναν πλούσιο ο οποίος όταν πεθάνει δεν μπορεί να πάρει μαζί του τα πλούτη του – το μόνο που κέρδισε αυτός από τη ζωή είναι τα καλά λόγια των κολάκων²⁵³. Γιατί αν κάποιος συγκεντρώνει στη ζωή του πολλά χρήματα, δεν μένουν σ' αυτόν για πάντα. Κι αυτό γιατί είτε ενώ ζει θα του τα σφετεριστούν οι πιο δυνατοί ή, όταν πεθάνει, θα αναγκαστεί να αφήσει πίσω του τα χρήματα. Και έτσι είναι μάταιος ο μόχθος για να πλουτίσει κάποιος, και το μόνο που καταφέρνει είναι η αμαρτία της πλεονεξίας. Κανείς δεν θα απολαμβάνει αιώνια τα υλικά αγαθά που απέκτησε, είτε είναι μεγάλες εκτάσεις γης, είτε μεγαλοπρεπή σπίτια, είτε κοπάδια ζώων κάθε είδους είτε πολιτική δύναμη-γιατί για μικρό χρονικό διάστημα θα έχει κάποιος την κυριότητα αυτών, καθώς σύντομα η κυριότητα θα περάσει στα χέρια κάποιου άλλου²⁵⁴.

²⁵² Βλ. «Ποῦ οἱ τὰς πολιτικὰς δυναστείας περιβεβλημένοι; ποῦ οἱ δυσμαχώτατοι ρήτορες; ποῦ οἱ στρατηγοί, οἱ σατράπαι, οἱ τύραννοι; Οὐ πάντα κόνις; οὐ πάντα μῦθος; οὐκ ἐν ὀλίγοις ὀστέοις τὰ μνημόσυνα αὐτῶν; Ἐγκυψον τοῖς τάφοις, εἰ δυνήσῃ διακρῖναι, τίς ὁ οἰκέτης καὶ τίς ὁ δεσπότης, τίς ὁ πτωχὸς καὶ τίς ὁ πλούσιος. Διάκρινον, εἴ τίς σοι δύναμις, τὸν δέσμιον ἀπὸ τοῦ βασιλέως, τὸν ἰσχυρὸν ἀπὸ τοῦ ἀσθενοῦς, τὸν εὐπρεπῆ ἀπὸ τοῦ δυσειδοῦς. Καὶ μεμνημένος τῆς φύσεως, οὐκ ἐπαρθῆσῃ ποτέ», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ'», *PG* 32, στ.1261

²⁵³ Βλ. «Τί γὰρ ὄφελος πλουσίῳ ἀποθνήσκοντι, μὴ δυναμένῳ λαβεῖν τὸν πλοῦτον σὺν ἑαυτῷ; ὅσγε τοσοῦτον ἀπὸ τῆς ἀπολαύσεως ἐκέρδανε μόνον, ὅσον τὴν ψυχήν αὐτοῦ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ παρὰ τῶν κολάκων μακαρισθῆναι.», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ'», *PG* 32, στ.1261

²⁵⁴ Βλ. «Οὐ γὰρ εἰ χρυσόν τινες ἐν τῷ βίῳ συναγάγοιεν ἅπλετον, ἴδιος αὐτῶν μένει διηνεκῶς· ἀλλ' ἢ ζῶντας ἔτι πανταχόθεν αὐτὸν περισφίγγοντας ἀποδιδράσκει, πρὸς τοὺς δυνατωτέρους μεταρρῦεις, ἢ πρὸς τῷ θανάτῳ γεγεννημένους ἤδη καταλιμπάνει, καὶ οὐκ ἐθέλει τοῖς κτησαμένοις συνεκδημῖν. (...) ὁ πλοῦτος δὲ εἰς ἐτέρων χεῖρας ὄρᾳ, μόνον ἐκείνοις τὸν ἐπὶ τῇ συλλογῇ μόχθον καὶ τὸ τῆς πλεονεξίας ἔγκλημα προστριψάμενος. Οὔτε εἰ ἐπὶ γῆς πλέθρα κτήσασαί τις μυρία, καὶ μεγαλοπρεπεῖς οἰκίας, καὶ

Ακολουθως, ο Μ. Βασιλείος επισημαίνει τις αιφνίδιες μεταβολές της τύχης των ανθρώπων για να τονίσει τη ματαιότητα της συγκέντρωσης πλούτου και εξουσίας στην παρούσα ζωή²⁵⁵. Αξιοποιώντας ένα χωρίο από τον Προφήτη Ησαΐα παραλληλίζει την ανθρώπινη ζωή, τη βραχύτητα του βίου και της θαλερότητάς της με το ίδιο το χόρτο²⁵⁶. Αυτός που σήμερα είναι σωματικά εύρωστος και γεμάτος σφρίγος λόγω της ηλικίας του, ο ίδιος στο μέλλον θα έχει «μαραθεί» και θα έχει διαλυθεί από την αρρώστια²⁵⁷.

Και με εμφατικό τρόπο σκιαγραφεί τα χαρακτηριστικά ενός σπουδαίου ανθρώπου. Κάποιος που είναι περιβόητος για την περιουσία του, έχει πλήθος κολάκων και ψεύτικων φίλων που τον περιβάλλουν και τον υπηρετούν, πλήθος από συγγενείς και ένα εσμό που τον ακολουθεί, και προσπαθεί να καλύψει τις κάθε είδους ανάγκες του και που συγκεντρώνει και τον φθόνο. Και μαζί μ' αυτά κάποιος που έχει στρατιωτική ή πολιτική εξουσία, και που ο κήρυκας που τον προαναγγέλλει και οι ραβδούχοι που τον συνοδεύουν, και που όλα αυτά προκαλούν κατάπληξη και φόβο σ'αυτούς που εξουσιάζει. Και που επιβάλλει ποινές, βασανιστήρια, φυλακίσεις και παντού σπέρνει τον φόβο. Ένας τέτοιος «σπουδαίος» άνθρωπος μέσα σε μια νύχτα

ζώων ἀγέλας παντοδαπῶν, καὶ τὴν ἐν ἀνθρώποις ἄπασαν περιβάλλοιτο δυναστείαν, ἀπολαοὶ δι' αἰῶνος αὐτῶν· ἐπ' ὀλίγον δὲ κύριος τούτων ὀνομασθεῖς, ἄλλοις πάλιν τῆς εὐπορίας ἐκστήσεται, βραχεῖαν γῆν αὐτὸς ὑποδύς.» Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG 32*, στ.1261-1264

²⁵⁵ Βλ. «Ἡ οὐκ ἴσμεν, ὅποσοι μὲν ἀγροὶ, πόσαι δὲ οἰκίαι, πόσα δὲ ἔθνη καὶ πόλεις, καὶ ζώντων ἔτι τῶν κτησαμένων, ἐτέρων ὀνόματα μετημφιάσαντο δεσποτῶν; καὶ ὡς οἱ μὲν πάλαι δουλεύοντες, ἐπὶ τὸν τῆς ἀρχῆς θρόνον ἀνέβησαν οἱ δὲ κύριοι καὶ δεσπότες καλούμενοι, στήναι μετὰ τῶν ἀρχομένων ἠγάπησαν, καὶ τοῖς ἑαυτῶν δούλοις ὑπέκυψαν, ὥσπερ ἐν κύβων περιτροπαῖς, μεταχθέντων ἄφνω τῶν πραγμάτων αὐτοῖς;» Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG 32*, στ.1264

²⁵⁶ Βλ. «Ὅταν ἴδῃς βοτάνην χόρτου καὶ ἄνθος, εἰς ἔννοιαν ἔρχου τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, μεμνημένος τῆς εἰκόνας τοῦ σοφοῦ Ἡσαΐου, ὅτι Πᾶσα σὰρξ ὡς χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου. Τὸ γὰρ ὀλιγοχρόνιον τῆς ζωῆς, καὶ τὸ ἐν ὀλίγῳ περιχαρὲς καὶ ἰλαρὸν τῆς ἀνθρωπίνης εὐημερίας, κυριωτάτης παρὰ τῷ προφήτῃ τετύχηκε τῆς εἰκόνας», βλ. Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG 32*, στ.1264

²⁵⁷ Βλ. «Ὁ σήμερον εὐθαλῆς τῷ σώματι, κατασσεσαρκωμένος ὑπὸ τρυφῆς, ἐπανθοῦσαν ἔχων τὴν εὐχρῶριαν ὑπὸ τῆς κατὰ τὴν ἡλικίαν ἀκμῆς, σφριγῶν καὶ σύντονος, καὶ ἀνυπόστατος τὴν ὀρμὴν, αὔριον αὐτὸς οὕτως ἐλεεινός, ἢ τῷ χρόνῳ μαρανθεῖς, ἢ νόσῳ διαλυθεῖς.» Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG 32*, στ.1264

μπορεί να βρει τον θάνατο από αιφνίδια ασθένεια (πυρετό, πλευρίτιδα, πνευμονία) και να χαθεί όλη αυτή η δόξα που απολάμβανε²⁵⁸.

Ακολουθώντας, ο Μ.Βασιλείος προτρέπει τον αναγνώστη/ακροατή του να δείχνει φιλευσπλαχνία προς τους φτωχούς προκειμένου να απολαύσει τους καρπούς των πράξεών του στη μετά τον θάνατο ζωή. Μόνο όταν κάποιος πεθάνει και εφόσον έχει ευεργετήσει τους φτωχούς μπορεί να αποδείξει ότι αγαπά πραγματικά τους ανθρώπους και είναι μεγαλόψυχος και γενναιοδωρός. Όταν πεθάνει θα απολαύσει πραγματικά τους καρπούς των μόχθων του²⁵⁹. Και ο άνθρωπος θα πρέπει να είναι σε εγρήγορση γιατί πάντα ελλοχεύει ο αιφνίδιος θάνατος²⁶⁰.

Αξιοποιώντας περικοπές από την Καινή Διαθήκη κάνει λόγο για το πως ο θάνατος των ανθρώπων σηματοδοτεί τη «δόξα» τους, δηλαδή την ένδοξη ανάσταση. Η γέννηση των ανθρώπων είναι αποτέλεσμα αμαρτίας, ενώ ο θάνατος μπορεί να σημαίνει και τη δόξα. Οι Ιουδαίοι παλαιότερα θεωρούσαν μiasματική την επαφή με νεκρούς,

²⁵⁸ Βλ. «Ὁ δεῖνα περίβλεπτος ἐπὶ χρημάτων περιουσία, καὶ πλῆθος περὶ αὐτὸν κολάκων· δορυφορία φίλων προσποιητῶν, τὴν ἀπ' αὐτοῦ χάριν θεραπευόντων· πλῆθος συγγενείας, καὶ ταύτης κατεσηματισμένης· ἔσμος τῶν ἐφεπομένων μυρίος, τῶν τε ἐπὶ σιτίων καὶ τῶν κατ' ἄλλας χρείας αὐτῷ προσεδρευόντων· οὗς καὶ προῖων καὶ πάλιν ἐπανιών καὶ ἐπισυρόμενος, ἐπὶ φθονός ἐστι τοῖς ἐντυγχάνουσι. Πρόσθετες τῷ πλούτῳ καὶ πολιτικὴν δυναστείαν, ἢ καὶ τὰς ἐκ βασιλέων τιμὰς, ἢ ἐθνῶν ἐπιμέλειαν, ἢ στρατοπέδων ἡγεμονίαν, τὸν κήρυκα μέγα πρὸ αὐτοῦ βοῶντα, τοὺς ῥαβδούχους ἔνθεν καὶ ἔνθεν βαρυτάτην κατάπληξιν τοῖς ἀρχομένοις ἐμβάλλοντας, τὰς πληγὰς, τὰς δημεύσεις, τὰς ἀπαγωγὰς, τὰ δεσμοτήρια, ἐξ ὧν ἀφόρητος ὁ τῶν ὑποχειρίων συναθροίζεται φόβος. Καὶ τί μετὰ τοῦτο; Μία νύξ, καὶ πυρετός εἷς, ἢ πλευρίτις, ἢ περιπνευμονία, ἀνάρπαστον ἐξ ἀνθρώπων ἀπάγουσα τὸν ἄνθρωπον οἴχεται, πᾶσαν τὴν κατ' αὐτὸν σκηρὴν ἐξαπίνης ἀπογυμνώσασα, καὶ ἡ δόξα ἐκείνη ὡσπερ ἐνύπνιον ἀπηλέγχθη», βλ. Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ.1264-1265

²⁵⁹ Βλ. «Οὐ πωλῶ τὰ ὑπάρχοντα, οὐδὲ δίδωμι τοῖς πτωχοῖς, διὰ τὰς ἀναγκαίαις χρείας τοῦ βίου· ἀλλ' ἀπολαύσας αὐτῶν παρὰ πᾶσάν μου τὴν ζωὴν, μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ βίου, διαδόχους ποιήσομαι τῶν ἐμοὶ προσόντων τοὺς πένητας. Ὅτε οὐκέτι ἔσῃ ἐν ἀνθρώποις, τότε γενήσῃ φιλόανθρωπος· ὅταν νεκρὸν σε ἴδω, τότε εἶπω φιλάδελφον. Πολλὴ σοὶ χάρις τῆς φιλοτιμίας, ὅτι ἐν τῷ μνήματι κείμενος, καὶ εἰς γῆν διαλυθεὶς, ἀδρὸς γίνῃ ταῖς δαπάναις καὶ μεγαλόψυχος. Ποίων, εἰπέ μοι, καιρῶν τοὺς μισθοὺς ἀπαιτήσεις, τῶν ἐν τῇ ζωῇ, ἢ τῶν μετὰ τὴν ἀποβίωσιν; Ἄλλ' ὄν μὲν ἔξῃς χρόνον, καθηδουπαθῶν, καὶ τῇ τρυφῇ διαρρέων, οὐδὲ προσβλέπειν ἠνείχου τοὺς πένητας· ἀποθανόντος δὲ ποία μὲν πρᾶξεις; ποῖος δὲ μισθὸς ἐργασίας ὀφείλεται; Δεῖξον τὰ ἔργα, καὶ ἀπαίτει τὰς ἀντιδόσεις.», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ.1265

²⁶⁰ Βλ. «τίς ἀναγγελεῖ σοὶ τὸν καιρὸν τῆς ἐξόδου; τίς ἐγγυητὴς ἔσται τοῦ τρόπου τῆς τελευτῆς; Πόσοι ὑπὸ βιαίων ἀνηπάσθησαν συμπτωμάτων, οὐδὲ φωνὴν ῥῆξαι συγχωρηθέντες ὑπὸ τοῦ πάθους!», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ.1265

αλλά τώρα μετά τον θάνατο και την ανάσταση του Χριστού έχει εξαλειφθεί και αυτή η αντίληψη. Κανείς πλέον δεν μιαίνεται αν έρθει σε επαφή με νεκρό, αντιθέτως πλέον η επαφή με τα λείψανα των αγίων μεταβιβάζει και τον αγιασμό και την χάρη. Με άλλα λόγια ο θάνατος και η ανάσταση του Χριστού έφερε και τον «δοξασμό» του ίδιου του ανθρώπινου σώματος²⁶¹. Έτσι, μας έχει δοθεί η δυνατότητα να χαιρόμαστε μαζί με τους δίκαιους και να θρηνούμε μαζί με αυτούς που κλαίνε καθώς μετανοούν, ενώ στεναχωριόμαστε πραγματικά για όσους δεν έχουν μετανοήσει και αγνοούν ότι έτσι πραγματικά χάνονται (χάνουν δηλαδή την προοπτική της αιώνιας ζωής)²⁶².

Και η δίκαια κρίση του Θεού είναι αυτή που καθορίζει το τέλος της ζωής των ανθρώπων προκειμένου εν τέλει να ωφεληθούν οι άνθρωποι²⁶³. Και με τη σκέψη αυτή ο Μ. Βασίλειος προσπαθεί να παρηγορήσει αυτόν που έχασε το παιδί του, τον γονέα που έζησε τη φρικτή στιγμή του θανάτου του παιδιού του. Κανένας δεν μπορεί να μείνει ασυγκίνητος μπροστά σε μια τέτοια τραγική στιγμή, κανείς δεν είναι τόσο σκληρόκαρδος που να μην συγκλονιστεί και να μη συντριβεί από τον θάνατο ενός παιδιού. Μάλιστα, σύντομα και περιεκτικά ο Μ.Βασίλειος γράφει για τις ελπίδες που τρέφουν οι γονείς για τα παιδιά : διαδοχή του οίκου, στήριγμα της γενιάς, ελπίδα της πατρίδας, καρπός ευσεβών γονιών που έχει ανατραφεί με τις αμέτρητες ευχές. Κι αυτό το παιδί χάνει τη ζωή μέσα στα χέρια του πατέρα του. Κανείς δεν μπορεί να μην

²⁶¹ Βλ. «Τίμιος γὰρ ὁ θάνατος, οὐχὶ τιμία τῶν ἀνθρώπων ἢ γένεσις *Σπείρεται γὰρ, φησὶν, ἐν ἀτιμία, ἐγείρεται ἐν δόξῃ· σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ.* Καὶ ὅτε μὲν Ἰουδαϊκῶς ἀπέθνησκον οἱ ἄνθρωποι, βδελυκτὰ ἦν τὰ θνησιμαῖα· ὅτε δὲ ὑπὲρ Χριστοῦ ὁ θάνατος, τίμα τὰ λείψανα τῶν ὁσίων αὐτοῦ. Πρὸ τούτου ἐλέγετο τοῖς ἱερεῦσι καὶ τοῖς Ναζιραίοις τὸ, Οὐ μιανθήσεται ἐπ' οὐδενὶ τεθνηκότι· καὶ τὸ, *Ἐάν τις ἄψηται νεκροῦ, ἀκάθαρτος ἔσται· καὶ τὸ, Πλυνεῖς σεαυτοῦ τὰ ἰμάτια.* Νῦν δὲ ὁ ἀψάμενος ὁστέου μάρτυρος, λαμβάνει τινὰ μετουσίαν ἀγιασμοῦ ἐκ τῆς τοῦ σώματος παρεδρευούσης χάριτος. *Τίμος γὰρ ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ.* Σύγκρινον τοίνυν τῇ γενέσει τὸν θάνατον, καὶ παῦσαι ὀδυρόμενος τὸν τῆς ἀτιμίας ἀπαλλασσόμενον», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ.1268

²⁶² Βλ. «Δικαίους μὲν γὰρ συσκιρτᾶν καὶ συναγάλλεσθαι ὁ θεῖος λόγος ἡμῖν ἐπιτρέπει· τοῖς δ' ἐκ μετανοίας ἀφιεῖσι δάκρυον, συμπενθεῖν καὶ συνοδύρεσθαι· καὶ τοὺς ἀναλήτως διακειμένους ἀποκλαίεσθαι, ὅτι οὐδὲ ἴσασι πῶς ἀπόλλυνται», *αὐτοῦ*. Σύγκρινον τοίνυν τῇ γενέσει τὸν θάνατον, καὶ παῦσαι ὀδυρόμενος τὸν τῆς ἀτιμίας ἀπαλλασσόμενον», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ.1268

²⁶³ Βλ. «Θάνατοι γὰρ τοῖς ἀνθρώποις ἐπάγονται, τῶν ὄρων τῆς ζωῆς πληρωθέντων, οὓς ἐξ ἀρχῆς περὶ ἕκαστον ἔπηξεν ἡ δικαία τοῦ Θεοῦ κρίσις, πόρρωθεν τὸ περὶ ἕκαστον ἡμῖν συμφέρον προβλεπομένου», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ.1268

συμπάσχει με μια τέτοια ανθρώπινη συμφορά. Κανένας θρήνος και κανένα δάκρυ δεν θα είναι ποτέ αρκετό για να καταπνίξει κάποιος τον πόνο του. Γι' αυτό ο Μ. Βασίλειος παροτρύνει τον γονέα που έχει χάσει το παιδί του να σταθεί όρθιος, σαν αγωνιστής, μπροστά στο μέγεθος της λύπης, να μην λυγίσει, να μην καταρρεύσει ψυχικά έχοντας στον νου του ότι η «οικονομία» του Θεού είναι μπορεί να είναι ανερμήνευτη από τον άνθρωπο και, όσο σκληρό και επίπονο κι αν είναι, να θεωρεί ότι το συνταρακτικό αυτό γεγονός έγινε από την Πρόνοια του Θεού που αγαπάει τον άνθρωπο και να το αποδεχθεί. Να αποδεχτεί ότι για τον καθένα μας ο Θεός ξέρει το καλό του. Να αποδεχθεί ότι «άνισα τίθησιν ἡμῖν τοῦ βίου τὰ πέρατα»²⁶⁴. Γιατί για τους ανθρώπους είναι ακατανόητο πώς κάποιοι εγκαταλείπουν την παρούσα ζωή πιο γρήγορα, ενώ άλλοι συνεχίζουν να καταβασανίζονται από τις συμφορές της ζωής²⁶⁵. Την απάντηση γι' αυτό ο Μ. Βασίλειος την βρίσκει στο παράδειγμα του Ιώβ και τις συμφορές που τον βρήκαν. Αυτός παρόλο που είδε τα παιδιά του να πεθαίνουν το ένα μετά το άλλο δεν έχασε την εμπιστοσύνη του στον Θεό : «Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτως καὶ ἐγένετο»²⁶⁶. Γιατί στην πραγματικότητα, υπογραμμίζει ο Μ.

²⁶⁴ Βλ. «Ἀλλὰ παιδὸς ἀγαπητοῦ θάνατος ἐκπιέζει σου τὴν ψυχὴν. Καὶ τίς οὕτω λίθινος τὴν καρδίαν, ἢ ἔξω παντελῶς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὥστε ἀπαθῶς ἐνεγκεῖν τὸ συμβάν, ἢ μετρίῳ πάθει τὴν ψυχὴν καταληφθῆναι; Οἴκου λαμπροῦ διαδοχῆ, ἔρεισμα γένους, πατρίδος ἐλπίς, γονέων εὐσεβῶν βλάστημα ὑπὸ μυριάς εὐχαῖς ἐντραφέν, ἐν αὐτῷ τῷ ἄνθει τῆς ἡλικίας ὄν, ἐκ μέσου τῶν πατρικῶν χειρῶν ἀναρπασθεὶς οἴχεται. Ταῦτα ποῖαν ἀδάμαντος φύσιν οὐχ ἰκανὰ ἐκλύσαι, καὶ εἰς συμπάθειαν ἀγαγεῖν; Ἄλλ' ἐὰν μὲν ποτνιασθαι ἐπὶ τοῖς συμβᾶσι καὶ δακρύειν βουλώμεθα, οὐκ ἐξαρκέσει μὲν ὁ χρόνος τοῦ βίου· πάντες δὲ ἄνθρωποι μεθ' ἡμῶν στένοντες, παριστάναι ἀπαθῆ τὸν ὄδυρμόν οὐ δυνήσονται· ἀλλὰ κἂν τὰ τῶν ποταμῶν ρεύματα δάκρυον γένηται, ἐκπληρῶσαι τῶν συμβάντων τὸν θρήνον οὐκ ἐξαρκέσει. Διὸ παρακαλῶ, ὡς γενναῖον ἀγωνιστὴν, στήναι πρὸς τὸ μέγεθος τῆς πληγῆς, καὶ μὴ ὑποπεσεῖν τῷ βάρει τῆς λύπης, μηδὲ καταποθῆναι τὴν ψυχὴν· ἐκεῖνο πεπεισμένον, ὅτι κἂν οἱ λόγοι τῶν παρὰ Θεοῦ οικονομουμένων διαφεύγωσιν ἡμᾶς, ἀλλὰ πάντως γε τὸ παρὰ τοῦ σοφοῦ καὶ ἀγαπῶντος ἡμᾶς οικονομηθὲν ἀπόδεκτόν ἐστι, κἂν ἐπίπονον ᾖ. Αὐτὸς γὰρ οἶδε, πῶς ἐκάστῳ διατίθησι τὸ συμφέρον, καὶ διὰ τί ἄνισα τίθησιν ἡμῖν τοῦ βίου τὰ πέρατα.», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ.1268-1269

²⁶⁵ Βλ. «Ἔστι γὰρ τίς ἀνθρώποις αἰτία ἀκατάληπτος, δι' ἣν οἱ μὲν θάπτον ἐντεῦθεν ἀπάγονται, οἱ δὲ ἐπὶ πλεῖον προσταλαιπωρεῖν τῷ ὄδυνηρῷ τούτῳ βίῳ καταλιμπάνονται», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ.1269

²⁶⁶ Βλ. «Ὡστε ἐπὶ πᾶσι προσκυνεῖν αὐτοῦ τὴν φιλανθρωπίαν ὀφείλομεν, καὶ μὴ δυσχεραίνειν· μεμνημένοι τῆς μεγάλης ἐκείνης καὶ αἰοιδίμου φωνῆς, ἣν ὁ μέγας ἀθλητὴς Ἰώβ ἐφθέγγετο, ἐπὶ μιᾶς τραπέζης ἰδὼν δέκα παῖδας ἐν βραχείᾳ καιροῦ ῥοπῇ συντριβέντας· Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτως καὶ ἐγένετο.», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ.1269

Βασίλειος δεν αποστερηθήκαμε το παιδί, αλλά το παραδώσαμε πίσω στον Δημιουργό του. Δεν χάθηκε απ' αυτό η ζωή, αλλά έλαβε την καλύτερη δυνατή ανταμοιβή, να είναι δηλαδή στην αγκαλιά του Θεού. Δεν καταχώθηκε το παιδί μέσα στη γη, αλλά αντιθέτως ανυψώθηκε στους ουρανούς. Και με λίγη υπομονή, θα έρθει και η ώρα που εμείς ποθούμε, θα πάμε να συναντήσουμε το παιδί κοντά στον Θεό²⁶⁷. Επιπρόσθετα, παροτρύνει τον αναγνώστη/ακροατή που έχασε πρόωρα το παιδί του να έχει στον νου ότι και ο ίδιος έχασε τον πατέρα του και να μην απορεί για τον θάνατο του παιδιού του καθώς και ο ίδιος είναι θνητός και έτσι το παιδί γεννήθηκε από θνητό πατέρα²⁶⁸. Με άλλα λόγια ο Μ. Βασίλειος επισημαίνει τη θνητότητα της ανθρώπινης φύσης που σημαίνει ότι ο θάνατος είναι η κοινή μοίρα όλων των ανθρώπων.

Το γεγονός ότι το παιδί πέθανε πρόωρα χωρίς να αφήσει απογόνους, αυτό δεν θα πρέπει να διογκώνει τη λύπη και τον θρήνο, αλλά να αποτελεί πηγή παρηγοριάς γιατί έτσι δεν πρόλαβε ούτε ορφανά παιδιά να αφήσει πίσω του ούτε τη μελλοντική γυναίκα του ως χήρα²⁶⁹. Και το γεγονός ότι η ζωή του ήταν σύντομη, δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως συμφορά, γιατί η αλήθεια είναι, όπως σημειώνει ο Μ. Βασίλειος, ότι η παράταση της επίγειας ζωής είναι αφορμή για να βιώσει ο άνθρωπος περισσότερο κακά και συμφορές²⁷⁰.

Επιπρόσθετα, ο Μ.Βασίλειος υπογραμμίζει ότι το παιδί, εφόσον ήταν άνθρωπος, είχε θνητή φύση και ως εκ τούτου ήταν φυσιολογικό να πεθάνει- δεν υπάρχει τίποτα το παράδοξο στον θάνατο ενός θνητού ανθρώπου, ακόμη κι αν

²⁶⁷²⁶⁷ Βλ. «Οὐκ ἀπεστερήθημεν τοῦ παιδός, ἀλλ' ἀπεδώκαμεν τῷ χρήσαντι· οὐκ ἠφανίσθη αὐτοῦ ἡ ζωὴ, ἀλλ' ἐπὶ τὸ βέλτιον διημείφθη· οὐ γῆ κατέκρυψε τὸν ἀγαπητὸν, ἀλλ' οὐρανὸς ὑπεδέξατο. Μικρὸν ἀναμείνωμεν, καὶ συνεσόμεθα τῷ ποθουμένῳ», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ.1269

²⁶⁸ Βλ. «Ἀναμνήσθητι τοῦ σοῦ πατρὸς, ὅτι τέθνηκε. Τί οὖν θαυμαστὸν, ἐκ θνητοῦ γεννηθέντα, θνητοῦ γενέσθαι πατέρα;», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ.1269

²⁶⁹ Βλ. «Τὸ δὲ πρὸ ὥρας, καὶ πρὶν κορεσθῆναι τοῦ βίου, καὶ πρὶν εἰς μέτρον ἡλικίας ἐλθεῖν, καὶ φανῆναι τοῖς ἀνθρώποις, καὶ διαδοχὴν τοῦ γένους καταλιπεῖν· ταῦτα οὐκ αὐξήσις τοῦ πάθους, ἀλλὰ παραμυθία τοῦ γεγονότος ἐστίν, ὅτι μὴ κατέλιπεν ὑπὲρ γῆς ὀρφανὰ τέκνα· ὅτι μὴ γυναῖκα χήραν θλίψει μακρᾶ ἔκδοτον ἀφήκεν...», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ.1269

²⁷⁰ Βλ. «Τὸ δὲ, ὅτι οὐ παρετάθη τῷ βίῳ τούτῳ ἡ ζωὴ τοῦ παιδός, τίς οὕτως ἀγνώμων, ὡς μὴ τὸ μέγιστον τῶν ἀγαθῶν τοῦτο νομίζειν εἶναι; Ἡ γὰρ ἐπὶ πλεῖον ἐνταῦθα διατριβή, πλειόνων κακῶν ἐστίν ἀφορμή», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ.1269

πρόκειται για κάποιο παιδί²⁷¹. Είναι ένα φυσικό φαινόμενο, όπως η ανατολή του ηλίου, ο κύκλος της σελήνης καθώς και η φθορά και η αναγέννηση της φύσης – και οι άνθρωποι είμαστε αναπόσπαστο μέρος αυτού του κόσμου²⁷². Στη ζωή μας, υπογραμμίζει ο Μ. Βασίλειος, θα πρέπει να έχουμε ως οδηγό τον ορθό λόγο, και γι' αυτό δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζουμε ως συμφορά τη στέρηση κάποιου προσφιλούς ανθρώπου, ακόμη κι αν αυτό είναι το αγαπημένο παιδί μας²⁷³.

Στη συνέχεια ο Μ. Βασίλειος στρέφει τον παραμυθητικό του λόγο προς τη μητέρα του εκλιπόντος παιδιού. Προσπαθεί να συναισθανθεί τον πόνο της όπως επίσης και οι υπόλοιπες μητέρες. Ο θάνατος του παιδιού αποτελεί πληγή για την πατρίδα και γκρέμισε την υπερηφάνεια όλης της γενιάς/οικογένειας, όπως όταν αφαιρείται ένα στήριγμα από ένα οικοδόμημα που καταρρέει²⁷⁴.

Ακολουθούν δύο κλητικές προσφωνήσεις από τον Μ.Βασίλειο προκειμένου να εκφράσει τον θρήνο του για την απώλεια του παιδιού και ακολούθως αναφέρεται στον ήλιο ο οποίος κι αυτός θα είχε συγκλονιστεί αν είχε αισθήματα²⁷⁵.

²⁷¹ Βλ. «Τίνος ἔνεκεν οὐχὶ θνητὰ φρονεῖν περὶ τοῦ θνητοῦ προειθίσθης, ἀλλ' ἀπροσδόκητον τοῦ παιδὸς τὸν θάνατον προσεδέξω; Ὅτε σοι πρῶτον ἠγγέλθη τοῦ 32.1272 υἱέως ὁ τοκετὸς, εἴ τις σε εἴρετο, Ποταπὸν ἐστὶ τὸ τεχθὲν, τί ποτε ἂν ἀπεκρίνω; ἄρα ἄλλο τι ἂν εἶπες, ἢ ὅτι ἄνθρωπός ἐστι τὸ γεννηθέν; Εἰ δὲ ἄνθρωπος, καὶ θνητὸς δηλονότι. Τί οὖν παράδοξον, εἰ ἀπέθανεν ὁ θνητός;», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ'», *PG* 32, στ.1269-1272.

²⁷² Βλ. «Οὐχ ὄρᾳς ἥλιον ἀνατέλλοντα καὶ δύο μενον; οὐχ ὄρᾳς τὴν σελήνην αὐξοῦσαν, εἴτα φθίνοῦσαν; οὐ τὴν γῆν θάλλουσαν, εἴτα ξηρανομένην; Τί οὖν θαυμαστὸν, εἰ καὶ ἡμεῖς, μέρος ὄντες τοῦ κόσμου, ἀπολαύομεν τῶν ἐκ τοῦ κόσμου;», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ'», *PG* 32, στ.1272.

²⁷³ Βλ. «Παιδὸς ἀγαπητοῦ, ἢ γυναικὸς καταθυμίας, ἢ ἄλλου τινὸς τῶν φιλάτων καὶ κατὰ πᾶσαν εὖνοιαν συνημμένων στέρησις, οὐδὲν δεινὸν τῷ προεσκεμμένῳ, καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον ἡγεμόνα τῆς ζωῆς ἔχοντι, ἀλλὰ μὴ κατὰ συνήθειάν τινα πορευομένῳ.», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ'», *PG* 32, στ.1272

²⁷⁴ Βλ. «Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἐνόμισα δίκαιον εἶναι παραλιπεῖν τὸ ἐπιβάλλον ἐμοί, καὶ μὴ καὶ πρὸς σέ, τὴν ἐκείνου μητέρα, τὸν λόγον τρέψαι. Οἶδα γὰρ ποταπὰ τῶν μητέρων τὰ σπλάγχνα· καὶ λογίζομαι, πόσην εἰκὸς ἐπὶ τοῖς παροῦσιν εἶναι τὴν ἀλγηδόνα. Παῖδα ἐξημιώθης, ὃν περιόντα μὲν ἐμακάρισαν πᾶσαι μητέρες, καὶ ἠῤῥξαντο τοὺς ἑαυτῶν τοιοῦτους εἶναι· ἀποθανόντα δὲ ἐστέναζαν, ὡς ἐκάστη τὸν ἑαυτῆς τῆ γῆ κατακρύψασα. Ἐκείνου ὁ θάνατος πληγὴ τῆς πατρίδος ἐγένετο· ἐκείνῳ τὸ μέγα καὶ περιφανὲς γένος συγκατέπεσεν, ὥσπερ ἐρείσματος ὑφαιρεθέντος κατασεισθέν.», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ'», *PG* 32, στ.1272

²⁷⁵ Βλ. «Ὡ συνάντημα πονηροῦ δαίμονος, πόσον ἴσχυσε κακὸν ἐξεργάσασθαι! Ὡ γῆ τοιοῦτον ἀναγκασθεῖσα ὑποδέξασθαι πάθος! Ἐφριξε τάχα καὶ ὁ ἥλιος, εἴ τις αἴσθησις αὐτῷ, τὸ σκυθρωπὸν ἐκεῖνο θέαμα.», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ'», *PG* 32, στ.1272

Όμως, η συμφορά αυτή δεν θα πρέπει να κλονίζει την πίστη μας προς τον Θεό, καθώς τίποτα από όσα συμβαίνουν στη ζωή των ανθρώπων δεν γίνεται χωρίς την πρόνοια του Θεού. Οφείλουμε να αποδεχτούμε το θέλημά του, που είναι το θέλημα του Δημιουργού μας. Ποιος άλλωστε, διερωτάται ο Μ.Βασίλειος, μπόρεσε να αντισταθεί στο θέλημα του Θεού²⁷⁶; Απευθυνόμενος στη μητέρα του παιδιού τονίζει ότι οφείλει να αποδεχθεί τον θάνατο του παιδιού. Γιατί με το να δυσανασχετεί και να μέμφεται τον Θεό για τη συμφορά της, κινδυνεύει να χάσει τον ίδιο τον εαυτό της. Δεν μπορούμε να γνωρίζουμε τη βούληση του Θεού²⁷⁷. Αντίθετα, ο θάνατος του παιδιού αυτού αποτελεί μια δοκιμασία που στέλνει ο Θεός για την αγάπη μας προς αυτόν. Τώρα είναι ο καιρός της υπομονής, για να απολαύσει τους καρπούς της, όπως ακριβώς και οι μάρτυρες της πίστης²⁷⁸. Κι αμέσως δίνει ως παράδειγμα από την Παλαιά Διαθήκη που μια μητέρα είδε να χάνονται και τα επτά παιδιά της, αλλά ούτε από τη συμφορά λύγισε ούτε έχασε την πίστη της στον Θεό²⁷⁹. Επιπλέον, εκφράζει τη συμπάραστασή του στον θρήνο της μητέρας του παιδιού, και της επισημαίνει ότι θα πρέπει να ελπίζει σε «μεγάλους μισθούς» για την υπομονή της, εννοώντας ότι, αν παρά τη συμφορά της δεν χάσει την πίστη της, θα κερδίσει την αιώνια ζωή κοντά στον Θεό. Όμως, δεν παραλείπει να της υπενθυμίζει ότι και η ίδια είναι θνητή και το παιδί που είχε γεννήσει ήταν κι αυτό θνητό κι αυτό το ήξερε κι αυτή. Άρα δεν την συντρίβει ο ίδιος ο θάνατος, αλλά το γεγονός ότι αυτός συνέβη πολύ νωρίς²⁸⁰. Και την παροτρύνει να συνειδητοποιήσει ότι αφενός

²⁷⁶ Βλ. «Ἄλλ' οὐ γὰρ ἀπρονόητα τὰ ἡμέτερα, ὡς μεμαθήκαμεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, ὅτι οὐδὲ στρουθίον πίπτει ἄνευ θελήματος τοῦ Πατρὸς ἡμῶν. Ὡστε εἴ τι γέγονε, θελήματι γέγονε τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς. Τῷ δὲ βουλήματι τοῦ Θεοῦ τίς ἀνθέστηκε;», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ'», *PG* 32, στ.1272

²⁷⁷ Βλ. «Καταδεξώμεθα τὸ συμβάν· δυσανασχετοῦντες γὰρ οὔτε τὸ γενόμενον διορθούμεθα, καὶ ἑαυτοὺς προσαπόλλυμεν. Μὴ κατηγορήσωμεν τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ Θεοῦ. Ἀμαθεῖς ἐσμεν, ὥστε τὰ ἄρρητα αὐτοῦ κρίματα δοκιμάζειν.», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ'», *PG* 32, στ.1272

²⁷⁸ Βλ. «Νῦν σου λαμβάνει τὴν δοκιμὴν ὁ Κύριος τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης· νῦν σοι πάρεστι καιρὸς διὰ τῆς ὑπομονῆς τὴν μερίδα τῶν μαρτύρων λαβεῖν.», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ'», *PG* 32, στ.1272

²⁷⁹ Βλ. «Ἡ τῶν Μακκαβαίων μήτηρ ἐπὶ τὰ παίδων εἶδε θάνατον, καὶ οὐκ ἀνεστέναξεν, οὐδὲ ἀφῆκεν ἀγεννὲς δάκρυον· ἀλλ' εὐχαριστοῦσα τῷ Θεῷ, ὅτι ἔβλεπεν αὐτοὺς πυρὶ καὶ σιδήρῳ καὶ ταῖς χαλεπωτάταις αἰκίαις τῶν δεσμῶν τῆς σαρκὸς λυομένους, εὐδόκιμος μὲν παρὰ Θεῷ, ἀοίδιμος δὲ παρὰ ἀνθρώποις ἐκρίθη.», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ'», *PG* 32, στ.1272-1273

²⁸⁰ Βλ. «Μέγα τὸ πάθος, φημι κἀγώ· ἀλλὰ μεγάλοι καὶ οἱ παρὰ τοῦ Κυρίου μισθοὶ τοῖς ὑπομένουσιν ἀποκείμενοι. Ὅτε ἐγένου μήτηρ, καὶ εἶδες τὸν παῖδα, καὶ ἠὲ χαρίστησας τῷ Θεῷ, ἦδεις πάντως, ὅτι θνητὴ

εμείς δεν γνωρίζουμε τη διάρκεια της ανθρώπινης ζωής και αφετέρου ότι τα πάντα είναι θνητά και υποκείμενα στη φθορά: όλα είναι φθαρτά τα ζώα στη στεριά και στη θάλασσα, οι ομορφιές της φύσης, η ίδια η γη και ακόμη και ο ήλιος δύει και τα αστέρια του ουρανού θα πάψουν κάποια στιγμή να υπάρχουν²⁸¹. Με άλλα λόγια ο Μ. Βασίλειος τονίζει ότι η φθορά και ο θάνατος είναι ένας νόμος με κοσμολογικά χαρακτήρα.

Συνεχίζει ο Μ.Βασίλειος τις προτροπές του προς τη μητέρα του αδικοχαμένου παιδιού. Την παροτρύνει να μην αισθάνεται αβάσταχτο τον πόνο και να την παρηγορεί ότι αυτό που συνέβη ήταν κάτι ανθρώπινο, κάτι που συμβαίνει σε όλους τους ανθρώπους. Επίσης, παροτρύνει τους συζύγους να βρουν στήριγμα ο ένας στον άλλον και να μην καταρρακωθεί ολοκληρωτικά από τη συμφορά²⁸². Το ότι αγαπούσε πολύ το παιδί της που πέθανε, δεν θα πρέπει να της κλονίσει την πίστη και να τη συντρίψει ψυχικά²⁸³. Και επανέρχεται ο Μ. Βασίλειος στη κεντρική του θέση : όλα όσα συμβαίνουν στους ανθρώπους είναι θέλημα Θεού και δεν θα πρέπει να τα αντιμετωπίζουμε με λύπη. Γιατί δεν ξέρουμε ποιο είναι το θέλημα του Θεού πραγματικά, του οποίου η πρόνοια παραμένει ανεξερεύνητη για τους ανθρώπους. Ό,τι κάνει ο Θεός το κάνει για το καλό των ανθρώπων. Και ο θάνατος του παιδιού για τους γονείς που μένουν πίσω είναι «μισθός υπομονής», ενώ το παιδί που έφυγε νωρίς, γλιτώνει από την κακία που επικρατεί στον κόσμο²⁸⁴.

οὔσα θνητὸν ἐγέννησας. Τί οὖν παράδοξον, εἰ ἀπέθανεν ὁ θνητός; Ἀλλὰ λυπεῖ ἡμᾶς τὸ παρὰ καιρὸν.», Μ. Βασιλίου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ.1273

²⁸¹ Βλ. «Ἄδηλον, εἰ μὴ εὐκαιρον τοῦτο· ἐπειδὴ ἡμεῖς, καὶ ἐκλέγεσθαι τὰ συμφέροντα ταῖς ψυχαῖς, καὶ ὀρίζειν προθεσμίαν ἀνθρώπινης ζωῆς, οὐκ ἐπιστάμεθα. Περίβλεψαι τὸν κόσμον ἅπαντα, ἐν ᾧ κατοικεῖς· καὶ ἐνόησον, ὅτι πάντα θνητὰ τὰ ὀρώμενα· καὶ πάντα φθορᾷ ὑποκείμενα. Ἀνάβλεψον πρὸς τὸν οὐρανὸν, καὶ οὗτός ποτε λυθήσεται· πρὸς τὸν ἥλιον, οὐδὲ οὗτος διαμενεῖ· οἱ ἀστέρες σύμπαντες, ζῶα χερσαῖα καὶ ἔνδρα, τὰ περὶ γῆν κάλλη, αὐτὴ ἡ γῆ, πάντα φθαρτὰ, καὶ πάντα μικρὸν ὕστερον οὐκ ἐσόμενα», Μ. Βασιλίου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ.1273

²⁸² Βλ. «Μὴ καθ' ἑαυτὸ μέτρει τὸ πάθος· ἀφόρητον γὰρ οὕτω φανεῖται σοι· ἀλλὰ τοῖς ἀνθρωπίνοις πᾶσι συγκρίνουσα, ἐντεῦθεν εὐρήσεις αὐτοῦ τὴν παραμυθίαν. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ἐκεῖνο εἰπεῖν ἰσχυρὸν ἔχω· Φεῖσαι τοῦ ὁμοζύγου· ἀλλήλοις γένεσθε παραμυθία· μὴ ποιήσης αὐτῷ χαλεπωτέραν τὴν συμφορὰν, τῷ πάθει ἑαυτὴν καταναλίσκουσα», Μ. Βασιλίου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ.1273

²⁸³ Βλ. «Ἵποπτον γὰρ ἡμῖν ἐστὶ τὸ ἄγαν σου φιλότεκνον, μήποτε ἐκδοτον δῶς σαυτὴν τῷ πάθει, δι' ἀπαλότητα ἡθῶν βαθεῖαν τὴν πληγὴν δεξαμένη τῆς λύπης.», Μ. Βασιλίου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ.1273

²⁸⁴ Βλ. «Οὐδὲν γὰρ τῶν συμβαινόντων ἡμῖν ὡς λυπηρὸν ὑποδέχεσθαι χρὴ, κἂν πρὸς τὸ παρὸν ἄπτηται τῆς ἀσθενείας ἡμῶν. Εἰ γὰρ καὶ τοὺς λόγους ἀγνοοῦμεν, καθ' οὓς ἕκαστον τῶν γινομένων ὡς καλὸν παρὰ

Δεν θα πρέπει να χάνουμε την ελπίδα μας και να απελπιζόμαστε, υπογραμμίζει ο Μ.Βασίλειος. Γιατί η αληθινή ζωή δεν είναι αυτή που ζούμε τώρα, η επίγεια ζωή. Η αληθινή ζωή είναι αυτή κοντά στον Θεό, όταν η ψυχή διαρρήξει τα δεσμά της από το σώμα. Και διερωτάται ο Μ. Βασίλειος, γιατί να λυπούμαστε με τον θάνατο, εφόσον η πραγματική ζωή ξεκινάει μετά τον θάνατο²⁸⁵;

Στη συνέχεια ο Μ. Βασίλειος απευθύνεται σε γυναίκα που έχει χάσει τον σύζυγό της. Είναι μια συμφορά που δύσκολα μπορεί κάποιος να αντέξει· κανείς δεν έχει τόσο σκληρή καρδιά, σαν από πέτρα, που να μην λυπηθεί από μια τέτοια συμφορά, γράφει ο Μ.Βασίλειος²⁸⁶. Κι αν ακόμη είναι βαρύς ο πόνος για όσους δεν ήταν οικείοι του άνδρα που πέθανε, αυτή η συμφορά για τη γυναίκα του ισοδυναμεί με το να την κόψουν στα δύο, σαν να χάνει το άλλο μισό της²⁸⁷.

Για ένα τέτοιο δυσάρεστο γεγονός η παρηγοριά μπορεί να βρεθεί στο θέλημα του Θεού. Αυτός είναι, υπογραμμίζει ο Μ.Βασίλειος, που έχει «νομοθετήσει» και εξουσιάζει τον κόσμο από τον Αδάμ μέχρι και την εποχή του Βασιλείου, και εμείς θα πρέπει να αποδεχόμαστε την Θεία Οικονομία και όλες τις συμφορές μας γιατί αυτή

του Δεσπότη ἡμῖν ἐπάγεται· ἀλλ' ἐκεῖνο πεπεισθαὶ ὀφείλομεν, ὅτι πάντως συμφέρει τὸ γινόμενον, ἢ ἡμῖν διὰ τὸν τῆς ὑπομονῆς μισθόν, ἢ τῆ παραληφθεῖση ψυχῇ, ἵνα μὴ ἐπὶ πλέον τῆ ζωῆ ταύτη ἐπιβραδύνασα, τῆς ἐμπολιτευομένης τῷ βίῳ κακίας ἀναπλησθῆ.», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG 32*, στ.1273

²⁸⁵ Βλ. «Εἰ μὲν γὰρ ἐν τῇ ζωῆ ταύτη ἢ τῶν Χριστιανῶν ἐλπίς περιώριστο, εἰκότως χαλεπὸν ἂν ἐνομίσθη τὸ θᾶπτον διαζευχθῆναι τοῦ σώματος· εἰ δὲ ἀρχὴ τοῦ ἀληθινοῦ βίου τοῖς κατὰ Θεὸν ζῶσιν ἐστὶ τὸ τῶν δεσμῶν τούτων τῶν σωματικῶν τὴν ψυχὴν ἐκλυθῆναι, τί λυπούμεθα, ὡς καὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα;», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG 32*, στ.1273

²⁸⁶ Βλ. «Ἄλλ' ἀνδρὸς φιλάτου στέρησις ἀνυπομόνητόν σοι τὴν συμφορὰν ἐμποιεῖ. Κἀγὼ συντίθημι. Ὅτι μὲν γὰρ λυπηρὰ συμφορὰ τοῦ πάθους τοῦ κατὰ τὸν ἄριστον τῶν ἀνδρῶν ἐκεῖνον, ἅπαντες ἴσμεν. Πάντως γὰρ οὐδεὶς οὕτως ἐστὶ λιθίνην ἔχων τὴν καρδίαν, ὃς εἰς πείραν ἀφικόμενος τοῦ ἀνδρὸς ἐκεῖνου, εἴτ' ἀκούσας αὐτὸν ἀθρόον ἐξ ἀνθρώπων ἀναρπασθέντα, οὐχ ὡς κοινὴν ζημίαν τοῦ βίου τὴν τούτου στέρησιν ἐλογίσατο.», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG 32*, στ.1273

²⁸⁷ Βλ. «Εἰ δὲ τοῖς πόρρω τῆς οἰκειότητος οὕτω βαρὺ καὶ δύσφορον τὸ συμβᾶν, πῶς εἰκὸς ὑπὸ τοῦ πάθους τὴν σὴν διατεθῆναι ψυχὴν, οὕτως ὑποκειμένην τῷ πάθει, ὥστε οἶονεὶ διχοτομίας τινὸς αἰσθάνεσθαι ἐν τῷ τοῦ φιλάτου χωρισμῷ τελευτήσαντος; Καὶ γὰρ οὐχ ἥττον ἐστὶν ἀλγεινὴ ἢ τοιαύτη διάζευξις, ἢ εἰ τὸ ἦμισυ ἡμῶν τοῦ σώματος ἀπερρήγνυτο.», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG 32*, στ.1273-1276

είναι η κοινή φύση των ανθρώπων²⁸⁸. Προτρέπει να μελετάμε τις γραφές για να βρούμε παρηγοριά, μάλιστα τις χαρακτηρίζει «διδασκαλείον». Ο Θεός ως Δημιουργός μας, μάς έφτιαξε από χώμα-γη και πάλι στο χώμα, στη γη, θα επιστρέψουμε. Κανείς δεν είναι τόσο αγαθός ή σπουδαίος να μπορέσει να αποφύγει τη φθορά του θανάτου²⁸⁹. Όσο και να ξεχωρίζει κάποιος για τη ρώμη και την ομορφιά του σώματός του ή για την αρετή της ψυχής του είναι άνθρωπος θνητός, όπως ο Αδάμ, ο Νώε, ο Αβραάμ ή και ο Μωϋσής-όλοι οι άνθρωποι έχουν κοινή φύση και ως εκ τούτου κάποια μέρα θα πεθάνουν²⁹⁰. Ακόμη και για κάποιον σπουδαίο άνθρωπο που πλέκονται εγκώμια για τις αρετές και τα κατορθώματά του και η φήμη του εξακτινώνεται παντού, ακόμη και αυτός κάποια στιγμή θα πεθάνει- κι μην είναι εύκολα πιστευτή μια τέτοια είδηση, γιατί κι αυτός θα υποστεί τον νόμο της φθοράς, όπως ακριβώς και ο ουρανός και ο ήλιος και η γη-όλα είναι δημιουργήματα του Θεού και όλα υπόκεινται στους «νόμους» του Δημιουργού· με αυτό το σκεπτικό θα πρέπει να αντιμετωπίζουμε τον θάνατο, ώστε ούτε να αποβάλλουμε τελείως τη λύπη από την καρδιά μας αλλά ούτε και να συντριβούμε από αυτήν²⁹¹.

²⁸⁸ Βλ. «Ἀλλὰ τὰ μὲν λυπηρὰ τοιαῦτα, καὶ μείζω τούτων· ἢ δὲ ἐπὶ τούτοις παραμυθία τίς; Ἡ ἐξ ἀρχῆς κεκρατηκυῖα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν νομοθεσία· τὸ χρῆναι πάντως τὸν εἰς γένεσιν παρελθόντα, τοῖς καθήκουσι χρόνοις ἀπιέναι τοῦ βίου. Εἰ οὖν οὕτως ἀπὸ Ἀδάμ μέχρις ἡμῶν τὰ ἀνθρώπινα διατέτακται, μὴ ἀγανακτῶμεν ἐπὶ τοῖς κοινοῖς τῆς φύσεως ἡμῶν παθήμασιν, ἀλλὰ καταδεχόμεθα τὴν ἐφ' ἡμῖν τοῦ Δεσπότου οἰκονομίαν.», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ'», *PG* 32, στ.1276

²⁸⁹ Βλ. «Πάντοτε μὲν γὰρ χρήσιμον τὸ τῶν Γραφῶν διδασκαλεῖον, μάλιστα δὲ ἐπὶ τῶν τοιούτων καιρῶν. Μνήσθητι τοίνυν τῆς τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς ἀποφάσεως, δι' ἧς πάντες οἱ ἐκ τῆς γῆς φύντες, πάλιν εἰς τὴν γῆν ὑποστρέφομεν· καὶ οὐδεὶς οὕτω μέγας, ὥστε βελτίω φανῆναι τῆς διαλύσεως.», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ'», *PG* 32, στ.1276

²⁹⁰ Βλ. «Καλὸς μὲν οὖν καὶ μέγας ὁ θαυμαστὸς ἐκεῖνος, καὶ ἐφάμιλλος τῇ ρώμῃ τοῦ σώματος τὴν τῆς ψυχῆς ἀρετὴν, φημὶ κἀγὼ· οὐμενοῦν ἔχων ὑπερβολὴν εἰς ἑκάτερα, ἀλλ' ὅμως ἄνθρωπος, καὶ τέθνηκεν, ὡς Ἀδάμ, ὡς Νῶε, ὡς Ἀβραάμ, ὡς Μωϋσῆς, ὡς ὄντινα ἂν εἴπῃς τῶν τῆς αὐτῆς φύσεως μετασχόντων.», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ'», *PG* 32, στ.1276

²⁹¹ Βλ. «Ἐν τῷ ὄντι ὑπόδειγμα τῆς ἀνθρωπείας φύσεως τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον ὁ κτίσας ἡμᾶς ἐδημιούργησεν· ὥστε πάντες μὲν ὀφθαλμοὶ πρὸς αὐτὸν ἐφέροντο· πᾶσα δὲ γλῶσσα τὰ κατ' αὐτὸν διεξῆει· γραφεῖς δὲ καὶ πλάσται τῆς ἀξίας ἀπελιμπάνοντο· ἱστορικοὶ δὲ ἄνδρες, τὰ κατ' ἀρετὴν ἀνδραγαθήματα διηγούμενοι, πρὸς τὴν τῶν μύθων ἐκίπτουσιν ἀπιστίαν. Ὅθεν οὐδὲ πιστεύειν ἠνείχοντο οἱ πολλοὶ τῇ φήμῃ τὴν σκυθρωπὴν ἀγγελίαν περιαγούση, οὐδὲ καταδέχεσθαι ὅλως, ὅτι τέθνηκεν ὁ τοιοῦτος. Ἀλλ' ὅμως πέπονθεν ἂ καὶ οὐρανῷ καὶ ἡλίῳ καὶ γῆ συμβήσεται. Οὕτω τοίνυν τὸ πάθος

Και γενικεύει τον λόγο του ο Μ. Βασίλειος για τα ζευγάρια που τους χώρισε ο θάνατος. Θα πρέπει να βλέπουν την κοινή ζωή τους ως μια κοινή οδοιπορία (η οικειότητα είναι αποτέλεσμα συνήθειας) που κάποια στιγμή η ανάγκη τους οδηγεί να χωρίσουν τους δρόμους τους και να σκέφτονται ότι ξεκίνησαν από διαφορετικές αφετηρίες και ότι ο καθένας θα έχει διαφορετικό τέλος κατευθυνόμενος προς ό,τι του είναι οικείο²⁹².

Έπειτα, σε β' ενικό πρόσωπο ο Μ.Βασίλειος απευθύνεται στον αναγνώστη/ακροατή για να δείξει πως οι άνθρωποι εμφανίζονται ανικανοποίητοι : όταν ζούσε και ο σύζυγος ή ο άνδρας, λέει προς την (υποθετική) γυναίκα δεν ευχαριστούσες τον Θεό που τους είχες. Αν πάλι είχες μόνο τον σύζυγο, ζητούσες από τον Θεό παιδί. Αν είχες παιδιά, ζητούσες τον υπερβολικό πλούτο. Μήπως οι άνθρωποι είμαστε οι ίδιοι που με την απληστία μας, φτιάχνουμε μόνοι μας τις στερήσεις και τις ελλείψεις, και δεν ευγνωμονούμε τον Θεό για όσα έχουμε; Όλα προέρχονται από τον Θεό και εμείς οφείλουμε να τον ευχαριστούμε. Και μόνο όταν χάσουμε κάτι από αυτά που έχουμε συνειδητοποιούμε την έλλειψή τους²⁹³. Όπως συμβαίνει με τα μάτια μας, κάτι που βρίσκεται πολύ μακριά δεν μπορούν να το δουν αλλά χρειάζεται να έρθει σε πιο

μέτρηση, ως μήτε έκβαλεῖν τῆς καρδίας, μήτε καταποθῆναι ὑπὸ τῆς λύπης.», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ'», *PG* 32, στ.1276

²⁹² Βλ. «Τοὺς γὰρ κατὰ τὸν βίον συναφθέντας ἀλλήλοις, εἴτα θανάτῳ δισταμένους, ὁδοιπόροις λογίζου παραπλησίους, μίαν πορευομένοις ὁδὸν, καὶ διὰ τὴν συνεχῆ μετ' ἀλλήλων διατριβὴν ἐνωθεῖσιν ὑπὸ τῆς συνηθείας. Οἱ ἐπειδὴν τὴν κοινὴν ὁδὸν διεξεληθόντες, καταλάβωσι λοιπὸν σχιζομένην αὐτὴν, τῆς χρείας ἤδη ἀναγκαίως μεριζούσης ἐκάτερον, οὐ τῇ συνηθείᾳ προσκαθεζόμενοι ἀμελοῦσι τῶν προκειμένων, ἀλλὰ τῆς ἐξ ἀρχῆς κινήσεως αὐτοῦς αἰτίας ὑπομνησθέντες, πρὸς τὸ οἰκεῖον ἕκαστος ἀποτρέχουσι πέρας. Ὡς οὖν ἐκεῖνοις ἄλλος μὲν ἦν ὁ σκοπὸς τῆς ὁδοῦ, συνέβη δὲ αὐτοῖς ἢ κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν ἐκ τῆς συνηθείας οἰκειώσις· οὕτω καὶ τοῖς ἐν γάμῳ, ἢ ἄλλῃ τινὶ κοινωνίᾳ βίου συνημμένοις, ἴδιον προέκειτο δηλονότι τῆς ζωῆς τὸ πέρας· συναφθέντας δὲ ἀλλήλοις, ἀναγκαίως τὸ προδιατεταγμένον τῆς ζωῆς τέλος ἐχώρισε καὶ διέλυσε. Εὐγνώμονος δὲ διανοίας, οὐκ ἐπὶ τῷ χωρισμῷ δυσφόρως ἔχειν τοῦ συναφθέντος, ἀλλ' ἐπὶ τῇ ἐξ ἀρχῆς συναφείᾳ χάριν ἔχειν τῷ συγκληρώσαντι.» Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ'», *PG* 32, στ.1276

²⁹³ Βλ. «Σὺ δὲ, καὶ ὅτε περιῆν σοὶ 32.1277 ὁ ἀνὴρ ἢ τὸ παιδίον, ἢ ὅτιοῦν ὦν ὁδύρη νῦν, οὐχὶ χάριν εἶχες τῶν παρόντων τῷ δεδωκότι, ἀλλ' ἐνεκάλεις ὑπὲρ τῶν ἐλλειφθέντων. Εἰ μὲν ἀνδρὶ μόνῳ συνώκεις, ὅτι μὴ παῖδες ἦσαν οἴους ἐβούλου· εἰ δὲ καὶ παῖδες παρήσαν, ὅτι μὴ ὑπερεπλούτεις. Ὅρα τοίνυν, μήποτε αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἀναγκαίως τῶν φιλάτων τὰς στερήσεις κατασκευάζωμεν· παρόντων μὲν, οὐκ αἰσθανόμενοι, παρελθόντων δὲ, περιεχόμενοι. Ἐπειδὴ γὰρ παρακειμένων τῶν ἐκ Θεοῦ ἀγαθῶν οὐκ εὐχαριστοῦμεν, ἀναγκαία ἡμῖν ἢ ἀφαίρεσις διὰ τὴν αἴσθησιν γίνεται.», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ'», *PG* 32, στ.1276-1277

κοντινή απόσταση, έτσι και οι αγάριστοι και ανικανοποίητοι άνθρωποι μόνο όταν χάσουν αυτό που έχουν το εκτιμούν πραγματικά²⁹⁴. Γι' αυτό εμείς ας αφήσουμε τις λύπες και τις στενοχώριες γι' αυτά που μας λείπουν, κι ας ευχαριστούμε τον Θεό για αυτά που έχουμε²⁹⁵.

Και τελειώνοντας τον παραμυθητικό του λόγο ο Μ. Βασίλειος συσσωρεύει προτροπές. Στις πιο δύσκολες και στενόχωρες καταστάσεις ας απευθυνθούμε στον Θεό (που τον χαρακτηρίζει ως σοφό γιατρό) ότι όταν είμαστε σε θλίψη δεν μαθαίνουμε τίποτα. Ας θεωρήσουμε ότι είναι αγαθό που ταπεινωθήκαμε. Ότι οι συμφορές και οι δυσκολίες της παρούσας κατάστασης υπολείπονται της μελλοντικής δόξας που θα απολαύσουμε. Ότι οι άνθρωποι βασανιστήκαμε πολύ λίγο σε σχέση με τις αμαρτίες που έχουμε διαπράξει²⁹⁶.

Ας ζητήσουμε από τον Θεό να μας «εκπαιδέψει» χωρίς οργή. Καθώς όταν ο Θεός μας «ελέγχει», μας κρίνει και μας δοκιμάζει, στην ουσία προσπαθεί να μας νουθετήσει για να μην καταδικαστούμε για τις αμαρτίες μας²⁹⁷. Με άλλα λόγια ο Μ.Βασίλειος στο ζήτημα του θανάτου διακρίνει και την «παιδαγωγική» και «σωφρονιστική» πρόνοια του Θεού προκειμένου να συνειστούμε, να πάψουμε να αμαρτάνουμε και να Τον ευχαριστούμε για όσα έχουμε.

Και πριν κλείσει τον λόγο του ο Μ. Βασίλειος επικαλείται τον Δαβίδ που αισθανόταν την αδυναμία να ανταποδώσει στον Θεό όλα όσα είχε προσφέρει εξαιτίας της πενίας του. Με άλλα λόγια θεωρεί ότι ο Δαβίδ θα πρέπει να αποτελεί ένα πρότυπο προς μίμηση. Ο Θεός είναι αυτός που προνοεί για να απολαύσουμε τα μελλοντικά

²⁹⁴Βλ. « Ὡσπερ γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ τὸ ἄγαν προκείμενον οὐχ ὀρῶσιν, ἀλλὰ δέονται συμμέτρου τινὸς ἀποστάσεως· οὕτω καὶ αἱ ἀχάριστοι ψυχαὶ εἰκόασιν ἐν τῇ ἄλλοτριώσει τῶν ἀγαθῶν τῆς παρελθούσης χάριτος ἐπισθάνεσθαι. Ὅτε γὰρ ἀπέλαυον τῶν χρηστοτέρων, οὐδεμίαν χάριν τῷ δεδοκῶτι γινώσκοντες· μετὰ τὴν στέρησιν, τὸ παρελθὸν μακαρίζουσιν.», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ.1277

²⁹⁵ Βλ. «Ἄλλ' ἡμεῖς ἀφέντες τὰς ἐπὶ τοῖς ἀποῦσι λύπας, διδασθῶμεν τὴν ἐπὶ τοῖς παροῦσιν εὐχαριστίαν ἀποδιδόναι.», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ.1277

²⁹⁶ Βλ. «Εἶπωμεν, ἐν μὲν ταῖς σκυθρωποτέραις περιστάσεσι τῶν πραγμάτων, τῷ σοφῷ ἱατρῷ· Ἐν θλίψει μικρᾷ ἢ παιδείᾳ σου ἡμῖν. Εἶπωμεν· Ἀγαθὸν μοι, ὅτι ἐταπεινώσάς με. Εἶπωμεν, ὅτι Οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. Εἶπωμεν, ὅτι Ὅλίγα ὦν ἡμάρτομεν μεμαστιγώμεθα.», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ.1277

²⁹⁷ «Παρακαλέσωμεν τὸν Κύριον, ὅτι Παιδεύσον ἡμᾶς, Κύριε, πλὴν ἐν κρίσει, καὶ μὴ ἐν θυμῷ. Ἐλεγχόμενοι γὰρ ὑπὸ Κυρίου παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν.», Μ. Βασιλείου, «Περὶ θανάτου, Λόγος ΙΑ΄», *PG* 32, στ.1277

αγαθά (στην αιώνια ζωή)²⁹⁸. Γι' αυτό κι εμείς ας προσπαθούμε να κρατούμε καθαρό τον εαυτό μας από τα πάθη της σάρκας, από τα πάθη των υλικών απολαύσεων, με τη χάρη και τη φιλανθρωπία του Χριστού²⁹⁹.

3.3. Ο Άγιος Αθανάσιος ο Μέγας

*Λόγος περί τῆς ἐνανθρωπήσεως του Λόγου καὶ τῆς διὰ σώματος πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ*³⁰⁰

Ο Μ. Αθανάσιος στο λόγο του «Περί ἐνανθρωπήσεως» σημειώνει εύστοχα και ευσύνοπτα τις κεντρικές και θεμελιώδεις διδασκαλίες του χριστιανισμού αναφορικά με ὄλο το σχέδιο της Θείας Οικονομίας απαντώντας αφενός στους Ιουδαίους και αφετέρου στον ειδωλολατρικό κόσμο. Το σχέδιο της Θείας Οικονομίας αποσκοπούσε στη σωτηρία του ανθρώπου από τη φθορά, την αμαρτία και τον θάνατο και αυτός ήταν ο λόγος της ἐνανθρώπησης του Λόγου του Θεού.

Ο Αθανάσιος ξεκινάει την πραγματεία του με τη δημιουργία του κόσμου και του ανθρώπου. Ο Θεός δημιούργησε τον άνθρωπο κατ' εικόνα Του και τον εγκατέστησε στον παράδεισο για να ζει δίπλα στον αληθινό Θεό³⁰¹. Στον Παράδεισο ο άνθρωπος ζούσε σε κατάσταση μακαριότητας, χωρίς λύπες, χωρίς πόνο και χωρίς να

²⁹⁸ Βλ. «Ἐν δὲ τῇ φαιδρτέρᾳ τοῦ βίου διαγωγῇ ἐκείνην λέγωμεν τοῦ Δαβὶδ τὴν φωνήν· *Τί ἀνταποδώσομεν τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν*; καλῶς ἀποροῦντος τοῦ Προφήτου, καὶ περισκοποῦντος αὐτοῦ τὴν πενίαν, ὅτι οὐδὲν ἔχει πρὸς ἀντίδοσιν ἄξιον· ὃς ἐφ' οὗτω μεγάλας καὶ λαμπραῖς εὐεργεσίαις, οὐμενοῦν ἐχούσαις ὑπερβολὴν, πολλαπλασίονα ἡμῖν τὰ εἰς ὕστερον ἐπαγγέλλεται ἀγαθὰ, *Ἄ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.*», Μ. Βασιλείου, «Περί θανάτου, Λόγος ΙΑ'», *PG* 32, στ.1277

²⁹⁹ Βλ. «ἽΩν καὶ ἡμεῖς ἐπιτύχοιμεν, ἐκ τῶν παθῶν τῆς σαρκὸς ἐαυτοὺς ἐκκαθάραντες, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.», Μ. Βασιλείου, «Περί θανάτου, Λόγος ΙΑ'», *PG* 32, στ.1277

³⁰⁰ Είναι εύλογο ὅτι ἀπὸ τον μακροσκελὴ αὐτὸν λόγο του Μ. Αθανασίου θα σχολιαστοῦν τα σημεῖα που αναφέρονται μόνο στο ζήτημα του θανάτου και θα παραλειφθοῦν ὅλα τα υπόλοιπα που δεν σχετίζονται ἄμεσα με την παρούσα εργασία.

³⁰¹ «ἔκτισε τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐαυτοῦ εἰκόνα ἐποίησεν αὐτούς, μεταδοὺς αὐτοῖς καὶ τῆς τοῦ ἰδίου Λόγου δυνάμεως, ἵνα ὥσπερ σκιάς τινὰς ἔχοντες τοῦ Λόγου καὶ γενόμενοι λογικοὶ διαμένειν ἐν μακαριότητι δυναθῶσι, ζῶντες τὸν ἀληθινὸν καὶ ὄντως τῶν ἀγίων ἐν παραδείσῳ βίον», βλ. Μ.Αθανασίου, «Περί τῆς ἐνανθρωπήσεως του Λόγου», *PG* 25, στ. 101

υπόκειται στη φθορά-έξω από τον παράδεισο υπήρχε ο θάνατος και η φθορά³⁰². Όμως ο άνθρωπος -παρά την επιθυμία του Θεού να παραμείνει στην αφθαρσία- παρέβη την εντολή του Θεού, εισχώρησε στην κακία και έτσι αποχωρώντας από τον παράδεισο υπέπεσε στη φθορά και τον θάνατο³⁰³. Κι ενώ ο Θεός προσέφερε στον άνθρωπο τη δυνατότητα με τη χάρη Του να ζει κοντά του, αυτός απαρνήθηκε την αιώνια ζωή εξαιτίας των διαβολών του διαβόλου και επέλεξε τη φθορά και το θάνατο-ο Αθανάσιος διευκρινίζει μάλιστα ότι ο άνθρωπος ήταν αθάνατος κατά χάρη Θεού και όχι κατά τη φύση του³⁰⁴.

Έτσι, λοιπόν ο θάνατος επικράτησε στο ανθρώπινο γένος και η φθορά κυριαρχούσε και ο άνθρωπος που είχε δημιουργηθεί ως λογικό ον και κατ' εικόνα Θεού βίωσε την απώλεια³⁰⁵.

³⁰² «Εἰς τὸν ἑαυτοῦ γὰρ παράδεισον αὐτοὺς εἰσαγαγόν, ἔδωκεν αὐτοῖς νόμον· ἵνα εἰ μὲν φυλάξαιεν τὴν χάριν καὶ μένοιεν καλοί, ἔχουσι τὴν ἐν παραδείσῳ ἄλυπον καὶ ἀνώδυνον καὶ ἀμέριμον ζωὴν, πρὸς τῷ καὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς ἀφθαρσίας αὐτοὺς τὴν ἐπαγγελίαν ἔχειν· εἰ δὲ παραβαῖεν καὶ στραφέντες γένοιτο φαῦλοι, γινώσκοιεν ἑαυτοὺς τὴν ἐν θανάτῳ κατὰ φύσιν φθορὰν ὑπομένειν, καὶ μηκέτι μὲν ἐν παραδείσῳ ζῆν, ἔξω δὲ τούτου λοιπὸν ἀποθνήσκοντας μένειν ἐν τῷ θανάτῳ καὶ ἐν τῇ φθορᾷ», βλ. Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου», *PG 25*, στ.101

³⁰³ «Οὕτως μὲν οὖν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον πεποίηκε, καὶ μένειν ἠθέλησεν ἐν ἀφθαρσίᾳ· ἄνθρωποι δὲ κατολιγωρήσαντες καὶ ἀποστραφέντες τὴν πρὸς τὸν Θεὸν κατανόησιν, λογισάμενοι δὲ καὶ ἐπινοήσαντες ἑαυτοῖς τὴν κακίαν, ὥσπερ ἐν τοῖς πρώτοις ἐλέγχθη, ἔσχον τὴν προαπειληθεῖσαν τοῦ θανάτου κατάκρισιν, καὶ λοιπὸν οὐκ ἔτι ὡς γεγόνασι διέμενον· ἀλλ' ὡς ἐλογίζοντο διεφθείροντο· καὶ ὁ θάνατος αὐτῶν ἐκράτει βασιλεύων. Ἡ γὰρ παράβασις τῆς ἐντολῆς εἰς τὸ κατὰ φύσιν αὐτοὺς ἐπέστρεφεν, ἵνα, ὥσπερ οὐκ ὄντες γεγόνασιν, οὕτως καὶ τὴν εἰς τὸ μὴ εἶναι φθορὰν ὑπομείνωσι τῷ χρόνῳ εἰκότως», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου», *PG 25*, στ.104

³⁰⁴ «Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς οὐ μόνον ἐξ οὐκ ὄντων ἡμᾶς πεποίηκεν, ἀλλὰ καὶ τὸ κατὰ Θεὸν ζῆν ἡμῖν ἐχαρίσατο τῇ τοῦ Λόγου χάριτι. Οἱ δὲ ἄνθρωποι, ἀποστραφέντες τὰ αἰώνια, καὶ συμβουλία τοῦ διαβόλου εἰς τὰ τῆς φθορᾶς ἐπιστραφέντες, ἑαυτοῖς αἴτιοι τῆς ἐν τῷ θανάτῳ φθορᾶς γεγόνασιν, ὄντες μὲν ὡς προεῖπον κατὰ φύσιν φθαρτοί, χάριτι δὲ τῆς τοῦ Λόγου μετουσίας τοῦ κατὰ φύσιν ἐκφυγόντες, εἰ μεμενήκεισαν καλοί» καὶ «Διὰ γὰρ τὸν συνόντα τούτοις Λόγον, καὶ ἡ κατὰ φύσιν φθορὰ τούτων οὐκ ἤγγιζε, καθὼς καὶ ἡ σοφία φησὶν· «Ὁ Θεὸς ἔκτισε τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ, καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἀϊδιότητος· φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον»· τούτου δὲ γενομένου οἱ μὲν ἄνθρωποι ἀπέθνησκον, ἡ δὲ φθορὰ λοιπὸν κατ' αὐτῶν ἤκμαζε, καὶ πλεῖον τοῦ κατὰ φύσιν ἰσχύουσα καθ' ὅλου τοῦ γένους, ὅσῳ καὶ τὴν ἀπειλὴν τοῦ θείου διὰ τὴν παράβασιν τῆς ἐντολῆς κατ' αὐτῶν προειλήφει», 104-105.

³⁰⁵ Διὰ δὴ ταῦτα πλεῖον τοῦ θανάτου κρατήσαντος, καὶ τῆς φθορᾶς παραμενούσης κατὰ τῶν ἀνθρώπων, τὸ μὲν τῶν ἀνθρώπων γένος ἐφθείρετο, ὁ δὲ λογικός καὶ κατ' εἰκόνα γενόμενος ἄνθρωπος ἠφανίζετο· καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γερόμενον ἔργον παραπώλλυτο», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου», *PG 25*, στ.105.

Όμως, ο Θεός εξαιτίας της φιλανθρωπίας Του μερίμνησε εκ νέου για τη σωτηρία του ανθρώπου, για να τον επαναφέρει στην αφθαρσία από τη φθορά. Έτσι, ο Λόγος του Θεού που δεν περικλείεται σε σώμα, που δεν υπόκειται στη φθορά και στην ύλη, εισέρχεται στην περιοχή του ανθρώπου όπου κυριαρχούσε ο θάνατος, η απώλεια και η φθορά³⁰⁶. Και στη συνέχεια ο Αθανάσιος κάνει λόγο για τον τρόπο και τον σκοπό της ενανθρωπήσεως του Λόγου. Ο Λόγος του Θεού δεν θέλησε απλώς να εμφανιστεί με ανθρώπινο σώμα (αν ήθελε θα το έκανε γράφει ο Αθανάσιος), αλλά να προσλάβει το ανθρώπινο σώμα από παρθένο γυναίκα αμόλυντο από την αμαρτία της συνουσίας. Κι έτσι σαρκώνεται, μετατρέπει το ανθρώπινο σώμα σε ναό για τον Ίδιο, και προσλαμβάνει όλη την ανθρώπινη φύση³⁰⁷. Κι έτσι, συνεχίζει ο Αθανάσιος, προσέλαβε την ανθρώπινη φύση, παρέδωσε τον εαυτό του στον θάνατο υπέρ όλων των ανθρώπων, ώστε να καταργηθεί ο νόμος της φθοράς και του θανάτου στους ανθρώπους και να επιστρέψουν οι άνθρωποι στην αφθαρσία, να κερδίσουν την αιώνια ζωή με την ανάσταση³⁰⁸.

³⁰⁶ «Αὐτοῦ γὰρ ἦν πάλιν καὶ τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν ἐνεγκεῖν. Τούτου δὴ ἕνεκεν ὁ ἀσώματος καὶ ἄφθαρτος καὶ ἄυλος τοῦ Θεοῦ Λόγος παραγίνεται εἰς τὴν ἡμετέραν χώραν, οὐτὶ γε μακρὰν ὢν πρότερον. Οὐδὲν γὰρ αὐτοῦ κενὸν ὑπολέλειπται τῆς κτίσεως μέρος· πάντα δὲ διὰ πάντων πεπλήρωκεν αὐτὸς συνὼν τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ. Ἀλλὰ παραγίνεται συγκαταβαίνων τῇ εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ φιλανθρωπία καὶ ἐπιφανεία. Καὶ ἰδὼν τὸ λογικὸν ἀπολλύμενον γένος, καὶ τὸν θάνατον κατ' αὐτῶν βασιλεύοντα τῇ φθορᾷ· ὁρῶν δὲ καὶ τὴν ἀπειλὴν τῆς παραβάσεως διακρατοῦσαν τὴν κατ' ἡμῶν φθοράν», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως του Λόγου», *PG 25*, στ. 109.

³⁰⁷ «Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἠθέλησεν ἐν σώματι γενέσθαι, οὐδὲ μόνον ἠθέλε φανῆναι· ἐδύνατο γὰρ, εἰ μόνον ἠθέλε φανῆναι, καὶ δι' ἑτέρου κρείττονος τὴν θεοφάνειαν αὐτοῦ ποιήσασθαι· ἀλλὰ λαμβάνει τὸ ἡμέτερον, καὶ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐξ ἀχράντου καὶ ἀμίαντου ἀνδρὸς ἀπείρου παρθένου, καθαρὸν καὶ ὄντως ἀμιγῆς τῆς ἀνδρῶν συνουσίας. Αὐτὸς γὰρ δυνατὸς ὢν καὶ δημιουργὸς τῶν ὄλων, ἐν τῇ παρθένῳ κατασκευάζει ἑαυτῷ ναὸν τὸ σῶμα, καὶ ἰδιοποιεῖται τοῦτο ὡσπερ ὄργανον, ἐν αὐτῷ γνωριζόμενος καὶ ἐνοικῶν.», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως του Λόγου», *PG 25*, στ. 109.

³⁰⁸ «Καὶ οὕτως ἀπὸ τῶν ἡμετέρων τὸ ὅμοιον λαβὼν, διὰ τὸ πάντα ὑπευθύνους εἶναι τῇ τοῦ θανάτου φθορᾷ, ἀντὶ πάντων αὐτὸ θανάτῳ παραδιδούς, προσῆγε τῷ Πατρὶ, καὶ τοῦτο φιλανθρώπως ποιῶν, ἵνα ὡς μὲν πάντων ἀποθανόντων ἐν αὐτῷ λυθῇ ὁ κατὰ τῆς φθορᾶς τῶν ἀνθρώπων νόμος (ἅτε δὴ πληρωθείσης τῆς ἐξουσίας ἐν τῷ κυριακῷ σώματι, καὶ μηκέτι χώραν ἔχοντος κατὰ τῶν ὁμοίων ἀνθρώπων)· ὡς δὲ εἰς φθορὰν ἀναστρέψαντας τοὺς ἀνθρώπους πάλιν εἰς τὴν ἀφθαρσίαν ἐπιστρέψῃ, καὶ ζωοποίησιν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ θανάτου, τῇ τοῦ σώματος ἰδιοποιήσει, καὶ τῇ τῆς ἀναστάσεως χάριτι, τὸν θάνατον ἀπ' αὐτῶν ὡς καλάμην ἀπὸ πυρός ἐξαφανίζων», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως του Λόγου», *PG 25*, στ. 109.

Με τη θυσία του ίδιου του σώματός Του ο Χριστός έδωσε τέλος στον θάνατο των ανθρώπων και τους προσέφερε με την ελπίδα της αναστάσεως μια νέα ζωή. Αυτό κατέστη δυνατό γιατί ενανθρώπησε ο ίδιος ο Λόγος του Θεού κι έτσι καταργήθηκε ο θάνατος από τους ανθρώπους- με άλλα λόγια επειδή ο θάνατος ήταν μια ανθρώπινη υπόθεση ήταν επιβεβλημένη η κατάργησή του μέσω της ενανθρωπίσεως του Λόγου και του θυσιαστικού θανάτου Του³⁰⁹. Όλα αυτά είναι η αιτία της ενανθρωπίσεως του Λόγου του Θεού, όπως συμπερασματικά τονίζει ο Αθανάσιος³¹⁰.

Κι ενώ ο άνθρωπος, συνεχίζει ο Αθανάσιος, ως εικόνα Θεού ήταν αυτάρκης για να γνωρίζει τον Λόγο του Θεού, να είναι κοντά στον Θεό, αμέλησε όμως τη σχέση του με τον Δημιουργό του. Και ο Θεός επειδή γνώριζε αυτή την αμέλεια φρόντισε με το σχέδιο της Θείας Οικονομίας να αποκατασταθεί η σχέση του ανθρώπου μαζί Του – να μην αγνοεί ο άνθρωπος τον δημιουργό του³¹¹. Και παρά την απέραντη φιλανθρωπία και καλοσύνη του Θεού, ο άνθρωπος υποκύπτοντας στις ηδονές και στους πειρασμούς του διαβόλου κυριαρχούνταν από την κακία και την αμαρτία και έδειχνε σαν να μην είναι λογικό ον³¹². Και θέτει το ρητορικό ερώτημα ο Αθανάσιος : τι έπρεπε να κάνει ο Θεός; Πώς έπρεπε να αποκατασταθεί η εικόνα του ανθρώπου για να μπορέσει ο άνθρωπος να ξαναγνωρίσει τον Θεό; Θα μπορούσε να γίνει με άλλο τρόπο; Ούτε ο άνθρωπος ούτε οι άγγελοι μόνοι τους μπορούσαν να κάνουν κάτι, γιατί ο μεν άνθρωπος είναι κατ' εικόνα Θεού, και οι άγγελοι δεν είναι εικόνες Θεού. Μόνο ο Λόγος του Θεού

³⁰⁹ Βλ. «Τῆ γὰρ τοῦ ἰδίου σώματος θυσία καὶ τέλος ἐπέθηκε τῷ καθ' ἡμᾶς νόμῳ, καὶ ἀρχὴν ζωῆς ἡμῖν ἐκαίνισεν, ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως δεδωκώς· ἐπειδὴ γὰρ ἐξ ἀνθρώπων εἰς ἀνθρώπους ὁ θάνατος ἐκράτησε, διὰ τοῦτο πάλιν διὰ τῆς ἐνανθρωπίσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου ἢ τοῦ θανάτου κατάλυσις γέγονε καὶ ἡ τῆς ζωῆς ἀνάστασις», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπίσεως τοῦ Λόγου», *PG 25*, στ.113

³¹⁰ Βλ. «Αἰτία μὲν δὴ πρώτη τῆς ἐνανθρωπίσεως τοῦ Σωτῆρος αὕτη. Γνοίη δ' ἂν τις αὐτοῦ τὴν ἀγαθὴν εἰς ἡμᾶς παρουσίαν εὐλόγως γεγενῆσθαι καὶ ἐκ τούτων», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπίσεως τοῦ Λόγου», *PG 25*, στ. 113

³¹¹ Βλ. «Αὐτάρκης μὲν γὰρ ἦν ἢ κατ' εἰκόνα χάρις γνωρίζειν τὸν Θεόν Λόγον, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα· εἰδὼς δὲ ὁ Θεός τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀνθρώπων, προενοήσατο καὶ τῆς ἀμελείας τούτων, ἵν' ἐὰν ἀμελήσαιεν δι' ἑαυτῶν τὸν Θεόν ἐπιγῶναι, ἔχῃσι διὰ τῶν τῆς κτίσεως ἔργων τὸν δημιουργὸν μὴ ἀγνοεῖν», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπίσεως τοῦ Λόγου», *PG 25*, στ.116-117

³¹² Βλ. «Τοσαύτης οὖν οὐσίας τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος καὶ φιλανθρωπίας, ὅμως οἱ ἄνθρωποι, νικώμενοι ταῖς παρατίκῃς ἡδοναῖς καὶ ταῖς παρὰ δαιμόνων φαντασίαις καὶ ἀπάταις, οὐκ ἀνένευσαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' ἑαυτοὺς πλείοσι κακοῖς καὶ ἀμαρτήμασιν ἐνεφόρησαν, ὡς μηκέτι δοκεῖν αὐτοὺς λογικούς, ἀλλὰ ἀλόγους ἐκ τῶν τρόπων νομίζεσθαι», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπίσεως τοῦ Λόγου», *PG 25*, στ. 117.

είναι Εικόνα του Πατέρα και μόνο με την ενανθρώπιση του Λόγου μπορούσε ο άνθρωπος να ξαναβρεί τον Θεό – δεν υπήρχε άλλος τρόπος για να εξαφανισθεί ο θάνατος και η φθορά, αλλά μόνο αν ο Λόγος του Θεού λάμβανε σώμα θνητό.³¹³

Διπλό το φιλόανθρωπο έργο του σωτήρα Χριστού, όπως επισημαίνει ο Αθανάσιος: αφενός εξαφάνισε τον θάνατο από τους ανθρώπους και αφετέρου τους ανακαίνισε, τους αναδημιούργησε³¹⁴. Και για να αναδείξει τη θεότητα του Χριστού ο Αθανάσιος αναφέρεται στο πως αντέδρασε η φύση κατά τη στιγμή της σταύρωσης του Χριστού : ο Ήλιος κρύφτηκε, στη γη έγινε σεισμός, τα βουνά διερράγησαν. Όλη η κτίση συγκλονιζόταν με τον σταυρικό θάνατο του Δημιουργού της³¹⁵.

Ο Χριστός παρέδωσε τον εαυτό Του στο θάνατο για χάρη όλων των ανθρώπων, για να έχουν τη δυνατότητα να απαλλαγούν από το Προπατορικό Αμάρτημα και με την ανάστασή του ανέδειξε την αφθαρσία του ίδιου του σώματός Του³¹⁶. Με το

³¹³ Βλ. «Τί οὖν ἔδει ποιεῖν τὸν Θεόν; Ἦ τί ἔδει γενέσθαι, ἀλλ' ἢ τὸ κατ' εἰκόνα πάλιν ἀνανεῶσαι, ἵνα δι' αὐτοῦ πάλιν αὐτὸν γνῶναι δυνηθῶσιν οἱ ἄνθρωποι; Τοῦτο δὲ πῶς ἂν ἐγεγόνει, εἰ μὴ αὐτῆς τῆς τοῦ Θεοῦ εἰκόνας παραγενομένης τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; Δι' ἀνθρώπων μὲν γὰρ οὐκ ἦν δυνατόν, ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ κατ' εἰκόνα γεγόνασιν· ἀλλ' οὐδὲ δι' ἀγγέλων· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ αὐτοὶ εἰσιν εἰκόνες. Ὅθεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος δι' ἑαυτοῦ παρεγένετο, ἵνα ὡς Εἰκὼν ὢν τοῦ Πατρὸς τὸν κατ' εἰκόνα ἄνθρωπον ἀνακτίσαι δυνηθῆ. Ἄλλως δὲ πάλιν οὐκ ἂν ἐγεγόνει, εἰ μὴ ὁ θάνατος ἦν καὶ ἡ φθορά ἐξαφανισθεῖσα. Ὅθεν εἰκότως ἔλαβε σῶμα θνητόν, ἵνα καὶ ὁ θάνατός ἐν αὐτῷ λοιπὸν ἐξαφανισθῆναι δυνηθῆ, καὶ οἱ κατ' εἰκόνα πάλιν ἀνακαινισθῶσιν ἄνθρωποι» καὶ «Τὴν μὲν οὖν αἰτίαν τῆς σωματικῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ, ὡς οἶόν τε ἦν, ἐκ μέρους, καὶ ὡς ἡμεῖς ἠδυνήθημεν νοῆσαι, προείπομεν, ὅτι οὐκ ἄλλου ἦν τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν μεταβαλεῖν, εἰ μὴ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος, τοῦ καὶ τὴν ἀρχὴν ἐξ οὐκ ὄντων πεποιηκότος τὰ ὅλα· καὶ οὐκ ἄλλου ἦν τὸ κατ' εἰκόνα πάλιν ἀνακτίσαι τοῖς ἀνθρώποις, εἰ μὴ τῆς Εἰκόνας τοῦ Πατρὸς· καὶ οὐκ ἄλλου ἦν τὸ θνητὸν ἀθάνατον ἀναστήσαι, εἰ μὴ τῆς Αὐτοζωῆς οὔσης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου», *PG* 25, στ.120 καὶ 129 ἀντίστοιχα.

³¹⁴ «Ἀμφοτέρω γὰρ ἐφίλανθρωπέετο ὁ Σωτὴρ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ὅτι καὶ τὸν θάνατον ἐξ ἡμῶν ἠφάνιζε, καὶ ἀνεκαίνιζεν ἡμᾶς· καὶ ὅτι ἀφανῆς ὢν καὶ ἀόρατος, διὰ τῶν ἔργων ἐνέφανε, καὶ ἐγνώριζεν ἑαυτὸν εἶναι τὸν Λόγον τοῦ Πατρὸς, τὸν τοῦ παντὸς ἡγεμόνα καὶ βασιλέα», 124-125

³¹⁵ Βλ. «Οὐδὲ γὰρ τὴν κτίσιν αὐτὴν σιωπῆσαι πεποίηκεν, ἀλλὰ τὸ γε θαυμαστόν, καὶ ἐν τῷ θανάτῳ, μᾶλλον δὲ ἐν αὐτῷ τῷ κατὰ τοῦ θανάτου τροπαίῳ, λέγω δὴ τῷ σταυρῷ, πᾶσα ἡ κτίσις ὡμολόγει τὸν ἐν τῷ σώματι γνωριζόμενον καὶ πάσχοντα οὐχ ἀπλῶς εἶναι ἄνθρωπον, ἀλλὰ Θεοῦ Υἱὸν καὶ Σωτῆρα πάντων. Ὅ τε γὰρ ἥλιος ἀπεστράφη, καὶ ἡ γῆ ἐσειέτο, καὶ τὰ ὄρη ἐρρήγγυτο, πάντες κατέπησσον. Ταῦτα δὲ τὸν μὲν ἐν τῷ σταυρῷ Χριστὸν Θεὸν ἐδείκνυον, τὴν δὲ κτίσιν πᾶσαν τούτου δούλην εἶναι, καὶ μαρτυροῦσαν τῷ φόβῳ τῆν τοῦ δεσπότη παρουσίαν 129.

³¹⁶ «... ἀντὶ πάντων τὸν ἑαυτοῦ ναὸν εἰς θάνατον παραδιδούς, ἵνα τοὺς μὲν πάντας ἀνυπευθύνους καὶ ἐλευθέρους τῆς ἀρχαίας παραβάσεως ποιήσῃ· δείξῃ δὲ ἑαυτὸν καὶ θανάτου κρείττονα, ἀπαρχὴν τῆς τῶν

σωτηριώδες έργο του Χριστού μετεβλήθη ριζικά ο χαρακτήρας του θανάτου των ανθρώπων : οι άνθρωποι βέβαια συνεχίζουν να πεθαίνουν, αλλά η απειλή του πραγματικού θανάτου έχει εξαφανιστεί, γιατί ο θάνατός τους πλέον έχει την προοπτική της ανάστασης. Μπορεί το ανθρώπινο σώμα να διαλύεται, να φθείρεται και να αποσυντίθεται, αλλά αυτό είναι προσωρινό, γιατί πρόκειται να αναστηθεί με τη χάρη του Θεού³¹⁷.

Συνεχίζοντας ο Αθανάσιος τονίζει ότι ο σταυρικός θάνατος του Χριστού ήταν το «λύτρον» που κατέβαλε για να σωθεί ο άνθρωπος από την αμαρτία και να γκρεμιστεί το «μεσοτοιχίον» που χώριζε τον άνθρωπο από τον Θεό. Και τονίζει ότι αυτή η σταυρική θυσία έχει πανανθρώπινο χαρακτήρα, ότι αφορά όλους τους ανθρώπους³¹⁸. Ακολούθως ο Αθανάσιος κάνει λόγο για την τριήμερη ταφή του Χριστού. Έμεινε ο Λόγος του Θεού για τρεις ημέρες στον Άδη προκειμένου να αναδειχθεί αρχικά η φθαρτότητα του ανθρώπινου σώματος, ότι δηλαδή και το δικό του σώμα ως ανθρώπινο υπόκειται στους νόμους της φθοράς, αλλά μετά από τρεις ημέρες να αναστηθεί και έτσι εμφατικά να νικήσει τη φθορά και τον θάνατο και να επαναφέρει την αφθαρσία – «τρόπαια καὶ νίκας κατὰ τοῦ θανάτου φέρων τὴν ἐν τῷ σώματι γενομένην αφθαρσίαν και ἀπάθειαν». Το σώμα του Χριστού, εν τέλει, δεν πέθανε εξαιτίας της φύσεώς του, αλλά προκειμένου μέσω αυτού με τη δύναμη του Θεού να εξαφανισθεί ο θάνατος από τους ανθρώπους³¹⁹.

ὄλων ἀναστάσεως τὸ ἴδιον σῶμα ἄφθαρτον ἐπιδεικνύμενος» », Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως του Λόγου», *PG 25*, στ. 132.

³¹⁷ Βλ. « Ἀμέλει, τοῦ κοινοῦ πάντων Σωτῆρος ἀποθανόντος ὑπὲρ ἡμῶν, οὐκέτι νῦν ὡσπερ πάλαι κατὰ τὴν τοῦ νόμου ἀπειλήν θανάτῳ ἀποθνήσκομεν οἱ ἐν Χριστῷ πιστοὶ· πέπαυται γὰρ ἡ τοιαύτη καταδίκη· ἀλλὰ τῆς φθορᾶς παυομένης καὶ ἀφανιζομένης ἐν τῇ τῆς ἀναστάσεως χάριτι, λοιπὸν κατὰ τὸ τοῦ σώματος θνητὸν διαλυόμεθα μόνον τῷ χρόνῳ ὃν ἐκάστῳ ὁ Θεὸς ὄρισεν, ἵνα «κρείττονος ἀναστάσεως» τυχεῖν δυνηθῶμεν. 21.2 Δίκην γὰρ τῶν ἐν τῇ γῆ καταβαλλομένων σπερμάτων, οὐκ ἀπολλύμεθα διαλυόμενοι, ἀλλ' ὡς σπειρόμενοι ἀναστησόμεθα, καταργηθέντος τοῦ θανάτου κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος χάριν», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως του Λόγου», *PG 25*, στ.132.

³¹⁸ Βλ. «Ἐπειτα, εἰ ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου λύτρον ἐστὶ πάντων, καὶ τῷ θανάτῳ τούτου τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύεται, καὶ γίνεται τῶν ἐθνῶν ἡ κλησις, πῶς ἂν ἡμᾶς προσεκαλέσατο, εἰ μὴ ἐσταύρωτο; ἐν μόνῳ γὰρ τῷ σταυρῷ ἐκτεταμέναις χερσὶ τις ἀποθνήσκει», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως του Λόγου», *PG 25*, στ.140

³¹⁹ Βλ. «Τάχα δὲ καὶ ἐν ἴσῳ τοῦ διαστήματος ὄντος τοῦ τε θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως, ἄδηλον ἐγένετο τὸ περὶ τῆς ἀφθαρσίας κλέος. Ὅθεν, ἵνα δευχθῆ νεκρὸν τὸ σῶμα, καὶ μίαν ὑπέμεινε μέσῃν ὁ Λόγος, καὶ τριταῖον τοῦτο πᾶσιν ἔδειξεν ἄφθαρτον. Ἐνεκα μὲν οὖν τοῦ δευχθῆναι τὸν θάνατον ἐν τῷ σώματι, τριταῖον ἀνέστησε τοῦτο» και «...καὶ ἀνεδείχθη πᾶσιν, ὅτι οὐκ ἀσθενεῖα φύσεως τοῦ ἐνοικοῦντος Λόγου

Επιπρόσθετα, ο Αθανάσιος επιχειρεί μια σύγκριση για την κατάσταση στην οποία βρισκόταν η ανθρωπότητα πριν από την έλευση και το σωτηριώδες έργο του Χριστού και μετά από αυτό. Παλαιότερα όταν πέθαινε κάποιος άνθρωπος όλοι τον θρηνούσαν εξαιτίας του ότι ήταν εξανδραποδισμένος στη φθορά. Τώρα, με τον σταυρό και την ανάσταση του Χριστού, οι άνθρωποι έπαυσαν να θεωρούν τον θάνατο ως φοβερή καταστροφή και να τον φοβούνται και παρόλο που πεθαίνουν δεν θεωρούν ότι χάνονται· και μάλιστα πολλοί προτιμούν να πεθάνουν παρά να απαρνηθούν την πίστη τους στον Θεό (εδώ προφανώς ο Αθανάσιος κάνει λόγο για τους αμέτρητους μάρτυρες της Εκκλησίας κατά την εποχή των Διωγμών). Οι άνθρωποι πλέον γνωρίζουν ότι ακόμη κι όταν πεθαίνουν συνεχίζουν να ζουν καθώς έχουν πετύχει την αφθαρσία με την ανάσταση³²⁰.

Και ο μόνος πραγματικός νεκρός έμεινε ο διάβολος. Γιατί παλαιότερα οι άνθρωποι -πριν ακόμη πιστεύσουν στον Χριστό -ένιωθαν τρόμο και δειλία ενώπιον του θανάτου. Όμως τώρα, όπως αποδεικνύουν οι μάρτυρες της πίστης του Χριστού ο φόβος αυτός κατανικήθηκε με την ελπίδα της αναστάσεως. Γι' αυτό προκειμένου να μην απαρνηθούν την πίστη τους περιφρονούν τον θάνατο όχι μόνο ώριμοι άνδρες, αλλά και γυναίκες και μικρά παιδιά. Όλοι αυτοί είναι οι πραγματικοί μάρτυρες της αναστάσεως του Σωτήρος³²¹.

Και συνεχίζει ο Αθανάσιος θριαμβολογώντας : όπως ένας τύραννος που ηττάται από έναν γνήσιο βασιλιά και αιχμαλωτίζεται και αλυσοδένεται και ως αιχμάλωτος

τέθηκε τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τὸν θάνατον ἐξαφανισθῆναι ἐν αὐτῷ τῇ δυνάμει τοῦ Σωτῆρος», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου», *PG 25*, στ.141.

³²⁰ Βλ. «Πάλαι μὲν γὰρ πρὶν τὴν θεϊαν ἐπιδημίαν γενέσθαι τοῦ Σωτῆρος, πάντες τοὺς ἀποθνήσκοντας ὡς φθειρομένους ἐθρήνον· ἄρτι δὲ τοῦ Σωτῆρος ἀναστήσαντος τὸ σῶμα, οὐκέτι μὲν ὁ θάνατός ἐστι φοβερός, πάντες δὲ οἱ τῷ Χριστῷ πιστεύοντες ὡς οὐδὲν αὐτὸν ὄντα πατοῦσι, καὶ μᾶλλον ἀποθνήσκειν αἰροῦνται ἢ ἀρνήσασθαι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Ἰσασι γὰρ ὄντως ὅτι ἀποθνήσκοντες οὐκ ἀπόλλυνται, ἀλλὰ ζῶσι, καὶ ἄφθαρτοι διὰ τῆς ἀναστάσεως γίνονται», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου», *PG 25*, στ.142-144.

³²¹ Βλ. «Ἐκεῖνος δὲ ὁ πάλαι τῷ θανάτῳ πονηρῶς ἐναλλόμενος διάβολος, λυθισῶν αὐτοῦ τῶν ὠδίνων, ἔμεινε μόνος ἀληθῶς νεκρός· καὶ τούτου τεκμήριον, ὅτι πρὶν πιστεύσουσιν οἱ ἄνθρωποι τῷ Χριστῷ, φοβερὸν τὸν θάνατον ὀρώσι καὶ δειλιῶσιν αὐτόν. Ἐπειδὴν δὲ εἰς τὴν ἐκείνου πίστιν καὶ διδασκαλίαν μετέλθωσι, τοσοῦτον καταφρονοῦσι τοῦ θανάτου, ὡς καὶ προθύμως ἐπ' αὐτὸν ὁρμᾶν καὶ μάρτυρας γίνεσθαι τῆς κατ' αὐτοῦ παρὰ τοῦ Σωτῆρος γενομένης ἀναστάσεως. Καὶ γὰρ ἔτι νήπιοι ὄντες τὴν ἡλικίαν σπεύδουσι ἀποθνήσκειν, καὶ μελετᾶσι κατ' αὐτοῦ ταῖς ἀσκήσεσιν οὐ μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου», *PG 25*, στ.144.

διασύρεται και όλοι τον περιφρονούν γιατί πλέον ηττήθηκε και έχασε τη δύναμή του, έτσι και ο θάνατος ηττημένος από τον σταυρό του Χριστού και περιφρονημένος δέχεται τους «χλευασμούς» των χριστιανών που διατρανώνουν το παύλειο χωρίο ««Ποῦ σου, θάνατε, τὸ νίκος; ποῦ σου, ἄδη, τὸ κέντρον;»³²². Κι ενώ ο άνθρωπος εκ φύσεως ένιωθε φόβο και δειλία ενώπιον του θανάτου και της επικείμενης διάλυσης του σώματός του, τώρα που έχει ενδυθεί την πίστη του Χριστού καταφρονεί τον ίδιο τον θάνατο και δεν δειλιάζει μπροστά του-κι αυτό ο Αθανάσιος το θεωρεί πάρα πολύ παράδοξο³²³.

Το σημείο του Σταυρού και η πίστη στον Χριστό είναι αυτά που κατανικούν τον θάνατο, είναι τα τρόπαια της νίκης Του κατά του θανάτου³²⁴. Και εμφατικά επαναλαμβάνει ο Αθανάσιος : Και παρόλο που ο θάνατος κυριαρχούσε και προκαλούσε τον φόβο και τον τρόμο στους ανθρώπους, τώρα μετά την εμφάνιση του Χριστού στη Γη και τον σταυρικό θάνατο και την ανάστασή Του, ο ίδιος ο θάνατος καταφρονείται από τους ανθρώπους. Κι έτσι το φως του ήλιου απλώθηκε παντού, και το σκοτάδι διασκορπίστηκε και όλα φωτίστηκαν (από το ανέσπερο φως της αναστάσεως του Χριστού). Και έτσι ο θάνατος περιφρονείται και καταργείται από τη στιγμή που έγινε η ενσάρκωση και φανέρωση του Σωτήρα. Αυτός είναι που κατήργησε τον θάνατο και επιδεικνύει τα τρόπαια της νίκης του καθημερινά στους μαθητές Του³²⁵.

³²² Βλ. «Ὡς γὰρ τυράννου καταπολεμηθέντος ὑπὸ γησίῳ βασιλέως καὶ δεθέντος τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας, πάντες λοιπὸν οἱ διαβαίνοντες καταπαίζουσιν αὐτοῦ τύπτοντες καὶ διασύροντες, οὐκ ἔτι φοβούμενοι τὴν μανίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀγριότητα, διὰ τὸν νικήσαντα βασιλέα· οὕτω καὶ τοῦ θανάτου νικηθέντος καὶ στηλιτευθέντος ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ δεδεμένου τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, πάντες οἱ ἐν Χριστῷ διαβαίνοντες αὐτὸν καταπατοῦσι, καὶ μαρτυροῦντες τῷ Χριστῷ χλευάζουσι τὸν θάνατον, ἐπικερτομοῦντες αὐτῷ καὶ τὰ ἄνωθεν κατ' αὐτοῦ γεγραμμένα λέγοντες· Ποῦ σου, θάνατε, τὸ νίκος; ποῦ σου, ἄδη, τὸ κέντρον;», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως του Λόγου», *PG 25*, στ. 144

³²³ Βλ. «Ἔστι μὲν γὰρ κατὰ φύσιν ὁ ἄνθρωπος δειλιῶν τὸν θάνατον καὶ τὴν τοῦ σώματος διάλυσιν· τὸ δὲ παραδοξότατον τοῦτό ἐστιν, ὅτι τὴν τοῦ σταυροῦ πίστιν ἐνδυσάμενος καταφρονεῖ καὶ τῶν κατὰ φύσιν, καὶ τὸν θάνατον οὐ δειλιᾷ διὰ τὸν Χριστόν», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως του Λόγου», *PG 25*, στ. 144

³²⁴ Βλ. «Εἰ δὲ τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ καὶ τῇ πίστει τῇ εἰς Χριστόν καταπατεῖται ὁ θάνατος, δῆλον ἂν εἴη παρὰ ἀληθείᾳ δικαζόσῃ, μὴ ἄλλον εἶναι ἀλλ' ἢ αὐτὸν τὸν Χριστόν, τὸν κατὰ τοῦ θανάτου τρόπαια καὶ νίκας ἐπιδειζόμενον, κάκεινον ἐξασθενῆσαι ποιήσαντα», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως του Λόγου», *PG 25*, στ.145

³²⁵ Βλ. «Καὶ εἰ πρότερον μὲν ἴσχυεν ὁ θάνατος, καὶ διὰ τοῦτο φοβερὸς ἦν, ἄρτι δὲ μετὰ τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτῆρος καὶ τὸν τοῦ σώματος αὐτοῦ θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν καταφρονεῖται, φανερόν ἂν εἴη

Και διερωτάται ο Αθανάσιος πώς θα μπορούσε να νικηθεί ο θάνατος αν το σώμα του Χριστού δεν ήταν το σώμα του Κυρίου και δεν ήταν αναστημένο³²⁶.

Ο Υιός του Θεός, που ο Αθανάσιος τον ταυτίζει με την πηγή της ζωής («ζῶν καὶ ἐνεργῆς ὢν») καθημερινά «εργάζεται» και φροντίζει για τη σωτηρία των ανθρώπων. Και ο θάνατος κάθε μέρα ηττάται και μαζί του χάνουν τη δύναμή τους και νεκρώνονται και τα είδωλα και οι δαίμονες, γιατί τίποτα δεν μπορεί παρά να υποχωρήσει ενώπιον της ανάστασης του σώματος του Χριστού³²⁷. Αυτός που δυσπιστεί ή απορρίπτει την ανάσταση του σώματος του Χριστού, υπογραμμίζει ο Αθανάσιος, φαίνεται ότι αγνοεί τη δύναμη του Λόγου και της Σοφίας του Θεού. Και εξηγεί : το σώμα του Κυρίου δεν ήταν δυνατόν να μην «πεθάνει» καθώς κι αυτό ήταν θνητό (όπως ο κάθε άνθρωπος, αφού ο Χριστός προσέλαβε την ανθρώπινη φύση στην πληρότητά της), αλλά ο Χριστός προσέφερε το σώμα του για χάρη όλων των ανθρώπων. Αλλά παράλληλα το σώμα του δεν μπορούσε να παραμείνει νεκρό, γιατί είχε καταστεί ναός-κατοικία της ίδιας της Ζωής (δηλαδή του Θεού). Γι' αυτό λοιπόν αν και πέθανε το σώμα Του ως θνητό, όμως αναστήθηκε και «ἀνέζησε» γιατί μέσα του βρισκόταν η ίδια η Ζωή³²⁸.

παρ' αὐτοῦ τοῦ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀναβάντος Χριστοῦ κατηγορηθῆσαι καὶ νενικηθῆσαι τὸν θάνατον. Ὡς γὰρ ἐὰν μετὰ νύκτα γένηται ἥλιος, καὶ πᾶς ὁ περίγειος τόπος καταλάμπηται ὑπ' αὐτοῦ, πάντως οὐκ ἔστιν ἀμφίβολον, ὅτι τὸ φῶς ἐφαπλώσας ἥλιος πανταχοῦ, αὐτὸς ἔστιν ὁ καὶ τὸ σκότος ἀπελάσας καὶ τὰ πάντα φωτίσας· οὕτως τοῦ θανάτου καταφρονηθέντος καὶ καταπατηθέντος ἀφ' οὗ γέγονεν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἐν σώματι σωτήριος ἐπιφάνεια καὶ τὸ τέλος τοῦ σταυροῦ, πρόδηλον ἂν εἴη, ὅτι αὐτὸς ἔστιν ὁ Σωτὴρ ὁ καὶ ἐν σώματι φανείς, ὁ τὸν θάνατον καταργήσας, καὶ κατ' αὐτοῦ τρόπαια καθ' ἡμέραν ἐν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐπιδεικνύμενος», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου», *PG 25*, στ.145

³²⁶ Βλ. «Τοῦ δὲ θανάτου νεκρωθέντος ὑπ' αὐτοῦ, τί ἔδει γενέσθαι ἢ τὸ σῶμα ἀναστῆναι, καὶ τοῦτο δειχθῆναι κατ' αὐτοῦ τρόπαιον; Ἦ πῶς γὰρ ἂν ἐφάνη καταργηθεῖς ὁ θάνατος, εἰ μὴ τὸ σῶμα τὸ κυριακὸν ἦν ἀναστάν;», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου», *PG 25*, στ.148

³²⁷ Βλ. «Ὁ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ζῶν καὶ ἐνεργῆς ὢν καθ' ἡμέραν ἐργάζεται, καὶ ἐνεργεῖ τὴν πάντων σωτηρίαν. Ὁ δὲ θάνατος ἐλέγχεται καθ' ἡμέραν αὐτὸς ἐξασθενήσας, καὶ τὰ εἶδωλα καὶ οἱ δαίμονες μᾶλλον νεκροὶ τυγχάνοντες, ὡς ἐκ τούτου μηδένα διστάζειν ἔτι περὶ τῆς τοῦ σώματος ἀναστάσεως αὐτοῦ», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου», *PG 25*, στ.149

³²⁸ Βλ. «Ἐοικε δὲ ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυριακοῦ σώματος ἀπιστῶν ἀγνοεῖν δύνάμιν Θεοῦ Λόγου καὶ Σοφίας. Εἰ γὰρ ὅλως ἔλαβεν ἑαυτῷ σῶμα, καὶ τοῦτο ἰδιοποίησατο κατὰ τὴν εὐλογον ἀκολουθίαν, ὡς ὁ λόγος ἔδειξε, τί ἔδει τὸν Κύριον ποιεῖν περὶ τούτου; ἢ ποῖον ἔδει τέλος γενέσθαι τοῦ σώματος, ἅπαξ ἐπιβάντος αὐτῷ τοῦ Λόγου; Μὴ ἀποθανεῖν μὲν γὰρ οὐκ ἠδύνατο, ἅτε δὴ θνητὸν ὄν, καὶ ὑπὲρ πάντων προσφερόμενον εἰς τὸν θάνατον· οὗ χάριν καὶ ὁ Σωτὴρ αὐτὸ κατεσκεύασεν ἑαυτῷ. Μεῖναι δὲ νεκρὸν οὐχ οἶόν τε ἦν, διὰ τὸ Ζωῆς αὐτὸ ναὸν γεγενῆσθαι. Ὅθεν ἀπέθανε μὲν ὡς θνητόν· ἀνέζησε δὲ διὰ τὴν ἐν

Επιπλέον, ο Μ.Αθανάσιος δεν παραλείπει να διευκρινίσει ότι επειδή η ανθρώπινη φθορά δεν ήταν έξω από το ανθρώπινο σώμα, γι' αυτό υπήρχε η ανάγκη η ζωή αντί της φθοράς να εμφυσηθεί σ' αυτό. Όπως ο θάνατος αφορούσε στο ανθρώπινο σώμα έτσι και η ζωή έπρεπε να υπάρξει σ' αυτό. Αν ο θάνατος ήταν έξω από το ανθρώπινο σώμα, και η ζωή θα ήταν έξω από αυτό. Το σώμα το ανθρώπου ήταν αυτό στο οποίο κυριαρχούσε η φθορά και ο θάνατος και πάνω σ' αυτό επικράτησε η Ζωή³²⁹. Γι' αυτό λοιπόν ο Σωτήρας προσέλαβε το ανθρώπινο σώμα, για να επικρατήσει σ' αυτό η ζωή και να μην απομείνει τίποτα από τη θνητότητά του, αλλά αντίθετα να ενδυθεί την αθανασία και να παραμείνει αναστημένο και αθάνατο. Ενεδύθη ο Θεός το ανθρώπινο σώμα για να βρει εκεί τον θάνατο και να τον εξαλείψει. Και καταλήγει με το ρητορικό ερώτημα πως αλλιώς θα αναδεικνυόταν ότι ο Κύριος είναι η ίδια η ζωή, αν δεν έδινε ξανά ζωή στον θνητό άνθρωπο³³⁰.

Και καταλήγοντας ο Αθανάσιος emphatically τονίζει ότι με το σωτηριώδες έργο του Χριστού φανερώθηκε ο Θεός στον άνθρωπο, και μέσω του θανάτου η αθανασία έγινε προσιτή σε όλους τους ανθρώπους και μέσω της ενανθρώπησης του Λόγου έγινε γνωστή η πρόνοια του Θεού για τη σωτηρία του ανθρώπου· αυτός είναι ο Θεός, ο Δημιουργός και χορηγός της ζωής των ανθρώπων. Αυτός έγινε άνθρωπος, για να «θεοποιηθούμε» εμείς οι άνθρωποι, αυτός φανέρωσε τον εαυτό Του μέσα σε

αὐτῶ ζωῆν, καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐστὶ γνῶρισμα τὰ ἔργα.», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου», *PG 25*, στ.149

³²⁹ Βλ. «Ἐπειτα καὶ τοῦτο ἰστέον, ὅτι ἡ γενομένη φθορὰ οὐκ ἔξωθεν ἦν τοῦ σώματος, ἀλλ' αὐτῷ προσεγεγόνει, καὶ ἀνάγκη ἦν ἀντὶ τῆς φθορᾶς ζωὴν αὐτῷ προσπλακῆναι, ἵνα ὡσπερ ἐν τῷ σώματι γέγονεν ὁ θάνατος, οὕτως ἐν αὐτῷ γένηται καὶ ἡ ζωὴ. Εἰ μὲν οὖν ἔξωθεν ἦν ὁ θάνατος τοῦ σώματος, ἔξωθεν ἔδει καὶ τὴν ζωὴν αὐτοῦ γεγενῆσθαι. Εἰ δὲ ἐν τῷ σώματι συνεπλάκη ὁ θάνατος, καὶ ὡς συνὼν αὐτῷ κατεκράτει τούτου, ἀνάγκη καὶ τὴν ζωὴν συμπλακῆναι τῷ σώματι, ἵνα ἀντενδυθὲν τὸ σῶμα τὴν ζωὴν, ἀποβάλλῃ τὴν φθορὰν. Ἄλλως τε εἰ καὶ ἐγεγόνει ἔξω τοῦ σώματος ὁ Λόγος, καὶ μὴ ἐν αὐτῷ, ὁ μὲν θάνατος ἠττᾶτο ὑπ' αὐτοῦ φυσικώτατα, ἅτε δὴ μὴ ἰσχύοντος τοῦ θανάτου κατὰ τῆς ζωῆς, οὐδὲν ἦττον δὲ ἔμενεν ἐν τῷ σώματι ἢ προσγενομένη φθορὰ», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου», *PG 25*, στ.173-176

³³⁰ Βλ. «Διὰ τοῦτο εἰκότως ἐνεδύσατο σῶμα ὁ Σωτήρ, ἵνα συμπλακέντος τοῦ σώματος τῇ ζωῇ, μηκέτι ὡς θνητὸν ἀπομείνῃ ἐν τῷ θανάτῳ· ἀλλ' ὡς ἐνδυσάμενον τὴν ἀθανασίαν, λοιπὸν ἀναστὰν ἀθάνατον διαμείνῃ. Ἄπαξ γὰρ ἐνδυσάμενον φθορὰν οὐκ ἂν ἀνέστη, εἰ μὴ ἐνεδύσατο τὴν ζωὴν· καὶ πάλιν θάνατος καθ' ἑαυτὸν οὐκ ἂν φανείη, εἰ μὴ ἐν τῷ σώματι· διὰ τοῦτο ἐνεδύσατο σῶμα, ἵνα τὸν θάνατον ἐν τῷ σώματι εὐρὼν ἀπαλείψῃ. Πῶς γὰρ ἂν ὅλως ὁ Κύριος ἐδείχθη ζωῆ, εἰ μὴ τὸ θνητὸν ἐξωποίησε;», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου», *PG 25*, στ. 176

ανθρώπινο σώμα, για να ευεργετηθούμε εμείς οι άνθρωποι από τον αόρατο Πατέρα, αυτός υπέμεινε την ανθρώπινη αλαζονεία, για να γίνουμε εμείς κληρονόμοι της αθανασίας. Γιατί στην πραγματικότητα ως Λόγος του Θεού δεν υπέστη καμία φθορά και καμία βλάβη. Υπέμεινε όμως όλα αυτά για να σώσει τους ανθρώπους που υπέφεραν³³¹.

Συμπερασματικά, διαπιστώνουμε ότι ο Αθανάσιος εντάσσει την ενανθρώπιση του Θεού στο σχέδιο της Θείας Οικονομίας για να σωθεί ο άνθρωπος από την αμαρτία, τη φθορά και τον θάνατο. Για την ακρίβεια είναι αναπόσπαστο τμήμα του σχεδίου αυτού. Η σάρκωση του Λόγου, ο θάνατος και η ανάσταση του Χριστού είναι αυτά που προσφέρουν στον άνθρωπο τη δυνατότητα για αθανασία, τη δυνατότητα της αιώνιας ζωής, την επανασύνδεσή του με τον Θεό. Με τον Χριστό ο θάνατος και η αμαρτία ηττήθηκε και μια νέα προοπτική και εποχή διανοιχθήκε για την ανθρωπότητα.

3.4. Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος

« Εἰς τὸν σταυρὸν καὶ εἰς τὸν ληστὴν, καὶ περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ περὶ τοῦ συνεχῶς εὔχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν. ομιλία α΄ »

Τον λόγο του αυτόν ο Ιωάννης Χρυσόστομος τον αφιερώνει στον σταυρό του Χριστού με τον οποίο επιτελείται το έργο της σωτηρίας του ανθρώπου. Ο Ιωάννης ξεκινάει τονίζοντας ότι για τους Χριστιανούς είναι γιορτή που ο Χριστός βρίσκεται σταυρωμένος, γιατί έτσι μπόρεσε να σωθεί ο άνθρωπος· μπόρεσε έτσι ο άνθρωπος να απαλλαγεί από την πλάνη, να φωτιστεί ενώ ήταν μέσα στο σκοτάδι (του θανάτου και της αμαρτίας), να συμφιλιωθεί με τον Θεό. Ο σταυρός του Χριστού είναι πραγματικός κρουνός θησαυρών και ο άνθρωπος πλέον δεν μπορεί να φοβάται τα βέλη του

³³¹ Βλ. «Καὶ ἐὰν μὲν ἀνθρώπινα ἦ, γλευαζέτω· εἰ δὲ μὴ ἀνθρώπινά ἐστιν ἀλλὰ Θεοῦ γινώσκειται, μὴ γελάτω τὰ ἀγλεύεστα, ἀλλὰ μάλλον θαυμαζέτω, ὅτι διὰ τοιοῦτου πράγματος εὐτελοῦς τὰ θεῖα ἡμῖν πεφανέρωται, καὶ διὰ τοῦ θανάτου ἢ ἀθανασία εἰς πάντας ἔφθασε, καὶ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου ἢ τῶν πάντων ἐγνώσθη πρόνοια, καὶ ὁ ταύτης χορηγὸς καὶ Δημιουργὸς αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος. 54.3 Αὐτὸς γὰρ ἐνηθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν· καὶ αὐτὸς ἐφάνερωσεν ἑαυτὸν διὰ σώματος, ἵνα ἡμεῖς τοῦ ἀοράτου Πατρὸς ἔνοιαν λάβωμεν· καὶ αὐτὸς υπέμεινε τὴν παρ' ἀνθρώπων ὕβριν, ἵνα ἡμεῖς ἀφθαρσίαν κληρονομήσωμεν. Ἐβλάπτετο μὲν γὰρ αὐτὸς οὐδέν, ἀπαθὴς καὶ ἄφθαρτος καὶ Αὐτολόγος ὢν καὶ Θεός· τοὺς δὲ πάσχοντας ἀνθρώπους, δι' οὓς καὶ ταῦτα υπέμεινε, ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἀπαθείᾳ ἐτήρει καὶ διέσφζε», Μ. Αθανασίου, «Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως του Λόγου», *PG* 25, στ.192

διαβόλου³³². Και συνεχίζει τονίζοντας τον πανανθρώπινο χαρακτήρα του σταυρικού θανάτου και του σωτηριώδους έργου του Θεού : «καθολική ή θυσία, ὅτι ὑπὲρ τῆς γῆς ἀπάσης ἢ προσφορά, ἵνα μάθῃς ὅτι κοινὸς ὁ καθαρισμὸς ἐστίν... Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Χριστὸς ἐλθὼν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐξεκάθαρεν, ἅπας τὸς εὐκτῆριον γέγονε ³³³». Και η σωτηρία του ανθρώπου είναι επιτευκτική για όλους τους ανθρώπους, ακόμη και για αυτούς που θεωρούνται ιδιαίτερα αμαρτωλοί, ακόμη και οι τελώνες και οι πόρνες³³⁴.

Στη συνέχεια ο λόγος του αναφέρεται στην περίπτωση της σωτηρίας του ενός ληστή από τον Χριστό πάνω στον σταυρό. Για τον Ιωάννη είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα για το πως η μετάνοια των ανθρώπων μπορεί να τους οδηγήσει στον αποκατάστασή τους κοντά στον Θεό. Ο Χριστός σώζοντας τον ληστή, δεν άνοιξε απλά τον Παράδεισο για τους ανθρώπους, δεν έσωσε απλά έναν αμαρτωλό, αλλά έδωσε πίσω στους ανθρώπους την «αρχαία τους πατρίδα», αυτή για την οποία ήταν προορισμένοι να ζήσουν. Και ο σταυρός του Χριστού είναι το πιο σημαντικό από όλα τα έργα Του

³³² «Σήμερον ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐν σταυρῷ, καὶ ἡμεῖς ἐορτὴν ἄγομεν, ἵνα μάθῃς ὅτι ὁ σταυρὸς ἐορτὴ καὶ πανήγυρις πνευματικὴ. Πρότερον μὲν γὰρ ὁ σταυρὸς ὄνομα καταδίκης ἦν, νυνὶ δὲ πρᾶγμα τιμῆς γέγονε· πρότερον σύμβολον κατακρίσεως, νυνὶ δὲ ὑπόθεσις σωτηρίας. Οὗτος γὰρ μυρίων ἡμῖν ἀγαθῶν αἴτιος γέγονεν, οὗτος ἡμᾶς τῆς πλάνης ἀπήλλαξεν, οὗτος ἐν σκότει καθημένους ἐφώτισεν; οὗτος ἐκπεπολεμωμένους ἡμᾶς τῷ Θεῷ κατήλλαξεν, ἀπηλλοτριωμένους ἠκείωσε, μακρὰν ὄντας ἐγγύς εἶναι ἐποίησεν· οὗτος ἔχθρας ἀναίρεσις, οὗτος εἰρήνης ἀσφάλεια, μυρίων ἡμῖν ἀγαθῶν θησαυρὸς γέγονε. Διὰ τοῦτον οὐκέτι πλανώμεθα ἐν ἐρημίαις· τὴν γὰρ ἀληθινὴν ὁδὸν ἐπέγνωμεν· οὐκέτι τῶν βασιλείων ἔξω διάγομεν· τὴν γὰρ θύραν εὔραμεν· οὐ φοβούμεθα τὰ πετυρωμένα βέλη τοῦ διαβόλου· τὴν γὰρ πηγὴν εἶδομεν», βλ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, «Εἰς τὸν σταυρὸν καὶ εἰς τὸν ληστήν, καὶ περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ περὶ τοῦ συνεχῶς εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν, α΄», *PG* 43, στ. 399

³³³ Ιωάννου Χρυσοστόμου, «Εἰς τὸν σταυρὸν καὶ εἰς τὸν ληστήν, καὶ περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ περὶ τοῦ συνεχῶς εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν, α΄», *PG* 43, στ.400

³³⁴ «Καὶ γὰρ ὅτε τελῶνας καὶ πόρνας εἰσήγαγεν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, οὐκ ἀτιμάζων τοῦτο ἐποίει, ἀλλὰ μᾶλλον ἐτίμα, δεικνύς ὅτι τοιοῦτός ἐστιν ὁ Κύριος τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ὡς καὶ πόρνας καὶ τελῶνας οὕτως ἐργάσασθαι δοκίμους, ὡς ἀξίους φανῆναι τῆς ἐκεῖσε τιμῆς καὶ δωρεᾶς», Ιωάννου Χρυσοστόμου, «Εἰς τὸν σταυρὸν καὶ εἰς τὸν ληστήν, καὶ περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ περὶ τοῦ συνεχῶς εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν, α΄», *PG* 43, στ.401

σε τέτοιο βαθμό που και η ίδια η Κτίση συγκλονίστηκε³³⁵. Και λίγο πιο κάτω χαρακτηρίζει τον σταυρό ως «βασιλείας σύμβολον»³³⁶.

Περιγράφει τη Δευτέρα Παρουσία την οποία και αυτή τη συνδέει με τη δόξα του σταυρού του Χριστού³³⁷ αξιοποιώντας αποκαλυπτικές σκηνές – ο Χριστός θα κατέλθει από τον ουρανό για την Τελική Κρίση, για να δικάσει τους πάντες³³⁸.

³³⁵ «Ἐν ταύτῃ γάρ τῇ ἡμέρᾳ, ἐν ταύτῃ τῇ ὥρᾳ, τὸν ληστήν εἰσήγαγεν ὁ Θεός, δύο κατορθώματα ἐργασάμενος· ἓν μὲν, ὅτι παράδεισον ἠνέφξεν, ἕτερον δὲ, ὅτι ληστήν εἰσήγαγε. Σήμερον ἀπέδωκεν ἡμῖν τὴν ἀρχαίαν πατρίδα, σήμερον ἐπανήγαγεν ἡμᾶς ἐπὶ τὴν πατρῶαν πόλιν, καὶ τὴν οἰκίαν ἐχαρίσατο τῇ κοινῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει· Σήμερον γάρ, φησὶν, μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. Τί λέγεις; ἐσταύρωσαι καὶ προσήλωσαι, καὶ παράδεισον ἐπαγγέλλῃ; Ναί, φησὶν, ἵνα ἐν τῷ σταυρῷ τὴν δύναμιν τὴν ἐμὴν καταμάθῃς. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ πρᾶγμα σκυθρωπὸν ἦν, ἵνα μὴ τῇ φύσει τοῦ σταυροῦ πρόσχης, ἀλλὰ τὴν δύναμιν τοῦ σταυρουμένου μάθῃς, ἐν σταυρῷ τὸ θαῦμα ἐργάζεται τοῦτο, ὃ μάλιστα δείκνυσιν αὐτοῦ τὴν ἰσχύν. Οὐ γὰρ νεκρὸν ἀναστήσας, οὐ θαλάττη καὶ πνεύμασιν ἐπιτιμήσας, οὐ δαίμονας ἀπελάσας, ἀλλὰ σταυρούμενος, προσηλούμενος, ὑβριζόμενος, ἐμπυτόμενος, λοιδορούμενος, διασυρόμενος ἴσχυσε τὴν πονηρὰν τοῦ ληστοῦ διάνοιαν μεταθεῖναι, ἵνα ἐκατέρωθεν τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἴδῃς. Τὴν τε γὰρ κτίσιν ἐκλόνησεν ἅπασαν, καὶ τὰς πέτρας διέρρηξε, τῆς πέτρας τε ἀναισθητοτέραν τοῦ ληστοῦ ψυχὴν ἐπεσπάσατο καὶ ἐτίμησε·», Ἰωάννου Χρυσοστόμου, «Εἰς τὸν σταυρὸν καὶ εἰς τὸν ληστήν, καὶ περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ περὶ τοῦ συνεχῶς εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν, α'», *PG* 43, στ.401

³³⁶ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, «Εἰς τὸν σταυρὸν καὶ εἰς τὸν ληστήν, καὶ περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ περὶ τοῦ συνεχῶς εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν, α'», *PG* 43, στ.403

³³⁷ «Εἶδες πῶς καὶ ; Βούλη καὶ ἐτέρωθεν τοῦτο μαθεῖν; Οὐκ ἀφήκεν αὐτὸν εἶναι ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἀνέσπασεν αὐτὸν, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγε. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἐπειδὴ μετ' αὐτοῦ μέλλει ἔρχεσθαι ἐν τῇ δευτέρᾳ καὶ ἐνδόξῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ, ἵνα μάθῃς πῶς σεμνὸν πρᾶγμα ὁ σταυρὸς, διὸ καὶ δόξαν αὐτὸν ἐκάλεσεν», Ἰωάννου Χρυσοστόμου, «Εἰς τὸν σταυρὸν καὶ εἰς τὸν ληστήν, καὶ περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ περὶ τοῦ συνεχῶς εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν, α'», *PG* 43, στ.403

³³⁸ «Ὡσπερ γὰρ ἐξέρχεται ἡ ἀστραπή ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν, οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ἀθρόον ἅπασι φανήσεται, καὶ οὐ δεήσει οὐδεὶς ἐρωτῆσαι, εἴτε ἐνταῦθα, εἴτε ἐκεῖ ὁ Χριστός. Ὡσπερ γὰρ ἀστραπῆς φαινομένης οὐ δεόμεθα ἐξετάζειν εἰ ἐγένετο· οὕτω τῆς παρουσίας γινομένης τοῦ Χριστοῦ, οὐ δεόμεθα ἐξετάζειν, εἰ παρεγένετο ὁ Χριστός. Ἀλλὰ τὸ ζητούμενον, εἰ μετὰ σταυροῦ ἔρχεται· μὴ γὰρ δὴ ἐπιλαθόμεθα τῆς ὑποσχέσεως. Ἄκουσον τοίνυν τῶν ἐξῆς. Τότε, φησί· τότε, πότε; Ὅταν ἔρχηται ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς. Τοσαύτη γὰρ ἔσται τοῦ φωτὸς τότε ἡ ὑπερβολή, ὡς καὶ τὰ φαιδρότατα ἄστρα ἀποκρυβῆναι. Τότε καὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται, τότε τὸ σημεῖον φανήσεται τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ. Εἶδες πόση ἀρετὴ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ; Ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ φανήσεται· ἐκεῖνο δὲ λάμπει καὶ φαίνει, ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ ἡλίου καὶ σελήνης φαιδρότερον. Καὶ καθάπερ βασιλέως εἰς πόλιν εἰσιόντος, οἱ στρατιῶται προλαμβάνοντες τὰ λεγόμενα σίγνα, βαστάζουσιν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν, προαγγέλλοντες τὴν εἴσοδον αὐτοῦ· οὕτω καὶ τοῦ Κυρίου κατιόντος ἐκ τῶν οὐρανῶν προέρχεται τὰ στρατόπεδα τῶν ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων, τὸ σημεῖον ἐκεῖνο φέροντες ἐπὶ τῶν ὤμων, καὶ

Δεν παραλείπει να τονίσει ο Ιωάννης Χρυσόστομος ότι σημασία δεν έχει μόνο ο σταυρός του Χριστού, αλλά και τα λόγια Του ενόσω ήταν σταυρωμένος. Ο Χριστός βρισκόμενος σε αυτή τη φρικτή κατάσταση, έχοντας υποστεί μαρτύρια, βασανιστήρια, εμπαιγμούς και εξευτελισμούς έδειξε στους ανθρώπους το απέραντο έλεός Του με χαρακτηριστική περίπτωση τη σωτηρία του ληστή. Δεν κατέβηκε από τον σταυρό, όπως περιπαιχτικά και ειρωνικά του ζητήθηκε, γιατί δεν μπορούσε, αλλά γιατί με τον σταυρικό θάνατο και τη συνακόλουθη ανάσταση εξασφάλισε στους ανθρώπους τη δυνατότητα της αιώνιας σωτηρίας³³⁹.

Περί τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως ὁμιλία

Ο Ιωάννης Χρυσόστομος στην ομιλία αυτή ξεκινάει αναφέροντας ανθρώπους που αδικούν και που αδικούνται, που ζουν στον πλούτο ενώ άλλοι ζουν στην πενία, ανθρώπους που ευημερούν διαπράττοντας αδικίες και ανθρώπους που υποφέρουν εξαιτίας των αδικιών που υφίστανται. Χαρακτηρίζει την ανθρώπινη ζωή ως άθλημα που ο άνθρωπος-αθλητής θα απολαύσει μελλοντικά τους καρπούς των κόπων και των μόχθων του³⁴⁰. Με άλλα λόγια σε ένα μεγάλο μέρος της ομιλίας του συνδέει την

την βασιλικὴν αὐτοῦ εἰσοδὸν ἀπαγγέλλοντες ἡμῖν. Τότε σαλευθήσονται αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν, περὶ τῶν ἀγγέλων φησί· τρόμος λήψεται αὐτοὺς τότε καὶ φόβος πολὺς. Καὶ τίνος ἔνεκεν, εἰπέ μοι; Φοβερὸν ἔσται τὸ δικαστήριον ἐκεῖνο· πᾶσα γὰρ ἡμῶν ἢ φύσις μέλλει κρίνεσθαι καὶ παρίστασθαι τῷ φοβερῷ δικαστῆρι, βλ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, «Εἰς τὸν σταυρὸν καὶ εἰς τὸν ληστήν, καὶ περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ περὶ τοῦ συνεχῶς εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν α΄», PG 43, στ. 404

³³⁹ Οὐκ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτῶν τῶν ῥημάτων τῶν ἐν τῷ σταυρῷ τὴν ἄφατον αὐτοῦ φιλανθρωπίαν ἔστιν ἰδεῖν. Ἔτι γὰρ προσηλωμένος καὶ κωμωδούμενος καὶ καταγελώμενος τότε καὶ ἐμπτυόμενος, ἔλεγε· Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν· οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιῶσι. Καὶ σταυρούμενος ὑπὲρ τῶν σταυρούντων εὐχεται· καίτοι ἐκεῖνοι τὸ ἐναντίον ἔλεγον· Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, κατάβηθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομέν σοι, φησί. Καὶ μὴν διὰ τοῦτο οὐ καταβαίνει ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, ἐπειδὴ Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἦλθεν, ἵνα σταυρωθῆ ὑπὲρ ἡμῶν. Κατάβηθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, φησί, καὶ πιστεύσομέν σοι. Ῥήματα ταῦτα, καὶ πρόφασις ἀπιστίας. Τοῦ γὰρ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ πολλῶ μείζον ἦν τὸ ἀναστῆναι, τοῦ λίθου ἐπικειμένου τῷ τάφῳ· τοῦ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ πολλῶ μείζον ἦν τὸ νεκρὸν δεδεμένον καὶ τετραήμερον ὄντα τὸν Λάζαρον μετὰ τῶν κειριῶν ἐξαγαγεῖν τοῦ μνήματος, βλ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, «Εἰς τὸν σταυρὸν καὶ εἰς τὸν ληστήν, καὶ περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ περὶ τοῦ συνεχῶς εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν, α΄», PG 43, στ.405

³⁴⁰ «Τὰ γὰρ παρόντα ἀγὼν ἐστὶ καὶ σκάμματα καὶ στάδιον, τὰ δὲ μέλλοντα ἔπαθλα καὶ στέφανοι καὶ βραβεῖα. Ὡσπερ οὖν τὸν ἀθλητὴν, ἐν τῷ σκάμματι καὶ ἰδρωτι καὶ κόνει καὶ θέρμῃ πολλῇ καὶ πόνοις καὶ

ανάσταση των νεκρών και τη Δευτέρα Παρουσία με την αποκατάσταση της δικαιοσύνης του Θεού και την δικαίωση των αδικουμένων και των αναξιοπαθούτων³⁴¹. Επιπλέον, επισημαίνει και τον Απόστολο Παύλο που παρηγορούταν με την ελπίδα της αναστάσεως για να υπομένει όλες τις κακουχίες, τις στερήσεις, τα δεινά και τα βάσανα εξαιτίας του ότι κήρυττε το Ευαγγέλιο -όπως ο Παύλος έτσι κι εμείς θα πρέπει να σκεφτόμαστε, να ελπίζουμε και να ζούμε³⁴².

Στη συνέχεια εμβαθύνει τις σκέψεις του αναφορικά με το ανθρώπινο σώμα και την ανάσταση. Κατ' αρχάς τονίζει την προσωρινότητα της επίγειας ζωής και του επιγείου ανθρώπινου σώματος σε σχέση με την αιώνια ζωή. Χαρακτηρίζουμε ως «σκηνώματα» τα σώματα των νεκρών ακριβώς για να αναδείξουμε την προσωρινότητα σε σχέση με την αιώνια κατοικία της ψυχής -εκείνο το ανακαινισμένο σώμα θα είναι αιώνιο : «Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν τῷ σκηνεῖ, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπενδύσασθαι ἐπιποθοῦντες... Διὰ τοῦτο καὶ σκηνώματα καλοῦμεν τῶν ἀπελθόντων τὰ σώματα.»³⁴³. Και συνεχίζει ότι η διαφορά είναι ποιοτική και χρονική. Στην επίγεια ζωή το ανθρώπινο σώμα είναι μια απλή σκηνή όπου κατοικεί η ψυχή-είναι «πίπτον» σώμα,

ταλαιπωρίας μάχεσθαι δεῖ, οὕτω καὶ τὸν δίκαιον ἐνταῦθα πολλὰ ὑπομένειν χρῆ καὶ φέρειν ἅπαντα γενναίως, εἴ γε μέλλοι λαμπροὺς ἀπολήψεσθαι τοὺς στεφάνους ἐκεῖ» και «Ὁὐ μικρὰν οὖν ἡμῖν παραμυθίαν ἔδωκεν ὁ Παῦλος ταύτην καὶ πρὸ τῆς ἀναστάσεως, τὸ βελτίους ἡμᾶς γίνεσθαι καὶ φιλοσοφωτέρους τοῖς πειρασμοῖς» , βλ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, «Περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως ὁμιλίας», *PG 50*, στ. 419 και 421

³⁴¹ Ενδεικτικά βλ. «Ἐπεὶ οὖν καθολικὴ πᾶσιν ἐστὶν ἡ ἀνάστασις, καὶ κοινὴ καὶ εὐσεβῶν καὶ ἀσεβῶν, καὶ πονηρῶν καὶ χρηστῶν ἀνθρώπων, ἵνα μὴ ἀπὸ τούτου νομίσης ἄδικόν τινα γίνεσθαι κρίσιν, μηδὲ λέγῃς πρὸς σεαυτὸν· Τί ποτε τοῦτό ἐστιν; ἐγὼ ὁ σπουδαῖος καὶ τοσαῦτα πονέσας καὶ ταλαιπωρηθεὶς ἀνίσταμαι, καὶ ὁ Ἕλληνας, καὶ ὁ ἀσεβήσας, καὶ προσκυνήσας εἰδώλοις, καὶ τὸν Χριστὸν ἀγνοήσας, καὶ αὐτὸς ἀνίσταται ὁμοίως, καὶ τῆς αὐτῆς ἀπολαύει τιμῆς; ἵνα μὴ ταῦτα λέγων θορυβηθῆς, ἄκουσον τί φησὶν· Εἴ γε καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθισόμεθα. Καὶ πῶς ἐστὶ, φησὶν, ἐνδυσάμενον ἀφθαρσίαν καὶ ἀθανασίαν γυμνὸν εὐρεθῆναι; πῶς; Ὅταν δόξης ὦμεν ἔρημοι, καὶ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν παρρησίας ἀπεστερημένοι. Καὶ γὰρ τὰ σώματα τῶν ἀμαρτωλῶν ἀφθαρτα ἀνίστανται καὶ ἀθάνατα· ἀλλ' ἡ τιμὴ αὐτῆ ἐφόδιον αὐτοῖς κολάσεως γίνεται καὶ τιμωρίας· ἀφθαρτα γὰρ ἀνίσταται, ἵνα διαπαντὸς καίηται. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ πῦρ ἄσβεστόν ἐστιν ἐκεῖνο, τοιούτων αὐτῶ δεῖ καὶ σωμάτων μηδέποτε δαπανωμένων.» Ιωάννου Χρυσοστόμου, «Περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως ὁμιλίας», *PG 50*, στ.430

³⁴² Ἐπεὶ οὖν τοσαύτη ἦν ἡ δυσκολία τοῖς ἀγωνιζομένοις τότε, παραμυθούμενος αὐτῶν τὸν πόνον συνεχῶς τὸν περὶ ἀναστάσεως ἐκίνει λόγον. Καὶ οὐ ταύτη προτρέπει μόνον καὶ ἀλείφει τοὺς ἀθλητὰς, ἀλλὰ καὶ τῇ διηγῆσει τῶν οικείων παθῶν», βλ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, «Περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως ὁμιλίας», *PG 50*, στ.421

³⁴³ Ιωάννου Χρυσοστόμου, «Περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως ὁμιλίας», *PG 50*, στ.427

σώμα δηλαδή που υπόκειται στη φθορά, την αμαρτία, τον θάνατο ως αποτέλεσμα της πτώσεως από τον Παράδεισο, αλλά το «μελλοντικό» σώμα είναι οικία αιώνια, ουράνια και άφθαρτη-δεν υπόκειται πλέον στη φθορά και την αμαρτία³⁴⁴.

Επιπρόσθετα, ο Ιωάννης Χρυσόστομος τονίζει ότι ο άνθρωπος δεν θέλει να αποβάλλει το σώμα του αλλά τη φθορά του σώματος που είναι αποτέλεσμα της αμαρτίας. Ο άνθρωπος δεν «στενάζει» από το ίδιο το σώμα, αλλά από την αμαρτία και τη φθορά του. Και ποθεί να «ντυθεί» το ουράνιο σώμα γιατί εκείνο δεν θα φθείρεται από την αμαρτία και δεν θα υφίσταται τον θάνατο³⁴⁵. Διακρίνει το σώμα από τον ίδιο τον θάνατο και τη φθορά. Το σώμα είναι θνητό και φθαρτό, δεν είναι όμως ταυτόσημο με τον θάνατο και την φθορά³⁴⁶. Γιατί το σώμα είναι δημιούργημα του Θεού, ενώ η φθορά και ο θάνατος του σώματος είναι απότοκα της αμαρτίας³⁴⁷. Ο άνθρωπος δεν θέλει να απαρνηθεί και να απεκδυθεί το σώμα του αλλά να αποβάλλει τη φθορά, και αντίθετα να περιβληθεί το σώμα του με αφθαρσία αποβάλλοντας την αμαρτία³⁴⁸. Ο

³⁴⁴ Εἶτα ὡσπερ ἐπὶ τῶν πόνων καὶ τῶν ἐπάθλων ἐποιήσατο σύγκρισιν, ἀπὸ τῆς ποιότητος, ἀπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ποσότητος· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ, τὸ μὲν πίπτον σῶμα σκῆνος καλῶν, τὸ δὲ ἀνιστάμενον οἰκίαν· καὶ οὐχ ἁπλῶς, οἰκίαν, ἀλλ' αἰώνιον· καὶ οὐχ ἁπλῶς, αἰώνιον, ἀλλ' οὐράνιον, καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου, καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου δεικνὺς τὴν ὑπεροχὴν. Αὕτη μὲν γὰρ ἐπίγειος, ἐκείνη δὲ οὐράνιος· αὕτη πρόσκαιρος, ἐκείνη αἰώνιος. Καὶ νῦν μὲν καὶ σώματος δεῖ καὶ οἰκημάτων ἡμῖν διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκός· τότε δὲ τὸ αὐτὸ καὶ σῶμα ἔσται καὶ οἴκημα, οὐ δεόμενον στέγης, οὐδὲ καλυμμάτων τινῶν, ἀντὶ πάντων ἀρκούσης αὐτῷ τῆς ἀφθαρσίας,» βλ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, «Περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως ὁμιλίας», *PG* 50, στ.427

³⁴⁵ «Στενάζομεν βαρούμενοι, ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι ἐπιποθοῦντες. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐ τὴν σάρκα ἀποθέσθαι βουλόμεθα, φησὶν, 50.428 ἀλλὰ τὴν φθορὰν· οὐ τὸ σῶμα, ἀλλὰ τὸν θάνατον,» βλ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, «Περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως ὁμιλίας», *PG* 50, στ.417-428 καὶ λίγο πιο κάτω : «Ὁ γὰρ θάνατος οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ τῆς φθορᾶς λοιπὸν ἀναίρεσις· οὐ γὰρ δὴ τὸ σῶμα ἁπλῶς, ἀλλὰ τὴν φθορὰν αὐτοῦ δαπανᾷ ὁ θάνατος,» ομοίως, στ.429

³⁴⁶ «Ἄλλο σῶμα, καὶ ἄλλο θάνατος· ἄλλο σῶμα, καὶ ἄλλο φθορά· οὔτε τὸ σῶμα φθορὰ, οὔτε ἡ φθορὰ σῶμα. Καὶ φθαρτὸν μὲν τὸ σῶμα, οὐ φθορὰ δὲ τὸ σῶμα· καὶ θνητὸν μὲν τὸ σῶμα, οὐ θάνατος δὲ τὸ σῶμα,» βλ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, «Περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως ὁμιλίας», *PG* 50, στ.

³⁴⁷ «ἀλλὰ τὸ μὲν σῶμα ἔργον ἐγένετο τοῦ Θεοῦ, ἡ δὲ φθορὰ καὶ ὁ θάνατος ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας εἰσήχθη. Τὸ γοῦν ἀλλότριον ἀποδύσασθαι βούλομαι, φησὶν, οὐ τὸ οἰκεῖον· ἀλλότριον δὲ, οὐ τὸ σῶμα, ἀλλ' ἡ φθορὰ,» βλ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, «Περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως ὁμιλίας», *PG* 50, στ.428

³⁴⁸ «Διὰ τοῦτο φησὶν· Ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, τουτέστι, τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι τῷ σώματι τὴν ἀφθαρσίαν. Μέσον ἐστὶ τὸ σῶμα φθορᾶς καὶ ἀφθαρσίας. Ἀποδύεται τοίνυν φθορὰν, καὶ ἐπενδύεται ἀφθαρσίαν· ἀποβάλλει ὅπερ ἔλαβεν ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, καὶ κτᾶται ὅπερ ἔδωκεν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τὸ ἐκδύσασθαι οὐ περὶ τοῦ σώματος φησὶν, ἀλλὰ περὶ τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου,

άνθρωπος με την ανάσταση δεν επιθυμεί να περάσει σε μια κατάσταση «ασωματότητας», μια έλλειψη σώματος -δεν απαρνείται την υλική μορφή και διάστασή του, αυτό που επιθυμεί είναι να κατανικηθεί η θνητότητα του σώματος, να κατανικηθεί ο θάνατος από τη ζωή· να εξαλειφθεί όχι το σώμα του αλλά η φθορά και ο θάνατος³⁴⁹. Στη μέλλουσα ζωή δεν θα εξαφανιστεί το ανθρώπινο σώμα, αλλά η φθορά του (εξαιτίας της αμαρτίας) και ο θάνατος. Και οι στεναχώριες και οι στεναγμοί δεν οφείλονται στο σώμα, αλλά στη φθορά που αυτό υφίσταται, και το ανθρώπινο σώμα θα καταλήξει να είναι άφθαρτο³⁵⁰. Με άλλα λόγια, στο απόσπασμα αυτό ο Ιωάννης Χρυσόστομος κάνει ξεκάθαρα λόγο αφενός για τους λόγους της θνητότητας και της φθαρτότητας του ανθρώπινου σώματος που είναι η αμαρτία, η αποκοπή από τον Θεό και αφετέρου για την ενσώματη ανάσταση των νεκρών κατά τη Δευτέρα Παρουσία του Κυρίου. Και η ανάσταση του ανθρώπινου σώματος οφείλεται στο γεγονός ότι ο άνθρωπος είναι ένα όλον, σώμα και ψυχή όπως εμφαιτικά υπογραμμίζει ο Ιωάννης Χρυσόστομος. Με τον θάνατο του ανθρώπου δεν διαλύεται η ψυχή του, αλλά το σώμα του και αυτό μαζί με την ψυχή θα αποκατασταθούν ως ολότητα³⁵¹. Και καταλήγει ότι ο ίδιος ο σκοπός που ο Θεός έπλασε τον άνθρωπο είναι η αθανασία και η αιώνια ζωή -και η κόλαση έχει

ἄκουσον τῶν ἐπαγομένων εὐθέως», βλ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, «Περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως ὁμιλίας», *PG* 50, στ.428

³⁴⁹ «Εἰπὼν γὰρ, Οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι, οὐκ εἶπεν· Ἵνα καταποθῆ τὸ σῶμα ὑπὸ τῆς ἀσωματότητος· ἀλλὰ τί; Ἵνα καταποθῆ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς, τουτέστιν, ἵνα ἀφανισθῆ, ἵνα ἀπόληται· ὥστε ἀπόλειαν οὐχὶ τοῦ σώματος λέγει, ἀλλὰ θανάτου καὶ φθορᾶς», βλ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, «Περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως ὁμιλίας», *PG* 50, στ.428

³⁵⁰ «Ἐπερχομένη γὰρ ἡ ζωὴ οὐχὶ τὸ σῶμα ἀφανίζει καὶ δαπανᾷ, ἀλλὰ τὴν ἐπιγινομένην αὐτῷ φθορὰν καὶ τὸν θάνατον. Ὁ τοίνυν στεναγμὸς οὐ διὰ τὸ σῶμα, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπικειμένην φθορὰν· καὶ γὰρ τὸ σῶμα βαρὺ ἐστὶ καὶ φορτικὸν καὶ ἐπαχθές, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ὕστερον αὐτῷ προσγενομένην θνητότητα. Ἄλλ' οὐχὶ σῶμα φθαρτὸν, ἀλλ' ἄφθαρτὸν ἐστὶ», βλ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, «Περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως ὁμιλίας», *PG* 50, στ.428

³⁵¹ «Εἰ γὰρ μὴ ἀνίσταται σῶμα, οὐκ ἀνίσταται ἄνθρωπος· ὁ γὰρ ἄνθρωπος οὐκ ἔστι ψυχὴ μόνον, ἀλλὰ ψυχὴ καὶ σῶμα. Εἰ τοίνυν ψυχὴ μόνον ἀνίσταται, ἐξ ἡμισείας τὸ ζῶον ἀνίσταται, ἀλλ' οὐχ ὀλόκληρον· ἄλλως δὲ ἐπὶ ψυχῆς οὐκ ἂν λεχθεῖ κυρίως ἀνάστασις. Ἀνάστασις γὰρ ἐστὶ τοῦ πεσόντος καὶ διαλυθέντος, ψυχὴ δὲ οὐ διαλύεται, ἀλλὰ σῶμα.», βλ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, «Περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως ὁμιλίας», *PG* 50, στ.430

χαρακτήρα σωφρονιστικό, ώστε ο άνθρωπος να συνειδητοποιήσει την αμαρτωλότητά του, να μετανοήσει και να κερδίσει την αιώνια ζωή³⁵².

Εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Λόγος β΄

Ο Ιωάννης Χρυσόστομος κάνει λόγο για τον θάνατο και την ανάσταση και στον δεύτερο λόγο του για την ανάληψη του Χριστού. Είναι εμφανές, όπως θα διαπιστώσουμε, ότι ο Ιωάννης εδώ θέτει την ανάληψη του Χριστού μέσα στο πλαίσιο του Σχεδίου της Θείας Οικονομίας για τη σωτηρία του ανθρώπου.

Η ανάληψη του Χριστού σηματοδοτεί και για τον άνθρωπο τη δική του άνοδο στους ουρανοὺς. Ο Χριστός σαρκώθηκε για να μπορέσει ο άνθρωπος να συμφιλιωθεί με τον Θεό και να καταργήσει την «έχθρα» του ανθρώπου προς τον Θεό. Έτσι, η ειρήνη των «ἄνω δυνάμεων» γίνεται προσιτή και δωρίζεται και στους ανθρώπους -ο άνθρωπος δηλαδή προγεύεται τα αγαθά της ουράνιας ζωής. Νικητής κατά του διαβόλου και της αμαρτίας δεν είναι απλώς ο Χριστός, αλλά και ο άνθρωπος μαζί Του. Ο άνθρωπος θα δοξασθεί μαζί με τον Χριστό καθήμενος στον θρόνο του Θεού στα δεξιά Του³⁵³. Έτσι ξεδιπλώνεται το σχέδιο της Θείας Οικονομίας :ο άνθρωπος που εξέπεσε από τον Παράδεισο εξαιτίας της αμαρτίας και της εξαπάτησής του από τον διάβολο, ο ίδιος ο άνθρωπος είναι αυτό που αξιώνεται από τον Θεό εκ νέου τον Παράδεισο³⁵⁴. Απέραντη

³⁵² Ἐξ ἀρχῆς διὰ τοῦτο τὸν ἄνθρωπον ἔπλασεν, οὐχ ἵνα ἀπόληται, ἀλλ' ἵνα πρὸς ἀφθαρσίαν ὀδεύῃ. Ὡστε καὶ ἠνίκα τὸν θάνατον συνεχώρησε, μετὰ τοιαύτης αὐτὸν συνεχώρησε γνώμης, ἵνα σωφρονισθῆς ἀπὸ τῆς κολάσεως, καὶ βελτίων γενόμενος, δυνηθῆς πρὸς τὴν ἀθανασίαν ἀχθῆναι πάλιν», βλ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, «Περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως ὁμιλίας», *PG* 50, στ.430

³⁵³ «Σήμερον γὰρ ἡ ἀπαρχὴ ἡμετέρα εἰς οὐρανὸν ἀνελήλυθεν, καὶ ὁ τὴν ἐξ ἡμῶν σάρκα ἀναλαβὼν, τὸν θρόνον κατείληφε τὸν πατρικὸν, ἵνα καταλλαγὴν πρὸς τοὺς δούλους ἐργάζεται, καὶ τὴν παλαιὰν ἔχθραν ἀνέλη, καὶ τὴν εἰρήνην τῶν ἄνω δυνάμεων τοῖς ἐπιγείοις ἀνθρώποις χαρίζεται. Κοινὰ γὰρ ἡμῶν σήμερον κατὰ τοῦ διαβόλου τὰ νικητήρια, κοινὰ τὰ βραβεῖα, κοινὰ τὰ ἔπαθλα, κοινοὶ καὶ οἱ στέφανοι, κοινὴ καὶ ἡ δόξα. Διὸ σκιρτήσωμεν ἅπαντες ὀρῶντες ἡμῶν τὴν ἀπαρχὴν ἄνω καθημένην, καὶ τὴν ἡμετέραν φύσιν τὸν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ καταλαμβάνουσαν θρόνον», Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Λόγος β΄*, *PG*, 52, στ. 793

³⁵⁴ «Ἐνόει γὰρ, ἀγαπητὲ, ὅση τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἡ ἀγαθότης καὶ ἀπόρρητος οἰκονομία γέγονε περὶ τὸ γένος τὸ ἡμέτερον, τοῦ παραδείσου ἐκπεπτωκὸς διὰ τὴν ἀπάτην τοῦ διαβόλου, καὶ τοσαύτη ἄρᾳ καταδικασθὲν ἀθρόον εἰς ὅσον ὕψος ἀνήγαγεν, καὶ πῶς ἡμεῖς οἱ τῆς γῆς ἀνάξιοι φανέντες, τήμερον εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνήχθημεν, καὶ ἡμετέρα φύσις ἢ καὶ τοῦ παραδείσου ἀνάξια τὸ πρότερον νομισθεῖσα»,

η φιλανθρωπία και φιλευσπλαχνία του Θεού με τη δωρεά αυτή που ξεπερνάει κατά πολύ το μέγεθος της ζημίας που προκάλεσε ο άνθρωπος στη σχέση του με τον Θεό :ενώ ο άνθρωπος είχε κασταδικαστεί στον θάνατο, του χορηγήθηκε η αθανασία και τον κατέστησε συγκληρονόμο του Χριστού³⁵⁵. Και σε πανηγυρικό τόνο καταλήγει : ο θάνατος νικήθηκε, η εξουσία του καταργήθηκε, οι άνθρωποι εξομοιώθηκαν και αναμίχθηκαν με τους αγγέλους, ο Χριστός συμφιλίωσε ξανά τον άνθρωπο με τον Θεό³⁵⁶.

3.5. Ο Άγιος Ιωάννης ο Σιναΐτης ή της Κλίμακος και η μνήμη του θανάτου

Ο άγιος Ιωάννης ο Σιναΐτης αφιερώνει στην «Κλίμακά» του ένα κεφάλαιο για τη «μνήμη θανάτου»³⁵⁷, για την άσκηση δηλαδή των χριστιανών και των μοναχών στο να έχουν στον νου τους τη σκέψη του θανάτου και πως αυτή η σκέψη θα τους οδηγήσει στην αρετή. Όποιος καθημερινά σκέφτεται τον θάνατο καταφέρνει να ασκήσει τις χριστιανικές αρετές, να αντιληφθεί την ματαιότητα των εγκοσμίων και να είναι προσηλωμένος προς τον Θεό.

Ιωάννου Χρυσοστόμου, «Εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Λόγος β΄», *PG*, 52, στ. 793

³⁵⁵ Βλ. «Υπερέβη γὰρ ἡ φιλοτιμία τῆς δωρεᾶς τῆς ζημίας τὸ μέγεθος. Ὅρα γὰρ, παραδείσου ἤμεν ἐκπεσόντες, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν ἀνήχθημεν· θανάτῳ κατεδικάσθημεν, καὶ ἡ ἀθανασία ἡμῖν δεδωρήται· προσκεκρουκότες ἤμεν καὶ ἀπερρίμμενοι, καὶ υἱοὺς ἡμᾶς καλέσαι κατηξίωσεν, καὶ οὐχ υἱοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ κληρονόμους, καὶ οὐ κληρονόμους μόνον, ἀλλὰ καὶ συγκληρονόμους Χριστοῦ», βλ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, «Εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Λόγος β΄», *PG*, 52, στ. 794

³⁵⁶ «Νῦν τὸ κέντρον τοῦ θανάτου διελύθη· νῦν τοῦ ἄδου τὸ νίκος διερράγη· νῦν τοῦ θανάτου ἡ δυναστεία κατήργηται· νῦν ἡ ἔχθρα καταλέλυται· νῦν ὁ χρόνιος ἔσβεσται πόλεμος· ἄνθρωποι τότε ἀγγέλοις ὁμοιώθησαν, ἄνθρωποι τοῖς ἀγγέλοις ἀνεμίγησαν, καὶ πολλὸς παρ' ἑκατέρας τῆς ὁμωνυμίας ὁ σύνδεσμος πεπολίτευται. Ἀνῆλθε γὰρ ὁ κοινὸς Δεσπότης καταλλάξας τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα τῶ τῶν ἀνθρώπων γένει», βλ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, «Εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Λόγος β΄», *PG*, 52, στ. 795

³⁵⁷ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 640 : «Η μνήμη του θανάτου αποτελεί ουσιώδες στοιχείο της ασκητικής αλλά και γενικότερα της χριστιανικής παραδόσεως. Κάθε ημέρα και κάθε νύχτα θα πρέπει να αντιμετωπίζεται και αξιοποιείται από τον πιστό ως η τελευταία της ζωής του. Αυτό τον βοηθεί να σκέφτεται και να ενεργεί διαρκώς ως θνητός που συναισθάνεται τη θνητότητά του...Χωρίς μνήμη θανάτου δεν προσεγγίζεται η αλήθεια της ζωής»

Ο άγιος Ιωάννης ξεκινάει γράφοντας ότι η μνήμη του θανάτου σημαίνει τον καθημερινό θάνατο που είναι ένας αδιάκοπος στεναγμός³⁵⁸. Ο άνθρωπος που δειλιάζει μπροστά στον θάνατο το κάνει γιατί έχει κληρονομήσει την αμαρτολότητα του Αδάμ-συνδέεται έτσι άμεσα ο θάνατος με την ίδια την αμαρτία-και η έλλειψη μετάνοιας για τις αμαρτίες είναι αυτή που προκαλεί τον τρόμο για τον θάνατο³⁵⁹. Αυτός που καθημερινά προσμένει τον θάνατο, σύμφωνα με τον άγιο Ιωάννη, είναι ένας σπουδαίος αγωνιστής, ενώ αυτός που τον επιθυμεί κάθε ώρα της ημέρας είναι ένας άγιος³⁶⁰. Η τέλεια αγάπη είναι «άπτωτος», δηλαδή δεν οδηγεί στην πτώση και στην αμαρτία, έτσι κατ' αναλογία η τέλεια συναίσθηση του θανάτου μας προσφέρει την «αφοβία», δηλαδή μας απαλλάσσει από τον αγωνιώδη φόβο του θανάτου³⁶¹. Αυτός που έπαψε να επιθυμεί όλα τα γήινα, αυτός δηλαδή που περιορίσε στο ελάχιστο όλες τις ανθρώπινες επιθυμίες σαν να τις έχει νεκρώσει, είναι εκείνος που διαρκώς θυμάται και έχει στον νου του τον θάνατο, γιατί αυτό αντλαμβάνεται και συναισθάνεται τη ματαιότητα του παρόντος κόσμου³⁶². Και καταλήγει ότι η πραγματική ευλάβεια στη ζωή του ανθρώπου εκφράζεται μόνο αν κάθε ημέρα της ζωής του την εκλαμβάνει συγχρόνως και ως έσχατη, ως την τελευταία μέρα του³⁶³.

Διαπιστώνουμε ότι ο θάνατος δεν αντιμετωπίζεται από τον Άγιο Ιωάννη της Κλίμακας ως συντριβή του ανθρώπου και καταστροφή του. Αντίθετα, αποτελεί εφελτήριο για άσκηση στις αρετές και η σκέψη για τον θάνατο ένα ακόμη σκαλοπάτι στην κλίμακα των αρετών που οδηγούν στην τελείωση και στον Θεό.

³⁵⁸ Βλ. Ιωάννου του Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, στο PG 88, στ.793 : «Μνήμη θανάτου ἐστὶ καθημερινὸς θάνατος, μνήμη δὲ ἐξόδοι κάθωρος στεναγμός»

³⁵⁹ Βλ. Ιωάννου του Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, στο PG 88, στ. 793 : «Δειλία μὲν θανάτου ἐστὶν ιδίωμα φύσεως ἐκ παρακοῆς προσγενόμενον, τρόμος δὲ θανάτου ἐστὶν ἀμετανοήτων πταισμάτων τεκμήριον»

³⁶⁰ Βλ. Ιωάννου του Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, στο PG 88, στ. 793 : «Δόκιμος μὲν, ὁ τοῦτον καθ' ἡμέραν πάντως προσδεχόμενος· ἅγιος δὲ, ὁ τούτου καθ' ὄραν ἐφιέμενος.»

³⁶¹ Βλ. Ιωάννου του Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, στο PG 88, στ. 796: «Ὡσπερ τὴν τελείαν ἀγάπην οἱ Πατέρες ἄπτωτων εἶναι ὀρίζονται, οὕτως ἔγωγε τὴν τελείαν τοῦ θανάτου αἴσθησιν ἄφοβον εἶναι ἀποφαίνομαι.»

³⁶² Βλ. Ιωάννου του Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, στο PG 88, στ. 797 : «Ὁ πάντων νεκρωθεὶς, οὗτος θανάτου ἐμνημόνευσεν.»

³⁶³ Βλ. Ιωάννου του Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, στο PG 88, στ. 797 : «παρὰ ἀνθρώποις οὐκ ἔστι, φησὶν, οὐκ ἔστι τὴν ἐνστώσαν ἡμέραν εὐσεβῶς διεξιέναι, εἰ μὴ αὐτὴν ἐσχάτην παντὸς τοῦ βίου λογισώμεθα.»

3.6. Όψεις της Υμνολογίας της Εκκλησίας

Η ορθόδοξη υμνολογική παράδοση είναι πλούσια και συνάμα συγκλονιστική όταν «αφηγείται» τον θάνατο, την ταφή και την ανάσταση του Χριστού. Σ' αυτήν μάλιστα ξεχωριστό ρόλο κατέχει η ίδια κτίση, η δημιουργία, η οποία κι αυτή συμμετέχει το θείο δράμα. «Πᾶσα ἡ κτίσις ἠλλοιοῦτο φόβῳ, θεωροῦσα σε ἐν σταυρῷ κρεμάμενον, Χριστέ· ὁ ἥλιος ἐσκοτίζετο καὶ γῆς τὰ θεμέλια συνεταράττετο· τὰ πάντα συνέπασχον τῷ κτίσαντι». Το πάθος, ο θάνατος και η ταφή του Δημιουργού δεν αφήνουν αδιάφορη την κτίση, αλλά αντίθετα και η ίδια συγκλονίζεται και πενθεί. Όμως, συγχρόνως, με βάση την υμνολογία, ανατέλλει και η ελπίδα της ανάστασης : ὁ συνέχων τὰ πάντα ἐπὶ σταυροῦ ἀνυψώθη καὶ θρηνεῖ πᾶσα ἡ κτίσις, τοῦτον βλέπουσα κρεμάμενον γυμνόν ἐπὶ τοῦ ξύλου· ὁ ἥλιος τὰς ἀκτίνας ἀπέκρυπεν καὶ τὸ φέγγος οἱ ἀστέρες ἀπεβάλλοντο· ἡ γῆ σὺν πολλῷ τῷ φόβῳ συνεκλονεῖτο, ἡ θάλασσα ἔφυγε καὶ οἱ πέτραι διερρήγνυντο... τοῦτο Σάββατόν ἐστι τὸ ὑπερευλογημένον, ἐν ᾧ Χριστός, ἀφυπνώσας, ἀναστήσεται τριήμερος.» ενώ το ίδιο το Πάσχα χαρακτηρίζεται ως «τῆς κτίσεως καινισμός ὁ μέγας». Και το αναστάσιμο μήνυμα λαμβάνει πανηγυρικό χαρακτήρα : «πεφώτισται τὰ σύμπαντα, τῇ Ἀναστάσει σου Κύριε, καὶ ὁ Παράδεισος πάλιν ἠνέωκται· πᾶσα δὲ ἡ κτίσις ἀνευφημοῦσά σε, ὕμνον σοι καθ' ἐκάστην προσφέρει» -η ανάσταση λαμβάνει εσχολογικές διαστάσεις όχι μόνο για τον άνθρωπο αλλά και για ὅλη τη δημιουργία ³⁶⁴.

3.7. Η «εξόδιος ακολουθία»

Η Εξόδιος Ακολουθία³⁶⁵, δηλαδή η λειτουργία που τελείται στους ιερούς ναούς κατά την τελετή της κηδείας ενός ανθρώπου συμπυκνώνει και εκφράζει τα κυριότερα σημεία της πίστης των χριστιανών σχετικά με τον θάνατο, την ανάσταση και την αιώνια ζωή. Παράλληλα, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε και το γεγονός ότι αγγίζει τα μύχια

³⁶⁴ Χαρακτηριστικός είναι ένας άλλος ύμνος : «Δεῦτε πάντα τὰ ἔθνη, γνῶτε τοῦ φρικτοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν· Χριστὸς γὰρ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ὁ ἐν ἀρχῇ Λόγος, ἐσταυρώθη δι' ἡμᾶς, καὶ ἐκὼν ἐτάφη, καὶ ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, τοῦ σῶσαι τὰ σύμπαντα· Αὐτὸν προσκυνήσωμεν.» Βλ. Γαλάνης, *Βιβλικές, ερμηνευτικές και θεολογικές μελέτες*, σ.454-457

³⁶⁵ Για το πλήρες κείμενο της Εξοδίου Ακολουθίας με παράλληλη απόδοση στη νέα ελληνική γλώσσα βλ. [Νεκρώσιμος Ακολουθία στη δημοτική \(uoa.gr\)](http://www.uoa.gr) (ημερομηνία πρόσβασης : 26/5/2022)

της ανθρώπινης ύπαρξης εκφράζοντας παράλληλα τη θλίψη, τον πόνο και την απελπισία για τον θάνατο του προσφιλούς ανθρώπου, αλλά παράλληλα διατρανώνει και την ελπίδα και την προσδοκία για την ανάσταση και την ανάπαυση της ψυχής κοντά στον Θεό.

Κατ' αρχάς στην Εξόδιο Ακολουθία υπάρχουν εκφράσεις με τις οποίες εκδηλώνεται η απελπισία, ο τρόμος, η συντριβή και η καταρράκωση του ανθρώπου μπροστά στον θάνατο. Όλα στη ζωή αποβαίνουν μάταια μπροστά στον θάνατο. Τίποτα από τα υλικά αγαθά δεν συνοδεύει τον νεκρό μετά τον θάνατό του. Παράλληλα με την ψυχική συντριβή και τη ματαιότητα της της επίγειας ζωής, προβάλλεται αφενός η ελπίδα ότι η πρόνοια του Θεού θα προσφέρει την ανάσταση.

Ο Ψαλμός 118

Η Εξόδιος Ακολουθία ξεκινάει με αποσπάσματα από τον Ψαλμό 118 τα οποία ψάλλονται σε τρεις διαφορετικές «στάσεις»:

Στη «στάση α'»³⁶⁶ ο ψαλμωδός ζητεί από τον Θεό να του διδάξει τις εντολές του καθώς η ψυχή του ποθεί να συναντά πάντα τον Θεό, αλλά όταν η ψυχή του δεν είναι σε εγρήγορση εξαιτίας της ακηδίας, της αφροντισιάς, παρακαλεί από τον Θεό να τον στηρίζει. Ζητεί από τον Θεό να κατευθύνει την καρδιά του προς Αυτόν και όχι προς την πλεονεξία. Κυριεύεται από συναισθήματα αθυμίας βλέποντας τους αμαρτωλούς στον κόσμο, ενώ ο ίδιος θέλει να είναι με όσους σέβονται τον Θεό και εφαρμόζουν τον νόμο του.

Στη «στάση β'»³⁶⁷ ο ψαλμωδός απευθύνεται στον Θεό που ήταν και ο δημιουργός του ανθρώπου και του ζητεί να τον συνετίσει, να του διδάξει τις εντολές

³⁶⁶ Ἄμωμοι ἐν ὁδοῦ, Ἀλληλούϊα.

Εὐλογητὸς εἶ Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου. Ἀλληλούϊα.

Ἐπεπόθησεν ἡ ψυχή μου τοῦ ἐπιθυμῆσαι τὰ κρίματά σου ἐν παντὶ καιρῷ. Ἀλληλούϊα.

Ἐνύσταξεν ἡ ψυχή μου ἀπὸ ἀκηδίας, βεβαίωσόν με ἐν τοῖς λόγοις σου. Ἀλληλούϊα.

Κλῖνον τὴν καρδίαν μου εἰς τὰ μαρτύριά σου, καὶ μὴ εἰς πλεονεξίαν. Ἀλληλούϊα.

Ἀθυμία κατέσχε με ἀπὸ ἀμαρτωλῶν, τῶν ἐγκαταλιμπανόντων τὸν νόμον σου. Ἀλληλούϊα.

Μέτοχος ἐγὼ εἰμι πάντων τῶν φοβουμένων σε, καὶ τῶν φυλασσόντων τὰς ἐντολάς σου. Ἀλληλούϊα.

³⁶⁷ Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με, συνέτισόν με, καὶ μαθήσομαι τὰς ἐντολάς σου. Ἐλέησόν με, Κύριε.

Ἵτι ἐγενήθην ὡς ἄσκὸς ἐν πάχνῃ, τὰ δικαιώματά σου οὐκ ἐπελαθόμην. Ἐλέησόν με, Κύριε.

Σὸς εἰμι ἐγὼ, σῶσόν με, ὅτι τὰ δικαιώματά σου ἐξεζήτησα. Ἐλέησόν με, Κύριε.

και να τον ελεήσει. Επειδή ο άνθρωπος γεννήθηκε «σαν ασκός μέσα στην παγωνιά» του κόσμου, δεν βγάζει από το μυαλό του τις εντολές του Θεού (που τον προστατεύουν από την αμαρτία). Προσπάθησε να μην παραβαίνει τις εντολές του Θεού γι' αυτό ζητεί το έλεός Του. Η καρδιά του ήταν στραμμένη προς τον Θεό, γι' αυτό του ζητεί να τον ανταμείψει με το έλεός Του. Έφτασε η ώρα που ο Θεός θα σώσει όσους παρέμειναν πιστοί του, καθώς πολλοί είναι αυτοί που παραβαίνουν τον νόμο του Θεού.

Στη «στάση γ'»³⁶⁸ ο ψαλμωδός ζητεί από τον Θεό να τον επιβλέπει και να τον ελεήσει καθώς ανήκει σ' αυτούς που αγαπούν τον Θεό. Και παρόλο που είναι νέος και περιφρονημένος δεν παρέλειψε να τηρεί τις εντολές του Θεού. Ζητεί, εκ νέου από τον Θεό να ακούσει τη φωνή του (φωνή αγωνίας), να τον ελεήσει και να του προσφέρει τη ζωή. Καθώς αυτοί που είχαν την εξουσία τον καταδίωξαν ο ίδιος ένιωσε να τον κυριεύει η δειλία. Θέλει να ζήσει η ψυχή του και να υμνήσει τον Θεό με τη βοήθεια Του. Παρόλο που παραπλανήθηκε σαν «χαμένο πρόβατο», ζητεί από τον Θεό να τον αναζητήσει και να τον ξαναβρεί γιατί ποτέ δεν ξέχασε τις εντολές του Θεού.

Τα Νεκρώσιμα Ευλογητάρια

Μετά τον Ψαλμό 118³⁶⁹ ακολουθούν τα «Νεκρώσιμα Ευλογητάρια». Αυτά ξεκινούν με την επίκληση στον Θεό να διδάξει τις εντολές Του (και μάλιστα αυτή η επίκληση επαναλαμβάνεται). Στα «νεκρώσιμα ευλογητάρια» εκφράζονται οι θεμελιώδες πεποιθήσεις και εμπειρίες των χριστιανών γύρω από το ζήτημα του

Από τῶν κριμάτων σου οὐκ ἐξέκλινα, ὅτι σὺ ἐνομοθέτησάς με. Ἐλέησόν με, Κύριε.

Ἐκλίνα τὴν καρδίαν μου, τοῦ ποιῆσαι τὰ δίκαιώματά σου εἰς τὸν αἰῶνα δι' ἀντάμειψιν. Ἐλέησόν με, Κύριε.

Καιρὸς τοῦ ποιῆσαι τῷ Κυρίῳ· διεσκέδασαν τὸν νόμον σου. Ἐλέησόν με, Κύριε.

³⁶⁸ Ἐπίβλεπον ἐπ' ἐμὲ καὶ ἐλέησόν με, κατὰ τὸ κρῖμα τῶν ἀγαπόντων τὸ ὄνομά σου. Ἀλληλούϊα.

Νεώτερος ἐγὼ εἶμι, καὶ ἐξουδενωμένος, τὰ δικαιώματά σου οὐκ ἐπελαθόμην. Ἀλληλούϊα.

Τῆς φωνῆς μου ἄκουσον, Κύριε, κατὰ τὸ ἔλεός σου, κατὰ τὸ κρῖμά σου ζῆσόν με. Ἀλληλούϊα.

Ἄρχοντες κατεδίωξάν με δωρεάν, καὶ ἀπὸ τῶν λόγων σου ἐδειλίασεν ἡ καρδιά μου. Ἀλληλούϊα.

Ζήσεται ἡ ψυχή μου καὶ αἰνέσει σε, καὶ τὰ κρίματά σου βοηθήσει μοι.

Ἐπλανήθην ὡς πρόβατον ἀπολωλός· ζήτησον τὸν δοῦλόν σου, ὅτι τὰς ἐντολάς σου οὐκ ἐπελαθόμην.

³⁶⁹ Ολόκληρος ο Ψαλμός στο :

<https://apostoliki->

[diakonia.gr/bible/bible.asp?contents=old_testament/contents_Psalmoi.asp&main=psalmoi&file=24.118](https://apostoliki-diakonia.gr/bible/bible.asp?contents=old_testament/contents_Psalmoi.asp&main=psalmoi&file=24.118)

[.htm](#) (ημερομηνία πρόσβασης : 26/5/2022)

θανάτου. Η Δημιουργία του ανθρώπου κατ' εικόνα και ομοίωσιν Θεού, η πτώση του ανθρώπου από τον Παράδεισο εξαιτίας της αμαρτίας που επέφερε τον θάνατο, το σωτηριώδες έργο του Χριστού και η ελπίδα ότι μέσω αυτού ο άνθρωπος θα μπορέσει να απολαύσει εκ νέου τον Παράδεισο, να αποκαταστήσει δηλαδή τη διαρραγείσα σχέση του με τον Θεό.

Όπως οι άγιοι βρήκαν την πηγή της ζωής, δηλαδή τον Θεό, καθώς και τον Παράδεισο, έτσι ζητεί να βρει και ο υμνωδός, που εδώ φαίνεται σαν να εκφράζεται ο ίδιος ο κεκοιμημένος, τον δρόμο της μετάνοιας, καθώς είναι ο ίδιος το «χαμένο πρόβατο», ώστε ο Θεός να του προσφέρει τη σωτηρία³⁷⁰.

Ο Θεός είναι αυτός που εκ του μη όντος έπλασε τον άνθρωπο και τον τίμησε να είναι «κατ' εικόνα» Του και ο άνθρωπος, αφού παρέβη την εντολή του Θεού (δεν αναφέρεται απλώς στο προπατορικό αμάρτημα, αλλά στην αμαρτία εν γένει), ο Θεός τον «γύρισε πίσω» στη γη από την οποία δημιουργήθηκε ο άνθρωπος – δηλαδή ο θάνατος είναι συνέπεια της αμαρτίας. Όμως, ο άνθρωπος μπορεί να ζητήσει από τον Θεό να τον επαναφέρει στο «καθ' ομοίωσιν», να τον επαναφέρει κοντά του και να αναμορφώσει την «αρχαία ομορφιά» του ανθρώπου, δηλαδή να επιστρέψει ο άνθρωπος κοντά στον Θεό όπως ήταν στην αρχή της Δημιουργίας³⁷¹.

Ο άνθρωπος αποτελεί εικόνα του Θεού, της άρρητης δόξας Του, της δόξας που δεν μπορεί να περιγραφεί με λόγια, παρόλο που ο άνθρωπος με την αμαρτία έχει κηλιδώσει αυτή την εικόνα. Γι' αυτό ζητεί από τον Θεό να τον λυπηθεί και να τον καθαρίσει ηθικά και ψυχικά με την απέραντη ευσπλαχνία Του. Να του προσφέρει εν τέλει την πατρίδα που ποθεί, να τον κάνει δηλαδή πολίτη του Παραδείσου – είναι αξιοσημείωτη εδώ η ορολογία : ο Παράδεισος χαρακτηρίζεται «πατρίδα», δηλαδή ο γενέθλιος τόπος κάποιου και ο άνθρωπος ζητεί να γίνει «πολίτης» του Παραδείσου. Αν σκεφτούμε ότι στις αρχαιοελληνικές κοινωνίες πολίτης ήταν αυτός που συμμετείχε στα κοινά, αντιλαμβανόμαστε ότι επιθυμία του ανθρώπου, όπως εκφράζεται στο

³⁷⁰ Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου.

Τῶν Ἁγίων ὁ χορός, εὔρε πηγὴν τῆς ζωῆς καὶ θύραν Παραδείσου· εὔρω καὶ γώ, τὴν ὁδὸν διὰ τῆς μετάνοιας· τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον ἐγὼ εἰμι· ἀνακάλεσαί με, Σωτήρ, καὶ σῶσόν με.

³⁷¹ Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου.

Ὁ πάλαι μὲν, ἐκ μὴ ὄντων πλάσας με, καὶ εἰκόνι σου θεῖα τιμήσας, παραβάσει ἐντολῆς δὲ πάλιν με ἐπιστρέψας, εἰς γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθην, εἰς τὸ καθ' ὁμοίωσιν ἐπανάγαγε, τὸ ἀρχαῖον κάλλος ἀναμορφώσασθαι.

συγκεκριμένο σημείο, δεν είναι απλά να βρεθεί στον Παράδεισο, σε έναν δηλαδή τόπο μακαριότητας, αλλά να συμμετέχει στον Παράδεισο, να συμμετέχει δηλαδή στον ίδιο τον Θεό³⁷².

Στη συνέχεια ο υμνωδός ζητεί από τον Θεό να αναπαύσει τον δούλο του Θεού και να τον εντάξει στον Παράδεισο, όπου εκεί οι άγιοι και οι δίκαιοι εκπέμπουν τη λάμψη φωτός. Επαναλαμβάνεται η ικεσία της ανάπαυσης της ψυχής του νεκρού ζητώντας αυτή τη φορά να παραβλέψει ο Θεός τις αμαρτίες του³⁷³.

Κι αμέσως ο υμνωδός στρέφεται προς τον Θεό. Οι πιστοί οφείλουμε να υμνήσουμε με δυνατή φωνή το «τριλαμπές» του Θεού, του Θεού δηλαδή που εκπέμπει τριπλή λάμψη : ο Πατέρας που δεν έχει αρχή, ο Υιός που μαζί με τον Πατέρα ούτε αυτός έχει αρχή και το Άγιο Πνεύμα που χαρακτηρίζεται «θείο» και εξισώνεται έτσι με τα άλλα δύο πρόσωπα της τριάδας. Ζητεί, επίσης, να φωτίσει τους ανθρώπους που τον λατρεύουν με την πίστη τους και να τους γλιτώσει από το «αιώνιο πυρ» της Κόλασης³⁷⁴.

Και τα «νεκρώσιμα ευλογητάρια» κλείνουν με επίκληση προς την Παναγία. Είναι η σεμνή που γέννησε τον σαρκωμένο Θεό με σκοπό τη σωτηρία όλων των ανθρώπων. Γι' αυτό είναι αγνή και ευλογημένη, γιατί μέσω αυτής ο άνθρωπος μπόρεσε να ξαναβρεί τον Παράδεισο, να ξανασυναντήσει τον Θεό³⁷⁵.

³⁷² Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου.

Εἰκὼν εἰμι, τῆς ἀρρήτου δόξης σου, εἰ καὶ στίγματα φέρω πταισμάτων· οἰκτεῖρησον τὸν σὸν πλάσμα Δέσποτα, καὶ καθάρισον σὴ εὐσπλαγχνίᾳ· καὶ τὴν ποθεινὴν πατρίδα παράσχου μοι, Παραδείσου πάλιν ποιῶν πολίτην με.

³⁷³ Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου.

Ἀνάπαυσον, ὁ Θεὸς τὸν δοῦλόν σου, καὶ κατάταξον αὐτὸν ἐν Παραδείσῳ, ὅπου χοροὶ τῶν Ἁγίων Κύριε, καὶ οἱ Δίκαιοι ἐκλάμπουσιν ὡς φωστῆρες· τὸν κεκοιμημένον δοῦλόν σου ἀνάπαυσον, παρορῶν αὐτοῦ πάντα τὰ ἐγκλήματα.

³⁷⁴ Δόξα. Τριαδικόν.

Τὸ τριλαμπές, τῆς μιᾶς Θεότητος, εὐσεβῶς ὑμνήσωμεν βοῶντες· Ἅγιος εἶ, ὁ Πατὴρ ὁ ἄναρχος, ὁ συνάναρχος Υἱὸς καὶ τὸν θεῖον Πνεῦμα· φωτίσον ἡμᾶς, πίστει σοι λατρεύοντας, καὶ τοῦ αἰωνίου πυρὸς ἐξάρπασον.

³⁷⁵ Καὶ νῦν. Θεοτοκίον.

Χαῖρε σεμνή, ἡ Θεὸν σαρκὶ τεκοῦσα, εἰς πάντων σωτηρίαν, δι' ἧς γένος τῶν ἀνθρώπων εὗρατο τὴν σωτηρίαν· διὰ σοῦ εὗρομεν Παράδεισον, Θεοτόκε, ἀγνή εὐλογημένη.

Μετά τα «νεκρώσιμα ευλογητάρια» ακολουθεί ένα σύντομο κοντάκιο. Σ' αυτό διατυπώνεται η επίκληση και ικεσία προς τον Χριστό να αναπαύσει τη ψυχή του κεκοιμημένου δούλου μαζί τους αγίους στον Παράδεισο, εκεί δηλαδή που όπου απουσιάζουν ο πόνος, η λύπη, οι στεναγμοί και οι στεναχώριες, αλλά επικρατεί μόνο η αιώνια ζωή³⁷⁶.

Τα Νεκρώσιμα Ιδιόμελα του Ιωάννη Δαμασκηνού

Η ανεπανάληπτη συγγραφική πένα του Ιωάννη Δαμασκηνού πλούτισε την ορθόδοξη λειτουργική ζωή με «Νεκρώσιμα Ιδιόμελα» της Εξοδίου Ακολουθίας.

Δεν υπάρχει άνθρωπος που στη ζωή του – όσο κι αν ζει με ανέσεις – να μη βιώσει τη λύπη και τη δυστυχία, ούτε κάποιος που να δοξάζεται χωρίς τέλος. Όλα είναι ακόμη πιο αδύναμα από τη σκιά και το όνειρο, καθώς όλα τα συνοδεύει πάντα ο θάνατος. Όμως, το φως του Χριστού προσφέρει την πραγματική ομορφιά και γλυκύτητα στη ζωή καθώς και την προοπτική της ανάπαυσης³⁷⁷.

Ο άνθρωπος διαλύεται, αποσυντίθεται, όπως ακριβώς μαραίνεται ένα λουλούδι ή περνάει ένα όνειρο. Η ανθρώπινη ζωή χαρακτηρίζεται από την παροδικότητα. Όμως, στη Δευτέρα Παρουσία σε όλους τους ανθρώπους προσφέρεται η συνάντηση με τον Χριστό και η ανάσταση και η ελπίδα ότι θα καταταχθεί ο κεκοιμημένος μαζί με τους αγίους³⁷⁸.

Όταν ο άνθρωπος φθάνει στον θάνατο η ψυχή του έχει έναν μεγάλο αγώνα καθώς αποχωρίζεται το σώμα της. Χύνει πλήθος δακρύων αναζητώντας το έλεος. Στρέφει τα μάτια της προς τους αγγέλους, αλλά δεν βρίσκει ανταπόκριση. Εκφράζει ικεσίες προς τους ανθρώπους εκτεινώντας τα χέρια της, αλλά δεν βρίσκει κάποια

³⁷⁶ Κοντάκιον. Μετὰ τῶν Ἁγίων ἀνάπαυσον, Χριστέ, τὴν ψυχὴν τοῦ δούλου σου, ἔνθα οὐκ ἔστι πόνος, οὐ λύπη, οὐ στεναγμός, ἀλλὰ ζωὴ ἀτελεύτητος.

³⁷⁷ Ποία τοῦ βίου τρυφή διαμένει λύπης ἀμέτοχος; Ποία δόξα ἔστηκεν ἐπὶ γῆς ἀμετάθετος; Πάντα σκιᾶς ἀσθενέστερα, πάντα ὀνείρων ἀπατηλότερα· μία ῥοπή, καὶ ταῦτα πάντα θάνατος διαδέχεται. Ἄλλ' ἐν τῷ φωτί, Χριστέ, τοῦ προσώπου σου, καὶ τῷ γλυκασμῷ τῆς σῆς ὠραιότητος, ὄν ἐξελέξω ἀνάπαυσον, ὡς φιλόανθρωπος

³⁷⁸ Ὡς ἄνθος μαραίνεται, καὶ ὡς ὄναρ παρέρχεται, καὶ διαλύεται πᾶς ἄνθρωπος· πάλιν δὲ ἠκούσης τῆς σάλπιγγος, νεκροί, ὡς ἐν συσσεισμῷ, πάντες ἀναστήσονται πρὸς τὴν σὴν ὑπάντησιν, Χριστέ ὁ Θεός· τότε, Δέσποτα, ὄν μετέστησας ἐξ ἡμῶν, ἐν ταῖς τῶν Ἁγίων σου κατάταξον σκιναῖς, τὸ πνεῦμα τοῦ σοῦ δούλου, Χριστέ

συμπαράσταση. Γι' αυτό, πρέπει να συνειδητοποιήσουμε τη βραχύτητα και την παροδικότητα του ανθρώπινου βίου και να ζητήσουμε από τον Χριστό την ανάπαυση και το έλεος³⁷⁹.

Ό,τι και να κάνει ο άνθρωπος στην επίγεια ζωή του είναι μάταιο, γιατί τίποτα από αυτά δεν υφίσταται μετά τον θάνατο, ούτε ο πλούτος, ούτε η δόξα. Γιατί όταν έρχεται η ώρα του θανάτου, τα πάντα εξαφανίζονται. Γι' αυτό οφείλουμε να στρέφουμε τις ελπίδες μας στον Χριστό, τον αθάνατο βασιλέα, και να του ζητήσουμε να αναπαύσει την ψυχή μας³⁸⁰.

Δεν υπάρχει πιο φοβερό μυστήριο από τον θάνατο. Ο θάνατος είναι το ανερεύνητο μυστήριο κατά το οποίο η ψυχή χωρίζεται βιαίως από το σώμα και διαρρηγνύεται ο εκ φύσεως δεσμός τους με τη θεία βούληση. Γι' αυτό οι άνθρωποι ικετεύουν τον Θεό να αναπαύσει τον νεκρό μαζί με του δικαίους – εδώ ο νεκρός χαρακτηρίζεται «μεταστάς», δηλαδή κάποιος που περνά σε μια άλλη κατάσταση, και ο Θεός ως «Ζωοδότης» και «Φιλάνθρωπος»³⁸¹. Με άλλα λόγια εκφράζεται με τον πιο εύγλωττο τρόπο η πεποίθηση του Χριστιανού ότι ο Θεός με την απέραντη φιλανθρωπία του θα προσφέρει τη ζωή εκ νέου στον άνθρωπο.

Όλα αποβαίνουν μάταια. Ο μόχθος για την απόκτηση υλικών αγαθών, η πίστη σε ιδέες, ο χρυσός και το ασήμι, το πλήθος των υπηρετών. Όλα αυτά είναι μάταια, γιατί τα πάντα θα γίνουν σκόνη, τέφρα και σκιά με τον θάνατο. Γι' αυτό θα πρέπει βοώντας να ζητήσουμε από τον Θεό να αξιώσει στον νεκρό τα αιώνια αγαθά, την ανάπαυση της ψυχής του και την αγέραστη μακαριότητα³⁸².

³⁷⁹ Οἶμοι, οἶον ἀγῶνα ἔχει ἡ ψυχὴ, χωριζομένη ἐκ τοῦ σώματος! Οἶμοι, πόσα δακρῦει τότε, καὶ οὐχ ὑπάρχει ὁ ἐλεῶν αὐτήν! Πρὸς τοὺς Ἀγγέλους τὰ ὄμματα ῥέπουσα, ἄπρακτα καθικετεύει πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τὰς χεῖρας ἐκτείνουσα, οὐκ ἔχει τὸν βοηθοῦντα. Διό, ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, ἐνόησαντες ἡμῶν τὸ βραχὺ τῆς ζωῆς, τῷ μεταστάντι τὴν ἀνάπαυσιν, παρὰ Χριστοῦ αἰτησώμεθα, καὶ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τὸ μέγα ἔλεος.

³⁸⁰ Πάντα ματαιότης τὰ ἀνθρώπινα, ὅσα οὐχ ὑπάρχει μετὰ θάνατον· οὐ παραμένει ὁ πλοῦτος, οὐ συνοδεύει ἡ δόξα· ἐπελθὼν γὰρ ὁ θάνατος, ταῦτα πάντα ἐξηφάνισται. Διὸ Χριστῷ τῷ ἀθανάτῳ Βασιλεῖ βοήσωμεν· Τὸν μεταστάντα ἐξ ἡμῶν ἀνάπαυσον, ἐνθα πάντων ἐστὶν εὐφραينوμένων ἡ κατοικία.

³⁸¹ Ὅντως φοβερῶτατον, τὸ τοῦ θανάτου μυστήριον, πῶς ψυχὴ ἐκ τοῦ σώματος, βιαίως χωρίζεται ἐκ τῆς ἀρμονίας, καὶ τῆς συμφυΐας ὁ φυσικώτατος δεσμός, θεῖῳ βουλήματι ἀποτέμνεται. Διὸ σε ἰκετεύομεν· Τὸν μεταστάντα ἀνάπαυσον, ἐν σκηναῖς τῶν Δικαίων σου. Ζωοδότα Φιλάνθρωπε.

³⁸² Ποῦ ἐστὶν ἡ τοῦ κόσμου προσπάθεια; Ποῦ ἐστὶν ἡ τῶν προσκαίρων φαντασία; Ποῦ ἐστὶν ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος; Ποῦ ἐστὶ τῶν οἰκετῶν ἡ πλημμύρα καὶ ὁ θόρυβος; Πάντα κόνις, πάντα τέφρα, πάντα

Ο άνθρωπος θα πρέπει να έχει στον νου του τον Προφήτη που φώναζε ότι ήταν χόμα και στάχτη και όταν είδε τους τάφους των ανθρώπων και τα οστά τους αναρωτήθηκε ποιος είναι ο βασιλιάς και ποιος ο στρατιώτης, ποιος ο πλούσιος και ποιος ο φτωχός, ποιος ο δίκαιος και ποιος ο αμαρτωλός. Με άλλα λόγια ο θάνατος είναι απόλυτα εξισωτικός· στη θέα των οστών ενός νεκρού δεν μπορεί κανείς να ξεχωρίσει τον σπουδαίο ή τον ασήμαντο άνθρωπο. Γι' αυτό ζητάμε από τον Θεό να αναπαύσει τον νεκρό μαζί με τους δικαίους, γιατί ο Θεός είναι πραγματικά φιλόανθρωπος³⁸³.

Και τα Νεκρώσιμα Ιδιόμελα του Ιωάννη Δαμασκηνού καταλήγουν με τη Δημιουργία του ανθρώπου από τον Θεό. Η αρχή της ανθρώπινης ύπαρξης ήταν το πρόσταγμα του Θεού, ο οποίος αν και αόρατος, έφτιαξε τον άνθρωπο με ορατή φύση, το ανθρώπινο σώμα από τη γη και του ενεφύσησε την ψυχή με τη ζωοποιό Του θεία ενέργεια. Γι' αυτό ζητεί από τον Θεό να θέσει τον νεκρό στη «Χώρα των ζώντων» αναπαύοντάς τον με τους δικαίους³⁸⁴.

Στη συνέχεια ζητεί από τον Θεό, που τον αποκαλεί «σωτήρα» και «ζωοδότη» την ανάπαυση του νεκρού, τον οποίο χαρακτηρίζει «μεταστάντα εκ τῶν προσκαίρων», δηλαδή κάποιον που έφυγε από τον πρόσκαιρο και παροδικό αυτόν κόσμο³⁸⁵.

Ο Θεός έφτιαξε τον άνθρωπο κατ'εικόνα και ομοίωση και τον τοποθέτησε στον Παράδεισο να εξουσιάζει τα υπόλοιπα κτίσματα του Θεού. Αλλά ο άνθρωπος εξαπατήθηκε από τον διάβολο με το να φάει τον απαγορευμένο καρπό και έτσι παρέβη την εντολή του Θεού. Γι' αυτό και ο άνθρωπος καταδικάστηκε να επιστρέφει στη γη από την οποία προέρχεται, δηλαδή επίπτωση του προπατορικού αμαρτήματος ήταν ο θάνατος³⁸⁶.

σκιά. Αλλά δεῦτε βοήσωμεν τῷ ἀθανάτῳ Βασιλεῖ· Κύριε, τῶν αἰώνιων σου ἀγαθῶν ἀξίωσον, τὸν μεταστάντα ἐξ ἡμῶν, ἀναπαύων αὐτὸν ἐν τῇ ἀγήρῳ μακαριότητι.

³⁸³ Ἐμνήσθην τοῦ Προφήτου βοῶντος· Ἐγὼ εἰμι γῆ καὶ σποδός· καὶ πάλιν κατενόησα ἐν τοῖς μνήμασι καὶ εἶδον τὰ ὀστᾶ τὰ γεγυμνωμένα καὶ εἶπον· ἄρα τίς ἐστὶ, βασιλεὺς ἢ στρατιώτης, ἢ πλούσιος ἢ πένης, ἢ δίκαιος ἢ αμαρτωλός; Αλλὰ ἀνάπαυσον, Κύριε, μετὰ Δικαίων τὸν δοῦλόν σου, ὡς φιλόανθρωπος.

³⁸⁴ Ἀρχὴ μοι καὶ ὑπόστασις, τὸ πλαστουργόν σου γέγονε πρόσταγμα· βουληθεὶς γὰρ ἐξ ἀοράτου τε, καὶ ὀρατῆς με ζῶον συμπῆξαι φύσεως, γῆθέν μου τὸ σῶμα διέπλασας, δέδωκας δέ μοι ψυχὴν, τῇ θεῖα σου καὶ ζωοποιῷ ἐμπνεύσει. Διό, Χριστέ, τὸν δοῦλόν σου, ἐν χώρᾳ ζώντων, ἐν σκηναῖς Δικαίων ἀνάπαυσον.

³⁸⁵ Ἀνάπαυσον, Σωτὴρ ἡμῶν ζωοδότα, ὃν μετέστησας ἀδελφὸν ἡμῶν ἐκ τῶν προσκαίρων, κρίζοντα δόξα σοι

³⁸⁶ Κατ' εἰκόνα σὴν καὶ ὁμοίωσιν, πλαστουργήσας κατ' ἄρχας τὸν ἄνθρωπον, ἐν Παραδείσῳ τέθεικας, κατάρχειν σου τῶν κτισμάτων· φθόνῳ δὲ διαβόλου ἀπατηθεὶς, τῆς βρώσεως μετέσχε, τῶν ἐντολῶν σου

Θρηνεί και οδύρεται ο άνθρωπος όταν έρχεται αντιμέτωπος και συνειδητοποιεί τι είναι ο θάνατος, καθώς βλέπει να ενταφιάζεται ένα πλάσμα φτιαγμένο κατ'εικόνα Θεού, όταν βλέπει την ωραιότητα του ανθρώπου (ως εικόνα Θεού) να χάνει την ομορφιά της. Μέγα μυστήριο ανεξερεύνητο παραμένει ο θάνατος για τον άνθρωπο. Και αναρωτιέται ο υμνωδός πώς είναι δυνατόν ο άνθρωπος να έχει παραδοθεί στη φθορά και να συζευχθεί τον θάνατο. Τέλος, για ακόμη μια φορά ζητεί από τον Θεό να αναπαύσει τους νεκρούς, που πάλι τους αναφέρει ως μεταστάντες³⁸⁷.

Και τελειώνοντας αναφέρεται στον Χριστό :ο θάνατος του Χριστού έφερε στον άνθρωπο την αθανασία. Αν ο Χριστός δεν πέθαινε, δεν θα διανοιγόταν η προοπτική του Παραδείσου για τον άνθρωπο. Γι'αυτό ζητεί από τον Θεό, που είναι φιλόανθρωπος, να αναπαύσει τον «μεταστάντα». Και τέλος, ζητεί από την Παναγία, την «Αγνή Παρθένο», να ικετεύσει κι αυτή τον Θεό για να δείξει έλεος για την ψυχή του νεκρού³⁸⁸.

Οι μακαρισμοί

Στην Εξόδιο Ακολουθία μετά τα Νεκρώσιμα Ιδιόμελα ακολουθεί μια σειρά μακαρισμών. Πρώτα απ' όλα ο ιερέας ζητεί από τον Θεό να τον θυμηθεί «έν τῇ βασιλείᾳ» Του. Οι μακαρισμοί αφορούν σ' αυτούς που νιώθουν ταπεινοί μπροστά στον Θεό, καθώς σ' αυτούς ανήκει η βασιλεία των ουρανών· σ' αυτούς που βιώνουν το πένθος, γιατί αυτοί θα παρηγορηθούν· σ' αυτούς που είναι πράοι, γιατί αυτοί θα είναι κληρονόμοι της γης (αυτοί δηλαδή θα απολαύσουν αγαθά)· σ' αυτούς που πεινούν και διψούν για τη δικαιοσύνη, γιατί αυτοί θα χορτάσουν -εδώ δεν γίνεται μόνο λόγος για όσους πένονται ή απλώς είναι σε ανάγκη, αλλά κυρίως στους αδικημένους, που θα

παραβάτης γεγονώς· διὸ πάλιν εἰς γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθη, κατεδίκασας ἐπιστρέφειν, Κύριε, καὶ αἰτεῖσθαι τὴν ἀνάπαυσιν.

³⁸⁷ Θρηνῶ καὶ ὀδύρομαι, ὅταν ἐννοήσω τὸν θάνατον, καὶ ἴδω ἐν τοῖς τάφοις κειμένην τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ, πλασθεῖσαν ἡμῖν ὠραιότητα, ἄμορφον, ἄδοξον, μὴ ἔχουσαν εἶδος. Ὡ τοῦ θαύματος! Τί τὸ περὶ ἡμᾶς τοῦτο γέγονε μυστήριον; Πῶς παρεδόθημεν τῇ φθορᾷ, καὶ συνεζεύχθημεν τῷ θανάτῳ; Ὅντως Θεοῦ προστάξει, ὡς γέγραπται, τοῦ παρέχοντος τοῖς μεταστᾶσι τὴν ἀνάπαυσιν.

³⁸⁸ Ὁ θάνατός σου, Κύριε, ἀθανασίας γέγονε πρόξενος· εἰ μὴ γὰρ ἐν μνήματι κατετέθης, οὐκ ἂν ὁ Παράδεισος ἠνέγκτο· διὸ τὸν μεταστάντα ἀνάπαυσον ὡς φιλόανθρωπος.

Ἀγνή Παρθένε, τοῦ Λόγου Πύλη, τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Μήτηρ, ἰκέτευε ἐλεηθῆναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ.

γευτούν τη δικαιοσύνη του Θεού· σ' αυτούς που είναι ελεήμονες, γιατί αυτοί θα γευτούν το έλεος του Θεού³⁸⁹

Έπειτα, γίνεται λόγος για τον ληστή στον Σταυρό. Όπως εκείνος μετανόησε και συγχωρήθηκε από τον Χριστό έστω και την έσχατη στιγμή, έτσι και ο «κεκοιμημένος» ζητεί από τον Χριστό να τον αξιώσει να γίνει πολίτης του Παραδείσου³⁹⁰. Ακολουθεί ένας σχετικός μακαρισμός : αυτοί που έχουν καθαρή καρδιά, αυτοί είναι που θα δουν μπροστά τους τον Θεό³⁹¹. Ο υμνωδός έπειτα ζητεί από τον Χριστό που είναι ο κυρίαρχος της ζωής και του θανάτου, να αναπαύσει μαζί με τους αγίους τον κεκοιμημένο (ο οποίος προέρχεται από τα πρόσκαιρα-δηλαδή εμφατικά τονίζεται η προσωρινότητα της επίγειας ζωής) και έπειτα απευθύνεται στον ίδιο τον Χριστό με τα περίφημα λόγια του ληστή πάνω στον σταυρό : Μνήσθητί μου, όταν έλθης έν τή βασιλεία σου³⁹². Με άλλα λόγια ακόμη και την έσχατη αυτή στιγμή του θανάτου, ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να μετανοήσει και να σωθεί.

Οι μακαρισμοί συνεχίζονται : μακάριοι είναι αυτοί που εργάζονται για την ειρήνη, γιατί αυτοί θα αποκληθούν ως «υιοι» του Θεού, δηλαδή θα γίνουν πραγματικά παιδιά Του. Έπειτα, ζητεί από τον Θεό να αναπαύσει στη «χώρα των Δικαίων» τον κεκοιμημένο και χαρακτηρίζει τον Θεό ως αυτόν που εξουσιάζει τις ψυχές και τα σώματα των ανθρώπων και που στα χέρια του είναι η πνοή μας, δηλαδή η ζωή μας, και ως αυτόν που παρηγορεί όσους θλίβονται³⁹³.

³⁸⁹ Έν τή βασιλεία σου, μνήσθητί ήμῶν, Κύριε.

Μακάριοι οί πτωχοί τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Μακάριοι οί πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται.

Μακάριοι οί πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν.

Μακάριοι οί πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται.

Μακάριοι οί ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται.

³⁹⁰ Ληστήν τοῦ Παραδείσου Χριστέ πολίτην, ἐπὶ Σταυροῦ σοι βοήσαντα, τὸ Μνήσθητί μου προαπειργάσω· αὐτοῦ τῆς μετανοίας, ἀξίωσον κάμῃ τὸν ἀνάξιον

³⁹¹ Μακάριοι οί καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεόν ὄψονται

³⁹² Ζωῆς ὁ κυριεύων καὶ τοῦ θανάτου, έν ταῖς αὐλαῖς Ἁγίων ἀνάπαυσον, ὄν προσελάβου ἐκ τῶν προσκαιρῶν, βοῶντα· Μνήσθητί μου, όταν έλθης έν τή βασιλεία σου.

³⁹³ Μακάριοι οί εἰρηνοποιοί, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται.

Ὁ τῶν ψυχῶν δεσπόζων καὶ τῶν σωμάτων, οὔ έν τῇ χειρὶ ἡ πνοὴ ἡμῶν, τῶν θλιβομένων παραμυθία, ἀνάπαυσον έν χώρᾳ Δικαίων, ὄν μετέστησας δοῦλόν σου

Επιπρόσθετα, μακαρίζονται όσοι εκδιώχθηκαν εξαιτίας της απουσίας της δικαιοσύνης, γιατί σ' αυτούς ανήκει η βασιλεία των ουρανών. Και απευθυνόμενος προς τον κεκοιμημένο εύχεται να τον αναπαύσει ο Χριστός στη «χώρα των Ζώντων», να του ανοίξει τις πύλες του Παραδείσου, να τον αναδείξει πολίτη (δηλαδή συμμετοχο) της βασιλείας Του και να του δώσει άφεση των αμαρτιών³⁹⁴.

Ακόμη, μακαρίζονται όσοι πέφτουν θύματα συκοφαντίας και κατηγορούνται άδικα, όσοι πέφτουν θύματα διώξεων και ψευδών· όλα αυτά εξαιτίας της υπεράσπισης του ονόματος του Θεού³⁹⁵.

Έπειτα σε α' πληθυντικό πρόσωπο ο υμνωδός παροτρύνει τους ανθρώπους να βγουν έξω και να δουν ότι μέσα στους τάφους ο άνθρωπος εκεί μέσα έχει αποσυντεθεί και αποτελείται πλέον από γυμνά οστά και είναι τροφή για τα σκουλήκια και αποπνέει δυσωδία. Τότε θα καταλάβουμε ποια είναι η πραγματική αξία του πλούτου, της ομορφιάς, της δύναμης και της μεγαλοπρέπειας³⁹⁶. Γι' αυτό καλεί τους χριστιανούς να χαρούν και να αγαλλιάσουν επειδή η πραγματική ανταμοιβή και απόλαυση βρίσκεται στους ουρανούς κοντά στον Θεό³⁹⁷. Και συνεχίζει τις προτροπές του. Ας ακούσουμε, ας δώσουμε προσοχή σ' αυτό που με δυνατή φωνή μας λέει ο Θεός (που τον χαρακτηρίζει Παντοκράτορα) : Αλίμονο σ' αυτούς που ζητούν να δουν την Τελική Κρίση, τη Δευτέρα Παρουσία, γιατί γι' αυτούς θα είναι σκοτάδι και φωτιά³⁹⁸.

Ακολουθεί το «Δόξα πατρί» και μετά εκφράζεται η πίστη στην Αγία Τριάδα : προσκυνάει τον Πατέρα, δοξάζει τον Υιό και υμνεί το Άγιο Πνεύμα³⁹⁹. Έπεται το «νῦν καὶ ἀεί» και αμέσως η αναφορά στην Θεοτόκο : η Παναγία γαλούχησε και έθρεψε τον

³⁹⁴ Μακάριοι οί δεδιωγμένοι ἔνεκεν δικαιοσύνης, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Χριστός σε ἀναπαύσει ἐν χώρᾳ ζώντων, καὶ πύλας Παραδείσου ἀνοίξει σοι, καὶ βασιλείας δείξει πολίτην, καὶ ἄφεσίν σοι δώῃ, ὧν ἡμαρτες ἐν βίῳ φιλόχριστε.

³⁹⁵ Μακάριοί ἐστε, ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσι καὶ εἴπωσι πᾶν πονηρὸν ῥήμα, καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι, ἔνεκεν ἐμοῦ

³⁹⁶ Ἐξέλθωμεν καὶ ἴδωμεν ἐν τοῖς τάφοις, ὅτι γυμνά ὀστέα ὁ ἄνθρωπος, σκωλήκων βρῶμα καὶ δυσωδία καὶ γνῶμεν τίς ὁ πλοῦτος, τὸ κάλλος, ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ εὐπρέπεια

³⁹⁷ Χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

³⁹⁸ Ἀκούσωμεν τί κράζει ὁ Παντοκράτωρ· Οὐαί, οἱ ἐκζητοῦντες θεάσασθαι, τὴν φοβερὰν ἡμέραν Κυρίου· αὕτη γάρ ἐστι σκότος· πυρὶ γὰρ δοκιμάσει τὰ σύμπαντα.

³⁹⁹ Ἀνάρχω καὶ γεννήσει τε καὶ προόδω, Πατέρα προσκυνῶ τὸν γεννήσαντα, Υἱὸν δοξάζω τὸν γεννηθέντα, ὑμνῶ τὸ συνεκλάμπον, Πατρί τε καὶ Υἱῷ Πνεῦμα Ἁγίῳ.

Χριστό, τον «τροφέα τῆς κτίσεως», δηλαδή την πηγή της ζωῆς· είναι Αυτός που από τις πέτρες έβγαλε νερό και ξεδίψασε τον λαό⁴⁰⁰.

Η Εξόδιος Ακολουθία συνεχίζεται με το αποστολικό ανάγνωσμα που είναι από την «Α΄ Προς Θεσσαλονικεῖς» επιστολή του Αποστόλου Παύλου (4, 13-17), όπου γίνεται αναφορά κυρίως στο ζήτημα της ανάστασης των νεκρών⁴⁰¹. Έπεται η ανάγνωση ευαγγελικής περικοπῆς και συγκεκριμένα από το Κατά Ιωάννην (5, 24-30)⁴⁰².

Οι ευχές της Εξοδίου Ακολουθίας

Καθώς η Εξόδιος Ακολουθία οδεύει προς το τέλος της ο ιερέας αναπέμπει ευχές υπέρ του κεκοιμημένου. Ζητεί από τον Θεό να αναπαύσει την ψυχή του «κεκοιμημένου δούλου» που, πλέον, κατονομάζεται, σε έναν τόπο παραδείσιο : φωτεινό, γλοερό/καταπράσινο, δροσερό, όπου εκεί θα απουσιάζουν η οδύνη, η λύπη και οι στεναγμοί. Εύχεται, επίσης, κάθε αμάρτημα και σφάλμα που έπραξε ο κεκοιμημένος είτε με πράξεις είτε με λόγια είτε με σκέψεις να του συγχωρεθεί. Γιατί δεν υπάρχει άνθρωπος που να έχει ζήσει και να μην αμαρτήσσει, εκτός από τον Θεό που είναι ο μόνος αναμάρτητος. Η συνάντηση του κεκοιμημένου δούλου (που πάλι κατονομάζεται) με τον Θεό θα του προσφέρει την ανάσταση, τη ζωή και την ανάπαυση. Και κλείνει με μια σύντομη δοξολογία προς την Αγία Τριάδα⁴⁰³.

⁴⁰⁰ Καὶ νῦν. Θεοτοκίον.

Πῶς ἐκ μαζῶν σου γάλα βρῦεις Παρθένη; Πῶς τρέφεις τὸν τροφέα τῆς κτίσεως; Ὡς εἶδεν ὁ πηγᾶσας ὕδωρ ἐκ πέτρας, τὰς φλέβας τῶν ὑδάτων, διψῶντι τῷ λαῷ, καθὼς γέγραπται.

⁴⁰¹ Δεν θα σχολιαστεί η αναφερόμενη περικοπή από την επιστολή του αποστόλου Παύλου, γιατί έχει ήδη σχολιαστεί σε προηγούμενο κεφάλαιο της παρούσης εργασίας.

⁴⁰² Η συγκεκριμένη ευαγγελική περικοπή που περιλαμβάνεται στην Εξόδιο Ακολουθία δεν θα σχολιαστεί, καθώς τα βασικά της σημεία έχουν ήδη σχολιαστεί σε προηγούμενο κεφάλαιο της παρούσης εργασίας.

⁴⁰³ Ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκός, ὁ τὸν θάνατον καταπατήσας, τὸν δὲ διάβολόν καταργήσας καὶ ζωὴν τῷ κόσμῳ σου δωρησάμενος· αὐτός, Κύριε, ἀνάπαυσον τὴν ψυχὴν τοῦ κεκοιμημένου δούλου σου (τοῦδε), ἐν τόπῳ φωτεινῷ, ἐν τόπῳ γλοερῷ, ἐν τόπῳ ἀναψύξεως, ἔνθα ἀπέδρα ὀδύνη, λύπη καὶ στεναγμός. Πᾶν ἀμάρτημα τὸ παρ' αὐτοῦ πραχθὲν ἐν λόγῳ ἢ ἔργῳ ἢ διανοίᾳ, ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς συγχώρησον· ὅτι οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος, ὃς ζήσεται καὶ οὐχ ἀμαρτήσσει· σὺ γὰρ μόνος ἐκτὸς ἀμαρτίας ὑπάρχεις· ἡ δικαιοσύνη σου, δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ νόμος σου ἀλήθεια.

Η Εξόδιος Ακολουθία τελειώνει με τον «τελευταίο ασπασμό». Ο ιερέας ενώπιον του φερέτρου όπου βρίσκεται ο νεκρός αποδίδει τον τελευταίο χαιρετισμό του. Καλεί συνάμα και τους υπολοίπους που παρευρίσκονται στην Ακολουθία να πράξουν το ίδιο εκφράζοντας ευχαριστίες προς τον Θεό : ο κεκοιμημένος εγκαταλείπει οριστικά τους οικείους του και κατευθύνεται προς την «τελευταία του κατοικία», τον τάφο, και πλέον δεν θα τον «βασανίζουν» οι έγνοιες και η ματαιότητα των επίγειων αγαθών. Τη στιγμή του οριστικού αποχωρισμού ας ευχηθούμε όλοι ο κεκοιμημένος να αναπαυθεί κοντά στον Θεό. Πριν το κλείσιμο της Εξοδίου Ακολουθίας με το «Δι' εὐχῶν», ο ιερέας τρεις φορές αναφωνεί «αἰωνία ἡ μνήμη»⁴⁰⁴.

Σύμφωνα με την χριστιανική λαϊκή παράδοση αμέσως μετά τον θάνατο του ανθρώπου η ψυχή για τρεις ημέρες βρίσκεται στη γη και επισκέπτεται τόπους και ανθρώπους με τα οποία είχε συνδεθεί ο άνθρωπος κατά τη διάρκεια της ζωής της⁴⁰⁵. Γι' αυτό την τρίτη ημέρα τελούμε και το τρισάγιο (αν και η θεολογική νοηματοδότηση συνδέεται και με την τριήμερη κάθοδο του Χριστού στον Άδη και την συνακόλουθη ανάστασή Του). Η ψυχή μετά από τις τρεις αυτές ημέρες θα παρουσιαστεί μπροστά στον Θεό έχοντας όλες τις ενθυμήσεις και ζητώντας τη συγχώρεση-και σ' αυτή τη συγχώρεση είναι που δίνει βάση η χριστιανική λαϊκή παράδοση. Δεν είναι καθόλου τυχαία η έκφραση του λαού στις κηδείες «Ο Θεός να τον συγχωρέσει»⁴⁰⁶.

Ο άνθρωπος, όπως προαναφέρθηκε, είναι μια ψυχοσωματική ενότητα, ένα όλον αποτελούμενο από ψυχή και σώμα. Και ενώ στα μνημόσυνα για τους κεκοιμημένους δίνεται έμφαση στην ψυχή (στη σωτηρία και την ανάπαυσή της), στην εξόδιο

Ἵτι σὺ εἶ ἡ ἀνάστασις, ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀνάπαυσις τοῦ κεκοιμημένου δούλου σου (τοῦδε), Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

⁴⁰⁴ Δεῦτε τελευταῖον ἀσπασμόν, δῶμεν ἀδελφοί τῷ θανόντι, εὐχαριστοῦντες Θεῷ· οὗτος γὰρ ἐξέλιπε τῆς συγγενείας αὐτοῦ, καὶ πρὸς τάφον ἐπέιγεται, οὐκ ἔτι φροντίζων, τὰ τῆς ματαιότητος, καὶ πολυμόχθου σαρκός. Ποῦ νῦν συγγενεῖς τε καὶ φίλοι; Ἄρτι χωριζόμεθα, ὄνπερ ἀναπαῦσαι Κύριος εὐξώμεθα.

Αἰωνία σου ἡ μνήμη, ἀξιομακάριστε καὶ ἀείμνηστε ἀδελφὲ ἡμῶν.

Δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων Πατέρων ἡμῶν, Κύριε, Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐλέησον καὶ σῶσον ἡμᾶς. Ἀμήν.

⁴⁰⁵ Ρόουζ, *Η Ψυχή μετά τον θάνατο*, σ. 283-290. Η αντίληψη αυτή αφορά κυρίως λαϊκές δοξασίες και όχι επίσημη δογματική θέση της Εκκλησίας, βλ. Νικολαΐδης, *Γιατί ο Θάνατος ή Πέρα ν του Τάφου;*, σ.114

⁴⁰⁶ Μπλουμ Αντώνιος, «Θάνατος και απώλεια», στο Walker Andrew-Καρράς Κώστας (επιμέλεια), *Ζωντανή Ορθοδοξία στον Σύγχρονο Κόσμο* (μετάφραση : Ιωσήφ Ροηλίδης), σ. 134-135

ακολουθία υπάρχει μια βαθιά φροντίδα για το ανθρώπινο σώμα. «Χοῦς εἶ καὶ εἰς χοῦν ἀπελεύσει», δηλαδή «χώρα είσαι και στον χώρα θα επιστρέψεις»: μια διατύπωση που επιφανειακά φαίνεται ωμή, κυνική και ίσως σκληρή. Ουσιαστικά υπάρχει μια ταλάντευση: ανάμεσα στο να αποδεχτούμε ότι το ανθρώπινο είναι σώμα είναι φθαρτό και η επίγεια ζωή τελειώνει και από την άλλη στη βεβαιότητα της πίστης ότι υπάρχει σωτηρία, ανάσταση και αιώνια ζωή⁴⁰⁷.

Στη νεκρώσιμη ακολουθία οι ευχές που αναπέμπουμε για τον νεκρό, τον κεκοιμημένο όπως συνηθίζουμε να λέμε, αποτελούν μια μαρτυρία αγάπης προς το πρόσωπο του. Είναι επίσης και μια μαρτυρία ότι ο άνθρωπος αυτός δεν έζησε μάταια παρά την αδιαμφισβήτητη αμαρτωλότητά του -κάτι που αφορά σε κάθε άνθρωπο. Όσο αδύναμος, αμαρτωλός και όσα λάθη κι αν έκανε, ο άνθρωπος αυτός άφησε πίσω του ανθρώπους που αγάπησε και τον αγαπούν, άφησε πίσω του ανθρώπους που τον θυμούνται και θα τους λείπει. Όσο αβάσταχτος κι αν είναι ο πόνος στο βάθος αχνοφαίνεται η ελπίδα της ανάστασης και η προοπτική της αιώνιας ζωής που ενδυναμώνονται με την πίστη⁴⁰⁸. Σε γενικές γραμμές θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι «Το μυστήριο της σωτηρίας αποτελεί και στη λατρευτική ζωή το κεντρικό θέμα και τον βασικό στόχο κάθε πιστού. Όλες οι εκδηλώσεις της θείας λατρείας είναι προσανατολισμένες στον ένα και μοναδικό σκοπό, που είναι η λύτρωση και η σωτηρία.⁴⁰⁹»

Είναι χαρακτηριστικό ότι στη Νεκρώσιμη Ακολουθία οι χριστιανοί κρατούν στα χέρια του αναμμένα κεριά. «Το πρώτο, που είναι πολύ εμφανές, είναι ότι αναγγέλλουμε την ανάσταση. Στεκόμαστε κρατώντας αναμμένα κεριά με τον ίδιο τρόπο που στεκόμαστε στην εκκλησία το βράδυ της Ανάστασης. Στεκόμαστε επίσης δίνοντας τη μαρτυρία μας μπροστά στον Θεό ότι το πρόσωπο αυτό έφερε τουλάχιστον μια σπίθα φωτός στο λυκόφως του κόσμου, ότι αυτό το πρόσωπο δεν έζησε μάταια. Θα

⁴⁰⁷ Βλ. Μπλουμ, «Θάνατος και απώλεια», στο Walker Andrew-Καρράς Κώστας (επιμέλεια), *Ζωντανή Ορθοδοξία στον Σύγχρονο Κόσμο*, σ. 131-132: «Έτσι βλέπουμε αφενός το τόσο αγαπητό και πολύτιμο σώμα, πληγωμένο και κατακτημένο από τη θνητότητα, παραδομένο στον θάνατο. Αφετέρου το βλέπουμε ως σπόρο που σπείρεται για να σηκωθεί ξανά στη δόξα της αθανασίας μέσα από την ανάσταση. Και, κοιτάζοντάς το, δεν μπορούμε να βλέπουμε τη σύνδεσή του με το Σώμα του Χριστού.»

⁴⁰⁸ Μπλουμ Αντώνιος, «Θάνατος και απώλεια», στο Walker Andrew-Καρράς Κώστας (επιμέλεια), *Ζωντανή Ορθοδοξία στον Σύγχρονο Κόσμο* (μετάφραση: Ιωσήφ Ροηλίδης), σ. 136

⁴⁰⁹ Βλ. Γαλάνης, *Βιβλικές, ερμηνευτικές και θεολογικές μελέτες*, σ.300

φυλάξουμε, θα προστατεύσουμε και θα μοιραστούμε αυτό το φως, έτσι ώστε να φωτίζει όλο και περισσότερους ανθρώπους⁴¹⁰.

Τέλος, είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι μετά τον θάνατο η ψυχή του νεκρού δεν βρίσκεται σε μια οριστική κατάσταση, δεν πηγαίνει στην Κόλαση ή στον Παράδεισο, αλλά προγεύεται τον τρόμο της Κόλασης και τη μακαριότητα του Παραδείσου⁴¹¹. Οι προσευχές, οι δεήσεις και οι αγαθοεργίες των ανθρώπων υπέρ των προσφιλών κεκοιμημένων αδελφών τους μπορούν να βοηθήσουν την ψυχή του να ζητήσει τη συγχώρεση από τον Θεό⁴¹².

⁴¹⁰ Βλ. Μπλουμ, «Θάνατος και απώλεια», στο Walker Andrew-Καρράς Κώστας (επιμέλεια), *Ζωντανή Ορθοδοξία στον Σύγχρονο Κόσμο*, σ. 128

⁴¹¹ Βλ. π. Ρόουζ, *Η Ψυχή μετά τον θάνατο*, σ. 291

⁴¹² Βλ. π. Ρόουζ, *Η Ψυχή μετά τον θάνατο*, σ. 294-299

Κεφάλαιο Τέταρτο

Η ανάσταση ως η οριστική νίκη επί του θανάτου

«Που σου θάνατε το κέντρον; Που σου άδη το νίκος;»

Κατά τη χριστιανική διδασκαλία η ανάσταση αποτελεί «οντολογικό γεγονός» το οποίο διανοίγει μια εντελώς νέα προοπτική στην ανθρωπότητα, και κυρίως είναι ανάσταση του ανθρωπίνου σώματος⁴¹³. Η ίδια η ανθρωπότητα νοσηματοδοτείται από την ανάσταση, την ανάσταση του Χριστού που έγινε για τους ανθρώπους και ακολούθως την ανάσταση των ανθρώπων⁴¹⁴. Είναι «βιωματική εμπειρία που θεμελιώνεται στο μυστήριο του σταυρού» και χαρίζει στον άνθρωπο την αιώνια ζωή⁴¹⁵.

4.1. Η ανάσταση

Ο σταυρικός θάνατος του Χριστού είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένος με την ανάσταση Του. Ούτε ο θάνατος Του ούτε η ανάστασή Του μπορούν να ιδωθούν ξεχωριστά. Με τον σταυρικό Του θάνατο ο Χριστός κατάγει νίκη εναντίον του θανάτου, εναντίον της φθοράς και δημιουργεί την προοπτική της ανάστασης τόσο του Ιδίου όσο και του ανθρώπου. «Η ανάσταση φανερώνει και προβάλλει τη νίκη που επιτεύχθηκε πάνω στον Σταυρό», υπογραμμίζει περιεκτικά ο Φλορόφσκυ⁴¹⁶.

Η ανάσταση του Χριστού δεν είναι ένα μύθευμα ή μια ευφάνταστη αφήγηση ή μια συμβολική αφήγηση. Είναι ένα πραγματικό γεγονός, ένα ιστορικό γεγονός που έλαβε χώρα σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο. Όμως, η ανθρώπινη διάνοια δεν μπορεί να την κατανοήσει με τη λογική. Υπό αυτή την έννοια η ανάσταση είναι ένα μυστήριο που ο άνθρωπος μπορεί να το προσεγγίσει μόνο με την πίστη και το βίωμα. Η ανάσταση δεν εκλογικεύεται χωρίς όμως να χάνει την ιστορικότητά της. Και βιώνεται μέσα στον χρόνο στη Θεία Λειτουργία, στη Θεία Ευχαριστία, στη ζωή των Αγίων κτλ. Και η

⁴¹³ «Στο Σύμβολο της Πίστεως ομολογούμε ότι αναμένουμε την ανάσταση των νεκρών. Βέβαια, όταν λέμε ανάσταση νεκρών, εννοούμε ανάσταση σωμάτων. Τα σώματα τα οποία με τον θάνατο χωρίζονται από την ψυχή θα αναστηθούν, δηλαδή οι ψυχές θα επανέλθουν στα σώματα και θα τα ζωοποιήσουν. Ολόκληρος ο άνθρωπος πρέπει να ζήσει αιώνιας, Ιεροθέου, *Όσοι Πιστοί*, σ. 62. Επίσης, βλ. π.Ρόουζ, *Η Ψυχή μετά τον θάνατο*, σ.300-301

⁴¹⁴ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 670

⁴¹⁵ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 672

⁴¹⁶ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 156.

Εκκλησία είναι το αναστημένο Σώμα του Χριστού ιστορικά, μυστηριακά και πραγματικά⁴¹⁷.

Με τον σταυρικό Του θάνατο ο Χριστός προσφέρει στους ανθρώπους την προοπτική της αιώνιας ζωής, της αθανασίας, της οριστικής εξάλειψης της φθοράς⁴¹⁸. «Με τον ενταφιασμό του ανοίγει τις πύλες του Άδη, και ανακαινίζει την φθαρμένη ανθρώπινη φύση», τονίζει ο Φλορόφσκυ⁴¹⁹. Μετά τον θάνατό Του ο Χριστός κατέρχεται για τρεις ημέρες στον Άδη και κηρύσσει το Ευαγγέλιο, όπως ήδη προαναφέρθηκε, στις ψυχές των ανθρώπων που ήταν εκεί φυλακισμένες. Αυτό δεν είναι καθόλου ασήμαντο. Καθώς, έτσι δεν προσφέρει την προοπτική της ανάστασης σε λίγους ή μόνο στους μαθητές ή μόνο σε όσους έτυχε να τον ακούσουν. Αντίθετα, προσφέρει την προοπτική της ανάστασης, την προοπτική της αιώνιας ζωής στον κάθε άνθρωπο, στον Άνθρωπο. «Η κάθοδος στον Άδη», όπως γράφει ο Φλορόφσκυ, «είναι η ανάσταση του όλου Αδάμ»⁴²⁰ -χαρακτηριστική είναι και η απεικόνιση αυτή στη βυζαντινή αγιογραφική παράδοση. Το αναστημένο σώμα το Χριστού είναι πλέον σώμα δόξης -όχι φθοράς-, σώμα φωτός, κάτι που προεικονίζει και τη γενική ανάσταση όλων των ανθρώπων⁴²¹. Είναι νίκη όχι απλώς κατά του δικού Του θανάτου, αλλά ευρύτερα νίκη κατά της φθοράς και του θανάτου⁴²².

Ο άνθρωπος δεν έχει ως έσχατο εχθρό του τον θάνατο, αλλά την αμαρτία, την απομάκρυνση από τον Θεό, που αυτή επιφέρει τον θάνατο. Και η λύτρωση του ανθρώπου από την αμαρτία δεν σημαίνει απλά τη συγχώρεση των αμαρτιών και των κριμάτων του, ούτε είναι απλώς η συμφιλίωση (η «καταλλαγή») του με τον Θεό. Λύτρωση του ανθρώπου σημαίνει απελευθέρωση από την ίδια την αμαρτία και τον ίδιο

⁴¹⁷ Βλ. Ιεροθέου, *Όσοι Πιστοί*, σ. 122-123

⁴¹⁸ «Γι' αυτό και η Εκκλησία ευαγγελίζεται πως ο Χριστός “συνανέστησε παγγενή τον Αδάμ” και “νεκρός ουδείς ἐν τῷ μνήματι”. Γιατί, παρά την απόσβεση και τον αφανισμό των κτιστών φυσικών ενεργειών με τον θάνατο, η υπόσταση του ανθρώπου υποστασιάζει τώρα την υπαρκτική δυναμική της ιδρυτικής κλήσης :τη χάρη των άκτιστων θείων ενεργειών. Η κτιστή υπόσταση κάθε ανθρώπου υπάρχει μετά τον θάνατο με ύπαρξη που ενεργείται χάρη στις άκτιστες ενέργειες του θείου και ζωοποιού γι' αυτήν έρωτα.» Γιανναράς, «Η ζωή μετά τον θάνατο», *Σύναξη*, σ. 39

⁴¹⁹ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 156

⁴²⁰ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 161-162

⁴²¹ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 163

⁴²² Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 163-164

τον θάνατο, κάτι που του παρέχεται με την ανάσταση⁴²³. Ο θάνατος, όσο κι αν φαίνεται οξύμωρο, προσφέρει την προσδοκία της ανάστασης. Ο θάνατος δεν πρέπει να ιδωθεί ως τιμωρία για τον άνθρωπο, αλλά ως θεραπεία από την αμαρτία, η οποία ολοκληρώνεται με την ανάσταση. Ο συντετριμμένος και κατακερματισμένος άνθρωπος προσδοκά την ανάσταση, ώστε η ανθρώπινη φύση να αποκατασταθεί στην ολότητά της⁴²⁴. Όπως εύστοχα και περιεκτικά επισημαίνει ο Φλορόφσκυ : «Η Γενική Ανάσταση είναι η τελείωση της Αναστάσεως του Κυρίου μας, η τελείωση της νίκης Του κατά του θανάτου και της φθοράς. Και πέρα από τον ιστορικό χρόνο θα είναι η μέλλουσα Βασιλεία, «η ζωή του μέλλοντος αιώνας»⁴²⁵.

Όμως, η ανάσταση δεν αφορά μόνο στον μέλλοντα χρόνο ενός χριστιανού. Η ανάσταση βιώνεται στην επίγεια καθημερινή ζωή του. Η εν Χριστώ ανάσταση είναι καθημερινό βίωμα μέσα στην κοινωνική ζωή και εκδηλώνεται με την αγαπητική σχέση που οικοδομεί ο άνθρωπος προς τον πλησίον. «Οι άλλοι είναι η ανάστασή μας, κι εμείς η ανάσταση των άλλων»⁴²⁶. Η ανάσταση γεμίζει με την ελπίδα⁴²⁷ τους χριστιανούς. Η ελπίδα της ανάστασης είναι ο πραγματικός στυλοβάτης για να αντεπεξέλθουν οι άνθρωποι στις δυσκολίες της καθημερινής ζωής. Δεν είναι απλώς μια μελλοντική προσδοκία, αλλά νόημα και περιεχόμενο στον αγώνα του ανθρώπου για τη βιοτική μέριμνα⁴²⁸.

Η ανάσταση του Χριστού και συνακολούθως η ανάσταση των ανθρώπων συνδέεται άμεσα και με τη δικαιοσύνη. Ο θάνατος, όπως ήδη προαναφέρθηκε, επήλθε στην ανθρωπότητα ως επίπτωση της παρακοής του στο θέλημα του Θεού, ως επίπτωση της αμαρτίας. Έτσι, η αποστασία από την πηγή της ζωής, η αποστασία από τον Θεό,

⁴²³ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 258

⁴²⁴ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ.122

⁴²⁵ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 148

⁴²⁶ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ.673

⁴²⁷ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 225 : «Η ελπίδα ενεργοποιεί τη συμμετοχή στην ανάσταση του Χριστού, που δίνει νέο περιεχόμενο στη ζωή. Αν η πίστη στην ανάσταση του Χριστού αποτελεί την ουσία του χριστιανικού κηρύγματος, η ελπίδα της συμμετοχής του ανθρώπου σε αυτή αποτελεί το μέσο για τη βίωσή του.»

⁴²⁸ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. «Η πρόγευση της αναστάσεως στηρίζει τους πιστούς στις θλίψεις, ενισχύει τους ασκητές στους πνευματικούς αγώνες και ενθαρρύνει τους ομολογητές και τους μάρτυρες στα βασανιστήρια. Έτσι, ερμηνεύεται και η χαρά με την οποία βάδιζαν οι μάρτυρες της Εκκλησίας στον θάνατο για το όνομα του Χριστού.»

αποτελέσει κατά κάποιο τρόπο και διασάλευση της δικαιοσύνης του Θεού. Ο Χριστός ήρθε να αποκαταστήσει στην περίπτωση αυτή και τη δικαιοσύνη. Ο θάνατος του Χριστού και η ανάστασή Του αίρει τις αμαρτίες και τον θάνατο των ανθρώπων και έτσι καταργείται και η αδικία που διέπραξε σε βάρος του Θεού και αποκαθίσταται η δικαιοσύνη. Με άλλα λόγια η σωτηρία του ανθρώπου από τον θάνατο αποτελεί ένα έργο της δικαιοσύνης του Θεού⁴²⁹.

Είναι, επίσης, απαραίτητο να υπογραμμιστεί ότι ο άνθρωπος θα αναστηθεί ως ολότητα, ως σώμα και ως ψυχή· για την ακρίβεια είναι το ανθρώπινο σώμα που θα αναζωοποιηθεί σε μια κατάσταση δόξας κοντά στον Θεό⁴³⁰. «Η εν πίστει σωτηρία που ευαγγελίζεται η Εκκλησία είναι η δυνατότητα να γίνει ο άνθρωπος σώος, δηλαδή ολόκληρος, ακέραιος :να φθάσει στο πλήρωμα των υπαρκτικών δυνατοτήτων της προσωπικής του υπόστασης. Να υποστασιάσει η κτιστή ανθρώπινη υπόσταση τις άκτιστες ενέργειες της θείας φύσης. Από τον επίγειο κιόλας βίο, αλλά οπωσδήποτε μετά τον θάνατο. Και οι ενέργειες της φύσης ενεργούνται πάντοτε υποστατικώς. Είναι η υπόσταση του Παρακλήτου, του Αγίου Πνεύματος, στην οποία η εμπειρία της Εκκλησίας αποδίδει τη Χάρη των ακτίστων ενεργειών που σώζουν την ανθρώπινη υπόσταση»⁴³¹.

Απολήγοντας, ο Μαντζαρίδης εύστοχα και περιεκτικά πυκνώνει το πραγματικό νόημα της ανάστασης για τον άνθρωπο : «Η ανάσταση του Χριστού, ως γεγονός που φανερώθηκε στην ιστορία, διανοίγει νέα προοπτική στην ανθρώπινη ζωή. Η προοπτική αυτή υπερβάλλει την ιστορία και οδηγεί στην αληθινή ζωή και την ελευθερία. Και ο πιστός που τοποθετείται στην προοπτική αυτή, χρειάζεται να καλλιεργεί ανάλογο φρόνημα. Ως κοινωνός της αναστάσεως του Χριστού καλείται να στρέφει τον νου και τη σκέψη στον ουρανό. Να ζει έν καινότητι ζωής, ελεύθερος από τον φόβο του θανάτου, με αναστάσιμο ήθος. Το ήθος αυτό, που είναι ήθος αγάπης και ελευθερίας, φανερώνει τη νέα οντολογία, στην οποία μετέχει ο πιστός από την παρούσα ζωή ως μέλος του σώματος του Χριστού και πολίτης της καινής κτίσεως⁴³².»

⁴²⁹ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 650

⁴³⁰ Βλ. Νικολαΐδης, *Γιατί ο Θάνατος ή Πέραν ν του Τάφου;*, σ.106-108. Στο ίδιο επίσης, σ. 264 : «Αλλά και το σώμα, το οποίο θα ενδυθούμε θα είναι το δικό μας, όπως ακριβώς και ο Κύριος, τηρουμένων των αναλογιών, μετά την ανάσταση του, ανέλαβε το δικό του σώμα. Και το σώμα μας θα είναι το ίδιο, αλλά άφθαρτο, απαλλαγμένο από την καταλυτική δύναμη της φθοράς και του θανάτου.»

⁴³¹ Βλ. Γιανναράς, «Η ζωή μετά τον θάνατο», *Σύναξη*, σ. 42-43

⁴³² Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 674

Η αιώνια ζωή

Ο Θεός δια του σταυρικού θανάτου και της ανάστασης του Υιού προσέφερε σε κάθε άνθρωπο τη δυνατότητα της αιώνιας ζωής -ο ίδιος ο Χριστός είναι η ζωή και η ανάσταση του κόσμου⁴³³. Με τον θεολογικό όρο «αιώνια ζωή» δεν πρέπει να το αντιλαμβανόμαστε με ανθρώπινα μέτρα ως μία χρονική επέκταση της ζωής (όχι ως ποσοτικό μέγεθος), αλλά κυρίως ως μια ποιότητα ζωής συγγενής προς την ζωή του αιώνιου Θεού που ξεπερνά τα ανθρώπινα όρια και μέτρα⁴³⁴. Η αληθινή ζωή δεν είναι η επίγεια ζωή του ανθρώπου, η βιολογική ζωή, αλλά η ζωή «του προσώπου που φανερώνει τη σχέση με τον Θεό. Εξάλλου, η ανάσταση δεν αποτελεί επιστροφή στη βιολογική ατομικότητα, αλλά αποκατάσταση του προσώπου και της αληθινής κοινωνίας των προσώπων στη βασιλεία του Θεού.⁴³⁵»

Είναι απαραίτητο στο σημείο αυτό να επισημανθεί ότι σύμφωνα με τη χριστιανική διδασκαλία η μέλλουσα ζωή και η προσδοκία της αιώνιας ζωής από τον άνθρωπο είναι άμεσα συνυφασμένη με τα έργα του και την πίστη του στην παρούσα ζωή. Παρούσα και μέλλουσα ζωή είναι αλληλένδετες, οργανικά συνδεδεμένες. Η κοινωνία με τον Θεό στην παρούσα ζωή, η εν Χριστώ ζωή, είναι η προϋπόθεση για να κερδίσει ο άνθρωπος και τη μέλλουσα αιώνια ζωή⁴³⁶.

⁴³³ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 671 : «Η αιώνια ζωή δεν είναι αφηρημένη αλλά ενυπόστατη. Αιώνια ζωή είναι ο ίδιος ο Χριστός. Αυτός ο “πρωτότοκος των νεκρών” προσλαμβάνει τον άνθρωπο στη ζωή του και τον καταξιώνει ως πρόσωπο “καθ’ομοίωσίν” του. Ο Θεός γίνεται ο τόπος των σωζομένων...Η κοινωνία με τον Θεό είναι μετοχή στην αιώνια ζωή. Και η μετοχή αυτή δεν είναι απρόσωπη, αλλά προσωπική και ανάλογη με τη δεκτικότητα των μετεχόντων.»

⁴³⁴ Βλ. Αγουρίδης, *Το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο*, σ. 180-181. Και λίγο πιο κάτω στο ίδιο : «Η ζωή αυτή χαρακτηρίζεται ως αιώνια, γιατί μοιάζει με τη ζωή του αιώνιου Θεού όχι τόσο ως προς τη χρονική διάρκεια αλλά κυρίως ως προς την ποιότητα, αφού σε κάποιο μέτρο μοιάζει με τη ζωή του Θεού, εικόνα του οποίου είναι ο Χριστός, εικόνες του οποίου καλούμεθα να γίνωμε εμείς. Πρότυπο για τους πιστούς του Ιησού είναι η ζωή του ανθρώπου· μιμούμενοι όμως Αυτόν καταλήγουμε σε κάποιο μέτρο να μοιάσουμε με τον Θεό. Αυτή η εξομοίωση με τον Χριστό αποτελεί τον δρόμο της θέωσης του ανθρώπου.» Επίσης, βλ. Ιεροθέου, *Όσοι Πιστοί*, σ. 484 : «Αιώνια ζωή δεν είναι μια αφηρημένη κατάσταση, μια έξοδος από τα χρονικά όρια, αλλά η εν Χριστώ ζωή.»

⁴³⁵ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 649

⁴³⁶ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 513. Επίσης, βλ. Ιεροθέου, *Όσοι Πιστοί*, σ. 485 : «Οι Ορθόδοξοι βιώνουν και γνωρίζουν καλά ότι το αιώνιο δεν είναι πέρα από τον χρόνο και την ιστορία, αλλά τέμνει την ιστορία και τον χρόνο. Στην Εκκλησία δεν υπάρχει γραμμική διατύπωση περί χρόνου,

Ο άνθρωπος ως «καινή κτίσις»

Ο Απόστολος Παύλος χαρακτηρίζει τον «ἐν Χριστῷ» άνθρωπο με τον όρο «καινή κτίσις» στη «Β΄ προς Κορινθίους» επιστολή (εἴ τις ἐν Χριστῷ καινή κτίσις τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοῦ γέγονεν καινά, 5,17) και στην επιστολή «προς Γαλάτας» (οὔτε γὰρ περιτόμη τί ἐστίν οὔτε ἀκροβυστία ἀλλὰ καινή κτίσις, 6,15). Ο εν Χριστῷ άνθρωπος δεν είναι ένα απλό κτίσμα, αλλά μία ολότητα, μια κτίση που μαζί του ανακαινίζεται όλη η δημιουργία.⁴³⁷ Ο Χριστός, σύμφωνα με τον απόστολο Παύλο, με τον θάνατό Του στον Σταυρό και την Ανάστασή Του μεταμόρφωσε ολοκληρωτικά τον άνθρωπο, δημιούργησε μια νέα, εντελώς καινούργια, κατάσταση για την ανθρωπότητα· ο άνθρωπος πλέον είναι «καινή κτίσις»⁴³⁸. Κι ενώ στο πρώτο απόσπασμα ο λόγος του Παύλου είναι ευρύτερος, -αναφερόμενος στην αναδημιουργία του ανθρώπου και του κόσμου μετά τον θάνατο και την ανάσταση του Χριστού-, στο δεύτερο απόσπασμα από την επιστολή προς Γαλάτας γίνεται πιο συγκεκριμένος, καθώς ο λόγος του εστιάζει στο γεγονός ότι μετά τον Χριστό δεν έχει κανένα νόημα η διάκριση ανάμεσα σε Ιουδαίους και εθνικούς, αλλά όλοι μπορούν να συμμετέχουν στην «καινή κτίσιν» που εγκαινίασε ο Χριστός με το έργο Του⁴³⁹.

Χαρακτηριστικά της «καινής κτίσης» που θα σηματοδοτήσει η ανάσταση των νεκρών είναι η ειρήνη και η χαρά. Έτσι, αυτές οι δυο έννοιες αποκτούν καθαρά εσχατολογικό περιεχόμενο και προοπτική. Έτσι, η μελλοντική βασιλεία του Θεού που θα εγκαινιαστεί με τη Δευτέρα Παρουσία του Κυρίου θα φανερώσει και στην πληρότητά τους την ειρήνη και τη χαρά. Όπως όμως τα Έσχατα για τον χριστιανό έχουν συνάμα παροντικό και μελλοντικό χαρακτήρα, έτσι και η ειρήνη και η χαρά αποτελούν συνάμα ζητούμενα για ένα χριστιανό τόσο της παρούσας ζωής όσο και της μελλοντικής⁴⁴⁰.

αλλά σταυρική. Αυτό θέλει να πει ότι δεν περιμένουμε να απολαύσουμε το αιώνιο στο τέλος της ιστορίας και του χρόνου, αλλά το απολαμβάνουμε σε κάθε χρονική στιγμή και ιστορική στιγμή.»

⁴³⁷ Βλ. Γαλάνης, *Βιβλικές, ερμηνευτικές και θεολογικές μελέτες*, σ.446

⁴³⁸ Βλ. Γαλάνης, *Η σχέση ανθρώπου και κτίσεως κατά την Καινή Διαθήκη*, σ. 101

⁴³⁹ Βλ. Γαλάνης, *Η σχέση ανθρώπου και κτίσεως κατά την Καινή Διαθήκη*, σ. 109-115

⁴⁴⁰ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 254-255

Ελευθερία της θέλησης

Με την ανάσταση αποκαθίσταται η ενότητα του ανθρωπίνου σώματος με την ψυχή που είχαν διασπαστεί από τον θάνατο. Αυτό συμβαίνει με τη θεία Χάρη – αυτή η αποκατάσταση θα συντελεστεί κατά τη γενική ανάσταση των νεκρών, δικαίων και αδίκων. Όμως, η αποκατάσταση αυτή δεν αφορά στη θέληση του ανθρώπου, καθώς θα σήμαινε την απώλεια της ελευθερίας του. Ο κάθε άνθρωπος είναι ελεύθερος να ανταποκριθεί ή όχι, στο κάλεσμα του Χριστού, είναι η βούληση του ελεύθερη να έρθει κοντά στον Θεό. Με την ελεύθερη καταφατική του απάντηση στο κάλεσμα του Θεού μπορεί να κερδίσει την αιώνια ζωή⁴⁴¹.

Όλοι οι άνθρωποι θα αναστηθούν, κανείς δεν θα εξαιρεθεί. Αλλά μόνο για τους πιστούς, για όσους ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα του Χριστού, η ανάσταση θα είναι «ανάσταση ζωής»⁴⁴² (Ιω ε, 24-29, η 51).

Έτσι, ο Μαντζαρίδης επισημαίνει :«Με το βάπτισμα που είναι συμμετοχή στο ομοίωμα του θανάτου του Χριστού, ελευθερώνεται ο άνθρωπος από τη δουλεία του κόσμου και εντάσσεται στην εν Χριστώ ζωή. Η ζωή αυτή είναι ζωή αγιότητας και διαφέρει τελείως από τη ζωή των αισθήσεων. Ενώ η ζωή των αισθήσεων προσδιορίζεται από την κοσμική νομοτέλεια και καταλήγει στον θάνατο, η εν Χριστώ ζωή νικά τον θάνατο και εισάγει στην ελευθερία του Πνεύματος. Η νίκη όμως εναντίον του θανάτου πραγματοποιείται με την αποδοχή του στο επίπεδο της αμεσότητας. Και η αποδοχή αυτή του θανάτου γίνεται δυνατή με την ελπίδα της αναστάσεως»⁴⁴³.

⁴⁴¹ Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 166-167 και 170-173 και 264-265. Επίσης, βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ.261 : «Ο χριστιανός δέχεται την ελευθερία από τον Χριστό. Και την δέχεται ως κοινωνός του θανάτου και της αναστάσεώς του. Ταυτόχρονα όμως γίνεται συνδημιουργός της ελευθερίας του. Η δημιουργική συμμετοχή έγκειται στον αγώνα του να αποστραφεί την αμαρτία και να ζήσει ως αναστημένος άνθρωπος “έν καινότητι ζωής”». Επίσης, βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 296-297 «Ο Χριστός είναι ο ελευθερωτής των ανθρώπων. Και η μετοχή στην ελευθερία που χαρίζει ο Χριστός πραγματοποιείται με τη χάρη του Αγίου Πνεύματος. Με αυτήν μπορεί ο άνθρωπος να τηρήσει τις θείες εντολές και να αποκτήσει ομοίθεια Θεού. »

⁴⁴² Βλ. Φλορόφσκυ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 170. Επίσης, βλ. Γιανναράς, «Η ζωή μετά τον θάνατο», *Σύναξη*, σ.39-41

⁴⁴³ Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 293

Χρόνος και ανάσταση

Κεντρικό στοιχείο στη χριστιανική διδασκαλία για την Γενική Ανάσταση είναι ότι ο χρόνος -με τη φιλοσοφική έννοια του-θα λάβει ένα οριστικό τέλος. Ο χρόνος έχει αρχή, τη Δημιουργία της κτίσης από τον Θεό, και έχει και τέλος, τη Γενική Ανάσταση κατά τη Δευτέρα Παρουσία του Κυρίου. Σύμφωνα με τον Φλορόφκστ «(Η χρονική τάξη) είναι μια δημιουργική πορεία κατά την οποία ό,τι δημιουργήθηκε από τη μηδέν με τη θέληση του Θεού, ανέρχεται προς την τελική ολοκλήρωσή του, τότε που ο σκοπός του Θεού θα εκπληρωθεί, κατά την έσχατη μέρα.» Και μέσα στον χρόνο αυτό ξεδιπλώνεται το Σχέδιο της Θείας Οικονομίας με τη σάρκωση του Κυρίου, τον θάνατο, την ανάσταση και την τελική Του νίκη κατά του θανάτου και της αμαρτίας. Κι έτσι αναδεικνύεται η ανάσταση των νεκρών ως τελικός σκοπός και μοναδικός προορισμός για όλη την ανθρωπότητα. «Η Γενική Ανάσταση είναι η τελείωση της αναστάσεως του Κυρίου, η τελείωση της νίκης Του κατά του θανάτου και της φθοράς. Και πέρα από τον ιστορικό χρόνο θα είναι η μέλλουσα Βασιλεία, η ζωή του μέλλοντος αιώνος»⁴⁴⁴.

Η χαρμολύπη

Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της χριστιανικής ζωής είναι ότι αυτή χαρακτηρίζεται από το συναίσθημα της χαρμολύπης. Το αμφίθυμο αυτό συναίσθημα δεν σχετίζεται απλώς με τις χαρές και τις λύπες της καθημερινής ζωής. Είναι ένα βαθύτερο συναίσθημα που αφενός αναφέρεται στη λύπη για την αμαρτία, τη φθορά και τον θάνατο (ιδιαίτερα όταν αποχωριζόμαστε προσφιλή πρόσωπα) και αφετέρου στη βαθύτερη εσωτερική χαρά που προσφέρει η ανάσταση και η δυνατότητα της αιώνιας ζωής, στην πίστη ότι ο νεκρός απολαμβάνει την όντως ζωή χωρίς την καταδυνάστευση της αμαρτίας. Μπορούμε να το δούμε και στην πορεία του Χριστού : ο θρήνος και η λύπη για το πάθος και την Σταύρωσή του μετατρέπεται σε άφατη χαρά με την ανάσταση Του. Η Μ. Παρασκευή είναι προϋπόθεση για το Πάσχα, και το Πάσχα είναι η απόληξη της Μ. Παρασκευής⁴⁴⁵.

⁴⁴⁴ Βλ. Φλορόφκστ, *Δημιουργία και Απολύτρωση*, σ. 146-148

⁴⁴⁵Βλ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανική Ηθική II*, σ. 249-250 και Νικολαΐδης, *Γιατί ο Θάνατος ή Πέραν του Θανάτου;*, σ. 78-83

Ο Άγιος Ιωάννης της Κλίμακος κάνει λόγο για «χαροποιόν πένθος» : Πένθος κατά Θεόν ἐστὶ σκυθρωπότης ψυχῆς ἐνωδύνου καρδίας διάθεσις, ἀεὶ τὸ διψώμενον ἐμμανῶς ζητοῦσα· καὶ ἐν τῇ τούτου ἀποτυχίᾳ ἐμπόνως διώκουσα, καὶ ὄπισθεν τούτου ὀδυνηρῶς ὀλολύζουσα.⁴⁴⁶» Το πένθος στην περίπτωση αυτή αναφέρεται στην αναζήτηση του Θεού από τον άνθρωπο. Ο άνθρωπος ζώντας μέσα στην αμαρτία «διψά» για να συναντήσει και να βρει τον Θεό. Και συνεχίζει καταγράφοντας τα χαρακτηριστικά, τις αρετές στην πραγματικότητα, όλων ὅσοι κατόρθωσαν να «προκόψουν» σ' αυτό το πένθος : «Τῶν μὲν προκοπόντων ἔτι ἐν τῷ μακαρίῳ πένθει ἰδίωμα ἢ ἐγκράτεια καὶ σιωπὴ τῶν χειλέων τῶν δὲ προκοψάντων, ἀοργησία, καὶ ἀμνησικακία· τῶν τελειωθέντων ταπεινοφροσύνη, ἀτιμιῶν δίψα, θλίψεων ἀκουσίων πεῖνα ἐκούσιος, ἀκατακρισία ἀμαρτανόντων, συμπάθεια ὑπὲρ δύναμιν.⁴⁴⁷». Κι ἔτσι, αὐτὸς που ἔχει κατακτήσει αυτές τις αρετές θα μπορέσει να απολαύσει τους καρπούς : «ἀποδεκτέοι οἱ πρῶτοι, ἀξιεπαίνετοι οἱ δεῦτεροι· μακάριοι δὲ οἱ πεινῶντες θλίβιν, καὶ διψῶντες ἀτιμίαν, ὅτι αὐτοὶ κορεσθήσονται τροφῆς ἀκορέστου. Κρατῶν πένθους πάση ἰσχυρῷ κράτει· πρὸ γὰρ ποιήσεως εὐαφαίρετον λίαν εἶναι πέφυκε⁴⁴⁸·». Ὅμως, το πένθος αὐτὸ ἔχει στο βάθος του την ἴδια τη χαρὰ καθὼς ο Θεὸς ανταποκρίνεται στο «κάλεσμα» του ἀνθρώπου : «Οἱ μὲν στεναγμοὶ, καὶ ἡ κατήφεια βοῶσι πρὸς Κύριον. Τὰ δὲ ἐκ φόβου δάκρυα πρεσβεύουσι· τὰ δὲ τῆς παναγίας ἀγάπης, τὴν ἰκεσίαν προσδεχθεῖσαν ἡμῖν ἐμφανίζουσιν. Εἰ οὐδὲν οὕτω τῇ ταπεινοφροσύνῃ ὡς τὸ πένθος συνέρχεται, οὐδὲν πάντως αὐτῇ ὡς ὁ γέλως ἀνθέστηκεν. Κατέχων κάτεχε τὴν μακαρίαν τῆς ὀσίας κατανύξεως χαρμολύπην· καὶ μὴ παύση τῆς ἐν αὐτῇ ἐργασίας, ἄχρις οὗ μετάρσιον ἐκ τῶν ἐντεῦθεν τῷ Χριστῷ καθαρὸν παραστήσει σε⁴⁴⁹·». Διαπιστώνουμε λοιπὸν ὅτι και ο Άγιος Ιωάννης της Κλίμακος κάνει ἐν τέλει λόγο για χαρμολύπη. Και συνεχίζει σε ἓνα τόνο πανηγυρικό : « Ὅστις ἐν πένθει διηνεκεῖ κατὰ Θεὸν πορεύεται, οὗτος καθ' ἡμέραν ἐορτάζων οὐ παύεται.⁴⁵⁰» -το πένθος αὐτὸ εἶναι καθημερινὴ γιορτὴ. Και ο τρόπος για να κατανικηθεῖ το πραγματικὸ πένθος εἶναι να κατανικηθεῖ ἡ ἴδια ἡ αμαρτία : «Ἄνελε τὴν ἀμαρτίαν, καὶ περιττὸν τὸ κατώδυνον δάκρυον τοῖς αἰσθητοῖς ὄμμασιν. Οὐδὲν γὰρ ξηρίου μὴ παρόντος μόλωπος. Οὐκ ἦν ἐν τῷ Ἀδὰμ πρὸ τῆς παραβάσεως

⁴⁴⁶ Βλ. Ιωάννου του Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, στο PG 88, στ. 801

⁴⁴⁷ Βλ. Ιωάννου του Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, στο PG 88, στ. 804

⁴⁴⁸ Βλ. Ιωάννου του Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, στο PG 88, στ.804

⁴⁴⁹ Βλ. Ιωάννου του Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, στο PG 88, στ.804

⁴⁵⁰ Βλ. Ιωάννου του Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, στο PG 88, στ. 808

δάκρυον· ὥσπερ οὐδὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν λοιπὸν καταργουμένης τῆς ἀμαρτίας· Εἶπερ ἀπέδρα ὀδύνη τότε, λύπη καὶ στεναγμός⁴⁵¹». Τα δάκρυα, οι λύπες και οι στεναγμοί θα εξαφανιστούν όλα με την ἀνάσταση των νεκρῶν καθὼς ἡ ἴδια ἡ ἀμαρτία θα εξαλειφθεῖ. Τα δάκρυα και το πένθος για τον θάνατο, ὅπως διδάσκει ὁ Ἅγιος Ἰωάννης της Κλίμακας, γεννοῦν τον φόβο του θανάτου. Ὅμως μέσα στην αναστάσιμη προοπτικὴ ὁ ἴδιος αὐτὸς φόβος κατανικάται και μετατρέπεται σε ἀφατη χαρὰ που δεν ἔχει τέλος : «Δάκρυα ἐξόδου ἀπέτεκον φόβον· φόβου δὲ τεκόντος ἀφοβίαν, ἐπιφαίει χαρὰ, χαρᾶς δὲ ἀκαταλήκτου ληξάσης τῆς ὀσίας ἀγάπης, ἀνέτειλε τὸ ἄνθος»⁴⁵².

4.2. Ὑμνολογία της ἐκκλησίας για τὴν ἀνάσταση

Στην ὑμνολογία της Ἐκκλησίας ἡ ἀνάσταση του Χριστοῦ κατέχει ἕναν ἰδιαίτερο και ξεχωριστὸ ρόλο. Εἶναι αὐτὴ που εγκαινιάζει τὴ ἴδια τὴ σωτηρία, εἶναι αὐτὴ που θανατώνει τον θάνατο, εἶναι αὐτὴ που δίνει τὴν αἰώνια ζωὴ, που διασκορπίζει τὸ σκότος του θανάτου και κομίζει τὸ φῶς της ζωῆς⁴⁵³.

Ὁ πιο γνωστὸς αναστάσιμος ὕμνος της Ἐκκλησίας εἶναι τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη που οἱ Χριστιανοὶ ψάλλουν για σαράντα μέρες μετὰ τὴν ἀνάσταση :

Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν
θανάτῳ θάνατον πατήσας
καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι
ζωὴν χαρισάμενος

Με μεστό και περιεκτικὸ τρόπο δεν εκφράζονται ἀπλὰ οἱ κεντρικὲς χριστιανικὲς διδασκαλίες για τὴν ἀνάσταση, ἀλλὰ κατατίθεται ἡ ἐμπειρία της Ἐκκλησίας και ἡ βεβαιότητα ὅτι ὅλοι θα ἀναστηθούμε. Ὁ Χριστὸς με τὴν ἀνάστασή του ἀπὸ τους νεκροὺς «πάτησε», δηλαδή κατατρόπωσε, ἐξολόθρευσε, τον θάνατο και χάρισε τὴ ζωὴ σ' αὐτοὺς που εἶναι μέσα στους τάφους -εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι στον πρῶτο στίχο χρησιμοποιεῖται ἡ λέξη «νεκρὸς» ἐνῶ στον τρίτο στίχο δεν χρησιμοποιεῖ πλέον αὐτὴ τὴ λέξη, ἀλλὰ τὴν περίφραση «οἱ ἐν τοῖς μνήμασι», δηλαδή αὐτοὶ που εἶναι μέσα στο τάφους. Εἶναι προφανές ὅτι οἱ Χριστιανοὶ κάθε φορά που ψάλλουν τὸ

⁴⁵¹ Βλ. Ἰωάννου του Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, στο PG 88, στ.809

⁴⁵² Βλ. Ἰωάννου του Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, στο PG 88, στ. 813 : «Δάκρυα ἐξόδου ἀπέτεκον φόβον· φόβου δὲ τεκόντος ἀφοβίαν, ἐπιφαίει χαρὰ, χαρᾶς δὲ ἀκαταλήκτου ληξάσης τῆς ὀσίας ἀγάπης, ἀνέτειλε τὸ ἄνθος».

⁴⁵³ Βλ. Γαλάνης, *Βιβλικές, ἐρμηνευτικὲς και θεολογικὲς μελέτες*, σ.304

«Χριστός ανέστη» πλημμυρίζουν από αισθήματα χαράς, ψυχικής ευφορίας και κατακλύζονται από την ελπίδα της αιώνιας ζωής.

Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και η πιο διαδεδομένη αναστάσιμη προσευχή : «*Ἀνάστασιν Χριστοῦ θεασάμενοι, προσκυνήσωμεν ἅγιον, Κύριον, Ἰησοῦν τὸν μόνον ἀναμάρτητον. Τὸν Σταυρὸν σου Χριστέ προσκυνοῦμεν καὶ τὴν ἁγίαν σου Ἀνάστασιν ὑμνοῦμεν καὶ δοξάζομεν· σὺ γὰρ εἶ Θεὸς ἡμῶν, ἐκτὸς σοῦ ἄλλον οὐκ οἶδαμεν, τὸ ὄνομά σου ὀνομάζομεν. Δεῦτε πάντες οἱ πιστοί, προσκυνήσωμεν τὴν τοῦ Χριστοῦ ἁγίαν ἀνάστασιν· ἰδοὺ γὰρ ἦλθε διὰ τοῦ Σταυροῦ χαρὰ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. Διὰ παντὸς εὐλογοῦντες τὸν Κύριον, ὑμνοῦμεν τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ· Σταυρὸν γὰρ ὑπομείνας δι' ἡμᾶς, θανάτῳ θάνατον ὤλεσεν.⁴⁵⁴» Η προσευχή αυτή έχει τον χαρακτήρα μαρτυρίας, κατάθεσης μιας εμπειρίας από την Εκκλησία. Οι άνθρωποι έγιναν μάρτυρες, είδαν (θεασάμενοι) ότι ο Χριστός αναστήθηκε, ο οποίος είναι ο μόνος αναμάρτητος (έμμεση αναφορά ότι είναι θεάνθρωπος). Προσκυνούμε τον Σταυρό, και υμνούμε τη ανάσταση, γιατί έτσι μπορέσαμε να λυτρωθούμε από την αμαρτία. Ο Χριστός είναι ο μόνος Θεός, κανείς άλλος δεν είναι θεός, και ήρθε στον κόσμο, σαρκώθηκε προκειμένου να κατακλυστούν οι άνθρωποι από χαρά (γιατί έτσι εγκαινιάστηκε η σωτηρία τους από την αμαρτία). Με τον σταυρικό Του θάνατο για χάρη των ανθρώπων εξαφάνισε τον ίδιο τον θάνατο.*

Αναπόσπαστα συνδεδεμένος στη θεία λατρεία με την ανάσταση είναι και ο τάφος του Χριστού : *ἀναστάς ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τοῦ τάφου καθὼς προεῖπεν ἔδωκεν ἡμῖν τὴν αἰώνιον ζωὴν καὶ τὸ μέγα ἔλεος*». Ο τάφος του Χριστού είναι εν τέλει αυτός που μας προσφέρει τη ζωή, είναι τάφος ζωηφόρος, είναι η πηγή της ανάστασης των ανθρώπων⁴⁵⁵.

⁴⁵⁴ <http://www.imli.gr/wp-content/uploads/2013/03/%CE%91%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BD-%CE%A7%CF%81%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%8D-%CE%B8%CE%B5%CE%B1%CF%83%CE%AC%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF%CE%B9.pdf>

(ημερομηνία πρόσβασης : 27/5/2022)

⁴⁵⁵ Βλ. Γαλάνης, *Βιβλικές, ερμηνευτικές και θεολογικές μελέτες*, σ. 304

Ο λόγος Κατηχητικός εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα του Ἰωάννου Χρυσοστόμου

Κατὰ τὴν ἀναστάσιμη λειτουργία ξεχωρίζει ὁ Κατηχητικός Λόγος⁴⁵⁶ τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου. Ὁ λόγος αὐτός ξεχωρίζει γιὰ τὸν πανηγυρικό του τόνο καὶ τὸ αἰσθήματα ἀνείπωτης χαρᾶς καὶ ἀγαλλίασης ποῦ ἐκπέμπει. Στὸν λόγο του αὐτὸ ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ εἶναι μιὰ πραγματικὴ γιορτὴ, ἓνα τραπέζι γιορτινὸ ὅπου καλεῖται ὁ καθένας μας νὰ λάβει μέρος. Ἀκόμη κι αὐτοὶ ποῦ ἔχουν ἀργοπορήσει νὰ προσέλθουν στὸ «γιορτινὸ τραπέζι», κι αὐτοὶ εἶναι ευπρόσδεκτοι. Γιατί τὸ ἀπροσμέτρητο ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀπέραντη ἀγάπη τοῦ ἀγκαλιάζει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Με τὴν ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ αἴρονται οἱ διακρίσεις καὶ ἡ κοινωνικὴ διαφοροποίηση τῶν ἀνθρώπων, ὅλοι συμμετέχουν στὴ γιορτὴ εἴτε εἶναι πλούσιοι εἴτε εἶναι φτωχοί· ὅλοι συμμετέχουν στὸ πανηγυρικό γεγονός. Κανείς πλέον δὲν μπορεῖ νὰ θρηνεῖ γιὰ τὴ φτώχεια του, καθὼς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι κοινὴ γιὰ ὅλους. Κανείς

⁴⁵⁶ Βλ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, «Λόγος Κατηχητικός εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα», PG 59, στ.721-724: «Ἐἴ τις εὐσεβῆς καὶ φιλόθεος, ἀπολαυέτω τῆς καλῆς ταύτης πανηγύρεως· εἴ τις δοῦλος εὐγνώμων, εἰσελθέτω χαίρων εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου αὐτοῦ· εἴ τις ἔκαμε νηστεύων, ἀπολαβέτω νῦν τὸ δηνάριον· εἴ τις ἀπὸ πρώτης ὥρας εἰργάσατο, δεχέσθω σήμερον τὸ δίκαιον ὄφλημα· εἴ τις μετὰ τὴν τρίτην ἦλθεν, εὐχαριστῶν ἑορτάσῃ· εἴ τις μετὰ τὴν ἕκτην ἔφθασε, μηδὲν ἀμφιβαλλέτω· καὶ γὰρ οὐδὲν ζημιούται· εἴ τις ὑστέρησεν εἰς τὴν ἑνάτην, προσελθέτω μηδὲν ἐνδοιάζων· εἴ τις εἰς μόνην ἔφθασε τὴν ἑνδεκάτην, μὴ φοβηθῆ τὴν βραδυτῆτα. Φιλότιμος γὰρ ὢν ὁ Δεσπότης δέχεται τὸν ἔσχατον, καθάπερ καὶ τὸν πρῶτον· ἀναπαύει τὸν τῆς ἑνδεκάτης, ὡς τὸν ἐργασάμενον ἀπὸ τῆς πρώτης· καὶ τὸν ὕστερον ἐλεεῖ, καὶ τὸν πρῶτον θεραπεύει· κἀκεῖνφ δίδωσι, καὶ τούτῳ χαρίζεται. Καὶ τὴν πρᾶξιν τιμᾷ, καὶ τὴν πρόθεσιν ἐπαινεῖ. Οὐκοῦν εἰσέλθητε πάντες εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου ἡμῶν, καὶ πρῶτοι καὶ δεῦτεροι τὸν μισθὸν ἀπολάβετε, πλούσιοι καὶ πένητες μετὰ ἀλλήλων χορεύσατε, ἐγκρατεῖς καὶ ῥάθυμοι τὴν ἡμέραν τιμήσατε, νηστεύσαντες καὶ μὴ νηστεύσαντες εὐφράνθητε σήμερον. Ἡ τράπεζα γέμει, τρυφήσατε πάντες· ὁ μόσχος πολὺς, μηδεὶς ἐξέλθει πεινῶν. Πάντες ἀπολαύσατε τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος. Μηδεὶς θρηνεῖτω πενίαν· ἐφάνη γὰρ ἡ κοινὴ βασιλεία· μηδεὶς ὀδυρέσθω τὰ πταισμάτα· συγγνώμη γὰρ ἐκ τοῦ τάφου ἀνέτειλε· μηδεὶς φοβείσθω τὸν θάνατον· ἠλευθέρωσε γὰρ ἡμᾶς ὁ τοῦ Σωτῆρος θάνατος· ἔσβησεν αὐτὸν ὑπ’ αὐτοῦ κατεχόμενος· ἐκόλασε τὸν ἄδην κατελθὼν εἰς τὸν ἄδην· ἐπικράνεν αὐτὸν γευσάμενον τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο προλαβὼν Ἡσαΐας ἐβόησεν· Ὁ ἄδης, φησὶν, ἐπικράνθη. Συναντήσας σοὶ κάτω ἐπικράνθη· καὶ γὰρ καθηρέθη· ἐπικράνθη· καὶ γὰρ ἐνεπαίχθη. Ἔλαβε σῶμα, καὶ Θεῶ περιέτυχεν· ἔλαβε γῆν, καὶ συνήντησεν οὐρανῶ· ἔλαβεν ὅπερ ἔβλεπε, καὶ πέπτωκεν ὅθεν οὐκ ἔβλεπε. Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ἄδη, τὸ νίκος; Ἀνέστη Χριστός, καὶ σὺ καταβέβλησαι· ἀνέστη Χριστός, καὶ πεπτώκασι δαίμονες· ἀνέστη Χριστός, καὶ χαίρουσιν ἄγγελοι· ἀνέστη Χριστός, καὶ νεκρὸς οὐδεὶς ἐπὶ μνήματος. Χριστός γὰρ ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο· αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν»

να μην θρηνεί για τα λάθη και τις αμαρτίες του, γιατί η ανάσταση του Χριστού σηματοδοτεί και τη συγχώρεση των ανθρώπων. Ο θάνατος δεν μπορεί να προκαλεί πλέον τον φόβο και τον τρόμο, γιατί η έγερση του Χριστού από του τάφου σήμανε την οριστική ήττα και εξαφάνιση του θανάτου. Ο θάνατος παύει να είναι ο ανίκητος εχθρός του ανθρώπου, γιατί με την κάθοδο του Χριστού στον Άδη, ο θάνατος οριστικά εξολοθεύτηκε και ο άνθρωπος αποτίναξε τα δεσμά του θανάτου, της φθοράς και της αμαρτίας. Η ανάσταση του Χριστού αποτελεί την «ἀπαρχή τῶν κεκοιμημένων».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο θάνατος αποτελεί για όλους τους ανθρώπους ένα μυστήριο ανεξερεύνητο. Όλοι οι άνθρωποι γεννιόμαστε και ζούμε έχοντας στη ζωή μας μία βεβαιότητα, τη βεβαιότητα του θανάτου. Όταν οι άνθρωποι έρχονται αντιμέτωποι με τον θάνατο συχνά κυριεύονται από τον φόβο, τη λύπη και τη δυστυχία. Η παρούσα εργασία έχει ως αντικείμενο μελέτης της τις διδασκαλίες και τις αντιλήψεις του Χριστιανισμού σχετικά με το ζήτημα του θανάτου. Πώς οι χριστιανοί στέκονται απέναντι στον θάνατο; Πώς αντιμετωπίζουν το τραγικό γεγονός του θανάτου ενός προσφιλούς και οικείου προσώπου; Είναι, εν τέλει, ο θάνατος αυτός που μας οδηγεί στην απελπισία και στη δυστυχία;

Ο Χριστιανισμός εξ αρχής ανέπτυξε μια διδασκαλία που αποσκοπούσε στο να ξεπεράσει ο άνθρωπος τον τρόπο που ένιωθε μπροστά στον θάνατο. Μια διδασκαλία η οποία ξεκινούσε από τον θάνατο και κατέληγε στην αιώνια ζωή. Μια διδασκαλία που μετουσιωνόταν σε εμπειρία ελπίδας.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας σκιαγραφήθηκαν οι βασικές αντιλήψεις του Χριστιανισμού για την προέλευση και τον χαρακτήρα του θανάτου. Ο θάνατος ο ίδιος δεν είναι η απόλυτη καταστροφή, αλλά η απόλυτη καταστροφή είναι η ίδια η αμαρτία. Ο άνθρωπος με το Προπατορικό Αμάρτημα εξεδιώχθη από τον Παράδεισο, έπαυσε να είναι πλησίον του Θεού με άμεσες συνέπειες τη φθορά και τον θάνατο. Ο θάνατος δηλαδή είναι συνέπεια της αμαρτίας. Γι' αυτό ο Θεός, προκειμένου να σώσει τον άνθρωπο από την αμαρτία εξαιτίας της απέραντης αγάπης που έτρεφε για τον άνθρωπο, «έθεσε σε εφαρμογή» το Σχέδιο της Θείας Οικονομίας, το σχέδιο Του δηλαδή για να σωθεί ο άνθρωπος από την αμαρτία, να υπερνικηθεί η φθορά και ο θάνατος και ο άνθρωπος να απολαύσει κοντά στον Θεό τη μακαριότητα της αιώνιας ζωής. Με την ενανθρώπιση του Υιού, τη ζωή και το έργο, το Πάθος, τον Σταυρικό θάνατο και την Ανάσταση Του προσφέρεται στον άνθρωπο μια ανεπανάληπτη ευκαιρία : να αποκαταστήσει τη διαρραγείσα σχέση του με τον Θεό, να αναστηθεί και να κερδίσει την αιωνιότητα. Ο άνθρωπος ως μια ολότητα ψυχοσωματική προσδοκά πλέον την ανάστασή του, ανάσταση πρωτίστως σωματική μιας και η ψυχή του εφόσον γεννιέται δεν πεθαίνει. Για τον Χριστιανό υπάρχουν δύο είδη θανάτου : ο σωματικός θάνατος που μπορεί να θεραπευτεί με την ανάσταση και ο πνευματικός θάνατος που σημαίνει ότι ο άνθρωπος βρίσκεται μακριά από τον Θεό.

Στο δεύτερο κεφάλαιο της παρούσης εργασίας εξετάστηκε το ζήτημα του θανάτου στην Καινή Διαθήκη. Το πρόσωπο του θεανθρώπου Χριστού αποτελεί το σημείο αναφοράς για τη ζωή του Χριστιανού και η μαρτυρία των ανθρώπων που έζησαν και είδαν τον Χριστό να πεθαίνει και να ανασταίνεται καταγράφεται στην Καινή Διαθήκη. Ο σταυρικός θάνατος και η ανάστασή του Χριστού είναι αυτά που εν τέλει διανοίγουν στην ανθρωπότητα μια νέα προοπτική, την προοπτική της αιώνιας ζωής κοντά στον Θεό και μακριά από την αμαρτία και τη φθορά.

Στα δύο πρώτα κεφάλαια σκιαγραφήθηκαν οι βασικές πεποιθήσεις του Χριστιανισμού για τον θάνατο. Το τρίτο κεφάλαιο επικεντρώθηκε στη διδασκαλία των Πατέρων της Εκκλησίας και τη λειτουργική παράδοση της Εκκλησίας για το ζήτημα του θανάτου. Εκεί διαπιστώνουμε ότι όλα όσα οι χριστιανοί πιστεύουν για τον θάνατο δεν είναι απλώς ιδέες αφηρημένες και πεποιθήσεις, αλλά πραγματικές εμπειρίες της εν Χριστώ ζωής. Η Εκκλησία, το σύνολο δηλαδή των πιστών με κεφαλή τον Χριστό, δεν «διδάσκει» απλά τη νίκη κατά του θανάτου· για την Εκκλησία η ανάσταση και η αιώνια ζωή είναι μια εμπειρία που εκτείνεται από το παρόν και φτάνει μέχρι το μέλλον. Που ζει το παρόν ως μέλλον. Τα έσχατα δεν είναι μόνο μια μελλοντική κατάσταση, αλλά και ένα παρόν – ήδη και οὔπω. Κι αυτή η εμπειρία της Εκκλησίας έχει αποτυπωθεί όχι μόνο σε συγγράμματα των Πατέρων, αλλά και στη λειτουργική πράξη και ζωή.

Για τον Χριστιανό ο θάνατος δεν είναι μόνος του. Ο θάνατος συνυφάνεται με την ανάσταση. Κι αυτό είναι το θέμα του τέταρτου και τελευταίου κεφαλαίου της εργασίας. Χωρίς την ανάσταση η ζωή των ανθρώπων θα ήταν μια απέραντη δυστυχία, μια ατέρμονη απελπισία, ένας ατελείωτος ζόφος. Και ο Χριστιανισμός εδώ και 2.000 χρόνια είναι αυτός που έχει προσφέρει στην ανθρωπότητα την ελπίδα της οριστικής κατανίκησης του θανάτου, της οριστικής εξάλειψης της φθοράς. Ο σταυρικός θάνατος του Χριστού και η ένδοξη ανάστασή Του είναι αυτά που χορηγούν στην ανθρωπότητα την προοπτική της ανάστασης και της αθανασίας. Όλη η κτίση μάλιστα πρόκειται να ανακαινιστεί και ο άνθρωπος ως «καινή κτίσις» να απολαύσει τα αγαθά της ζωής κοντά στον Θεό, την πραγματική πηγή της Ζωής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ

Καινή Διαθήκη, μετάφραση : Γαλίτη, Καραβιδόπουλου, Βασιλειάδη, Γαλάνη, εκδ. Βιβλική Εταιρεία, Αθήνα 1989.

J.P. Migne, *Patrologia Cursus Completus*, τ. 25, 31, 32, 36, 43,, 50, 52, 88, 90, 91, Paris 1857-1865.

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Αγουρίδης Σάββας, *Το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο, Β΄ Κεφ 13-21*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2005.

Ατματζίδης Χαράλαμπος, *Θεολογία της Καινής Διαθήκης, Εισαγωγή, θεολογία των παύλειων επιστολών και θεολογία της ιωάννειας γραμματείας*, Ostracon, Θεσσαλονίκη 2004

Ατματζίδης Χαράλαμπος, *Η Εσχατολογία στη Β΄ Επιστολή Πέτρου*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2005

Βασιλειάδης Πέτρος, *Παύλος, Τομές στη Θεολογία του, Α΄*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2004

Γαλάνης Ιωάννης *Η σχέση ανθρώπου και κτίσεως κατά την Καινή Διαθήκη*, Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογική Σχολής, Παράρτημα 36, τ.27, 1982, Θεσσαλονίκη 1984.

Γαλάνης Ιωάννης, *Η πρώτη επιστολή του Απ. Παύλου προς Θεσσαλονικείς*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2004.

Γαλάνης Ιωάννης, *Βιβλικές, ερμηνευτικές και θεολογικές μελέτες*, εκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2004.

Γαλάνης Ιωάννης, *Η Δευτέρα Επιστολή του Απ. Παύλου προς Θεσσαλονικείς*, εκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2005.

Γιανναράς Χρήστος, «Η ζωή μετά το θάνατο», στο ΣΥΝΑΞΗ Ιούλιος - Σεπτέμβριος 1992, τ.43, σελ. 35-44.

Καραβιδόπουλος Ιωάννης, *Το Κατά Μάρκον Ευαγγέλιο*, εκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1998.

Ιεροθέου Μητροπολίτου Ναυπάκτου, *Όσοι Πιστοί, Κείμενα Ορθόδοξης Παράδοσης ή Παραδεδομένης Πίστης*, εκδ. Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου (Πελαγίας), Λειβαδιά ²2002.

Καραβιδόπουλος Ιωάννης, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2004.

Καραβιδόπουλος Ιωάννης, *Αποστόλου Παύλου Επιστολές, προς Εφεσίους, Φιλιππησίους, Κολοσσαείς, Φιλήμονα*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2006.

Κεσελόπουλος Ανέστης, *Έκ του θανάτου εις την ζωήν, Θεολογική προσέγγιση στις προκλήσεις της βιοηθικής*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2003.

Lohse Eduard, *Επίτομη Θεολογία της Καινής Διαθήκης* (μετάφραση: Σάββας Αγουριδής), εκδ. Άρτος Ζωής, Αθήνα ⁴2002.

Μαντζαρίδης Γεώργιος, *Χριστιανική Ηθική II*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2006.

Ματσούκα Α. Νίκου, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β΄, Έκθεση της ορθόδοξης πίστης σε αντιπαράθεση με τη δυτική χριστιανοσύνη*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2006.

Μπατσιόλα Αικατερίνη, *Ο Απόστολος Παύλος για την Αγάπη*, Ostrakon, Θεσσαλονίκη 2021.

Νικολαΐδης Νικόλαος, *Γιατί ο Θάνατος; Και Πέραν του Τάφου;*, εκδ. Ορθόδοξου Χριστιανικής Αδελφότητας Λυδία, Ασπροβάλτα Θεσσαλονίκης 2016.

Νικολάου Μητροπολίτου Μεσογαίας και Λαυρεωτικής, «*Αλλήλων Μέλη*», *Οι Μεταμοσχεύσεις τον φως της Ορθόδοξης Θεολογίας και Ζωής*, Κέντρο Βιοϊατρικής Ηθικής και Δεοντολογίας, Αθήνα 2005.

Πατρώνος Γεώργιος, *Προλεγόμενα στην έρευνα των πράξεων*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1993.

1900ετηρίς της Αποκαλύψεως Ιωάννου (Πρακτικά Διεθνούς Διεπιστημονικού Συμποσίου, Αθήναι-Πάτμος, 17-26 Σεπτεμβρίου 1997), έκδ. Της Εν Πάτμω Ιεράς Πατριαρχικής Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, Αθήνα 1999.

π. Ρόουζ Σεραφείμ, *Η Ψυχή Μετά τον Θάνατο*, *Οι μεταθανάτιες εμπειρίες στο φως της Ορθόδοξης διδασκαλίας* (εισαγωγή-επιμέλεια π. Ιωάννης Δρογγίτης, Μετάφραση : Παναγιώτα Τσουροπλή), εκδ. Μυριόβιβλιος,, Αθήνα ³2003.

Φλορόφσκυ Γεώργιος, *Θέματα Εκκλησιαστικής Ιστορίας* (μετάφραση : Παναγιώτη Κ. Πάλλη), Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2003.

Φλορόφσκυ Γεώργιος, *Δημιουργία και Απολύτρωση* (μετάφραση : Παναγιώτη Κ. Πάλλη), Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2004.

Walker Andrew-Καρράς Κώστας (επιμέλεια), *Ζωντανή Ορθοδοξία στον Σύγχρονο Κόσμο* (μετάφραση: Ιωσήφ Ροηλίδης), εκδ. Εστία, Αθήνα 2001